

Сумський державний університет

На правах рукопису

УДК 336.13.02(043.5)

БОРОНОС ВІКТОРІЯ ГЕОРГІЇВНА

Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління

Спеціальність 08.00.08 – Гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

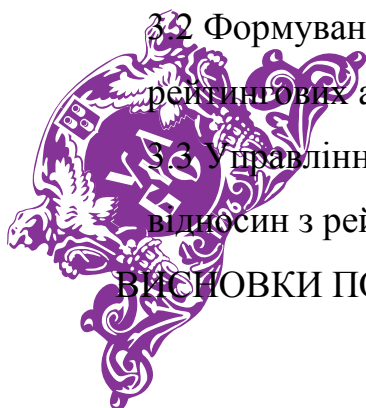
Науковий консультант
доктор економічних наук, професор
Теліженко Олександр Михайлович

Суми – 2012

Зміст

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	15
1.1 Сутність і складові державної фінансової політики	15
1.2 Стан формування і реалізації державної фінансової політики в Україні	41
1.3 Особливості реалізації грошово-кредитної політики України	59
1.4 Закордонний досвід реалізації державної фінансової політики	71
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 1	96
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОК ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	101
2.1 Сутність і складові фінансового потенціалу території.....	101
2.2 Роль і місце фінансового потенціалу території в державній фінансовій політиці	127
2.3 Теоретико-методологічні основи оцінювання фінансового потенціалу території.....	141
2.4 Особливості управління фінансовим потенціалом різних територій	163
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 2	185
РОЗДІЛ 3. ОБГРУНТУВАННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЙТИНГУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРИ УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЙ	190
3.1 Світові рейтинги й оцінки та їх роль у формуванні фінансового потенціалу території.....	190
3.2 Формування фінансового потенціалу території під впливом діяльності рейтингових агентств	211
3.3 Управління фінансовим потенціалом території на основі розвитку відносин з рейтинговими агентствами	226
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 3	243

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"
"Державний вищий навчальний заклад
"Українська академія банківської справи"
національного банку України"

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ	248
4.1 Теоретико-методологічні засади врахування тіньового сектору економіки при оцінці фінансового потенціалу території.....	248
4.2 Методологічні засади оцінки фінансового потенціалу території.....	269
4.3 Методологічні засади оцінки фінансового потенціалу на базі врахування ступеню його використання та впливу тіньового сектору економіки.....	294
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 4	305
РОЗДІЛ 5. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЇ.....	310
5.1 Реалізація державної фінансової політики на основі побудови паспорту фінансового потенціалу регіону.....	310
5.2 Удосконалення фінансової політики України в сфері міжбюджетних відносин на базі оцінки фінансового потенціалу регіонів	322
5.3 Розвиток теоретичних і методологічних засад управління фінансовим потенціалом як складової фінансової політики України.....	342
ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 5.....	358
ВИСНОВКИ.....	363
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	370
ДОДАТКИ.....	415

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Зростання рівня добробуту населення і підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання, і на базі цього – розвиток територіальних громад, є одними з головних завдань держави, які втілюються в життя шляхом реалізації відповідної державної політики, у тому числі економічної, основною складовою якої є державна фінансова політика (ДФП). При цьому фінансова політика характеризується як сукупність заходів щодо організації і використання фінансів (фінансових ресурсів) для реалізації зовнішніх і внутрішніх функцій держави, що здійснюється через державні і місцеві (територіальні) органи влади, а базою для організації фінансів слугує фінансовий потенціал (ФП) економічних суб'єктів. Вищезазначене обумовлює необхідність формування виваженої державної фінансової політики на основі ефективного використання фінансового потенціалу країни в цілому і її окремих адміністративно-територіальних одиниць (територій). Наявність концептуальних документів на державному рівні, методологічної бази і методичних рекомендацій, нормативно-законодавчого забезпечення щодо управління фінансовим потенціалом (формуванням і використанням) економічних суб'єктів дозволить виявити внутрішні резерви для його створення і залучення у економічну діяльність, ширше використовувати фінансові стимули та забезпечити більш тісний зв'язок між плановими показниками розвитку територіальних громад та реальними можливостями щодо їх виконання.

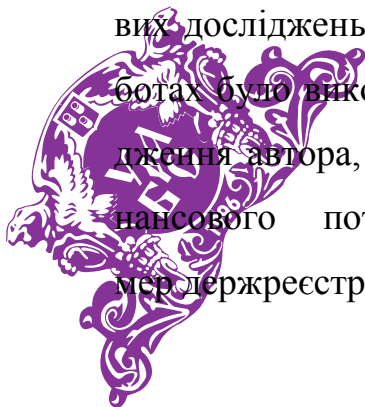
Зазначена проблематика була і залишається предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і закордонних науковців. Так, серед вчених, праці яких присвячені розвитку теоретичних і методичних засад державної фінансової політики, слід відмітити О. Д. Василика, А. Г. Грязнову, В. М. Опаріна, О. Р. Романенко, В. К. Сенчагова тощо. Дослідженню бюджетно-податкової політики присвячені праці А. О. Єпіфанова, І. В. Сала, В. В. Войтенко, А. Г. Гончарука, О. І. Демківа, В. Г. Дем'янішина та ін.

Проблеми управління потенціалом різноманітних економічних систем, його сутність, структура, принципи формування та роль у забезпеченні життєздатності цих систем висвітлені у наукових працях Л. І. Абалкіна, О. Ф. Балацького, Є. О. Балацького, О. І. Барановського, Т. А. Васильєвої, І. О. Джаїн, Ю. І. Булатова, В. М. Гейця, Т. В. Дороніної, С. М. Козьменка, С. В. Зенченко, С. В. Леонова, Ц. Г. Огонь, О. М. Теліженка та інших. Методологічні підходи до оцінки фінансового потенціалу території розглядаються у роботах А. Б. Ахмедова, Д. А. Гайанова, П. А. Ібрагімова, К. В. Іоєнко, Р. А. Прокопенко та інших.

Водночас, незважаючи на наявність доволі значної кількості публікацій з окреслених питань, дослідження у цьому напрямку, на наш погляд, потребують подальшого розвитку. Так, залишились поза увагою науковців питання участі фінансового потенціалу у формуванні та реалізації ДФП, існують значні розбіжності у розумінні самої суті ФП та факторів впливу на нього, не розглядається питання взаємозв'язку організації фінансів і рейтингування економічних суб'єктів і територій, нерозвинутим залишається методологічне підґрунтя оцінки фінансового потенціалу території (ФПТ). Таким чином, існує об'єктивна необхідність концентрації уваги науковців і практиків у галузі фінансового забезпечення державного управління і місцевого самоврядування на подальшому вирішенні вказаних проблем. Саме це визначило вибір теми роботи та свідчить про її актуальність, теоретичну і практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р № 1001, з планами і темами наукових досліджень Сумського державного університету. У науково-дослідних роботах було використано наукові результати та висновки дисертаційного дослідження автора, зокрема: під час роботи над темою “Оцінка регіонального фінансового потенціалу стійкого розвитку економіки території” (номер держреєстрації 0110U007825) використано методологічний підхід до оцін-

ки фінансового потенціалу регіону; “Удосконалення фінансового механізму управління еколого-інноваційним розвитком економіки” (номер держреєстрації 0106U008508) – система принципів, цілей та критеріїв фінансового стимулювання розвитку інноваційного потенціалу економіки; “Фінансовий механізм управління інноваційним відтворенням” (номер держреєстрації 0109U001484) – теоретико-методологічні засади управління фінансовою складовою відтворення економічних систем; “Механізм бюджетного фінансування на регіональному рівні в умовах екологічно сталого розвитку” (номер держреєстрації 0109U001480) – аналіз ролі місцевих бюджетів при фінансуванні заходів щодо надання послуг на рівні території в умовах сталого розвитку, обґрунтування необхідності встановлення зв'язку між статтями доходів місцевих бюджетів та бюджетного і фінансового потенціалів конкретної території (області, міста); “Фундаментальні основи формування механізмів забезпечення стійкого розвитку соціально-економічних систем” (номер держреєстрації 0106U001939) – методологічні засади формування і вимірювання соціально-економічного потенціалу відкритих економічних систем.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розвиток теоретико-методологічних засад управління фінансовим потенціалом території при реалізації державної фінансової політики та розробка науково-методичних рекомендацій і практичних інструментів щодо забезпечення ефективності такого управління.

Виходячи зі сформуваної мети, у роботі було поставлено і вирішено наступні завдання:

- дослідити сутність та складові фінансової політики держави;
- проаналізувати стан формування і реалізації ДФП України, визначити основні проблеми в її організації і реалізації;
- дослідити закордонний досвід реалізації ДФП;
- розкрити сутність та визначити складові ФПТ;
- визначити роль і місце фінансового потенціалу в реалізації ДФП;
- проаналізувати методологічні і методичні засади оцінки ФПТ;

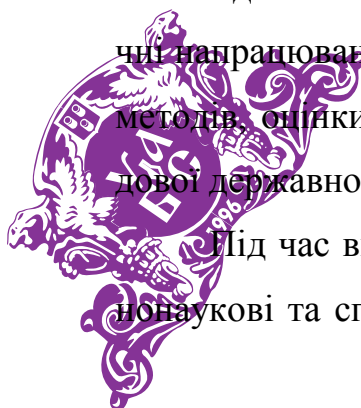
- розглянути особливості управління фінансовим потенціалом територій;
- довести важливість ефективного використання ФПТ для забезпечення сталого розвитку суспільства;
- довести взаємозв'язок рейтингових оцінок економічних суб'єктів та процесів формування ФПТ, обґрунтувати його;
- розробити організаційно-методичні заходи щодо підвищення ФПТ шляхом оптимізації процедур рейтингування;
- дослідити роль та необхідність врахування тіньового сектора економіки у формуванні і управлінні ФПТ;
- розробити науково-методичні підходи до оцінки ФПТ;
- розробити концептуальні засади паспортизації регіонів України на базі оцінки їх фінансового потенціалу;
- обґрунтувати принципові засади розвитку міжбюджетних відносин на базі оцінки ФПТ;
- розвинути концептуальні засади і методологічні положення управління ФПТ.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають між органами державної і місцевої влади та економічними суб'єктами у процесі формування ФПТ і забезпечення його розширеного відтворення при реалізаціїДФП.

Предмет дослідження – концептуальні положення, теоретико-методологічні засади, науково-методичні рекомендації і практичний інструментарій управління ФПТ при реалізаціїДФП.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження складають концептуальні положення сучасної економічної теорії та теоретичні напрацювання зарубіжних та вітчизняних учених щодо сутності, принципів, методів, оцінки та особливостей управління фінансовим потенціалом як складової державної фінансової політики.

Під час виконання дисертаційного дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження та аналізу економічних процесів:

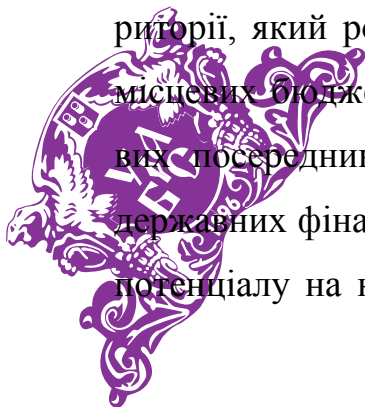
при обґрунтуванні понятійно-категоріального апарату – метод наукових абстракцій, морфологічний аналіз; при опрацюванні концептуальних і теоретичних положень роботи, при дослідженні сутності фінансового потенціалу та фінансової політики – методи логічного узагальнення, порівняння та систематизації, індукції і дедукції; при розвитку методологічних засад та розробці методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу території – методи порівняння, статистичного аналізу, аналізу динамічних рядів, структурний аналіз, методи експертних оцінок, метод ранжування.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є законодавчі і нормативно-правові документи з питань реалізації грошово-кредитної політики, бюджетно-податкової політики та політики управління державним боргом, офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Національного банку України. У роботі опрацьована інформація провідних міжнародних рейтингових агентств, дослідницьких організацій та інших установ, що займаються рейтингуванням територій.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у розвитку теоретико-методологічних засад управління фінансовим потенціалом території при реалізації державної фінансової політики. До найбільш вагомих результатів, які визначають наукову новизну дисертації, належать такі:

вперше:

- на основі узагальнення концептуальних положень теорії організації економічного і фінансового потенціалів, обґрунтування і формалізації існування, змісту і призначення фінансового потенціалу території запропоновано методологічні засади та методичний інструментарій щодо оцінки ФПТ. Запропоновано до використання інтегральний показник загального ФП конкретної території, який розраховується на основі даних щодо обсягів доходної частини місцевих бюджетів, фінансів підприємств і організацій (у тому числі фінансових посередників), фінансів домогосподарств, залучених інвестицій, частки державних фінансів тощо. Пропозиції автора передбачають коригування обсягу потенціалу на коефіцієнт, який відображає рівень впливу тіньової економіки,

унеможлиблюють подвійне врахування окремих фінансових ресурсів (потоків) та передбачають оцінку, виходячи з різних рівнів планування розвитку територій (оперативного, тактичного, стратегічного);

- розроблено науково-методичні рекомендації щодо ефективного управління ФПТ на основі залучення територіальних громад і економічних суб'єктів до рейтингування територій і бізнесу. Запропоновані рекомендації (зміни у нормативних актах, ліцензування діяльності з рейтингування, зміни в правилах лістингу фондових площадок тощо) дозволять знизити інформаційну асиметрію та активізувати організацію фінансового потенціалу за рахунок підвищення прозорості для інвесторів;

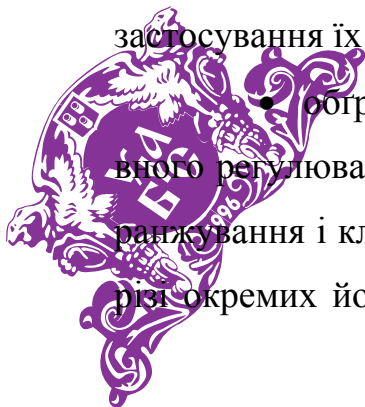
- обґрунтовано необхідність та розроблено науково-методичний підхід до визначення, розрахунку і впровадження паспортизації фінансового потенціалу різних територій з подальшою інтеграцією таких паспортів у процедури і процеси розробки та реалізації ДФП;

удосконалено:

- науково-методичний інструментарій системи міжбюджетного вирівнювання в Україні на базі включення до традиційних розрахунків показників ФП конкретних територій (адміністративно-територіальних одиниць), запропоновано модернізовану формулу розрахунку обсягів дотацій вирівнювання;

- структурну організацію фінансового потенціалу територій різного рівня та обґрунтовано взаємозалежність складових потенціалу території з конкретними видами державної фінансової політики. Запропоновано до використання (при плануванні ДФП і здійсненні заходів щодо її реалізації) показники валового і чистого ФПТ, ФПТ у розрахунку на одного мешканця і на одну зайняту особу. Розроблено методичний підхід до розрахунку даних показників і застосування їх для оцінки ефективності ДФП;

- обґрунтування доцільності ранжування територій для цілей державного регулювання і управління. Запропоновано науково-методичний підхід до ранжування і класифікації територій (областей) України за рівнем ФП та в розрізі окремих його елементів. Проведені на базі даного підходу розрахунки та

сформовані пропозиції дозволяють виявити диспропорції в розвитку територій, визначити напрямки розвитку ДФП у частині забезпечення територіального вирівнювання;

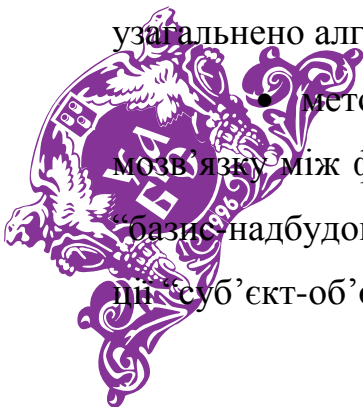
- теоретичні засади і методологічні підходи до управління розвитком окремих територій на базі ефективного використання їх потенціалу, в тому числі фінансового, формалізація основних методів управління ФПТ, виокремлення і шляхи застосування інструментів для реалізації бюджетно-податкової політики, грошово-кредитної політики, політики управління державним боргом та державної фінансової політики в цілому на різних етапах (розробка, визначення, здійснення, коригування) та на різних рівнях (держава, місцеві органи самоврядування) її запровадження;

набули подальшого розвитку:

- концептуальні основи та інструментарій реалізації державної фінансової політики в Україні. На основі систематизації досвіду управління фінансовою політикою у країнах Європи в роботі визначено типовий перелік інструментів реалізації державної фінансової політики, використання яких дозволяє досягти максимальної її ефективності, а також параметри цих інструментів, що є найбільш прийнятними в умовах фінансово-економічної кризи та нестабільності світової фінансової системи. Запропонований перелік інструментів дозволить оптимізувати державну фінансову політику в Україні та забезпечити її ефективність, в тому числі і з позиції реалізації фінансового потенціалу;

- методологічні засади управління ФП в контексті реалізації ДФП шляхом формулювання ієрархії цільових орієнтирів у частині організації, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, визначення методів управління, складу суб'єктів і об'єктів механізму управління і його інструментів, а також узагальнено алгоритм управління фінансовим потенціалом;

- методологічні засади щодо визначення та структурування взаємозв'язку між фінансовим потенціалом і фінансовою політикою за принципом "базис-надбудова", на відміну від існуючих підходів, які розглядають їх з позиції "суб'єкт-об'єкт";

- обґрунтування ролі і місця міжнародних і національних рейтингів у формуванні фінансового потенціалу території та необхідності забезпечення покращення міжнародного іміджу держави шляхом підвищення позицій у провідних міжнародних рейтингах;

- зміст поняття “фінансова політика”, яку пропонується розуміти як комплекс заходів і дій щодо формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів для досягнення заздалегідь визначених цілей і завдань. Фінансову політику держави пропонується розглядати як складову економічної політики та як систему заздалегідь визначених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами з метою виконання державою своїх функцій у відповідності зі стратегічними і тактичними цілями її економічного і соціального розвитку, яка складається з бюджетно-податкової політики, грошово-кредитної політики і політики управління державним боргом;

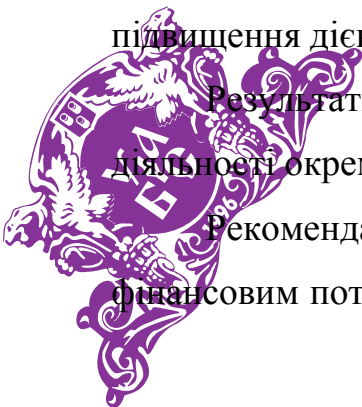
- визначення ФПТ як загальної функції і оціночного показника певної конкретної території (держави, області, району, міста тощо) щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку громади;

- економічний зміст поняття “управління фінансовим потенціалом території” як системи цільових орієнтирів, принципів і механізмів реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування і розвиток фінансового потенціалу і підвищення ефективності його використання на макро- і мікрорівні та в розрізі основних складових.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретичних висновків і практичних рекомендацій при здійсненні заходів щодо підвищення дієвості ДФП.

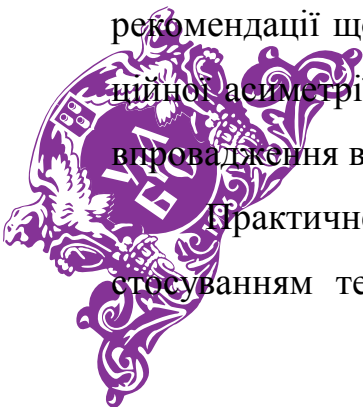
Результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування у діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними довідками.

Рекомендації щодо розвитку міжбюджетних відносин на базі управління фінансовим потенціалам територій, оптимізації формули розподілу обсягу між-

бюджетних трансфертів між державним та місцевими бюджетами, підвищення ефективності використання фінансового потенціалу територій та самостійності місцевих бюджетів використано Департаментом місцевих бюджетів та інвестицій Міністерства фінансів України під час удосконалення нормативно-правової бази (довідка про впровадження від 16.08.2012 № 31-05000-19-5/13659). Висновки і результати дослідження щодо формування фінансового потенціалу при реалізації бюджетно-податкової політики держави було використано у діяльності Верховної Ради України при розробці проекту Закону України від 12.01.2012 № 9684 “Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо удосконалення деяких норм Податкового кодексу України)”. Теоретико-методологічні підходи до формування механізму реалізації стратегії соціально-економічного розвитку міста та її бюджетної складової з урахуванням фінансового потенціалу території було використано при розробці та опрацюванні Проекту стратегії розвитку м. Києва на період до 2025 року (довідка про впровадження від Головного управління економіки та інвестицій Київської міської державної адміністрації від 26.07.2012 № 049-04/4368-12). Науково-методичний підхід до розробки і запровадження паспортів фінансового потенціалу територій використано при розробці Програми економічного і соціального розвитку міста Суми на 2012 рік (довідка про впровадження від виконавчого комітету Сумської міської ради від 20.07.2012 № 1455/02.02.02-17). У поточній діяльності Державної фінансової інспекції в Сумській області використовуються пропозиції автора щодо застосування показників фінансового потенціалу економічних суб’єктів і місцевих органів влади при перспективних оцінках щодо формування бюджетів (довідка про впровадження від 18.04.2012 № 18-01-14-14/2959). У діяльності Ліги страхових організацій України використовуються рекомендації щодо застосування міжнародних рейтингів у подоланні інформаційної асиметрії та формуванні фінансового потенціалу території (довідка про впровадження від 03.09.2012 № 1003/III-5).

Практичне значення результатів дослідження підтверджується також застосуванням теоретико-методологічних положень дисертації у навчальному

процесі Сумського державного університету при викладанні навчальних дисциплін “Фінансовий менеджмент”, “Фінанси підприємств” (акт від 23 січня 2012 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Наукові положення, розробки, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно. Особистий внесок у наукових працях, опублікованих у співавторстві, наведено окремо у списку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження були оприлюднені і отримали схвальну оцінку на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях, серед яких: III Міжнародна науково-практична конференція “Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика” (2008 р., м. Суми); VI Міжнародна науково-практична конференція “Дослідження та оптимізація економічних процесів” (2008 р., м. Харків); V Міжнародна науково-практична конференція “Наукова думка інформаційного століття – 2009” (2009 р., м. Дніпропетровськ); I Всеукраїнська науково-практична конференція “Моделювання сучасних економічних процесів та інформаційні технології” (2009 р., м. Дніпропетровськ); II Всеукраїнська науково-практична конференція “Сучасні підходи, методи і моделі в управлінні фінансами: економічний і соціальні аспекти” (2009 р., м. Хмельницький); Всеукраїнська науково-практична конференція “Економіка та управління в умовах побудови інформаційного суспільства” (2009 р., м. Одеса); Міжнародна науково-практична конференція “Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації” (2010 р., м. Тернопіль); VIII Міжнародна науково-практична конференція “Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования” (2011 р., м. Донецьк); Всеукраїнська науково-практична конференція “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” (2011 р., м. Хмельницький) та ін.

Наукові публікації. Основні наукові положення, висновки і результати дослідження опубліковано в 46 наукових та навчально-методичних працях, у тому числі: 1 одноосібній монографії, 3 монографіях у співавторстві, 25 статтях у наукових спеціалізованих виданнях, 13 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій, 4 підручниках і посібниках. Загальний обсяг опублікованих наукових праць становить 33,59 друк. арк., з них особисто автору належить 28,81 друк. арк.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків, списку використаних літературних джерел. Повний текст рукопису дисертаційної роботи складає 442 сторінки і містить 86 таблиць і 37 рисунків (з них 14 таблиць і 4 рисунки займають 17 окремих сторінок), додатки на 31 сторінці, список використаних джерел із 441 найменування.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ”
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Сутність і складові державної фінансової політики

Розгляд фінансового потенціалу територій є неможливим без дослідження державної фінансової політики. Її сутність, складові, механізми реалізації безпосередньо пов'язані з можливостями територій. Важливими є практичні засади і проблеми реалізації фінансової політики уповноваженими органами державного управління України і огляд тих аспектів, які є актуальними на сучасному етапі розвитку держав, які близькі до України за своїми параметрами економічного розвитку.

Хоча здається, що визначити сутність державної фінансової політики не дуже складно, беручи до уваги ключові компоненти, а саме «політика» і «фінанси», тим не менш в науковій літературі можна зустріти підходи, які певною мірою відрізняються один від одного. В дослідженнях це поняття розглядається як в широкому сенсі, так і обмежуючись лише певними вузькими аспектами. Часто це пояснюється специфічними задачами, які вирішуються в ході конкретних досліджень або особливостями обраної тематики. Тому надалі буде проведено аналіз існуючих підходів і надане авторське визначення поняття «державна фінансова політика», виходячи з тих особливостей і цілей, які стоять у даному дослідженні.¹

Обмежимо рамки аналізу тим, що будемо розглядати дане поняття тільки в макроекономічному контексті, адже мова йде саме про державну політику. Зрозуміло, що використання фінансової політики має місце у кожного окремого господарюючого суб'єкта, і залежить від місії, сформульованої керівництвом таких суб'єктів. Але так чи інакше побудова такої фінансової політики буде ви-

¹ Поняття «фінансова політика держави» і «державна фінансова політика» використовуються в даній роботі як синоніми

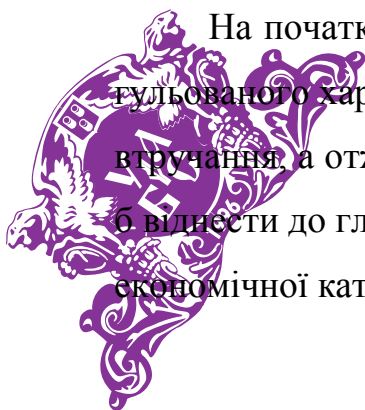
ходити з тих реалій, які існують на макрорівні, а отже державна фінансова політика фактично є первинною, на якій будуть базуватись і генеруватись фінансові рішення інших суб'єктів.

Дана думка підтверджується, наприклад, дослідженнями Большакова С., який зазначає, що «фінансова політика це матеріалізована у фінансові рішення і в практику усвідомлення державою і суспільством, підприємствами і фірмами необхідність зростання добробуту суспільного і приватного капіталу..., що здійснюється через об'єктивно притаманну фінансам функцію розподілу і перерозподілу тільки-но створеної вартості, яка виражена у грошовій формі» [29]. Далі він відмічає, що фінансова політика первинних ланок господарювання завжди повинна враховувати політику, що здійснюється державою в області фінансів і кредиту.

Слід додати, що фінансова політика держави безпосередньо буде впливати на ті рішення, які формулюються та впроваджуються на рівні регіональних і муніципальних органів влади, а це одразу відсилає нас до ще однієї особливості даного дослідження – його територіальної або регіональної складової. Тож можна говорити про фінансову політику як про поняття, яке безпосередньо пов'язане із управлінням фінансовими ресурсами всіх ланок фінансової системи, як держави в цілому (включаючи її територіальні одиниці), так і підприємств та організацій.

Важливим аспектом є те, що політика, навіть поза контекстом її фінансової складової, сама по собі носить прикладний характер, хоча і пов'язана із теоретичними розробками. А існуюча ідеологія розвитку, сформульовані цілі, місії розвитку держави обумовлюють спрямованість і специфіку всіх складових фінансової політики.

На початкових етапах розвитку економічної думки панувала ідея саморегульованого характеру ринкових відносин, що не вимагало ніякого зовнішнього втручання, а отже і якихось напрацювань, систематизації знань, які можна було б віднести до глобального розуміння «фінансової політики», тобто останньої, як економічної категорії, фактично не існувало.

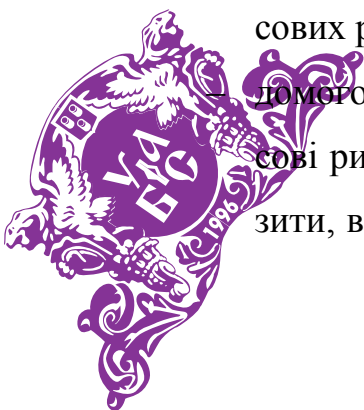

Безпосередній поштовх до розробок в галузі фінансової політики, які носили теоретичний характер із одночасним застосуванням на практиці, можна було побачити у кризу 1929-1933 років, коли на перший план вийшла точка зору про неспроможність ринку самостійно регулювати всі відносини між суб'єктами, яка обумовлювала необхідність втручання держави в економічні процеси. Відповідно, теоретичні положення Кейнса Д. і його послідовників у 1930-1940 рики передбачали розв'язання конкретних завдань фінансової політики: послаблення впливу кризи надвиробництва на економіку, підтримка економічної активності, розширення платоспроможного попиту тощо.

В подальшому, в 1960-ті роки, на перше місце виходить задача забезпечення високої зайнятості і стимулювання темпів економічного зростання, а згодом (в 1970-ті роки) – боротьба з інфляційними процесами, вирівнювання платіжного балансу із одночасним вирішенням завдань поставлених в 1960-х рр.

Остання чверть ХХ ст. характеризувалась суттєвим зростанням впливу фінансових ринків на загальноекономічний розвиток багатьох країн, що призвело до виокремлення науковцями у своїх дослідженнях фінансової сфери і відведення їй особливої ролі в розвитку економіки країн в цілому. Це пояснюється наявними об'єктивними тенденціями, а саме:

- зростанням частки вкладу фінансового сектору у ВВП, а в окремих розвинених країнах він взагалі стає рушійною силою економічного розвитку;
- фінансові ринки за обсягами перевищують ринки реальних товарів та послуг, а ціни на деривативи, особливо спекулятивні, починають безпосередньо впливати на ефективність товарних ринків;
- доходи окремих груп суб'єктів господарювання від операцій на фінансових ринках перевищують доходи від інших видів діяльності;
- домогосподарства звертають свою увагу все більше і більше на фінансові ринки, вкладають грошові кошти в цінні папери, банківські депозити, в тому числі впливаючи на ринки опосередковано через інститу-

ційних інвесторів (страхових компаній, пенсійних фондів, інвестиційних компаній і фондів).

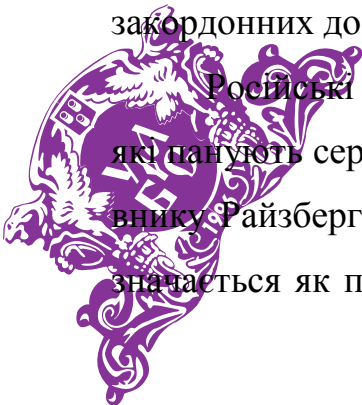
Таким чином, зазначені вище тенденції з часом призводять до підвищення важливості заходів, які безпосередньо відносяться до фінансової політики, а отже і до подальшого розвитку теоретико-методологічних, методичних і практичних розробок в цій сфері.

Вітчизняні і зарубіжні вчені по різному підходять до трактування поняття «фінансова політика». Більше того, виходячи з прикладного його характеру, іноземні дослідники взагалі окремо її не розглядають, а більше оперують із загальним терміном – «макроекономічна політика держави», в складі якої розглядають фіскальну і монетарну політики. Саме вони (фіскальна і монетарна) за своїм змістом відповідають ключовим видам фінансової політики держави, які виокремлюють вітчизняні дослідники: бюджетно-податкова політика і грошово-кредитна політика.

Наприклад, Макконелл К. і Брю С., в межах фіскальної політики розглядають зміни, які вносяться урядом в систему державних витрат і оподаткування, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та неінфляційного національного продукту [181]. Майже аналогічний підхід можна зустріти в працях Саллівана А., Шеффраїна С., Манківа Г., Фишера С., Дорнбуша Р., Шмалензи Р., де фіскальна політика розглядається як вплив на національну економіку шляхом регулювання державних витрат і податкових зборів [416, 436, 369].

Що ж стосується монетарної політики, то її найчастіше розуміють як систему заходів уповноважених органів державного регулювання країни з контролю за пропозицією грошей в економіці з метою забезпечення економічного зростання і ценової стабільності. Такий підхід можна зустріти в працях більшості закордонних дослідників [наприклад: 408, 413, 417].

Російські вчені мають розробки, які більше відповідають тим підходам, які панують серед українських дослідників. Так в сучасному економічному словнику Райзберга Б., Лозовського Л., Стародубцевої Е. фінансова політика визначається як політика держави (уряду) відносно використання державних фі-

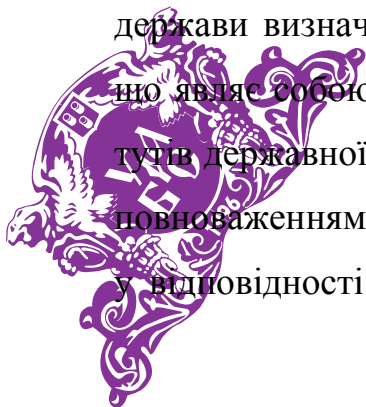

нансових ресурсів, регулювання доходів і витрат, формування і виконання державного бюджету, податкового регулювання управління грошовим обігом, впливу на курс національної валюти [304].

В іншому словнику (під редакцією Грязнової А.) фінансова політика характеризується як «сукупність заходів держави по організації і використанню фінансів для виконання своїх функцій і задач. Проявляється в системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу між соціальними групами населення, галузями і регіонами країни, у фінансовому законодавстві, в структурі доходів і витрат. Фінансова політика обслуговується державним бюджетом і є однією із складових частин економічної політики, тому формується в залежності від загальнонаціональних інтересів, які визначають розвиток державного сектору в промисловості, енергетиці, будівництві та інших галузях, які мають структуроутворююче значення» [359]. Дане трактування, вочевидь, намагається охопити всі сфери, де фінансова політика проявляє свій вплив, і поряд з цим є дещо обмеженим, адже стверджувати, що фінансова політика обслуговується державним бюджетом є помилковим, якщо не зазначати інші ключові елементи, до яких можна віднести позабюджетні фонди, місцеві бюджети, інструменти грошово-кредитної політики тощо.

Нешитой А. визначає фінансову політику як особливу сферу діяльності держави, спрямовану на мобілізацію фінансових ресурсів, їх раціональний розподіл і ефективне використання з метою реалізації державою своїх функцій [208]. Тобто держава визначається як головний суб'єкт, що генерує рішення, визначає загальні напрями впровадження фінансової політики, обирає інструменти для досягнення встановлених стратегічних цілей.

В роботі російських вчених під ред. Сенчагова В. фінансова політика держави визначається як частина (підсистема) економічної політики держави, що являє собою сукупність бюджетно-податкових, інших інструментів і інститутів державної фінансової влади, які наділені згідно із діючим законодавством повноваженнями по формуванню і використанню фінансових ресурсів держави у відповідності із стратегічними і тактичними цілями державної економічної

політики [363]. Тобто в цьому визначенні не тільки зазначається приналежність фінансової політики до загальної системи заходів економічної політики держави, а ще й виділяються її цільові (стратегічна і тактична) складові. В той же час у визначеннях лише наголошується на тому, що до складу входять різні інструменти, інститути, але вони не конкретизуються. В цьому випадку слід було або повністю перерахувати органи державної влади, які мають повноваження на прийняття рішень та впровадження їх в дію в рамках фінансової політики, або взагалі розглядати їх окремо від визначення.

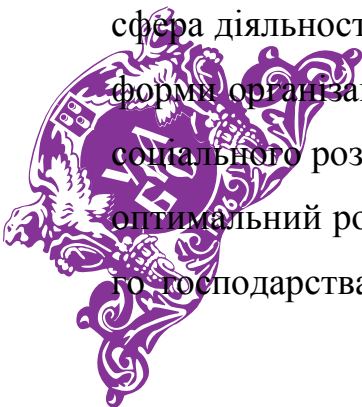
Інші російські дослідники, навпаки, дають загальні, майже неконкретизовані визначення фінансової політики, з яких іноді важко зрозуміти особливості або специфіку цього поняття. Наприклад, Ковальов В. розглядає державну фінансову політику як частину соціально-економічної політики держави, яка спрямована на забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни [167].

Романовський М. визначає фінансову політику як сукупність методологічних принципів, практичних форм організації і методів використання фінансів [325].

Архіпов А. та Погосов І. вважають, що фінансова політика представляє собою сукупність цілеспрямованих заходів держави в області управління фінансами з метою визначення найбільш ефективних з них, які відповідають сучасним умовам господарювання, для створення фінансової основи реалізації економічної політики держави [14].

Отже, відсутність єдиних підходів до визначення фінансової політики серед закордонних вчених є очевидною, тому розглянемо, яким чином вітчизняні дослідники розв'язують цю проблему.

Василик О. вважає, що «фінансова політика держави – це досить складна сфера діяльності законодавчої і виконавчої влади, яка включає заходи, методи і форми організації та використання фінансів для забезпечення її економічного і соціального розвитку» [85]. При цьому «основною метою фінансової політики є оптимальний розподіл валового внутрішнього продукту між галузями народного господарства, соціальними групами населення, територіями. На цій основі

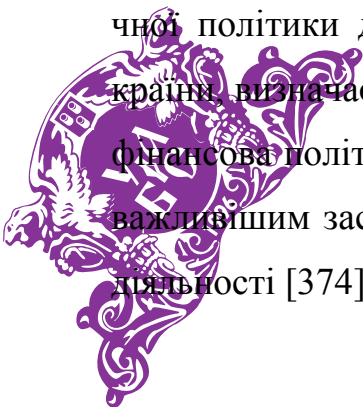
має забезпечуватися стійке зростання економіки, удосконалення її структури, створення умов для розвитку господарських утворень різних форм власності, спільних підприємств з іноземним капіталом, акціонерних товариств, орендних і комерціалізованих підприємств. За цих умов важливе значення має також створення надійних соціальних гарантій населенню» [85].

Такий підхід безпосередньо обмежує фінансову політику рамками лише одного суб'єкту її реалізації – державою та її фінансовими ресурсами. Всі дії органів державного управління підпорядковано вирішенню, в першу чергу, загальноекономічних проблем.

Романенко О. дає більш широке визначення фінансовій політиці, розглядаючи її як «визначення цілей, завдань, на вирішення яких спрямовується процес формування, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів» [324]. З такого формулювання важко визначити що саме мав на увазі автор і потребує більш детального розгляду його підхід до цього поняття. Враховуючи той факт, що далі в роботі розглядаються типові складові фінансової політики держави, то можна стверджувати, що таке визначення фінансової політики також потребує удосконалення.

Опарін В. також схиляється до думки, що фінансова політика – це комплекс дій і заходів, що здійснюються саме державою і підкреслює, що він повинен проводитись «в межах наданих їй функцій та повноважень у сфері фінансової діяльності суб'єктів господарювання та фінансових інституцій, громадян і безпосередньо держави з метою вирішення певних завдань і досягнення поставлених цілей» [219].

Оспішев В. та Близнюк О. при визначенні сутності фінансової політики також акцентують увагу на тому, що фінансова політика є складовою економічної політики держави, у якій конкретизуються головні завдання економіки країни, визначається загальний обсяг фінансових ресурсів держави, і одночасно фінансова політика – є відносно самостійною сферою діяльності держави, найважливішим засобом реалізації політики держави у будь-якій сфері суспільної діяльності [374].

Юхименко П. дотримується думки, що фінансова політика держави – це частина (підсистема) її економічної політики, яка є сукупністю законодавчих і нормативних актів, бюджетно-податкових, інших фінансових інструментів, інститутів та заходів державної влади, котрі згідно із законодавством мають повноваження щодо формування й використання фінансових ресурсів держави та регулюють фінансово-кредитні потоки у секторах економіки відповідно до стратегічних і тактичних цілей державної економічної політики [349].

Петровська І. та Клиновий Д. зазначають, що фінансова політика – це спосіб впливу фінансових відносин на економічний і соціальний розвиток суспільства, який знаходиться в безпосередній залежності від характеру виробництва і сутності виробничих відносин, проявляється в системі форм і методів мобілізації фінансових ресурсів та їх розподіл [278].

Лондар С. і Тимошенко О. вважають, що фінансова політика держави – це визначений урядом напрямок діяльності, що передбачає цілісну сукупність організаційних, правових, інформаційних, інших заходів, спрямованих на ефективне формування фінансових ресурсів держави, їх розподіл, раціональне використання і контроль відповідних фінансових потоків за допомогою використання потенціалу фінансової системи та забезпечення функціонування фінансових механізмів [185].

Таким чином, можна відзначити, що ряд дослідників при визначенні фінансової політики акцентують увагу на її ресурсній складовій, в той час як інші у своїх дослідженнях орієнтовані на розв'язання конкретних або загальних завдань.

Поряд з цим слід зауважити, що майже ніхто з вказаних дослідників не здійснює спроби розрізнити поняття «фінансова політика» і «фінансова політика держави», використовуючи їх як синоніми, особливо коли мова йде саме про участь держави у формулюванні основних принципів фінансової політики. Між тим, як зазначалось вище, можна розглядати фінансову політику і як складову системи фінансового менеджменту конкретного суб'єкта господарювання. В цьому випадку доцільно давати загальне трактування фінансової політики із

поділом її на окремі складові, які, в свою чергу, окреслять специфічні риси, притаманні фінансовій політиці різних за своїм статусом суб'єктів.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що вдале розмежування понять «фінансова політика», «фінансова політика держави», «фінансова політика підприємства» дає, наприклад, Под'яблонська Л. [283].

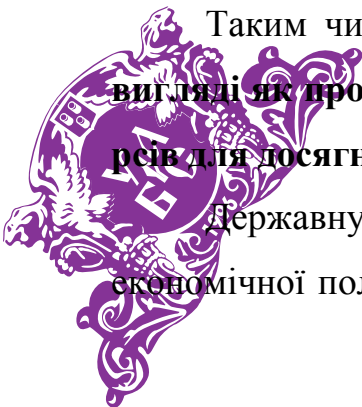
За її визначенням, фінансова політика – це визначення цілей і задач, на вирішення яких спрямований процес формування, розподілу і перерозподілу ВВП для забезпечення фінансовими ресурсами безперервного процесу відтворення і задоволення його окремих конкретних потреб. При цьому фінансова політика держави розуміється як частина соціально-економічної політики держави щодо забезпечення збалансованого зростання фінансових ресурсів у всіх ланках фінансової системи країни. Фінансова політика підприємства – сукупність методів управління фінансовими ресурсами підприємства, спрямованих на їх формування, раціональне і ефективне використання.

Отже, враховуючи вищевикладені підходи і точки зору на таку категорію як «фінансова політика», різницю в її трактуваннях окремих дослідників, для цілей даного дослідження вважаємо за необхідне надати власне визначення фінансової політики, а також сформулювати визначення «фінансової політики держави».

Окремі дослідження [85, 278, 283, 324] дають підстави розмежувати ці поняття, особливо приймаючи до уваги той факт, що існують заходи фінансової політики не тільки держави, а й інших суб'єктів господарювання. На кардинально новий підхід при цьому ми не претендуємо, але для зручності подальшого дослідження, необхідно оперувати поняттям, яке відображає авторський погляд на його мету, завдання, об'єкт і предмет.

Таким чином, ми будемо розуміти **фінансову політику у загальному вигляді як процес формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів для досягнення визначених цілей і завдань.**

Державну фінансову політику будемо розглядати як складову частину економічної політики держави, яка представляє собою систему заздалегідь ви-

значених визначених і затверджених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами з метою виконання державою своїх функцій у відповідності зі стратегічними і тактичними цілями її економічного і соціального розвитку.

Важливо відмітити, що з позиції сталого розвитку суспільства однією з ключових стратегічних цілей економічного і соціального розвитку є забезпечення балансу між задоволенням сучасних потреб суспільства та інтересами майбутніх поколінь, які включають в себе у тому числі і екологічно безпечне довкілля. Таким чином при реалізації державної фінансової політики необхідно виходити не лише з інтересів поточної ситуації, але і робити аналіз наслідків певних дій щодо майбутнього.

Отже державна фінансова політика об'єднує в собі об'єктивні фінансові відносини та, конкретизовані у вигляді загальнодержавних планів і програм, управлінські рішення, які виникають в процесі формулювання і впровадження в дію стратегії функціонування і розвитку державних фінансів.

Виходячи з визначення державної фінансової політики, її основні завдання можна сформулювати таким чином:

- створення умов для максимізації обсягів фінансових ресурсів, які формуються державою;
- реалізація механізмів раціонального розподілу і використання сформованих фінансових ресурсів;
- забезпечення належного регулювання, стимулювання і контролю за економічними і соціальними процесами, використовуючи фінансові методи;
- формулювання, розвиток і підтримка функціонування фінансового механізму виходячи із цілей і стратегій фінансової політики;
- налагодження ефективної системи управління державними фінансами.

Реалізація фінансової політики держави здійснюється у вигляді комплексу заходів, які втілюються через фінансове право, систему фінансів, фінансову систему і фінансовий механізм з метою найбільш повного виконання фінансами

своїх функцій. Через норми фінансового права та елементи фінансової системи і фінансового механізму здійснюється реалізація положень концепції економічного розвитку держави. Якщо остання відсутня, то навряд чи можна говорити про будь-яку фінансову політику в державі.

Зміст фінансової політики держави і її взаємозв'язок з іншими фінансовими поняттями, які зазначено вище, представлено на рис. 1.1.

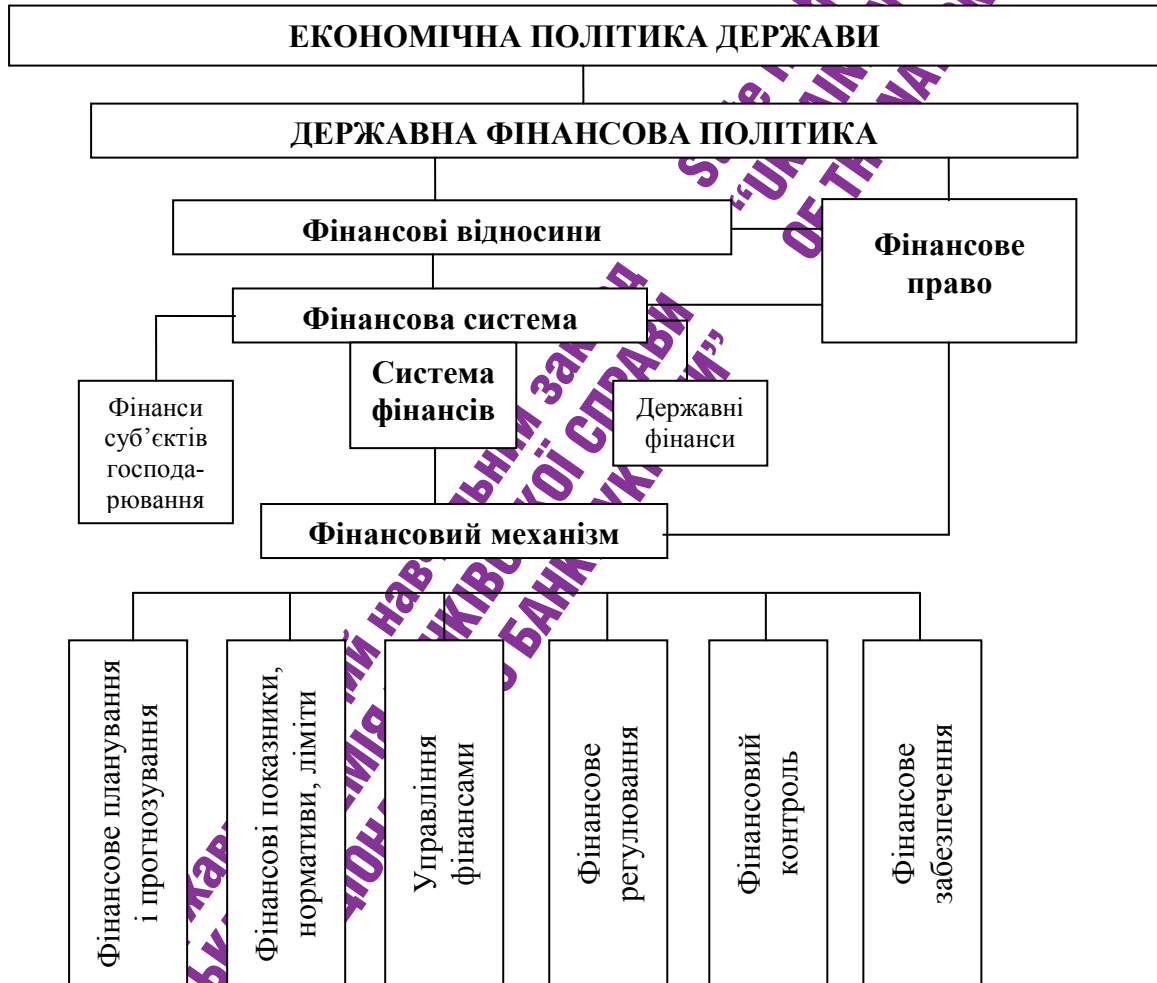

Рисунок 1.1 – Зміст фінансової політики та її взаємозв'язок з іншими фінансовими категоріями

Виходячи з визначення фінансової політики слід виділити основні положення і принципи, на яких вона має бути побудована і до яких, з нашої точки зору, слід віднести наступні.

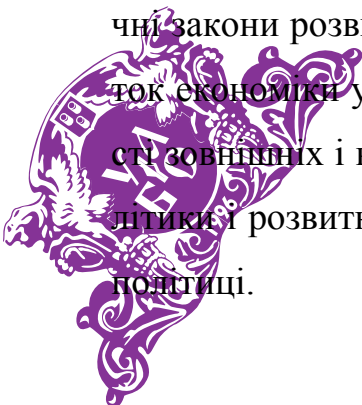
Фінансова політика є невід'ємною частиною економічної політики держави. Фінансовий стан держави і окремих суб'єктів економіки визначаються рівнем організації економічних відносин, обсягами виробництва товарів та послуг, заходами реформування окремих складових фінансової та економічної систем держави тощо.

Фінансово-матеріальна збалансованість економіки виходить з факту еквівалентності фондів фінансових ресурсів, які є в розпорядженні різних суб'єктів (держави, підприємств, населення), реальним матеріальним благам, тому перерозподіл фінансових ресурсів викликає перерозподіл матеріальних ресурсів, а фонди фінансових ресурсів, які обертаються на фінансових ринках і носять характер спекулятивних операцій, не призводять до руху матеріальних ресурсів.

Фінансова політика повинна носити плановий характер. Якщо закордонною практикою стратегічного і тактичного планування застосовується постійно, то в Україні ситуація відрізняється тим, що конкретних програм розвитку недостатньо, а ті, що існують, носять загальнодекларативний характер, їх зв'язок з іншими програмами розвитку або відсутній, або слабо прослідковується. Відповідно перед урядом повинно стояти завдання розробки і планування бюджетно-податкових і грошово-кредитних показників на перспективу не менше ніж на 3 роки, а також обов'язково мати довгострокову стратегію розвитку економіки і фінансової системи країни на 5-7 років.

Реалізація фінансової політики держави передбачає її результативність, яка може бути охарактеризована досягненням конкретних запланованих показників, пріоритетним з яких є якість життя населення.

Успішність реалізації фінансової політики держави буде залежати від багатьох факторів, серед яких, як найважливіші, відзначимо: об'єктивні економічні закони розвитку суспільства; історичний досвід і поточні погляди на розвиток економіки урядовців, працівників виконавчих органів, громадян; особливості зовнішніх і внутрішніх умов існування держави, напрямів її економічної політики і розвитку; комплексний і стратегічний характер інновацій у фінансовій політиці.

В залежності від характеру завдань, які стоять перед державою і часу, необхідного для їх розв'язання, фінансова політика може носити стратегічні і тактичні ознаки. Достатньо поширеною є практика, коли, наприклад, розробляється програма стратегічного розвитку окремої галузі економіки і поряд із ключовими довгостроковими напрямками формулюються конкретні завдання, які забезпечать реалізацію встановлених цілей.

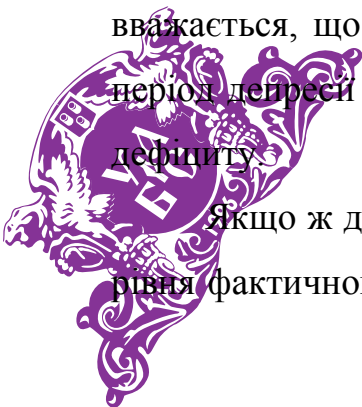
Таким чином, фінансова політика може бути як стратегічною (тобто довгостроковою, розрахованою на тривалу перспективу, що передбачає вирішення значних за масштабом цілей і завдань, передбачених соціально-економічною політикою держави), так і тактичною (спрямованою на вирішення конкретних завдань в рамках сформульованої мети).

В залежності від впливу на окремі складові фінансової системи фінансова політика держави може бути деструктивною, коли заходи впливу будуть призводити до погіршення параметрів об'єкта управління (наприклад, зменшення окремих статей витрат державного бюджету), і конструктивною, коли заходи мають протилежний ефект (наприклад, збільшення податкових надходжень до державного бюджету).

Також може існувати поділ фінансової політики на види, кожен з яких застосовується в залежності від загальноекономічної ситуації в країні: економічного зростання; обмеження ділової активності; стабілізації.

Під політикою економічного зростання розуміють систему фінансових заходів, спрямованих на збільшення фактичних обсягів валового національного продукту і підвищення рівня зайнятості. Така стимулююча фінансова політика включає зниження податків, збільшення державних витрат, а також політику «дешевих грошей», яка проводиться центральним банком країни. При цьому вважається, що якщо національна економіка має збалансований бюджет, то в період депресії і спаду необхідно проводити політику збільшення бюджетного дефіциту.

Якщо ж держава проводить фінансову політику, спрямовану на зниження рівня фактичного валового внутрішнього продукту у порівнянні із його потен-

ційним рівнем, то це політика стабілізації. Її використовують з метою недопущення інфляції, яка виникає через надлишковий попит, а також для запобігання кризи надвиробництва.

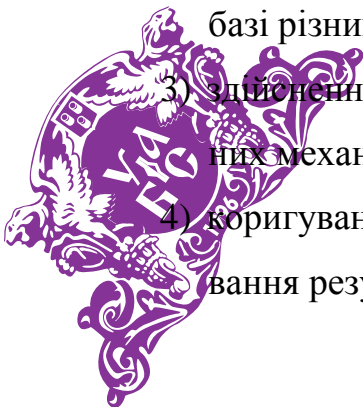
Що стосується політики обмеження ділової активності, то її основою повинні виступати заходи по збільшенню ставок оподаткування, зменшенню державних витрат, а також включати політику «дорогих грошей» центрального банку країни.

Відмінними рисами політика стабілізації вважаються заходи, пов'язані із стабілізацією цін і підтримкою обсягів випуску продукції на оптимальному для даної країни рівні. При цьому важливе значення має порівняння рівня фактичного ВВП з потенціальним. У стані спаду економіки або депресії, коли ВВП нижче потенційного рівня, заходи державної фінансової політики включають зниження ставок оподаткування, збільшення державних витрат, політику «дешевих грошей» центрального банку. І навпаки, коли ВВП вище потенційного рівня, можуть реалізовуватись такі заходи по стабілізації як збільшення ставок оподаткування, зниження державних витрат, політика «дорогих грошей» центрального банку.

Розглянуті види державної фінансової політики можуть відноситись до її тактичних заходів, але в стратегічному плані вони все одно спрямовані на досягнення однієї мети – стійкого економічного зростання.

Відзначимо, що діяльність органів державної влади по розробці і реалізації фінансової політики держави передбачає такі чотири ключові етапи:

- 1) розробка науково-обґрунтованої концепції фінансової політики держави;
- 2) визначення основних напрямів, підходів, механізмів і засобів досягнення результатів, які прогнозуються, на перспективу і на поточний період на базі різних варіантів сценаріїв економічного розвитку;
- 3) здійснення практичних заходів шляхом реалізації розроблених конкретних механізмів фінансової політики держави;
- 4) коригування механізмів реалізації фінансової політики на основі врахування результатів їх застосування в практичній діяльності.

Говорячи про механізм реалізації державної фінансової політики, слід брати до уваги, що конкретним його втіленням є фінансовий механізм – комплекс методів і важелів впливу в даному випадку на державну фінансову політику, за допомогою яких і здійснюється безпосереднє формування, розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів з метою забезпечення реалізації основних функцій і завдань, покладених на державу.

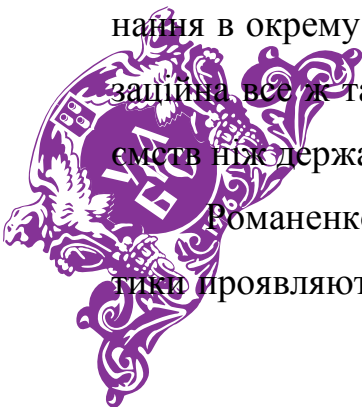
Що стосується складових фінансової політики, то в даному питанні майже не існує єдиної точки зору. Як зазначалось вище, закордонні дослідники традиційно концентрують свою увагу лише на двох складових: фискальній і монетарній політиках. І такого підходу дотримуються практично всі провідні вчені, які є представниками західної економічної думки [181, 369, 413, 416, 436 та ін.].

Зовсім інша ситуація постерігається в наукових публікаціях українських та російських авторів. Наприклад, Василік О. виділяє «бюджетну, податкову, кредитну, грошову, валютну, інвестиційну політику» [85].

Опарін В. відзначає, що фінансова політика може розглядатись в широкому та вузькому розумінні. При цьому, говорячи про широке розуміння, він дотримується тієї позиції, що фінансова політика включає монетарну і фискальну політики. А у вузькому розумінні – це лише фискальна політика. Але він також відзначає, що фінансова політика включає в себе політику в сфері управління державним боргом, фондового та страхового ринку і міжнародних фінансів [219].

Лоднар С., Тимошенко О. вважають, що фінансова політика держави повинна розглядатись в контексті таких її складових: бюджетної, податкової, бюджетно-податкової, грошово-кредитної, валютної, страхової, інвестиційної, інноваційної, амортизаційної [185]. Тут можна побачити незрозуміле і необгрунтоване виділення спочатку бюджетної і податкової політики, а потім їх поєднання в окрему бюджетно-податкову політики. Політики інноваційна і амортизаційна все ж таки більшою мірою відносяться до фінансової політики підприємств ніж держави.

Романенко О. відзначає, що зміст, завдання і вимоги до фінансової політики проявляються через податкову, бюджетну, грошово-кредитну і міжнарод-

ну фінансову політику [324]. В якості додаткових складових він відзначає наявність ще й митної і валютної політики.

Досить близькими є погляди російських вчених і дослідників. Так Альохін Е. вважає, що фінансова політика включає такі елементи: бюджетна політика, податкова політика, цінова політика, грошово-кредитна політика, митна політика, політика внутрішніх та зовнішніх запозичень, політика в сфері міжнародних фінансів [4].

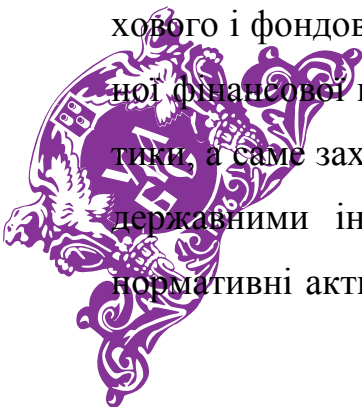
В дослідженні Назарова Н. і Кораєва А. [205] в якості заходів в області фінансової політики пропонується розглядати бюджетну політику, податкову і митну політику, управління державним боргом, державну майнову політику, політику державних спеціальних (позабюджетних) фондів. Також вони відзначають провідний статус саме бюджетної політики, а інші сфери знаходяться в тісній залежності від параметрів бюджету.

Давидова Л., Фьодорова О., Коршунова Г. обмежуються розглядом лише бюджетної, податкової, митної і грошово-кредитної політики [361].

Под'яблонська Л. в якості важливих напрямів державної фінансової політики виділяє бюджетну, фіскальну, податкову, інвестиційну, соціальну, митну політику [283].

Здійснюючи аналіз і співставлення наведених думок слід відзначити, що загальним недоліком більшості підходів є виділення окремих видів фінансової політики держави, які не мають ніякого відношення до фінансів і є елементами суто економічної політики або містять в собі лише окремі елементи фінансових відносин. При цьому можна побачити, що ці елементи, скоріше, належать іншим видам фінансової політики.

Розглянемо типові приклади таких помилок. Так, політика в сфері страхового і фондового ринків взагалі майже не має ніякого відношення до державної фінансової політики через те, що в них відсутня основна ознака такої політики, а саме заходи з мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами. Твердження, що держава приймає законодавчо-нормативні акти, у тому числі через уповноважені органи безпосереднього ре-

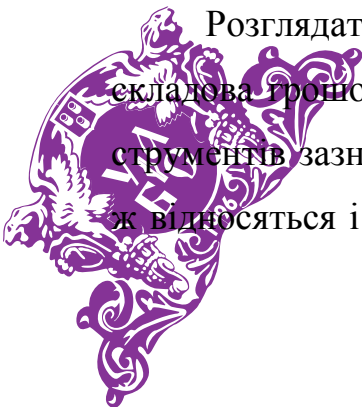
гулювання цих ринків не свідчить про участь державних інститутів у русі фінансових ресурсів.

Так, присутність держави на страховому ринку обмежується лише страхуванням окремих категорій службовців і осіб, умови праці яких пов'язані із значним ризиком. Але обсяги таких операцій є несуттєвими для ринку в цілому, а виплати здійснюються за рахунок коштів державного бюджету через уповноважених страховиків, тому і вплив держави на страховий ринок фактично не простежується.

Держава виходить на фондовий ринок з метою розміщення власних боргових зобов'язань і в цьому сенсі, зрозуміло, впливає на фондовий ринок. Але це не політика держави на фондовому ринку, це скоріше політика держави в сфері управління державним боргом, або частина бюджетної політики. Саме в цих сферах подібні дії мають вирішальне значення. Не слід вважати, що держава емітує власні цінні папери лише для того, щоб відбувся розвиток фондового ринку. Головна мета полягає у необхідності залучення грошових ресурсів для фінансування видатків бюджету, виконання поточних зобов'язань за раніше емітованими борговими інструментами.

Амортизаційну політику, політику в сфері інновацій взагалі слід розглядати лише на рівні окремих суб'єктів господарювання, а не держави. Держава створює умови для їх реалізації шляхом прийняття законодавчих норм, які будуть спонукати підприємства використовувати, наприклад, прискорену амортизацію або через встановлені податкові пільги заохочувати проведення науково-дослідних розробок, які в кінцевому випадку призведуть до появи нових за своїми характеристиками товарів та послуг. Але рух фінансових ресурсів держави в цих сферах не буде носити характеру цільового фінансування.

Розглядати валютну політику окремо взагалі не має сенсу. Це типова складова грошово-кредитної політики центральних банків, в якій одним із інструментів зазначається управління золотовалютними резервами країни. Сюди ж відносяться і інші заходи, пов'язані із регулюванням руху іноземної валюти

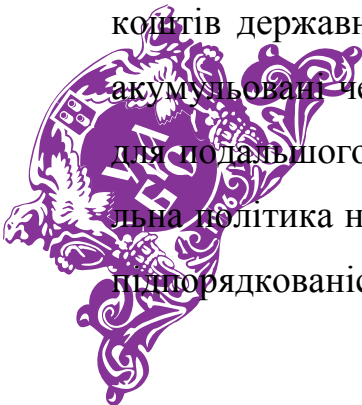

на території конкретної країни, встановлення режиму регулювання валютного курсу і т.д.

Визначення міжнародної фінансової політики виявляється звичайною компіляцією заходів, які існують в інших видах фінансової політики, лише виокремлюючи їх міжнародну специфіку. Наприклад, Романенко О. визначає, що «в її основу покладено управління валютно-фінансовими і кредитними відносинами у сфері міжнародних відносин» [324]. Можна побачити, що мова йде про частину грошово-кредитної політики, а також, як відзначають інші дослідники [4, 85], про політику управління державним боргом, — в даному випадку про позики від міжнародних фінансово-кредитних інститутів, таких як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк тощо.

Митна політика також містить елементи інших пов'язаних сфер діяльності. З одного боку встановлення ставок митних зборів або регулювання режиму оподаткування товарів та послуг, які перетинають кордон, є частиною бюджетно-податкової політики, адже мова йде про фінансові потоки, які спрямовуються на поповнення дохідної частини державного бюджету. Ті ж елементи митної політики, які відносяться до регулювання експорту-імпорту товарів та послуг, встановлення квот, обмежень, заборон ніяким чином не стосуються руху фінансових ресурсів. Відбувається переміщення матеріальних цінностей втілених в конкретних результатах діяльності суб'єктів господарювання у вигляді товарів та послуг, а це слід відносити до елементів економічної політики держави.

Що стосується соціальної політики, то її безпосереднє віднесення до одного з видів фінансової політики є дещо сумнівним. В першу чергу ті сфери, в яких традиційно реалізуються заходи соціальної політики, а саме освіта, охорона здоров'я, соціальне страхування тощо, фінансуються як правило за рахунок коштів державного бюджету або позабюджетних фондів. Ці кошти вже були акумульовані через систему податків і зборів, сформовані у фонди, призначені для подальшого розподілу за заздалегідь визначеними напрямками. Тому соціальна політика не може бути безпосередньою складовою фінансової політики. Її підпорядкованість і залежність від результатів реалізації бюджетно-податкової

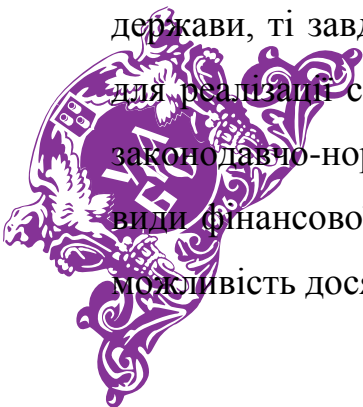

політики відводять їй вторинну роль. Хоча не можна заперечувати, що кінцева мета фінансової політики держави, в тому числі, полягає у забезпеченні добробуту населення.

Інвестиційна політика, з нашої точки зору, також не в повній мірі відповідає ознакам, які притаманні фінансовій політиці держави. Це проявляється в тому, що інвестиції самі по собі не обов'язково мають характер вкладень у вигляді грошових коштів. Це можуть бути матеріальні і нематеріальні активи, права власності, певна сукупність знань у вигляді документації тощо. Більше того, держава, як правило, не приймає участі своїми власними коштами в реалізації інвестиційних проектів, а створює умови для їх залучення шляхом прийняття відповідних законодавчо-нормативних актів.

Можна також розглянути умовний приклад реалізації інвестиційного проекту, з якого стає очевидним відсутність в окремих типах інвестицій будь-яких ознак, які притаманні визначенню фінансової політики держави. Припустимо, що іноземна корпорація вирішує розпочати виробництво продукції на території України, обирає придатне для цього приміщення, а все обладнання передає створеному дочірньому підприємству на умовах оренди або лізингу. Продукція, яка виробляється на цьому підприємстві повністю реалізується на ринках інших країн, а підприємство працює без отримання прибутку. Таким чином, створюються умови, за яких вітчизняна економіка майже не отримує ніяких фінансових потоків від діяльності цього підприємства (окрім заробітної плати працівникам і відрахуванням у соціальні фонди), а отримані доходи фактично виводяться закордон у вигляді плати за оренду/лізинг обладнання.

Таким чином, ми будемо дотримуватись тієї точки зору, що виділення тих чи інших видів фінансової політики повинно відображати цільові орієнтири держави, ті завдання, які вирішуються її конкретними діями. Якщо ж держава для реалізації своїх цілей присутня на окремих ринках або приймає необхідні законодавчо-нормативні акти, це не означає, що їх слід виділяти як відповідні види фінансової політики. Це скоріше інструментарій, використання якого дає можливість досягти заздалегідь визначених орієнтирів.

Що ж стосується **основних видів фінансової політики держави**, то в рамках даного дослідження **ключовими будуть вважатися наступні: бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика і політика управління державним боргом**. Сформулюємо їх сутність детальніше, адже саме ці види розкривають сутність фінансової політики держави.

Бюджетно-податкова політика – це складова фінансової політики держави в сфері оподаткування, державних витрат та державного бюджету, спрямована на забезпечення зайнятості населення і стримування інфляційних процесів. Виступає інструментом перерозподілу ВВП за допомогою системи оподаткування, бюджетних витрат та соціальних трансфертів.

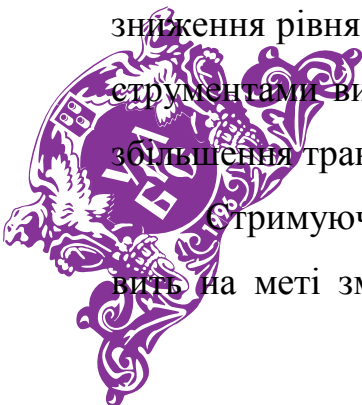
В коло задач бюджетно-податкової політики входить: перерозподіл національного доходу, фінансування заходів економічної і соціальної політики, стимулювання науково-технічного прогресу, створення суспільних благ (оборона, охорона здоров'я, освіта), подолання негативних зовнішніх ефектів (в наслідок приватного споживання).

Важливість бюджетно-податкової політики проявляється в інтенсифікації розвитку економіки і усунення протиріч, притаманних ринковій економіці. Її заходи впливають як на сукупний попит, так і на сукупну пропозицію.

В короткостроковому періоді пріоритетами такої політики можуть бути макроекономічна стабілізація, протистояння інфляції, а в довгостроковому – сприяння стійкому зростанню та сталому розвитку суспільства, покращення демографічної ситуації, інфраструктури, освіти тощо.

В залежності від фази економічного циклу застосовують стимулюючу або стримуючу бюджетно-податкову політику. Стимулююча політика використовується під час спаду і вирішує задачу скорочення прецесійного розриву випуску, зниження рівня безробіття і спрямована на збільшення сукупного попиту. Її інструментами виступають: збільшення державних витрат, зменшення податків, збільшення трансфертів.

Стримуюча політика використовується в фазі економічного буму і ставить на меті зменшення інфляційного розриву випуску, зниження інфляції і

спрямована на зменшення сукупного попиту. Її інструментами виступають: зменшення державних закупівель, підвищення ставок оподаткування, скорочення трансфертів.

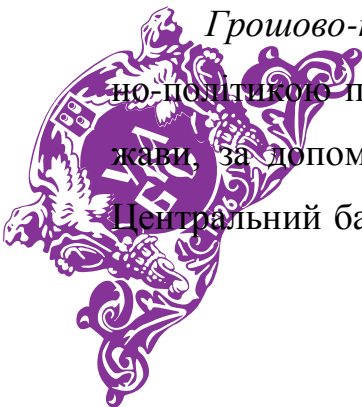
Окрім цього розрізняють дискреційну і автоматичну (недискреційну) бюджетно-податкову політику. Перша пов'язана із законодавчою зміною урядом величини державних закупівель, податків і трансфертів з метою стабілізації економіки. А друга заснована на дії автоматичних стабілізаторів – інструментів, величина яких не змінюється, але сама їх наявність автоматично стабілізує економіку. До таких інструментів відносять податок з доходів фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, непрямі податки (в першу чергу ПДВ), допомога по безробіттю і допомога соціально незахищеним верствам населення.

В розвинених країнах економіка на 2/3 регулюється за рахунок дискреційної бюджетно-податкової політики і на 1/3 за рахунок автоматичних стабілізаторів.

Бюджетно-податкова політика повинна мати базис, а уряд має чітко розуміти, на якій стадії розвитку знаходиться економіка, з якими проблемами вона стикається і як їх вирішувати. З початку необхідно отримати підтвердження про фазу економічного циклу (в даному випадку спад) і прийняти рішення про доцільність зміни сукупного попиту шляхом використання стимулюючої бюджетно-податкової політики, а також обрати період, коли застосування основних інструментів забезпечить найкращий ефект.

Перевагами бюджетно-податкової політики вважають: ефект мультиплікатору, відсутність зовнішнього лагу, наявність автоматичних стабілізаторів. Серед недоліків слід виділити: ефект витіснення, наявність внутрішнього лагу, невизначеність, дефіцит бюджету.

Грошово-кредитна політика застосовується у тісній взаємодії із бюджетно-податковою політикою. Її можна визначити як вид фінансової політики держави, за допомогою якої держава через уповноважені органи (найчастіше – Центральний банк країни) регулює обсяг грошової маси в обігу з метою забез-

печення стабільного економічного зростання, повної зайнятості, цінової стабільності, рівноваги платіжного балансу.

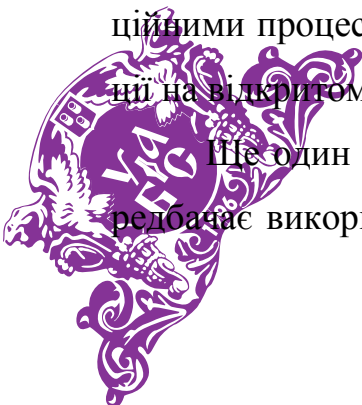
Тактичними цілями грошово-кредитної політики виступають контроль за пропозицією грошей (грошової маси), контроль за рівнем відсоткових ставок, контроль за обмінним курсом національної валюти.

Основними інструментами грошово-кредитної політики, які можуть застосовуватись регулюючими органами є наступні: встановлення норм обов'язкового резервування для комерційних банків, операції на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків, процентна політика (регулювання облікової ставки), управління золотовалютними резервами, регулювання експорту та імпорту капіталу. Використання цих інструментів дає можливість безпосередньо і опосередковано впливати на пропозицію грошової маси в обігу.

Як і бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика може бути стимулюючою і стримуючою. Перша застосовується в період економічного спаду, і її головна мета – поживлення економічного зростання, стимулювання ділової активності, зменшення безробіття. При цьому центральний банк країни здійснює заходи щодо збільшення пропозиції грошей шляхом зниження норм обов'язкового резервування і облікової ставки, викупу державних цінних паперів. Стримуюча грошово-кредитна політика має зворотні цілі і проводиться в період економічного буму для зниження ділової активності та боротьби з інфляцією. При цьому центральний банк зменшує пропозицію грошей в економіці, збільшуючи норми обов'язкового резервування і облікову ставку, а також здійснюючи продаж державних цінних паперів.

На сучасному етапі розвитку грошово-кредитної політики її головна мета, яка переслідується більшістю розвинутих країни світу, – це боротьба з інфляційними процесами, а основними інструментами при цьому виступають операції на відкритому ринку і управління обліковою ставкою.

Ще один вид фінансової політики – *управління державним боргом* – передбачає використання державою комплексу заходів щодо встановлення обся-

гів та умов залучення коштів, їх використання і погашення, а також забезпечення належної платоспроможності держави.

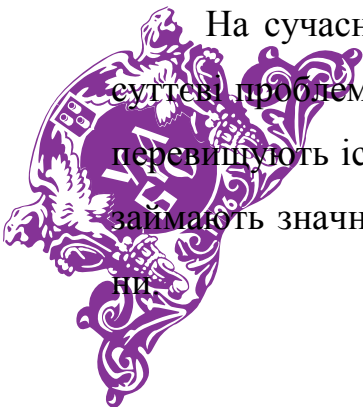
Політика управління державним боргом може розглядатись у широкому розумінні як діяльність держави у якості позичальника і гаранта виконання зобов'язань її суб'єктів, що потребує комплексного підходу, включаючи узгодження цілей і методів інших видів фінансової політики (бюджетно-податкової та грошово-кредитної), дій уряду і Центрального банку країни, розробку заходів по зниженню боргового навантаження, активне управління державним боргом тощо.

У вузькому розумінні управління державним боргом слід розглядати як конкретні дії, спрямовані на підготовку, випуск, розміщення боргових зобов'язань держави, надання гарантів, обслуговування і погашення боргу.

Політика управління державним боргом включає такі важливі складові: формування боргової стратегії, націленої на забезпечення сталості та обґрунтованості рівня державного боргу; досягнення збалансованої структури боргу; активне управління ринковою частиною державного боргу; збереження потенціалу рефінансування боргу при зміні кон'юнктури фінансових ринків; виконання цільових орієнтирів щодо вартості обслуговування боргу і допустимого ступеня ризику; утримування заборгованості державного сектора економіки на економічно прийнятному рівні [356].

Що стосується методів управління державним боргом, то вони представлені на рис. 1.2. Найчастіше застосовуються пролонгація, консолідація, конверсія боргу. Інші методи є менш популярними, а їх використання свідчить про проблеми або відсутність можливостей у країні розраховуватись із своїми кредиторами.

На сучасному етапі економічного розвитку більшість країн світу мають суттєві проблеми в політиці управління державним боргом, обсяги якого часто перевищують існуючі рекомендаційні нормативи, а витрати на обслуговування займають значну питому вагу у видатковій частині державного бюджету країни.

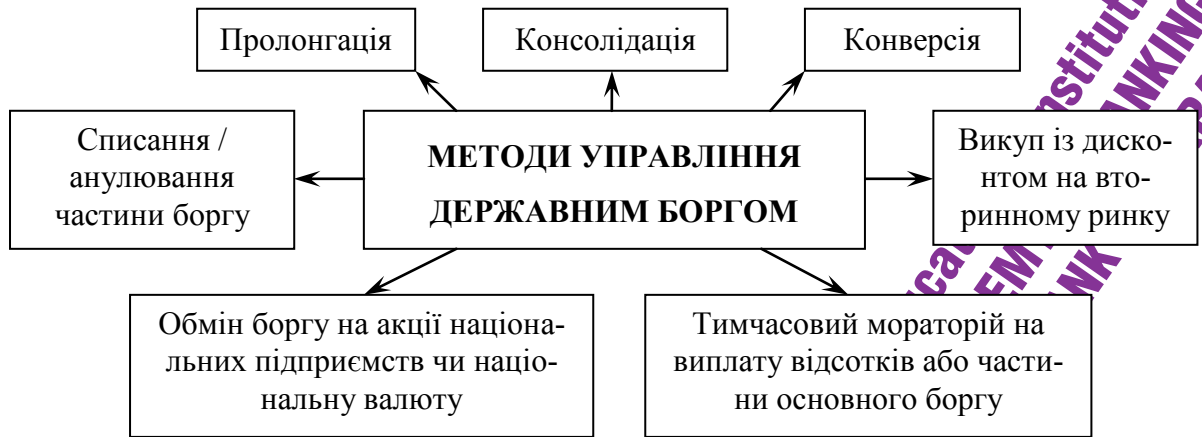

Рисунок 1.2 – Методи управління державним боргом

Таким чином, в якості *основних видів фінансової політики* можна виділити бюджетно-податкову, грошово-кредитну і політику управління державним боргом (рис.1.3). Інші види фінансової політики держави, які зустрічаються в роботах дослідників, будемо вважати похідними або комбінаторними, які поєднують в собі окремі елементи фінансової політики і політику держави в інших сферах.

Рисунок 1.3 – Класифікація фінансової політики держави

Що стосується *функцій державної фінансової політики*, то вони проявляються безпосередньо через конкретні повноваження і дії державних інститутів, які відповідальні за її розробку, реалізацію і контроль (рис. 1.4).

Головна роль в цих процесах в умовах українських реалій відводиться Міністерству фінансів України і Національному банку України. При цьому слід відзначити, що діяльність Міністерства фінансів підпорядкована Кабінету міністрів України, а при визначенні параметрів бюджетно-податкової політики і політики управління державним боргом – воно залежить від рішень, які приймаються Верховною Радою України і Президентом України в рамках існуючих концепцій економічного розвитку країни. Що ж стосується реалізації і контролю за виконанням розроблених заходів, то в цих процесах задіяна значна кількість державних інститутів, а це суттєво ускладнює механізми управління ними і потребує налагодження чіткої взаємодії між відповідними органами.

В той же час Національний банк України як повністю незалежний орган самостійно розробляє основні завдання грошово-кредитної політики і займається її реалізацією. Це сприяє досягненню кращих результатів і зменшує витрати часу на координацію дій при впровадженні заходів ГКП. Хоча НБУ, при розробці ГКП, узгоджує її основні параметри із Міністерством фінансів, виходячи із основних макроекономічних показників на майбутній рік і параметрів державного бюджету.

Таким чином, *державна фінансова політика є комплексною економічною категорією, яка включає різноманітні дії органів державного управління, як незалежно один від одного, так і в тісній взаємодії для досягнення запланованих цілей соціально-економічного розвитку країни.*

Рисунок 1.4 – Функціональні обов'язки державних інститутів в процесі реалізації державної фінансової політики

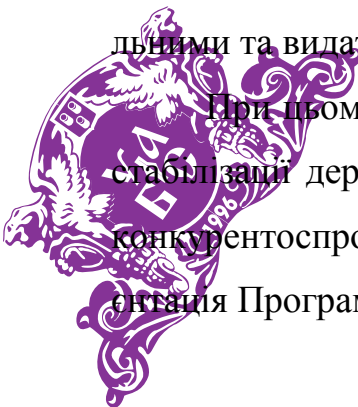
1.2 Стан формування і реалізації державної фінансової політики в Україні

Державна фінансова політика України не розробляється і не регулюється єдиним законодавчо-нормативним актом. Більше того, як правило, відсутні і комплексні дослідження її стану з боку уповноважених органів державної влади, а отже на державному рівні відсутня чітко і однозначно сформульована мета та завдання щодо її реалізації. В таких умовах можна здійснювати розгляд лише окремих її видів або аналізувати фінансову політику в контексті реалізації завдань загальнодержавної економічно-соціальної політики.

Тому особливості впровадження державної фінансової політики будемо оцінювати, виходячи з положень, які були сформульовані в п. 1.1, а саме трактування її сутності, і, що найбільш важливо, її основних складових частин: бюджетно-податкової політики, грошово-кредитної політики і політики управління державним боргом. Окремі положення, які стосуються державної фінансової політики, можна знайти в «Державній програмі економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки», але навіть в цьому документі фінансова політика держави розглядається лише в розрізі її складових.

Зокрема, в рамках бюджетно-податкової політики дана програма декларує, що її реалізація «спрямована на формування сприятливого макроекономічного середовища, здійснення послідовних та ефективних заходів у податково-бюджетній сфері, забезпечення стабільності державних фінансів, високих темпів економічного зростання на основі проведення модернізації економіки держави та підвищення її конкурентоспроможності, формування бюджету на 2012 рік за принципом середньострокового бюджетного планування з чіткими фіскальними та видатковими орієнтирами» [110].

При цьому документ передбачав, що ці заходи призведуть до подальшої стабілізації державних фінансів, забезпечать економічне зростання, розбудову конкурентоспроможної економіки, підвищення стандартів життя. Загальна орієнтація Програми спрямована у тому числі на:

- орієнтацію фінансової та податкової політики на побудову ефективної держави;
- детінізацію економіки і доходів громадян, що забезпечить збільшення надходжень бюджетів та фондів загальнообов'язкового державного соціального і пенсійного страхування без посилення фінансового навантаження та з дотриманням принципу справедливості при наданні суспільних послуг;
- створення сприятливих умов для бізнесу шляхом модернізації податкової системи, тощо [110].

Успішність реалізації цих завдань не в останню чергу залежить від результатів виконання державного бюджету. Валові показники щодо формування доходної частини державного бюджету за період 2002-2010 рр. наведені в табл. 1.1.

В цілому ситуація з виконанням доходної частини державного бюджету може бути охарактеризована як сприятлива, адже загальна сума доходів постійно збільшувалась, якщо не брати до уваги кризовий 2009 рік, більшість показників у якому у порівнянні із 2008 роком зменшилась.

Особливістю формування бюджетно-податкової політики є те, що акцент у наповненні доходної частини бюджету зроблено на податкові надходження, хоча в окремі роки інші джерела доходів мали значну питому вагу (наприклад, у 2004 році неподаткові надходження дорівнювали половині суми податкових надходжень: 32% і 64% відповідно). В певній мірі це звужує можливості щодо наповнення бюджету у випадку, коли економічна кон'юнктура є несприятливою.

Таблиця 1.1 – Виконання дохідної частини державного бюджету України за 2002-2010 рр., млн грн

№ з/п	Показник	Значення показника за роками								
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	ВСЬОГО ДОХОДІВ	45 468	55 077	70 338	105 330	133 522	165 939	231 723	209 700	240 615
	у тому числі:									
1	Податкові надходження, всього	28 935	35 726	44 854	74 476	94 812	116 671	167 883	148 916	207 374
	з них:									
1.1	податок на прибуток підприємств	8 162	13 087	16 025	23 272	25 863	33 964	47 456	32 570	39 969
1.2	податок на додану вартість	13 471	12 598	16 734	33 804	50 397	59 383	91 615	84 597	126 987
1.3	акцизний збір із вироблених в Україні товарів	3 887	4 554	6 048	7 283	7 493	8 990	10 125	17 585	23 020
1.4	акцизний збір із ввезених на територію України товарів		587	613	599	1 051	1 496	2 553	3 690	4 601
1.5	ввізне мито	2 144	2 992	4 015	6 007	6 973	9 589	11 933	6 329	8 556
7	Неподаткові надходження, всього	12 625	15 790	22 381	28 236	35 753	42 112	52 818	66 296	25 026
8	Доходи від операцій з капіталом, всього	485	763	851	725	554	1 770	2 162	1 060	415
9	Офіційні трансферти, всього	2 943	2 369	2 011	1 646	1 729	4 456	7 837	7 769	6 625
10	Цільові фонди, всього	789	429	241	247	674	930	1 023	634	1 158

За даними Рахункової палати України [268]

Якщо розглядати статтю податкових надходжень в розрізі її складових, можна помітити тенденцію підвищення ролі непрямих податків і зборів (питома вага ПДВ та акцизів доходить до 70% суми податкових надходжень). Вони безпосередньо не залежать від фінансових результатів діяльності економічних суб'єктів, тому з одного боку уряд створює умови для більш прогнозованих розмірів доходів бюджету, але поряд з цим така ситуація свідчить про небажання або неможливість органів влади ефективно впливати на темпи економічного зростання (яке і створює передумови для збільшення доходів підприємств і населення).

Збори від товарів, які ввозяться на територію України (акцизи і мито), поступово збільшуються, і можуть виступати достатньо стабільним джерелом наповнення бюджету. Але їх питома вага поки що не є значною (6% від суми доходів бюджету у 2010 р.), тому ці статті не є бюджетоутворюючими.

Зазначимо, що стабільність надходжень до державного бюджету за рахунок податків і зборів забезпечує чітка бюджетно-податкова політика, одним з виконавців якої виступає Державна податкова служба (ДПС) України. Основні її завдання при цьому є:

- розроблення та внесення змін до Податкового кодексу України з метою: зміни ставок оподаткування, визначених в абсолютних значеннях, з урахуванням індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції щодо деяких податків і зборів; адаптації податкового законодавства України до законодавства Європейського Союзу; підвищення ефективності адміністрування податків; зменшення обсягу податкової звітності;
- інтенсифікацію процесу стягнення податкового боргу;
- своєчасне бюджетне відшкодування податку на додану вартість;
- проведення моніторингу застосування норм Податкового кодексу України та усунення виявлених недоліків;

- удосконалення нормативно-методичної бази з бухгалтерського обліку з метою забезпечення реалізації положень Податкового кодексу України та з урахуванням вимог міжнародних стандартів;
- запровадження інструментарію оцінки ефективності отримання податкових пільг, забезпечення цільового їх використання та відповідальності отримувачів за порушення умов надання таких пільг;
- вжиття комплексу заходів з протидії заниженню митної вартості товарів;
- здійснення методологічно-організаційних заходів щодо впровадження податку на нерухоме майно;
- покращення адміністрування плати за землю, насамперед шляхом упорядкування міжвідомчого обміну інформацією щодо платників податку та об'єктів оподаткування і відповідного удосконалення автоматизованої інформаційно-аналітичної системи фіскальних органів [201].

Отже одне з головних завдань в рамках бюджетно-податкової політики ДПС було визначено як подальше нарощування обсягів стягнення податків і зборів, у тому числі за рахунок впровадження нових податків, перегляду пільгового режиму оподаткування, більш жорстких норм до порушників податкового законодавства. Такі норми можуть призвести до надмірного тиску на економічних суб'єктів, створять умови неможливості провадження господарської діяльності, і як підсумок, зменшать потенціал економічного зростання, що й призведе до недовиконання планів по наповненню доходної частини бюджету.

Що стосується видаткової частини державного бюджету, то основні її показники представлено в табл. 1.2.

Всі статті видатків зросли за період, що аналізується, в кілька разів. Найбільші темпи зростання мають житлово-комунальне господарство та духовний і фізичний розвиток, хоча їх питома вага в структурі видатків залишається стабільно низькою (менше 1% і 2% у 2010 р. відповідно). Також традиційно низькими (менше 1%) є витрати на охорону навколишнього середовища, що не дозволяє реалізувати в по-

вній мірі заходи екологічної політики держави, на чому неодноразово наголошувалось, в тому числі в багатьох дослідженнях автора [33,36,39,45,51,52, 53].

Ще одним негативним проявом недосконалої політики в сфері видатків бюджету є поступове зменшення питомої ваги витрат на охорону здоров'я (менше 3%) і оборону (менше 4%). Якщо процеси роззброєння можна вважати більш-менш природними, то вирішення задачі забезпечення належного рівня життєдіяльності військових та членів їх сімей, вочевидь, такою політикою не може бути здійснено. Що стосується проблем медицини у галузі охорони здоров'я, то вони мають хронічний характер і також не вирішуються, хоча її фінансування і зросло більше ніж в 5 разів.

Майже чверть всіх коштів державного бюджету перерозподіляється до бюджетів інших рівнів, займаючи стабільну частку в структурі бюджету протягом останніх 5 років.

Питома вага витрат на соціальний захист і соціальне забезпечення в державному бюджеті коливалась сильніше, тим не менш її абсолютне значення збільшилось у 9,5 разів, (питома вага досягла майже 23% на кінець 2010 р.). Зрозуміло, що за фактом така політика є проданням коштів, адже не забезпечує довгострокового ефекту розвитку, а лише знімає соціальну напругу у суспільстві.

До 2008 року можна було вважати позитивною рисою бюджетної політики зменшення витрат на загальнодержавні функції, адже за цей період питома вага витрат за цією статтею знизилась з 15,5 до 9%, але у 2009 і 2010 рр. ці витрати суттєво зросли і становили відповідно 10,3 і 11,4%.

Таблиця 1.2 – Виконання видаткової частини державного бюджету України за 2002-2010 рр., млн грн

№ з/п	Показник	Значення показника за роками								
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
	ВСЬОГО ВИДАТКІВ	44 348	56 120	79 471	112 976	137 108	174 254	241 490	242 437	303 589
	з них:									
1	Загальнодержавні функції	6 872	7 862	9 655	11 981	14 165	16 907	21 769	24 850	34 694
2	Оборона	3 536	5 280	6 186	6 041	6 401	9 416	11 733	9 663	11 347
3	Громадський порядок, безпека та судова влада	4 677	5 705	7 728	10 142	12 583	18 316	24 871	24 159	28 571
4	Економічна діяльність	5 581	9 187	14 253	14 041	20 426	29 749	38 693	33 294	36 030
5	Охорона навколишнього природного середовища	528	726	896	981	1 307	1 809	2 230	1 824	2 293
6	Житлово-комунальне господарство	51	83	107	110	181	724	444	271	844
7	Охорона здоров'я	1 582	2 352	3 448	3 508	4 100	6 321	7 366	7 535	8 759
8	Духовний і фізичний розвиток	425	645	1 007	1 274	1 389	1 988	2 918	3 217	5 166
9	Освіта	4 989	5 736	7 200	9 933	12 122	15 149	21 554	23 926	28 808
10	Соціальний захист та соціальне забезпечення	7 273	6 815	12 173	31 604	30 284	29 220	50 798	51 518	69 311
11	Кошти, що передаються до бюджетів інших рівнів	8 818	11 729	16 819	23 361	34 150	44 655	59 114	62 180	77 766

За даними Рахункової палати України [268]

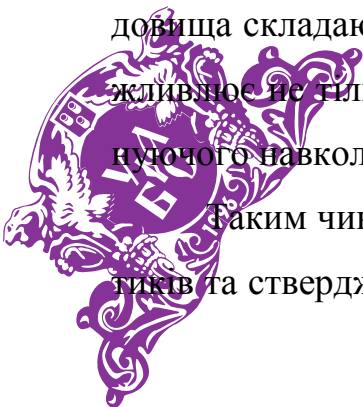

Ще одна стаття, питома вага витрат за якою не змінювалась суттєво, і які не мають вирішального значення з точки зору забезпечення довгострокового розвитку економіки – витрати на підтримку громадського порядку, безпеку і судову владу. Витрати за даною статтею – це 9-10% від суми видатків державного бюджету. Така стабільність фінансування цієї статті говорить про неефективність заходів, які проводились неодноразово з метою реформування відповідних державних виконавчих органів, у тому числі (а можливо і в першу чергу) з метою зниження витрат на їх утримання.

З нашої точки зору, найбільше значення у контексті перспектив стратегічного розвитку держави мають дві статті видатків бюджету – на економічну діяльність і на освіту. Перша забезпечує можливості для досягнення цілей в середньо- і довгостроковій перспективах, а освіта формує передумови для реалізації довгострокових програм розвитку. Але їх загальні темпи зростання є дещо меншими у порівнянні із середніми по витратах. Питома вага витрат на освіту в середньому складає 9,5%, а на економічну діяльність – 14,8% від загальної суми бюджетних витрат. Витрати на освіту, обсяг яких хоча і втрачав свою вагу з 2002 по 2007 рр., тим не менш несуттєво (не більше 1% питомої ваги). В той же час витрати на економічну діяльність збільшувались протягом двох періодів (2002-2004 рр. і 2005-2007 рр.), але в подальшому у загальній структурі витрат вони втратили більше 5% питомої ваги (з 17,1% у 2007 р. до 11,9% у 2010 р.), що знов-таки ставить під сумнів наявність чіткої довгострокової стратегії розвитку держави, навіть не дивлячись на прийняті за два останні роки кілька ключових документів планового характеру.

З позиції сталого розвитку суспільства та збереження екології така структура видатків є вкрай незадовільною. Витрати на охорону навколишнього середовища складають менше 1% від загальної суми видатків, що фактично унеможливило не тільки відтворення природних ресурсів, а й, навіть, збереження існуючого навколишнього середовища.

Таким чином, можна цілком підтримати думку науковців і багатьох практиків та стверджувати, що для забезпечення подальшого економічного зростан-

ня необхідно вирішити питання перебудови існуючої бюджетної системи, механізмів акумуляції доходів бюджету і їх подальшого розподілу за ключовими напрямками, які будуть визначати можливості досягнення довгострокових переваг для суспільства в цілому і економіки країни зокрема. Хоча ці питання не є базисом даної роботи, тим не менш окремі пропозиції в даному аспекті були сформульовані нами у процесі наукових досліджень [62, 45, 60].

Комплексний розгляд доходів і витрат державного бюджету виявляє проблему існування дефіциту державного бюджету, яка є актуальною не тільки для України, а й для багатьох інших країн світу. Перевищення витрат державного бюджету над доходами вимагає постійного пошуку додаткових джерел їх фінансування, які в свою чергу потребують своєчасного обслуговування, що призводить до подальшого збільшення навантаження на витратну частину бюджету та до зростання державного боргу.

За останні 10 років Україна не мала випадків профіцитного бюджету, окрім результатів 2002 року, коли доходи перевищили витрати на 0,5% від показника ВВП (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Показники дефіциту/профіциту державного бюджету за 2002-2011 рр., млн грн [265]

Рік	Доходи	Витрати	Дефіцит (-) (профіцит (+))	ВВП	Дефіцит (-) (профіцит (+)) до ВВП, %
2002	45 468	44 348	1 120	225 810	0,50%
2003	55 077	56 120	-1 043	267 344	-0,39%
2004	70 338	79 471	-9 133	345 113	-2,65%
2005	105 330	112 976	-7 646	441 452	-1,73%
2006	133 522	137 108	-3 586	544 153	-0,66%
2007	165 939	174 254	-8 315	720 731	-1,15%
2008	231 723	241 490	-9 767	948 056	-1,03%
2009	209 700	242 437	-32 737	913 345	-3,58%
2010	240 615	303 589	-62 974	1 094 607	-5,75%
2011*	314 600	332 800	-18 200	1 250 000	-1,46%

* Попередні дані

Значні проблеми виникли в кризовий 2009 рік і у 2010 році, коли дефіцит становив відповідно 3,58% і 5,75% ВВП. Суттєвий спад в економіці призвів до неможливості акумулювати доходи на належному рівні, в той час як дієвих механізмів скорочення витрат заздалегідь не було розроблено. Уряд був вимушений залучати грошові кошти для фінансування дефіциту бюджету на зовнішніх ринках і у міжнародних фінансових інститутів, зокрема МВФ.

За попередніми підсумками функціонування вітчизняної економіки у 2011 році дефіцит бюджету вдалось звести до 1,5% ВВП, зменшивши його абсолютне значення в 3,5 рази [265]. В середньостроковій перспективі (до 2014-16 рр.) уряд планує досягти балансу між доходами і витратами або мати лише незначні відхилення від цього стану.

Ключовим завданням в середньостроковій перспективі бюджетно-податкової політики відповідно до [110] залишатиметься забезпечення макроекономічної стабільності, стійкості та збалансованості бюджетної і податкової системи, що передбачає проведення таких заходів:

у 2013 році:

- доведення рівня дефіциту бюджету сектору державного управління (без рекапіталізації) до 2 % ВВП;
- підвищення ефективності видатків шляхом визначення пріоритетних напрямів та оцінки ступеня досягнення очікуваних результатів;
- утримання на економічно безпечному рівні державного боргу шляхом оптимізації структури державного боргу, ефективного управління ризиками та надання державних гарантій;
- запровадження механізму середньострокового бюджетного прогнозування на всіх етапах бюджетного процесу;
- посилення стимулюючого характеру податкових преференцій шляхом підвищення їх економічної ефективності;

у 2014 році:

- забезпечення збалансованості державних фінансових ресурсів, у тому числі – утримання дефіциту державного бюджету на економічно безпечному рівні шляхом проведення виваженої бюджетної політики;
- зміщення акцентів з прямих податків на непрямі, зокрема перенесення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва – праці і капіталу – на споживання, ресурсні, рентні та екологічні платежі;
- запровадження середньострокового прогнозування місцевих бюджетів та застосування програмно-цільового методу бюджетування на місцевому рівні;
- зміцнення фінансової основи місцевих бюджетів, посилення їх інвестиційної складової;
- удосконалення системи регулювання міжбюджетних відносин.

Політика управління державним боргом фактично продовжує заходи бюджетно-податкової політики в контексті управління витратами на обслуговування боргу, пошуку оптимальних шляхів фінансування дефіциту бюджету, надання державних гарантій за зобов'язаннями вітчизняних суб'єктів господарювання тощо.

Окрім положень, які містяться в Державному бюджеті України і регулюють обсяги запозичень на внутрішньому і зовнішньому ринках, програмним документом в сфері управління державним боргом виступають основні положення, які містяться в інших документах, наприклад, у Середньостроковій стратегії управління державним боргом на 2011-2013 рр. [336]. Серед ключових цілей даної стратегії слід відзначити такі:

- утримання обсягу державного боргу на економічно безпечному рівні;
- своєчасне та у повному обсязі виконання зобов'язань за державним боргом;
- мінімізація вартості обслуговування державного боргу з урахуванням ризиків;

- здійснення державних запозичень на основі відповідних планів і обґрунтованих прогнозів потреби держави у фінансових ресурсах;
- забезпечення ефективного функціонування внутрішнього ринку державних цінних паперів та розширення доступу до міжнародного ринку капіталу;
- удосконалення нормативно-правової бази з питань управління державним боргом;
- забезпечення прозорості здійснення заходів з управління державним боргом;
- подальше формування іміджу України як надійного позичальника, що вчасно та в повному обсязі виконує свої боргові зобов'язання.

Очікувані результати реалізації середньострокової програми можуть бути представлені у вигляді таблиці 1.4.

Таблиця 1.4 – Очікувані результати реалізації Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2011–2013 рр. [336]

Показник	Значення по роках		
	2011	2012	2013
Відношення обсягу державного боргу до ВВП, %	32	30	28
Частка державного внутрішнього боргу, %	46	46	48
Частка державного боргу з фіксованою ставкою, %	69	73	80
Середньозважений строк до погашення державного боргу, років	4	4	5

Наявні попередні дані щодо обсягів державного боргу дозволяють зробити висновки, що реалізація Середньострокової стратегії управління державним боргом здійснюється у відповідності до запланованих індикаторів. Підтвердженням цьому є дані рис. 1.5 та 1.6, які свідчать, що фактичні показники є навіть меншими за прогнозовані. Зокрема, відношення обсягу державного боргу до ВВП і частка державного боргу з фіксованою ставкою менше на 3 відсоткові пункти, частка державного внутрішнього боргу – на 2 відсоткові пункти.

Складанням короткострокових планів по управлінню державним боргом займається Департамент державного боргу Міністерства фінансів України, який розробляє відповідну програму одразу після набрання чинності Законом України «Про державний бюджет» на відповідний рік. Ця програма повинна відповідати Положенню про управління ризиками, пов'язаними із державним боргом [288] і містити: пропозиції щодо граничного обсягу державного боргу на кінець бюджетного періоду; обсягу фінансування дефіциту державного бюджету за рахунок державних запозичень або мінімального обсягу профіциту державного бюджету, що має бути спрямованим на погашення державного боргу, сум внутрішніх і зовнішніх запозичень у відповідному бюджетному періоді, сум короткострокових, середньострокових і довгострокових запозичень.

Цю програму можна вважати конкретним втіленням частини державної фінансової політики – політики з управління державним боргом, – адже її положення передбачають фіксацію і використання (досягнення):

- показників закону про державний бюджет на відповідний рік в частині державного боргу і державних запозичень;
- боргових інструментів, за допомогою яких планується забезпечити фінансування державного бюджету у відповідному році в розрізі сум, термінів погашення, валют і виду відсоткової ставки, а також допустимі інтервали відхилень від них;
- еталонних інструментів, які планується розмістити у відповідному році, за термінами погашення;
- цільових значень та допустимих інтервалів відхилень від них на кінець відповідного бюджетного періоду;
- частки державного боргу в іноземній валюті у загальній сумі державного боргу;
- частки державного боргу з плаваючими відсотковими ставками у загальній сумі державного боргу;
- середньозваженого терміну погашення для внутрішнього і зовнішнього державного боргу;

- показника рефіксації відсотків;
- запровадження на практиці і здійснення операцій активного управління державним боргом;
- заходів з управління кредитним, рейтинговим, операційним ризиками та ризиком ліквідності тощо [288].

Також на періодичній основі Міністерством фінансів України затверджуються квартальні плани управління державним боргом, про виконання яких формуються відповідні довідки. Це дозволяє приймати оперативні рішення щодо доцільності проведення операцій з активного управління державним боргом. Серед набору таких рішень слід відмітити: зворотний викуп зобов'язань за державним боргом; обмін державних цінних паперів на державні цінні папери з більшим строком обігу; дострокове погашення державних цінних паперів; розміщення тимчасово вільних коштів єдиного казначейського рахунку та коштів валютних рахунків шляхом придбання державних цінних паперів з подальшим поверненням таких коштів до кінця поточного бюджетного періоду; операції з деривативами тощо.

Сучасний стан управління державним боргом України характеризується показниками, наведеними в табл. 1.5, які свідчать, нажаль, про погіршення боргової ситуації. Це пов'язано із суттєвим збільшенням абсолютних показників загального розміру державного боргу (більше ніж у 4 рази), особливо під час і після фінансової кризи (2008-2010 рр.) з 71,2 млрд грн у 2007 р. до 323,4 млрд грн у 2010 р. Такі показники ми маємо за означений період, хоча до цього розмір державного боргу залишався відносно стабільним, а його відношення до ВВП взагалі зменшувалось (рис. 1.5).

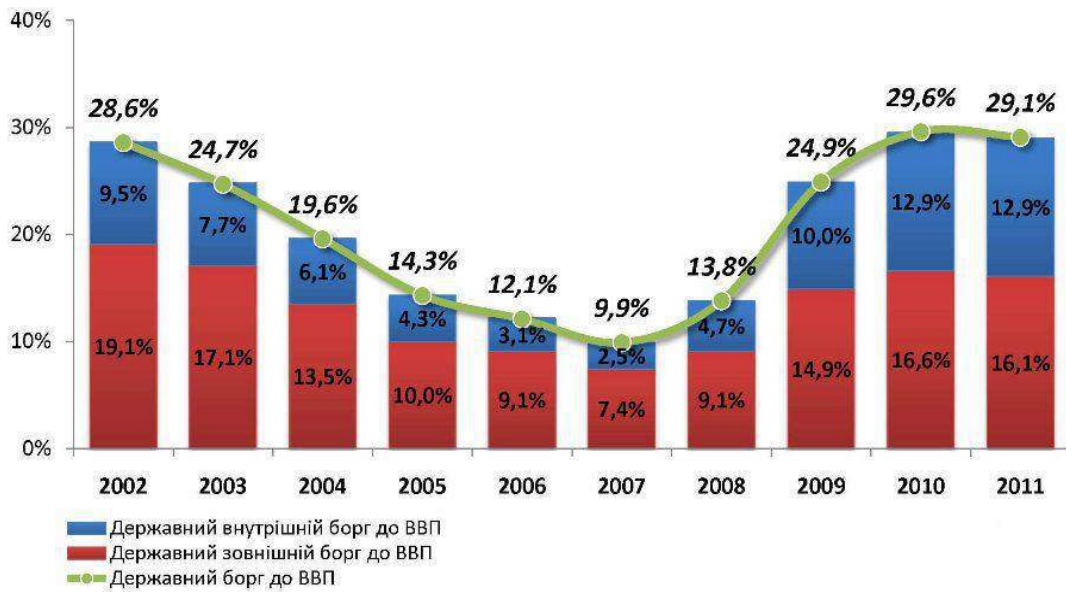

Рисунок 1.5 – Показники відношення державного боргу України до ВВП, 2002-2011 рр., %

Якщо ж брати до уваги не тільки суто борг держави, а ще й гарантований державою борг (рис. 1.6), то політика в сфері управління ним може бути охарактеризована як незадовільна, навіть враховуючи той факт, що критичного рівня відношення державного боргу до ВВП Україна не досягла.

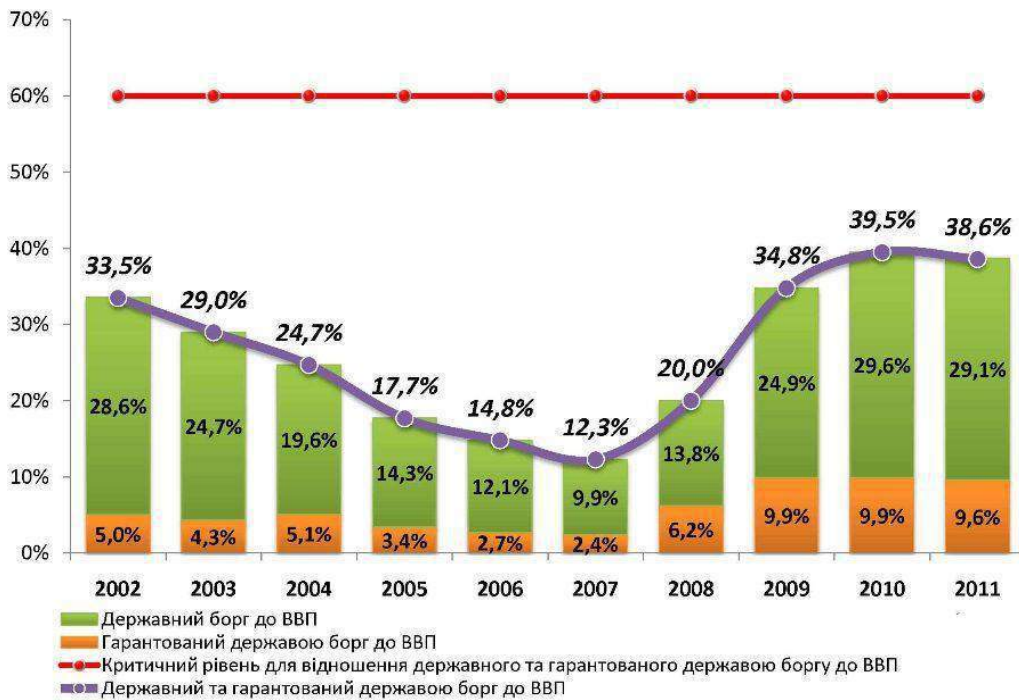

Рисунок 1.6 – Відношення показників державного та гарантованого боргу України до ВВП, 2002-2011 рр.

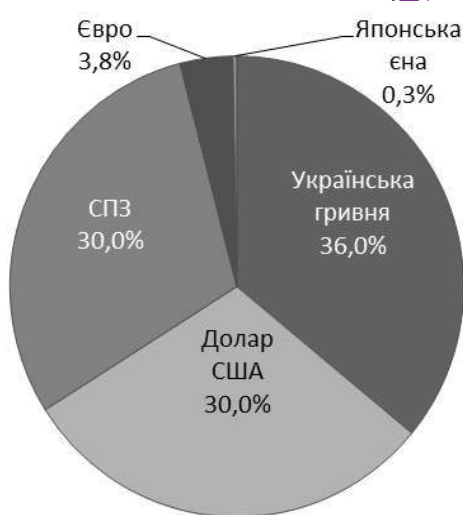
Таблиця 1.5 – Державний та гарантований державою борг України за 2002-2010 рр., млн грн [265]

Назва показника	Значення показника за роками								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	75729,10	77533,48	85401,14	78146,57	80548,52	88744,74	189410,39	317904,12	432235,41
1. Державний борг	64468,79	66133,32	67682,32	63145,42	66113,79	71294,28	130689,65	226996,31	323475,20
1.1. Внутрішній борг	21386,07	20523,78	20953,31	19188,29	16607,71	17806,39	44666,55	91070,08	141662,10
1.1.1. Заборгованість перед юридичними особами	10924,09	10062,99	11233,62	10023,47	7695,39	9146,57	33521,86	87631,51	138355,79
1.1.2. Заборгованість перед банківськими установами	10461,98	10460,80	9719,69	9164,82	8912,32	8659,82	11144,69	3438,57	3306,31
1.2. Зовнішній борг	43082,72	45609,54	46729,02	43957,13	49506,07	53487,89	86023,10	135926,23	181813,10
1.2.1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	13628,21	13473,32	12644,60	13328,48	12819,44	12542,58	24556,00	67764,17	83058,71
1.2.2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	16047,61	15386,95	14459,61	11928,14	10749,72	9778,88	13280,74	12540,71	11270,99
1.2.3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	15,55	13,22	8,66	3,37	1,43	0,38	0,56	0,59	15923,94
1.4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	13391,36	16736,05	19616,14	18697,15	25935,48	31166,05	48185,81	55620,77	71559,46
2. Гарантований борг	11260,31	11400,16	17718,81	15001,14	14434,73	17450,46	58720,74	90907,82	108760,21
2.1. Внутрішній борг	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97	1000,97	2000,97	14062,84	13827,75
2.1.1. Заборгованість перед юридичними особами	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	1000,01	2000,01	6366,69	6737,84
2.1.2. Заборгованість перед банківськими установами	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7695,20	7088,96
2.1.3. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95	0,95
2.2. Зовнішній борг	11259,35	11399,19	17717,85	15000,18	14433,76	16449,50	56719,77	76844,97	94932,46
2.2.1. Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку	10877,52	11047,67	9834,22	7117,30	5105,48	3358,71	38656,39	51432,08	61628,68
2.2.2. Заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління	137,04	155,02	150,67	118,51	91,12	56,07	15,33	0,00	1517,45
2.2.3. Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками	244,78	196,50	2653,03	2929,00	4570,12	9041,02	12985,30	5194,88	7971,49
2.2.4. Заборгованість, не віднесена до інших категорій	0,00	0,00	5079,92	4835,38	4667,04	3993,71	5062,75	20218,02	23814,85

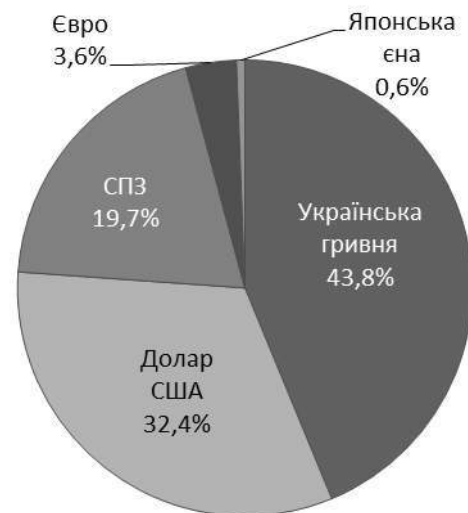

Ситуація, яка склалась з державним боргом на сьогодні у багатьох європейських країнах (Греція, Італія, Ірландія, Іспанія, Португалія та ін.) свідчить про недоцільність нарощування боргового тягара. Складнощі, які виникають при необхідності проведення рефінансування існуючих боргів, поєднані із недостатньою ліквідністю світових фінансових ринків, можуть призвести до неможливості виконання зобов'язань урядом країни і до оголошення дефолту. В таких умовах країна і її економічні суб'єкти втрачають будь-яку довіру з боку світової економічної системи, що значно ускладнює подальший розвиток зовнішніх економічних відносин, особливо за умов залежності від постачань з інших країн світу.

Поряд з відміченим вище, слід відзначити той факт, що майже половина всіх зобов'язань України на кінець 2011 р. мають внутрішнє походження і емітовані в національній валюті (рис. 1.7), на противагу ситуації 2010 р, коли розподіл між державним боргом у гривні, доларах США та СПЗ був дуже близьким один до одного. Це принаймні позбавляло необхідності мобілізувати іноземну валюту в значних обсягах, пом'якшуючи тиск на валютний курс гривні і нівелюючи валютні ризики.

2010 рік

2011 рік

Рисунок 1.7 – Порівняння структури державного боргу України в розрізі валют погашення за 2010-2011 роки

В попередні роки, коли внутрішній ринок запозичень використовувався урядом України неактивно, взагалі мала місце висока залежність саме від зовнішніх джерел фінансування, особливо в період до 2008 року. Тому сучасні тенденції в перерозподілі валютної складової державного боргу слід вважати значним досягненням реалізації відповідної політики.

Позитивною тенденцією можна вважати і те, що ризик зміни відсоткових ставок за зобов'язаннями держави також мінімізовано. На кінець 2011 року більше ніж 72% державного боргу обслуговувалось за фіксованою ставкою (у порівнянні із майже 60% за цим показником у 2010 р.). Це свідчить про те, що відповідні витрати, які вносяться до державного бюджету, є достатньо прогнозованими (рис. 1.8).

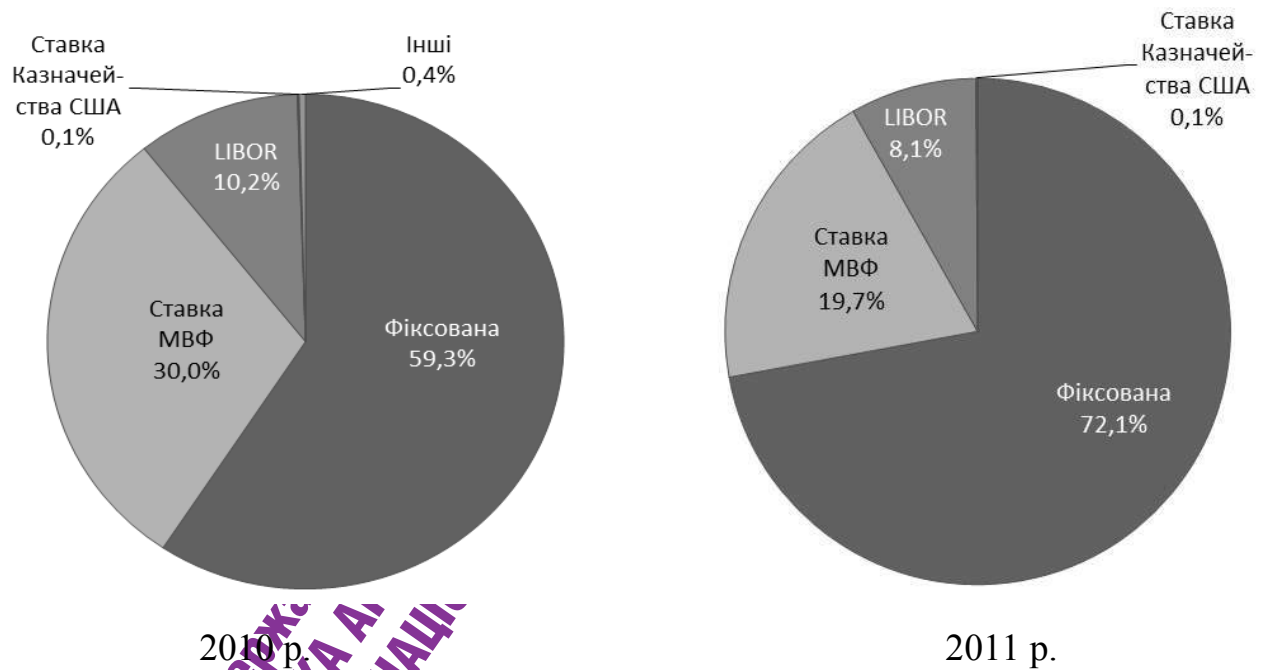

Рисунок 1.8 – Порівняння структури державного боргу України за видами відсоткових ставок, 2010-2011 р.

Таким чином, можна відзначити загальні позитивні тенденції в проведенні заходів державної фінансової політики в рамках таких її складових як бюджетно-податкова політика і політика управління державним боргом. Зокрема йдеться про скорочення дефіциту державного бюджету, реструктуризацію

державного боргу за валютами, строками, ставками. Але ряд інших проблем потребують свого розв'язання в найближчій перспективі, а саме необхідність реструктуризації доходної і видаткової частини державного бюджету, остаточне усунення його дефіциту, зменшення абсолютного розміру державного боргу і його питомої ваги до ВВП. Важливим є узгодження цих видів державної фінансової політики із грошово-кредитною політикою НБУ, особливості реалізації якої розглянуто нижче.

1.3. Особливості реалізації грошово-кредитної політики України

Грошово-кредитна політика (ГКП) України формується Національним банком України на підставі Положення «Про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю на щорічній основі» [286]. Окрім цього, показники ГКП повинні відповідати Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [295].

Головною метою Національного банку України є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Тому, виходячи з цього, пріоритетом грошово-кредитної політики виступає підтримка цінової стабільності, індикатором якої є індекс споживчих цін. За останні 10 років НБУ планомірно намагався забезпечити реалізацію цієї мети, що можна простежити, проаналізувавши як основні завдання і прогнозні показники грошово-кредитної політики за 2002-2011 рр. (таблиця 1.6), так і провівши оцінку її фактичних показників, які наведені нижче. Основні завдання грошово-кредитної політики Національного банку України за 2002-2010 рр. наведено в додатку А.

Таблиця 1.6 – Основні прогностні показники грошово-кредитної політики Національного банку України за період 2002-2011 рр.

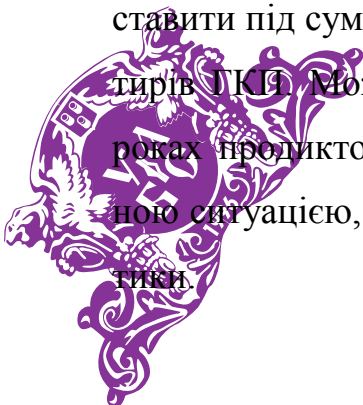
Показник	Індекс споживчих цін, %	Монетарна база, млн грн	Грошова маса, млн грн	Обмінний курс, грн за 100 дол. США
Значення показника за роками				
2002	109,8	21980-22600	46490-47640	560
2003	106-107	35600-37700	72400-78700	548
2004	105,8-106,3	53550-57750	121930-132755	538-542
2005	106-107	72640-78800	186130-200990	527-531
2006	108,5-109,5	90515-97640	223675-240780	500-520
2007	107,5	–	Приріст 25-35%	495-525
2008	115,9	–	Приріст 35-40%	–
2009	–	Приріст 6%	Приріст 8%	–
2010	–	Приріст 9-13%	–	–
2011	–	Приріст 14-18%	–	–

*Складено автором на основі даних НБУ [266]

Виходячи з даних таблиці 1.6 очевидно, що Національний банк України починаючи з 2007 року мав очевидні складнощі у визначенні базових параметрів грошово-кредитної політики, про що свідчить відсутність прогнозу рівня курсу гривні до долара США (з 2008 р.), показників інфляції (з 2009 р.), грошової маси (з 2010 р.). При цьому показники монетарної бази і грошової маси після 2006 року подаються лише значеннями темпів приросту, а не абсолютних показників, які є більш зручними для аналізу.

Пояснення таким змінам в підходах до формулювання основних прогностних показників ГКП можна надати, але це не змінює того факту, що з кожним роком здійснювати порівняння задекларованих показників грошово-кредитної політики із досягнутими стає ще важче, а отже, не дозволяє говорити про те, наскільки ефективними були прийняті заходи і чи відповідають прогностні значення конкретним рішенням, які приймалися для їх досягнення. Можна навіть ставити під сумнів те, що НБУ намагався досягти заздалегідь визначених орієнтирів ГКП. Можливо, що рішення Національного банку України в 2007-2011 роках продиктовані кон'юнктурою на фінансових ринках і загальноекономічною ситуацією, а не чітко сформульованим завданням грошово-кредитної полі-

тики.

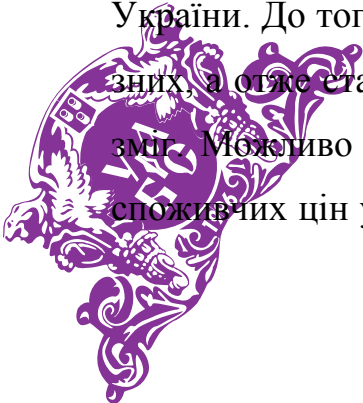
Як свідчать дані табл. 1.7 цінова стабільність, не підтримується на постійному рівні. Коливання індексу споживчих цін є доволі суттєвим з року в рік. Хоча можна говорити про майже однакові показники за 2004-2006 рр. і 2009 р., тим не менш вони перевищують 10%, що негативно позначається на розвитку економіки країни в цілому. За останні 10 років лише у 2002 р. спостерігалась дефляція, а у 2011 р. інфляція мала друге найнижче в історії незалежної України значення – 104,6% (за попередніми даними).

Таблиця 1.7– Індекс споживчих цін і грошова база за 2002-2010 рр.

Період	Індекс споживчих цін (до грудня попереднього року), %	Грошова база	у тому числі		
			Готівкові кошти, випущені в обіг, млн грн	Переказні депозити інших депозитних корпорацій, млн грн	Переказні депозити інших секторів економіки, млн грн
2002	99,4	30 808	27 703	3 064	41
2003	108,2	40 089	36 048	3 999	42
2004	112,3	53 763	45 669	8 018	76
2005	110,3	82 760	65 409	17 252	98
2006	111,6	97 214	82 133	14 899	182
2007	116,6	141 901	122 470	19 050	381
2008	122,3	186 671	167 538	18 623	510
2009	112,3	194 965	170 536	23 183	1 246
2010	109,1	225 692	200 092	24 404	1 195

* За даними Національного банку України [266]

Порівняння прогнозних значень індексу споживчих цін із фактичним свідчить, що Національний банк припустився суттєвих помилок у своїх передбаченнях, особливо у 2002, 2004, 2007 і 2008 рр., тобто більше ніж в половині випадків. Відповідно таргетування інфляції, як одне з основних завдань грошово-кредитної політики майже кожного року, не виконується Національним банком України. До того ж фактичні індекси споживчих цін завжди були вище прогнозних, а отже стабільність національної грошової одиниці НБУ підтримувати не зміг. Можливо цим і пояснюється відсутність прогнозних показників індексу споживчих цін у заходах грошово-кредитної політики у 2009-2011 роках. Одні-

єю лише фінансовою кризою і непередбачуваністю її наслідків це важко пояснити.

Також для цінової стабільності важливе значення має і розмір грошової бази, хоча суттєвого зв'язку між її обсягом і індексом споживчих цін не відзначається (коефіцієнт кореляції між ними не перевищує значення 0,18). Але на нашу думку, темпи зростання грошової бази є доволі високими: 150% і більше щорічного зростання лише в 2003, 2005 та 2007 рр. і на рівні 125% і вище – у 2004, 2006, 2008, 2010 рр. Це призвело до збільшення грошової бази майже у 75 разів за період 2002-2010 рр.

Прогнозні значення грошової бази лише у 2004 і 2006 роках відповідали фактичним. В більшості інших років факт перевищував прогноз. Отже і з цим ключовим показником грошово-кредитної політики НБУ має проблеми і не дотримується власних розрахунків.

Досить тісний зв'язок простежується між обсягом грошової бази і показниками грошових агрегатів (табл. 1.8). Коефіцієнт кореляції між ними дорівнює майже 1. Тому і темпи зростання M0, M1, M2, M3 цілком відповідають темпам збільшення грошової бази.

Таблиця 1.8 – Показники грошових агрегатів (залишки коштів на кінець періоду) за 2002-2010 рр., млн грн

Період	M3						
	Усього	Усього	M2				M3-M2
			M1			M2-M1	
			Усього	M0	M1-M0		
2002	65 129	64 395	40 354	26 434	13 920	24 041	734
2003	95 334	94 603	53 270	33 119	20 151	41 333	731
2004	125 705	125 483	67 090	42 345	24 745	58 393	222
2005	194 071	193 145	98 573	60 231	38 341	94 573	925
2006	261 063	259 413	123 276	74 984	48 292	136 138	1 650
2007	396 156	391 273	181 665	111 119	70 546	209 608	4 884
2008	515 727	512 527	225 127	154 759	70 369	287 400	3 200
2009	487 298	484 772	233 748	157 029	76 719	251 023	2 526
2010	597 872	596 841	289 894	182 990	106 904	306 947	1 031

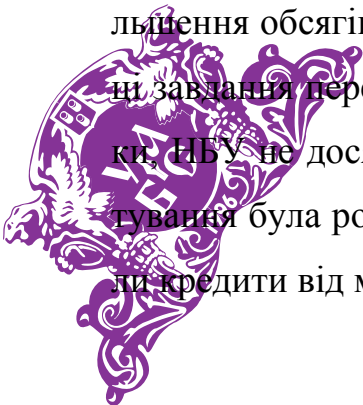
* За даними Національного банку України [266]

Основною тенденцією, яка притаманна грошовим агрегатам, полягає у поступовому зниженні питомої ваги агрегату М0 (з 40,6% у 2002 р. до 30,6% у 2010 р.), зниженню різниці М1-М0 (з 21,4% у 2002 р. до 17,9% у 2010 р.) і суттєвому збільшенню різниці М2-М1 (з 36,9% у 2002 р. до 51,3% у 2010 р.). Поряд з цим спостерігалися суттєві темпи зростання самих агрегатів як в цілому, так і з року в рік.

В цілому виважене регулювання обсягу монетарної бази дасть змогу вчасно реагувати на монетарні ризики для забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Але і з цим показником НБУ мав проблеми при виконанні завдань грошово-кредитної політики. І лише за окремими роками прогноз співпадав із фактичними значеннями. В той же час необхідно відзначити, що у 2002-2004 рр. нарощування грошової маси, підвищення рівня монетизації економіки визначались як завдання ГКП, а отже з цієї точки зору НБУ впорався з його виконанням, хоча і не так, як планував.

Після фінансової кризи 2008-2009 років Національний банк України у своїй діяльності наголошує на необхідності відновлення інвестиційного зростання, яке неможливе без участі банків у кредитуванні капітальних вкладень суб'єктів господарювання. Цього можна досягти за рахунок проведення виваженої процентної політики НБУ, яка, як свідчать дані табл. 1.9, в цілому відповідає загальноекономічним тенденціям і адекватно реагує на зміни в економічній кон'юктурі. В той же час вартість ресурсів, які можуть залучити комерційні банки у НБУ при наявності проблем з поточною ліквідністю, все ж таки є достатньо високою.

Національний банк України постійно ставив собі на мету, в рамках завдань грошово-кредитної політики, досягти зниження вартості кредитних ресурсів, стимулювати інвестиційну спрямованість банківської діяльності для збільшення обсягів довгострокового кредитування. Але, враховуючи той факт, що ці завдання переходять з року в рік в чергові засади грошово-кредитної політики, НБУ не досяг значних успіхів в цьому, а проблема довгострокового кредитування була розв'язана скоріше банками з іноземним капіталом, які отримували кредити від материнських установ, ніж послідовними діями Нацбанку.

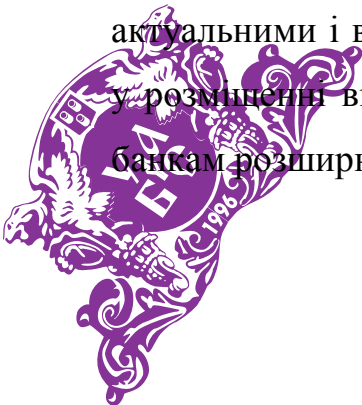
Таблиця 1.9 – Процентні ставки рефінансування НБУ, %

Період	Облікова ставка НБУ (на кінець року)	Середньо-зважена ставка за всіма інструментами	у тому числі						
			Кредити, надані шляхом проведення тендера	Кредити овернайт	Операції репо	Стабілізаційні кредити	Операції своп	Кредити рефінансування під заставу майнових прав на кошти банківського вкладу (депозиту), розміщеного в НБУ	Інші кредити
2002	7,0	9,2	9,2	10,7	11,7	–	–	–	–
2003	7,0	8,0	8,3	8,0	8,0	–	–	–	–
2004	9,0	16,1	13,0	17,1	13,5	14,9	–	–	–
2005	9,5	14,7	12,9	14,9	12,0	15,0	–	–	–
2006	8,5	11,5	10,4	12,1	10,7	–	9,5	8,5	–
2007	8,0	10,1	10,0	11,1	–	–	–	8,3	–
2008	12,0	15,3	16,6	16,0	13,8	–	15,1	–	14,1
2009	10,25	16,7	20,6	18,1	21,6	–	23,1	–	16,0
2010	7,75	11,6	11,1	11,3	9,4	–	–	–	11,9
2011	7,75	15,2	17,9	9,3	10,5	–	–	–	–

* За даними Національного банку України [266]

В той же важливим є те, що з плином часу НБУ відходить від практики безпосереднього рефінансування комерційних банків, а віддає перевагу непрямим методам, створюючи умови для того, щоб уникати в майбутньому ситуацій, які призводять до проблем з ліквідністю. Особливо актуальним це стало після фінансової кризи 2008-2009 років, під час якої здійснювались вливання фінансових ресурсів в банківську систему з метою підтримання її стабільності.

Одним з головних резервів відновлення активної кредитної діяльності банків є повернення в банківську систему коштів, які були вилучені вкладниками в період фінансової кризи. З огляду на це НБУ сприяє відновленню довіри населення до банківської системи як через активну участь в удосконаленні системи гарантування вкладів в Україні, так і через співпрацю з урядом у питаннях забезпечення стабільної діяльності рекапіталізованих банків. Ці завдання були актуальними і в період 2002-2004 років, коли недостатня активність населення у розміщенні вільних грошових коштів на депозитних рахунках не дозволяла банкам розширювати обсяги кредитування.

Також з точки зору активізації процесів кредитування важливими є дії НБУ, які спрямовані на регулювання норм обов'язкового резервування для банків (табл. 1.10).

Таблиця 1.10 – Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів за період 2003-2011 рр., %

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %						
	за короткостроковими депозитами			за довгостроковими депозитами в іноземній валюті	за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу		
	у національній валюті				у національній валюті	в іноземній валюті	
	нефінансових корпорацій	домашніх господарств	в іноземній валюті				
20.11.2003 – 30.09.2004	6	2	10	8	8	12	
	за строковими депозитами		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу	за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів			
	у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті			
01.10.2004 – 24.12.2004	7	7	8	8	-		
25.12.2004 – 31.08.2005	6	6	7	7	-		
01.09.2005 – 09.05.2006	6	6	8	8	-		
10.05.2006 – 31.07.2006	4	4	6	6	-		
01.08.2006 – 30.09.2006	2	3	3	5	-		
01.10.2006 – 04.12.2008	0,5	4	1	5	-		
05.12.2008 – 04.01.2009	0	3	0	5	-		
05.01.2009 – 31.01.2009	0	4	0	7	-		
01.02.2009 – 30.06.2011	0	4	0	7	2		
	за строковими депозитами		за коштами на поточних рахунках та депозитами на вимогу		за коштами, залученими іншими депозитними корпораціями від інших депозитних корпорацій-нерезидентів та інших фінансових корпорацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті
		короткострокові	довгострокові				
з 01.07.2011	0	6	2	0	8	0	2

* За даними Національного банку України [266]

В останні роки НБУ дотримується сприятливої політики щодо повної відмови від необхідності створення резервів для депозитів у національній валюті (ставка резервування дорівнює 0% з кінця 2008 р.) і більш жорстких вимог до короткострокових зобов'язань в іноземній валюті (за коштами на поточних рахунках ставка дорівнює 8%, за строковими – 6%).

В середньостроковій перспективі НБУ очікує, що будуть спостерігатись значні курсові коливання основних світових валют, які можуть ускладнити бізнес-середовище і позначитись на ризиках провадження зовнішньоекономічної діяльності українськими суб'єктами господарювання. За цих умов важливою буде підтримка міжнародних резервів на рівні, достатньому для нейтралізації небажаних змін у зовнішній кон'юктурі, адже саме ці ресурси використовуються для підтримки стабільності валютних курсів (табл. 1.11). Водночас Національний банк України продовжуватиме диверсифікацію їх валютної структури, що сприятиме нарощуванню стабілізаційного потенціалу міжнародних резервів [266]. Ці завдання Нацбанк формулював майже кожного року при складанні основних засад грошово-кредитної політики.

Таблиця 1.11 – Основні показники валютно-курсової складової грошово-кредитної політики Національного банку України за 2002-2011 рр.

Період	Сальдо поточного рахунку платіжного балансу		Офіційні резервні активи, на кінець періоду млн дол. США	Офіційний курс до долара США, на кінець періоду грн за 100 дол. США
	млн дол. США	у % до ВВП		
2002	3 173	7,5	4 469	532,66
2003	2 891	5,8	6 943	533,27
2004	6 909	10,6	9 715	531,92
2005	2 531	2,9	19 391	512,47
2006	-1 617	-1,5	22 358	505,00
2007	-5 272	-3,7	32 479	505,00
2008	-12 763	-7,0	31 543	770,00
2009	-1 732	...	26 505	798,50
2010	-2 884	...	34 576	796,17
2011 (9 міс.)	-5 659	...	34 950	797,27

* За даними Національного банку України [266]

Стан платіжного балансу, який має від'ємне сальдо протягом останніх 6 років, буде залежати, в першу чергу, від платежів по зовнішнім борговим зобов'язанням, структури їх фінансування, а також від загального обсягу експортно-імпортних операцій суб'єктів ЗЕД. Тому попит та пропозиція іноземної валюти на внутрішньому ринку, а також курс гривні до іноземних валют знаходяться під безпосереднім впливом активності вітчизняних банків та підприємств на ринках позикового капіталу.

В останні роки Національний банк України дотримується політики зняття регулятивних обмежень на валютному ринку і встановлення гнучкого механізму формування курсу гривні до основних валют на підставі попиту та пропозиції на міжбанківському валютному ринку, про що можуть в певній мірі свідчити дані табл. 1.12. Відносна курсова стабільність 2002-2008 років, коли НБУ активно втручався у валютний ринок, змінилась як девальвацією гривні відносно інших валют, так і більшими коливаннями їх курсу у 2009-2011 рр.

Така політика, в тому числі позначилась і на прогнозуванні курсу гривні до долара США в рамках основних показників грошово-кредитної політики. З 2008 року Національний банк України не надає такої інформації.

Таблиця 1.12 – Динаміка курсів основних світових валют і російського рубля до гривні, 2002-2011 рр., грн за відповідну валюту.

Назва валюти	Значення за роками									
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
100 англійських фунтів стерлінгів	799,84	871,28	973,91	933,76	929,45	1010,69	966,88	1219,48	1226,89	1277,71
100 доларів США	532,66	533,27	531,92	512,47	505,00	505,00	526,72	779,12	793,56	796,76
100 євро	503,01	602,44	660,94	638,99	633,69	691,79	770,80	1086,79	1053,29	1109,18
10 російських рублів	1,70	1,74	1,85	1,81	1,86	1,98	2,11	2,47	2,61	2,72
100 швейцарських франків	342,88	396,14	428,18	412,75	402,78	421,16	486,09	719,50	762,61	901,41
1000 японських єн	42,59	46,13	49,21	46,68	43,40	42,92	51,40	83,45	90,52	100,04

* За даними Національного банку України [266]

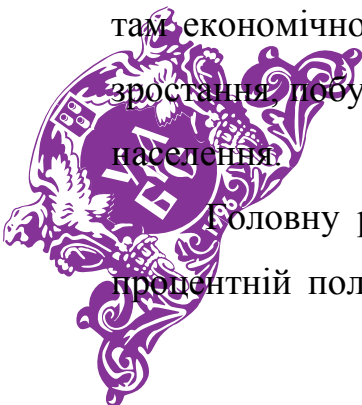
Очевидно, що такі дії, в тому числі, викликані тим, що валютні інтервенції передбачають необхідність утримання інфляційних процесів, згладжування різких курсових коливань гривні та підвищення міжнародних резервів до рівня, що забезпечує необхідний захист національної економіки від негативного впливу подій на світових фінансових ринках. Слід додати, що у 2009-2010 рр. НБУ приходиться до ідеї необхідності запровадження інструментів хеджування валютних ризиків і механізмів їх розвитку, що вочевидь, є реакцією на девальвацію гривні і пов'язані з цим значні втрати населення і суб'єктів господарювання, які активно користувались валютними кредитами.

Важливими завданнями, які НБУ продовжує переслідувати в рамках грошово-кредитної політики, – це створення дієвої системи безготівкових розрахунків, використання спеціальних платіжних засобів, впровадження нових технологій, залучення в цю сферу населення, стимулювання використання платіжних карток. Хоча від ідеї запровадження Національної системи масових електронних платежів Нацбанк фактично відмовився і дана мета не фігурує серед заходів ГКП починаючи з 2006 р.

Значну увагу Національний банк України приділяє і діяльності фондового ринку (зокрема обігу державних цінних паперів), навіть не зважаючи на те, що ця сфера знаходиться в компетенції Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Цей ринок розглядається Нацбанком з позиції удосконалення трансмісійного механізму, а також його важливості для банків і реального сектору як додаткової сфери вкладення вільних грошових коштів.

Розглядаючи основні завдання, які стоять перед Національним банком України на найближчу перспективу, відзначимо необхідність зниження інфляції до рівня 5% і подальшого її утримання в межах 3-5%, що відповідає пріоритетам економічної політики України, спрямованої на відновлення економічного зростання, побудови конкурентоспроможної економіки і підвищення добробуту населення.

Головну роль в забезпеченні цінової стабільності НБУ буде відведено процентній політиці, що стане можливим за рахунок відновлення фінансової

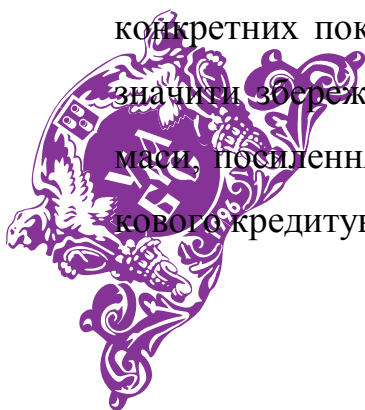

системи країни після фінансової кризи і більш ефективній роботі трансмісійних механізмів.

Що стосується політики в сфері регулювання валютних курсів, то Національний банк України продовжуватиме реалізацію заходів щодо пом'якшення регуляторних обмежень, усунення диспропорцій платіжного балансу країни, а також підтримуватиме зростання попиту на національну валюту поряд із контролем за курсом національної грошової одиниці і усунення різких його коливань за рахунок використання міжнародних золотовалютних резервів. Збільшення обсягів міжнародних золотовалютних резервів залишається в переліку одних з основних пріоритетів грошово-кредитної політики, особливо найбільш ліквідної їх складової, що є особливо актуальним, враховуючи необхідність виконання зобов'язань резидентами країни перед зовнішніми кредиторами в найближчі роки.

Все ще серед основних залишається завдання підтримки довіри до банківської системи України. Досягнення цієї мети НБУ планує досягти шляхом підтримки достатнього рівня ліквідності, підвищення вимог до капіталу і фінансового стану банків, а також контролю за ризиками в їх діяльності. Заходи пруденційної політики повинні попередити виникнення передумов, які призвели до фінансової кризи 2008-2009 рр. Окрім цього важливими є стримування зростання зовнішнього боргу (за рахунок зменшення можливостей щодо залучення зовнішніх кредитів банками) та удосконалення правил проведення банківських операцій і механізмів роботи з проблемними активами.

Ефект від впровадження в дію заходів грошово-кредитної політики Національного банку України буде посилюватися шляхом зміцнення прозорості і зрозумілості своєї діяльності для інших суб'єктів фінансового ринку. Серед конкретних показників, які мають бути досягнені в найближчі роки, слід відзначити збереження досягнутих темпів зростання монетарної бази і грошової маси, посилення ролі небанківських фінансових установ, зростання довгострокового кредитування і стабільність темпів зростання депозитів (див. табл. 1.13).

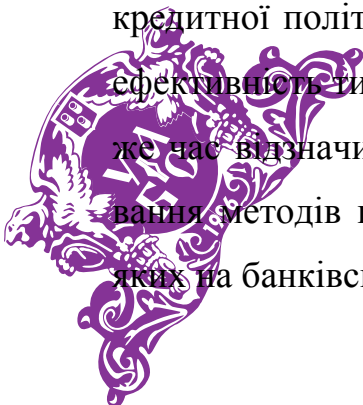
В рамках Програми економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013-2014 роки передбачається, що в рамках грошово-кредитної політики НБУ буде забезпечувати подальше підвищення ефективності та стійкості функціонування банківської системи. Окрім цього очікується підвищення активності державної політики в сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, рівня прозорості фінансових установ, системи пруденційного нагляду за їх діяльністю [110].

Таблиця 1.13 – Ключові показники ефективності реалізації грошово-кредитної політики в Україні на 2012 р. [110]

Показник	Значення показника за роками		
	2010 факт	2011 очікуване	2012 прогноз
Монетарна база, % до попереднього року	15,8	14-18	12-16
Грошова маса, % до попереднього року	22,7	20-24	19-23
Рівень монетизації, %	50,0	56,4	58,3
Зростання обсягів депозитів до банківської системи, %	26,3	27,0	25,5
Обсяг активів небанківських фінансових установ, млрд грн	69,9	87,8	90,7
Приріст обсягів довгострокових кредитів, млрд грн	-2,27	58,8	137

Також цією програмою передбачається, що ключовими завданнями будуть: зниження частки проблемних активів в структурі портфелів банків та інших фінансових установ, їх реструктуризація, забезпечення повноцінного функціонування агентства кредитних історій, впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності для всіх фінансових установ і удосконалення системи гарантування внесків населення поряд із створенням можливостей для акумулювання і перерозподілу довгострокових фінансових ресурсів [110].

Таким чином, успішність реалізації планових показників грошово-кредитної політики України з боку НБУ є низькою і свідчить про недостатню ефективність тих заходів, які приймалися регулятором для їх досягнення. В той же час відзначимо, що Нацбанк в своїх діях поступово відходить від застосування методів прямого втручання і більше розраховує на інструменти, вплив яких на банківську систему і її суб'єктів носить непрямий характер.

В цілому, грошово-кредитна політика в своїх ключових цілях змінилась несуттєво. Стримання інфляційних процесів, нарощування золотовалютних резервів, лібералізація валютного ринку, необхідність забезпечення економіки довгостроковими кредитними ресурсами залишаються актуальними і будуть вимагати в майбутньому уваги з боку Національного банку України.

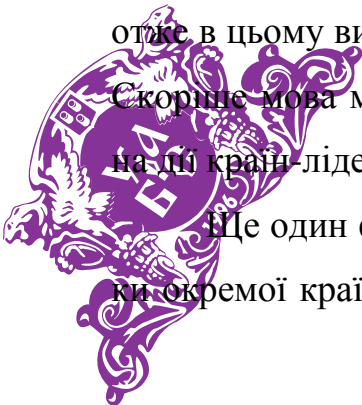
1.4 Закордонний досвід реалізації державної фінансової політики

Впровадження і реалізація фінансової політики в зарубіжних країнах має суттєві відмінності від вітчизняної практики і специфічні особливості, які склались в процесі історичного розвитку даних країн, обумовлені їх політичним устроєм, пануючими поглядами на побудову економічної системи та економічну політику. Не останню роль у визначенні фінансової політики відіграють події на світових фінансових ринках, у тому числі кризові явища.

Слід також наголосити і на необхідності координації дій в сфері фінансової політики, що притаманно, наприклад, країнам Європи, які є членами ЄС та єврозони. Впровадження заходів фінансової політики, які носять однакові орієнтири для цілої групи країн, є унікальним у світовій економічній історії, адже успішність і послідовність виконання основних умов фінансової політики цього об'єднання країн є запорукою його стабільності.

Нарешті, не слід виключати і той факт, що між країнами у їх світовій інтеграції існують тісні економічні зв'язки, а отже дії урядів одних країн можуть суттєво впливати на політику інших. При цьому економічно розвинені держави будуть фактично диктувати власні умови тим країнам, які залежать від них. А, отже, в цьому випадку важко говорити про незалежність їх фінансової політики. Скоріше мова може йти про певне підлаштовування або про політику-реакцію на дії країн-лідерів.

Ще один фактор, який визначає комплекс дій в рамках фінансової політики окремої країни, – це вплив на неї міжнародних фінансово-кредитних інсти-

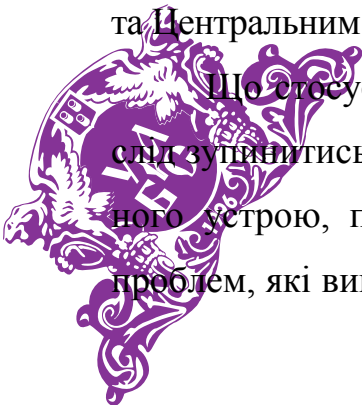

тутів, таких як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк. Умови отримання допомоги у вигляді довгострокових кредитів на підтримку розвитку економіки, або, що трапляється найчастіше, на подолання поточних проблем, завжди супроводжується взяттям урядами країн на себе цілого пакету зобов'язань, пов'язаних в першу чергу із перебудовою фінансової політики, впровадженням соціально-непопулярних заходів, таких як кардинальні реформи в сфері пенсійного забезпечення, системи охорони здоров'я, соціальних пільг і трансфертів тощо. Це також кардинально змінює існуючі підходи до побудови фінансової політики в цих країнах.

З метою вивчення специфіки впровадження фінансової політики тих чи інших країн, розглянемо їх основні макроекономічні показники в динаміці. Це дозволить сформулювати уявлення про існуючі тренди в цій сфері, а також здійснити загальне порівняння і співставлення та зробити висновки щодо переваг та недоліків окремих складових фінансової політики.

Розгляд особливостей формулювання і впровадження заходів фінансової політики спробуємо здійснити виходячи з її базових компонентів будь-якої країни, а саме бюджетно-податкової політики, грошово-кредитної політики, політики управління державним боргом. Розгляд інших компонентів, які традиційно розглядаються в роботах вітчизняних науковців, а саме інвестиційна політика, митна політика тощо, здійснюватись не буде. Причиною цього є той факт, що закордонні дослідники виділяють в рамках фінансової політики в першу чергу фіскальну та монетарну політики, фактично поєднуючи те, що в вітчизняні вчені розглядають як окремі. Закордонний підхід має більш практичну спрямованість, адже виділення фіскальної і монетарної політики, як правило, обумовлено закріпленням повноважень по їх впровадженню за регулюючими органами – Міністерством фінансів та Центральним банком [20, 81, 142, 155, 184, 385 та ін.].

Що стосується вибору країн для аналізу їхнього досвіду, на нашу думку, слід зупинитись саме на тих з них, які мають спільні риси з точки зору політичного устрою, приблизно однаковий рівень економічного розвитку і перелік проблем, які виникають при провадженні заходів в рамках фінансової політики.

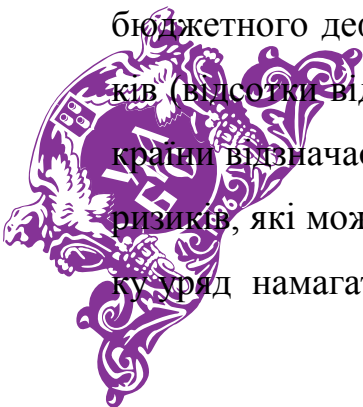
Саме тому логічним є вибір країн, які представляють Центральноєвропейський регіон: Польща, Чехія, Словенія, Хорватія.

Почнемо з Чехії, яка, як і інші країни, зіткнулась з певними проблемами у реалізації своєї фінансової політики у процесі поступового виходу країни з кризи 2008 р. І хоча економіка цієї країни, як зазначають більшість науковців і практиків, не зазнала катастрофічних втрат від несприятливих подій, тим не менш, багато проблем залишаються. Серед них слід виділити наступне.

В межах фіскальної політики держави існує необхідність досягнення у середньостроковій перспективі бездефіцитного бюджету. В цілому можливості для вирішення цієї мети, які існували у Чеського уряду до настання кризи, не були реалізовані в повній мірі, тому це завдання залишається і на наступні роки. Бюджет країни має структурний дефіцит, що стало причиною активного використання урядом податкового стимулювання бізнесу разом із автоматичними стабілізаторами, які допомогли в подоланні фінансової кризи. Але це не дозволило повністю уникнути негативних наслідків і країна мала збільшення державного боргу на кінець 2009 року на третину у порівнянні із 2008 [337].

Розроблений пакет заходів жорсткої економії не дав тих результатів, на які розраховував уряд країни, а саме забезпечити стабільне зростання доходів у державний бюджет. До того ж, Чехія в довгостроковій перспективі має розв'язувати наслідки демографічної проблеми, пов'язаної із старінням населення. Це, в свою чергу, призведе до поступового збільшення бюджетних витрат в соціальній сфері до чверті ВВП у 2060 р. У зв'язку з цим уряд Чехії планує знизити дефіцит бюджету до 3% у 2013 році і вийти на збалансований бюджет вже у 2016 році.

Сучасна бюджетна політика Чехії спрямована на поступове зниження бюджетного дефіциту в середньостроковій перспективі до наступних показників (відсотки від ВВП): 3,5 у 2012 р., 2,9 у 2013 р., 1,9 у 2014 р. В цілому уряд країни відзначає існування макроекономічних проблем і кількох несприятливих ризиків, які можуть суттєво вплинути на економічний розвиток, але до 2016 року уряд намагатиметься досягти збалансованого бюджету. Таким чином, темпи

зниження дефіциту мають бути 0,7% ВВП кожного року. Більше того, для Чехії з боку ЄС було встановлено ліміт дефіциту бюджету на рівні 1% ВВП, що може бути виконано, за оцінками уряду, не раніше 2016 року. [418].

Стратегія консолідації бюджету включає в себе реформування наступних сфер: пенсійна система, охорона здоров'я, система прямих і непрямих податків, освіта, наука, система фінансування досліджень і інновацій. Також слід провести корективи в адміністративній системі та ринку праці, а також провести соціальні реформи (табл. 1.14).

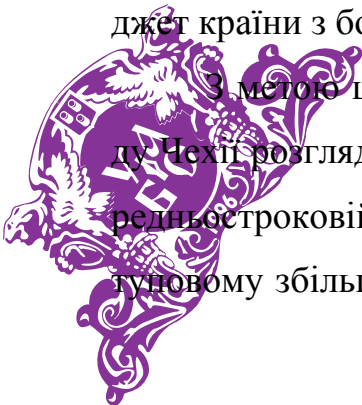
Таблиця 1.14 – Планові результати консолідації бюджету за основними статтями (2012–2014 рр.), млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками		
	2012	2013	2014
Ефект від реформування дохідної частини бюджету	30,7	45,8	48,3
Прямі податки	-4,2	8,5	4,2
Напрямі податки	29,1	29,9	35,5
Інші доходи	5,8	7,4	8,6
Ефект від реформування видаткової частини бюджету	0,4	-2,7	-3,1
Соціальні пільги	3,9	10,6	11,1
Реконструкція системи державного управління	-0,5	-9,5	-10,5
Інші витрати	-3,0	-3,8	-3,7
Баланс планового результату	30,3	48,5	51,4
Відсотків ВВП	0,8	1,2	1,2

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки [418]

В рамках проведення пенсійної реформи і системи охорони здоров'я уряд Чехії планує розробити і затвердити їх основні параметри, необхідні для досягнення довгострокової стабільності і зменшити загальне навантаження на бюджет країни з боку цих статей видаткової частини.

З метою швидкого збільшення надходжень до бюджету керівництво уряду Чехії розглядає ПДВ як найбільш перспективне джерело. В той же час, в середньостроковій перспективі необхідно досягти уніфікації його ставок при поступовому збільшенні ставок для пільгових товарних груп, що потрібні малоза-

безпеченим верствам населення. Механізм безпосереднього розподілу акумульованих коштів централізованими фондами є більш ефективним ніж непрямі заходи на зразок зменшених ставок ПДВ.

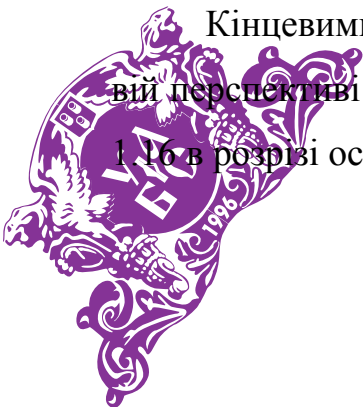
Що стосується механізмів оподаткування фізичних та юридичних осіб, то Чеська республіка має наступну систему. Доходи фізичних осіб оподатковуються за ставкою 15%, яка є однаковою для всіх платників. Податок на прибуток юридичних осіб дорівнює 19%. Зараз це найнижче значення за майже 20-тирічний період (у 1992 році ставка дорівнювала 45%). Доходи від депозитів вважаються звичайним прибутком і тому до них застосовується аналогічна ставка – 19%. Пенсійні та інвестиційні фонди сплачують податок за ставкою 5%. Дивіденди корпорацій оподатковуються за ставкою 15% [282].

Надходження до фондів соціального захисту населення забезпечується наступними платежами: 34% від фонду оплати праці роботодавців; 11% від заробітної плати працівників; особи, які займаються підприємницькою діяльністю сплачують 42,5%.

ПДВ сплачується за ставкою 20%, але застосовуються і пільгові ставки для окремих категорій товарів та послуг. Зокрема за ставкою 10% оподатковуються послуги із водо- та теплопостачання, продукти харчування та медикаменти, газети і журнали. Послуги фінансових інститутів не оподатковуються. Так само нульова ставка застосовується при проведенні експортних операцій, наданні поштових послуг, послуг з теле- і радіомовлення, медичних послуг, послуг неприбуткових організацій тощо.

Серед інших важливих податків слід відзначити податок на нерухомість (ставка залежить від типу будівлі і її місцезнаходження) і податок на спадщину та дарунки (від 7 до 40%) [411].

Кінцевими результатами, які уряд намагається досягти в середньостроковій перспективі в результаті проведення реформ, представлені в таблицях 1.15 і 1.16 в розрізі основних статей доходів і витрат бюджету.

Таблиця 1.15 – Планові показники надходжень до бюджету на 2010-2014 рр., млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Доходи, всього	1485	1556	1604	1658	1706
Податкові надходження, у т.ч.	689	745	780	801	797
Податки на товари та імпорт:	423	452	489	498	513
– податок на додану вартість	259	275	309	317	336
– акцизи	138	149	152	153	149
Податки на доходи, у т.ч.	266	289	287	303	283
– фізичних осіб	135	153	148	152	133
– юридичних осіб	127	133	135	147	147
Соціальні відрахування	578	593	608	631	672
Доходи від власності	31	29	25	28	32
Інші доходи	187	189	191	198	205

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки [418]

Таблиця 1.16– Планові показники витрат бюджету на 2010-2014 рр., млрд чеських крон

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Втрати, всього	1665	1697	1731	1774	1788
Витрати на споживання, у т.ч.	808	806	823	832	850
– сукупне споживання	399	388	394	397	408
– індивідуальне споживання, у т.ч.	409	418	428	435	443
соціальні пільги	222	225	228	232	235
трансферти індивідуальних неринкових товарів та послуг	187	193	200	203	207
Інші соціальні трансферти	521	535	555	578	598
Процентні платежі	51	55	57	60	64
Субсидії	71	78	80	80	80
Валове накопичення основного капіталу	165	165	165	162	157
Інші витрати	49	58	51	62	40
Компенсації працюючим	286	280	283	291	289
Сумарні соціальні трансферти	744	761	784	810	833

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки [418]

Політика управління державним боргом в середньостроковій перспективі буде характеризуватись наступними показниками (табл. 1.17).

Таблиця 1.17 – Основні показники реалізації політики управління державним боргом на 2010-2014 рр., млрд чеських крон.

Назва показника	Значення показника за роками					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Загальна сума боргу, у т.ч.	1282	1418	1560	1670	1768	1832
Центральний уряд	1187	1323	1466	1573	1674	1738
Місцеві уряди	98	97	99	100	97	98
Державний борг до ВВП, %	34,3	37,6	40,5	42,2	43,4	42,9

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Чеської Республіки [418]

Що стосується монетарної політики, то Чеський національний банк (ЧНБ) дотримується політики стримування інфляції з цільовим орієнтиром у 2%. Утримання такого показника в цілому є реальним через політику фіскальної консолідації, зміцнення обмінного курсу національної валюти, зростання світових цін на товари та цін на продукти харчування. У випадку виникнення ризику збільшення інфляції оптимальним інструментом попередження цього є підвищення облікової ставки. Але за умови надходження в країну значних обсягів іноземних інвестицій ЧНБ може продовжити політику низьких відсоткових ставок. Що ж стосується курсу національної валюти, то Чеський національний банк продовжує використовувати режим плаваючого обмінного курсу, який достатньо вдало спрацював в часи фінансової кризи як своєрідний поглинач шоків [407].

Чеський національний банк з метою регулювання обсягу грошової маси в обігу і вирішення таким чином своєї головної мети використовує операції на відкритому ринку, автоматичні регулятори і норми мінімальних резервів для комерційних банків. Характеристика цих інструментів наведена в табл. 1.18.

У випадках надзвичайних і кризових ситуацій Чеський національний банк може застосовувати так звані надзвичайні репо-операції строками 2 тижні або 3

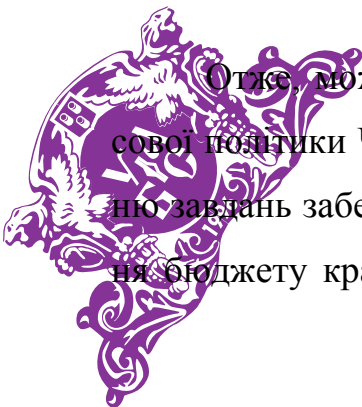
місяці, що спрямовуються на підтримку функціонування ринку державних облігацій.

Таблиця 1.18 – Характеристика монетарних інструментів, які використовує Чеський Національний банк

№ з/п	Інструмент монетарної політики	Мета застосування	Стисла характеристика інструменту	Поточне значення
1	Операції на відкритому ринку	Вплив на проценті ставки, абсорбація надлишкової ліквідності банківської системи	Виконуються у вигляді операцій репо. Більшість таких операцій здійснюється на фіксований строк – 14 днів	0,75% (травень 2010 р.)
2	Автоматичні регулятори	Забезпечення або абсорбація надлишкової ліквідності в режимі овернайт	Прийняття коштів на депозитне зберігання від банків або навпаки надання їм кредитів. Мінімальні обсяги таких операцій – 10 млн чеських крон. Депозити приймаються за ставкою дисконтування, а кредити надаються за ломбардною ставкою. Ці ставки є загальними орієнтирами для грошового ринку.	Дисконтна ставка: 0,25% (серпень 2009) Ломбардна ставка: 1,75% (Травень 2010)
3	Норми мінімальних резервів для комерційних банків	Гарантування наявності ліквідних коштів на рахунках комерційних банків в ЧНБ	Базою для розрахунку виступають депозити суб'єктів, які не провадять операції з кредитування зі строком погашення до 2-х років. На сучасному етапі цей інструмент майже втратив своє значення для провадження активної монетарної політики, але самі кошти використовуються як певного амортизатору нормального функціонування системи міжбанківської платежів	2,00% (жовтень 1999)

Джерело: складено автором на підставі даних офіційного сайту Чеського національного банку

Отже, можна зробити загальний висновок, що складові елементи фінансової політики Чехії за своїми цільовими орієнтирами підпорядковані вирішенню завдань забезпечення поступового зростання економіки країни, балансування бюджету країни, реструктуризація його видаткової частини і знаходження

додаткових інструментів для підвищення надходжень до бюджету, впровадження заходів по зменшенню державного боргу країни. Завдання монетарної політики залишаються без суттєвих змін, адже в цілому Чеський національний банк успішно здолав наслідки кризи 2008-2009 рр.

Розглянемо, які проблеми в рамках фінансової політики необхідно розв'язувати в Польщі і які пріоритети стоять перед цією країною в розрізі окремих її складових.

Так бюджетна політика Польщі в середньостроковій перспективі також за мету ставить скорочення дефіциту державного бюджету, але при цьому будуть використані дещо інші підходи ніж ті, що ми розглядали на прикладі Чехії. Зокрема серед основних пріоритетів, на які орієнтований уряд, відокремлюють такі головні завдання:

- підвищення ролі вертикального бюджетного планування;
- підготовка нової класифікації бюджетних статей;
- скорочення державних витрат, їх спрямування на фінансування програм довгострокового розвитку і підтримки об'єктів інфраструктури;
- підвищення ефективності і управління і контролю за витратами;
- підвищення довіри і прозорості державних фінансів [425].

В результаті виконання цих завдань уряд планує досягти наступні показники бюджету за доходами та видатками (табл. 1.19). Головна мета при цьому – скорочення дефіциту бюджету, який за прогнозними даними має бути зменшений майже в 4 рази – з 7,9% у 2010 р. до 2,0% ВВП у 2014 р. [423].

Вирішення завдання скорочення дефіциту бюджету можливе, в першу чергу, за рахунок збільшення доходів бюджету, які має забезпечити податкова система Польщі. Вона включає такі основні види податків:

- податок на доходи фізичних осіб має прогресивну шкалу: 18% для доходів до 85528 злотих і 32% для доходів, що перевищують цю межу;
- податок на прибуток юридичних осіб – 19%;
- податки на інші види доходів: дивіденди (19%), роялті (20%), відсоткові доходи (20%);

- податок на додану вартість – 23%, але застосовуються знижені ставки 8% і 5% для певних товарних груп і послуг, а також нульова ставка для молочних продуктів, експорту, послуг з охорони здоров'я, страхових та банківських послуг, поштових послуг, послуг освітніх та науково-дослідних закладів;
- податок на спадщину (3-20%);
- податок на нерухомість;
- сільськогосподарський податок [282].

Таблиця 1.19 – Планові показники доходної і видаткової частин державного бюджету Польщі, % ВВП

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Номінальний ВВП, млрд злотих	1412,80	1484,85	1594,73	1693,61	1802,00
Надходження, у т.ч.	37,9	40,1	40,7	39,7	37,9
Податки:	20,5	21,2	21,7	21,9	20,5
– на продукцію і імпорт	13,5	13,9	14,1	13,9	13,5
– на доходи	7,0	7,3	7,6	8,0	7,0
Відрахування на соціальні потреби	11,1	11,9	12,5	12,5	11,1
Доходи від власності	1,1	0,9	0,9	0,8	1,1
Інші доходи	5,2	6,2	5,7	4,5	5,2
<i>Податковий тягар</i>	<i>31,5</i>	<i>33,0</i>	<i>34,1</i>	<i>34,3</i>	<i>31,5</i>
Витрати, у т.ч.	45,8	45,7	43,7	42,2	45,8
Компенсації працюючим	10,1	9,8	9,4	9,2	10,1
Проміжне споживання	6,2	6,1	5,9	5,8	6,2
Соціальні платежі	17,1	16,5	16,2	15,9	17,1
Витрати на обслуговування боргу	2,7	2,8	2,8	2,7	2,7
Субсидії	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Валове накопичення основного капіталу	5,6	6,6	5,8	4,9	5,6
Інші витрати	3,7	3,4	3,2	3,2	3,7
<i>Валове споживання</i>	<i>18,8</i>	<i>18,5</i>	<i>17,9</i>	<i>17,6</i>	<i>18,8</i>
Баланс	-7,9	-5,6	-2,9	-2,5	-2,0

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Польщі [423]

Навантаження на фонд оплати праці складає: для роботодавців – від 17,48 до 20,14%, для працівників – 13,71% [426].

Головною проблемою при розв'язанні завдання по усуненню дефіциту бюджету залишається наявність структурного дисбалансу податкових над-

ходжень (а саме домінування непрямих податків і недостатні надходження від податку на прибуток корпорацій), що також створює перешкоди для можливостей створення конкурентних переваг в економіці в цілому. Зокрема передбачається внесення змін у законодавство через підвищення ставок окремих податків, обмеження пільгового оподаткування, впровадження додаткових платежів та зборів при провадженні визначених видів діяльності або операцій та інші заходи.

Політика обслуговування державного боргу зосереджена на зменшенні загальних витрат на обслуговування боргу в довгостроковій перспективі. Що стосується механізмів реалізації цього завдання, то вони наступні:

- зменшення запозичень Державним казначейством;
- зниження бюджетного дефіциту;
- надходження з бюджету ЄС;
- встановлення обмежень щодо позик, які отримують місцеві уряди;
- зменшення відрахувань до загальнодержавного пенсійного фонду;
- доходи від приватизації.

Результати цих заходів мають стримати зростання державного боргу і стабілізувати його питому вагу по відношенню до ВВП країни на рівні, близькому до 50% (табл. 1.20) [424, 427].

Таблиця 1.20 – Сучасні та прогнозні показники політики управління державним боргом Польщі

Назва показника	Значення показника за роками					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Державний борг						
а) млрд злотих	669,9	750,8	811,4	873,9	922,5	964,8
б) % ВВП	49,9	53,2	54,2	54,3	53,7	52,7
Загальний державний борг						
а) млрд злотих	684,1	783,0	854,6	930,5	989,5	1054,2
б) % ВВП	50,9	55,4	57,1	57,8	57,6	57,6
Витрати на обслуговування державного боргу						
а) млрд злотих	32,2	34,9	38,4	43,0	45,7	47,1
б) % ВВП	2,4	2,5	2,6	2,7	2,7	2,6

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Польщі [424]

Монетарна політика Польщі ставить за мету підтримку цінової стабільності, яка повинна забезпечувати фундамент для довгострокового економічного зростання. З 1999 року пріоритетом Національного банку Польщі (НБП) є таргетування інфляції і її утримання на рівні 2,5% ($\pm 1\%$). Головний інструмент, який при цьому використовується, – облікова ставка, яка дозволяє провадити безпосередній вплив на короткострокові інструменти грошового ринку.

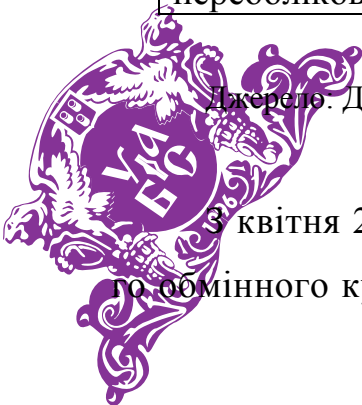
Окрім цього, НБП використовує операції на відкритому ринку (продаж власних цінних паперів з 7-денним строком обертання), регулювання норм обов'язкових резервів (для коштів у національній або іноземній валюті, що знаходяться на рахунках банку), депозитно-кредитні операції (включають надання ломбардних кредитів банкам під заставу цінних паперів і прийняття від них депозитів овернайт з метою регулювання процентних ставок на грошовому ринку). Їх поточні значення наведено в таблиці 1.21.

Таблиця 1.21– Поточні значення монетарних інструментів Національного банку Польщі

Назва інструменту	Розмір, %	Остання дата зміни
Базова ставка (мінімальна ставка при проведенні інтервенцій на грошовому ринку)	4,50	09.06.2011
Ломбардна ставка	6,00	09.06.2011
Депозитна ставка Національного банку Польщі	3,00	09.06.2011
Переоблікова ставка	4,75	09.06.2011
Норма обов'язкових резервів	3,50	31.12.2010
Дохідність на кошти, що знаходяться на рахунках НБП у вигляді обов'язкових резервів (0,9 переоблікової ставки)	4,275	09.06.2011

Джерело: Дані офіційного сайту Національний банк Польщі [431]

З квітня 2000 р. Національний банк Польщі обрав політику плаваючого обмінного курсу національної валюти – злотого – і не застосовує до нього

го жодних обмежень. І хоча при цьому не переслідується мета встановлення певного, заздалегідь визначеного обмінного курсу до інших валют, НБП залишає за собою право провадити інтервенції на валютному ринку для досягнення головної мети – стримування інфляції. Поряд з цим, метою Польщі є вхід у зону євро, а отже протягом 2-х років до цього моменту необхідно підтримувати курс злого до євро в межах вузького коридору, а монетарна політика поступово буде адаптована до вимог Європейського Центрального банку [431].

Інші дві країни – Хорватія і Словенія, – є також важливими з точки зору співставлення і виявлення додаткових проблем, які можуть виникати у країн із порівняно схожими рівнями економічного розвитку.

Розглянемо особливості реалізації окремих складових фінансової політики Хорватії. Так головна мета її фіскальної політики у середньостроковій перспективі – коригування бюджетного дисбалансу шляхом коригування бюджетних витрат до ВВП, зниження дефіциту, утримання подальшого зростання державного боргу по відношенню до ВВП. Постановка таких цілей обумовлена як загальною економічною ситуацією, яка склалась в Хорватії, так і впливом зовнішнього середовища і, особливо, курсу інтеграції до ЄС і вимог, які пред'являються до країн, що бажають стати членами цього об'єднання. Поряд з цим, зміни у фіскальній політиці повинні прискорити відновлення економіки і забезпечити її поступове зростання. Окрім цього планові заходи фіскальної політики передбачають збільшення доходів приватного сектору економіки і підвищення зайнятості населення.

Докризова модель розвитку, яка передбачала досягнення економічного зростання шляхом збільшення споживання та обсягів державних інвестицій, більше не буде застосовуватися через обмеженість реакції такої моделі на кризові події [420].

У найближчі три роки уряд Хорватії планує досягти показників бюджету, наведених в таблиці 1.22.

Таблиця 1.22 – Сучасні і прогнозні показники доходів і витрат державного бюджету Хорватії у 2009-2013 рр., % ВВП

Назва показника	Значення показника за роками				
	2009	2010	2011	2012	2013
ВВП, млрд HRK	333,1	329,2	339,2	353,7	371,0
Надходження, всього	38,5	37,8	36,3	36,8	36,6
Податкові надходження, в т.ч.	22,0	21,7	20,5	20,5	20,4
– податки на виробництво та імпорт	15,5	16,2	16,0	16,1	16,0
– поточні податки на доходи	6,5	5,5	4,5	4,4	4,5
Відрахування на соціальні потреби	12,2	12,0	11,8	11,8	11,8
Доходи від власності	0,8	0,4	0,4	0,3	0,2
Інші доходи	3,6	3,7	3,7	4,3	4,1
<i>Податковий тягар</i>	<i>34,9</i>	<i>34,1</i>	<i>32,6</i>	<i>32,5</i>	<i>32,5</i>
Витрати, всього	42,6	43,0	41,9	40,7	39,0
Соціальні трансферти	17,0	17,6	16,8	16,1	15,5
Витрати на обслуговування державного боргу	1,7	1,9	2,2	2,2	2,2
Субсидії	2,4	2,3	2,2	2,1	2,0
Валове накопичення основного капіталу	1,8	1,8	1,9	1,7	1,5
Інші витрати	19,6	19,4	18,8	18,7	17,7
<i>Компенсації працюючим</i>	<i>10,6</i>	<i>10,8</i>	<i>10,5</i>	<i>10,0</i>	<i>9,6</i>
Баланс	-4,1	-5,2	-5,6	-3,9	-2,4

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Хорватії [420]

Головна роль по наповненню бюджету відводиться податковій системі Хорватії, яка включає такі ключові види податків:

- податок з доходів фізичних осіб є прогресивним зі ставками оподаткування 15%, 25%, 35%, 45% в залежності від рівня доходів;
- податок на прибуток юридичних осіб сплачується в розмірі 20%;
- податок на додану вартість стягується за ставкою 23%. Окрім цього існують знижені ставки на рівні 10% (туристичний бізнес, окремі газети), 0% на товари першої необхідності – хліб, молоко, медичні препарати, окремі освітні послуги. Окремі послуги не оподатковуються ПДВ (страхові і банківські послуги, медичні послуги, освіта тощо);
- податок на нерухомість встановлено на рівні 5%;
- податок на спадщину і дарунки – 5% [282].

Доходи від вкладення капіталу оподатковуються за ставкою 20% для юридичних осіб і 15-35% для фізичних осіб.

Відрахування до соціальних фондів здійснюють як роботодавці (17,2% від фонду оплати праці), так і робітники (20% від нарахованого доходу).

В останні роки уряд Хорватії мав суттєві проблеми в збалансуванні бюджету і для його наповнення були підвищені ставки по ПДВ, а також податки на заробітну плату, пенсійні відрахування та на інші доходи. Але в середньостроковій перспективі суттєвих змін в системі оподаткування не планується і уряд розраховує на ефект, який дадуть вже прийняті заходи і майбутньому.

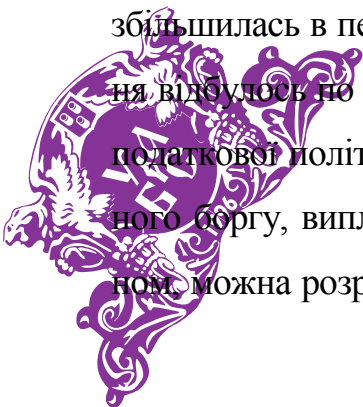
В цілому, за рахунок очікуваного відновлення економіки і її поступового зростання податкові надходження до бюджету повинні збільшитись.

Поряд з цим, в якості додаткових джерел надходжень до бюджету, Хорватія планує отримувати кошти від ЄС в рамках програм допомоги, розвитку та підготовки до вступу у ЄС у 2013 р., але дані кошти не включені до загальних прогнозних показників бюджету на наступні роки [421].

Доходи від власності, адміністративних штрафів, продажу товарів та послуг тощо зазвичай майже не залежать від загального тренду економічного розвитку, а отже при складанні прогнозу бюджету було зроблено припущення, що вони суттєво не зміняться і їх частка по відношенню до ВВП буде залишатись стабільною.

Головна мета в сфері управління витратами держбюджету Хорватії – це щорічне зменшення їх питомої ваги по відношенню до ВВП на 1% до досягнення балансу з доходами або отримання позитивного сальдо балансу (не враховуючи витрати на обслуговування державного боргу, які за методологією ЄС виключаються з, так званого, первинного балансу держбюджету). Лише після досягнення цієї мети повинна вирішуватись наступна задача, а саме – підтримка досягнутого балансу на довгостроковій основі [419].

В цілому слід відзначити, що загальна сума витрат бюджету Хорватії суттєво збільшилась в період світової фінансової кризи 2008-2009 рр. При цьому збільшення відбулось по статтях, які фактично не можуть бути змінені в рамках бюджетно-податкової політики. Це стосується таких видів витрат як обслуговування державного боргу, виплата пенсій, витрати на підготовку вступу до ЄС тощо. Таким чином можна розраховувати лише на часткове збільшення податкових надходжень в

період економічного поживлення, реструктуризації бюджетних витрат в цілому підвищення їх ефективності та досягнення тих індикаторів, які заплановані на найближчу та середньострокову перспективу. До 70% бюджетних витрат припадає на такі статті, як виплати робітникам, компенсації громадянам, обслуговування державного боргу, виконання яких передбачено діючими законодавчо-нормативними актами. В цьому випадку такі витрати фактично визначають рамки зниження бюджетних витрат і в той же час залишаються критичними і на майбутні періоди [422].

Політика управління державним боргом Хорватії була достатньо успішною протягом 2004-2008 рр. За цей період уряду вдалось зменшити рівень державного боргу до 29,3% від ВВП. Але кризові явища у світовій економіці призвели до того, що доходи бюджету скоротились, дефіцит зріс, ВВП також зменшився, що призвело до збільшення як номінальної суми боргу, так і його відношення до ВВП і на кінець 2009 р. був зафіксований на рівні 35,4% ВВП.

Основна частина державного боргу (більше 2/3) сформувалась на внутрішньому ринку за рахунок емісії казначейських векселів центральним урядом Хорватії. При цьому протягом 2009-2010 рр. уряд здійснював кілька емісій цінних паперів і розміщував їх як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках із нормами дохідності, які перевищували 6% (ставки сягали 6,25%-6,75%).

На даний момент пріоритетами в політиці управління боргом є покращення його структури, зниження витрат на обслуговування та загального рівня ризику. Прогнозні показники динаміки державного боргу наведено в табл. 1.23.

Таблиця 1.23— Сучасні показники та прогноз динаміки державного боргу Хорватії за період 2009-2013 рр., % ВВП.

Назва показника	Значення показника за роками				
	2009	2010	2011	2012	2013
Рівень державного боргу, у т.ч.	35,4	41,6	44,2	46,3	46,7
внутрішній	11,3	14,3	15,9	18,2	20,0
зовнішній	24,1	27,3	28,2	28,1	26,7

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Хорватії [420]

Асортимент інструментів монетарної політики, які може застосовує Національний банк Хорватії, відрізняється більшою широтою ніж в інших вищеразглянутих країнах, хоча не всі вони застосовуються на регулярній основі (табл. 1.24).

Таблиця 1.24 – Характеристика монетарних інструментів, які використовуює Національний банк Хорватії

№ з/п	Інструмент монетарної політики	Мета застосування	Стисла характеристика інструменту	Поточне значення
1	Операції на відкритому ринку: а) регулярні операції б) операції тонкого налаштування в) структурні операції	постійна підтримка ліквідності банків підтримка ліквідності банків за потреби на тимчасовій основі коригування довгострокової ліквідності банків	репо-аукціони зі строком погашення – 1 тиждень купівля-продаж цінних паперів, строки і частота проведення не регламентуються проводяться у формі купівлі-продажу цінних паперів, операцій репо або зворотнього репо із забезпеченням у формі державних цінних паперів	Не використовувались у 2010 р Не використовувались у 2010 р Не використовувались у 2010 р
2	Депозитно-кредитні операції	Забезпечення або абсорбація надлишкової ліквідності банківських установ	Прийняття коштів на депозитне зберігання (овернайт) від банків або надання їм кредитів (овернайт). Ставки, за якими проводяться ці операції, є загальними орієнтирами для грошового ринку.	Депозитна ставка: 0,5% Ломбардна ставка: 9% (ломбардні кредити не надавались у 2010)
3	Норми мінімальних резервів для комерційних банків	Зменшення надлишкової ліквідності в банківському секторі	Базою для розрахунку виступають зобов'язання банків в національній і іноземній валюті.	13,00% (лютий 2010 р.)
4	Купівля-продаж іноземної валюти	Задоволення потреб банків в іноземній валюті	Проводиться в формі аукціонів	–
5	Векселі Національного банку Хорватії	–	35-денні цінні папери, які реалізуються на аукціоні з дисконтом	Не використовувались у 2010 р
6	Встановлення мінімумів залишків коштів в іноземній валюті	Підтримка ліквідності банків в іноземній валюті	Забезпечення наявності залишків іноземної валюти на рахунках Національного банку Хорватії встановленого розміру на щоденній основі	20% від загальної суми зобов'язань в іноземній валюті

Джерело: Складено автором на підставі даних офіційного сайту Національного банку

Хорватії [406]

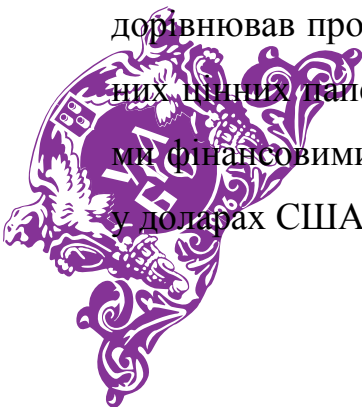
У 2010 р. загальна ситуація в економіці Хорватії характеризувалась поступовим відновленням, низькою інфляцією, стабільним обмінним курсом національної валюти. Це дозволило національному банку країни підтримувати високу ліквідність грошового ринку з метою розширення банківського кредитування економіки, що було реалізовано зниженням норми обов'язкового резервування з 14% до 13% [406].

Операції на відкритому ринку не використовувались у 2010 році. Це ж стосується і ломбардних позик, які банки могли отримувати в розмірі до 50% від вартості заставлених казначейських векселів із зобов'язанням повернути кошти наступного дня. Більшого поширення набули депозити овернайт, коли банки могли депонувати кошти на рахунку Національного банку Хорватії у випадку наявності надлишкової ліквідності. Ставка за такими депозитами є орієнтиром для ринку щодо нижньої межі депозитних ставок.

Достатньо специфічним інструментом НБХ є мінімальні вимоги до залишків коштів в іноземній валюті, які були встановлені на рівні 20% від наявних зобов'язань в іноземній валюті. В середньому за 2010 рік банки Хорватії забезпечували таким чином покриття до 23% своїх зобов'язань.

Інші інструменти монетарної політики не застосовувались з боку Національного банку Хорватії через відсутність такої потреби. Це говорить про нормалізацію ситуації на грошовому ринку країни і дозволяє у подальшому проводити консервативну монетарну політику із стримування інфляції.

Окремо в рамках діяльності Національного банку Хорватії слід відзначити політику управління золотовалютними резервами. Так загальний обсяг накопичених резервів сягнув 10,7 млрд євро на кінець 2010 р., що дорівнювало темпу приросту 2,7% у порівнянні із 2009 р. За 2010 рік попит на валюту фактично дорівнював пропозиції, а більша частина резервів зберігається у формі державних цінних паперів, а також фінансових інструментів, емітованих міжнародними фінансовими інститутами. При цьому частка резервів у євро складає 74%, а у доларах США – 23%. Залишок припадає на спеціальні права запозичення.

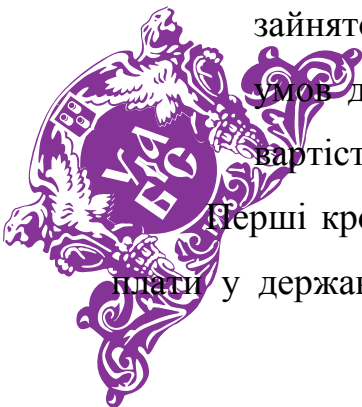
Що стосується ще однієї країни – Словенії – її фінансова політика за своєю метою мало відрізняється від завдань, які стоять і перед іншими країнами. На першому місці знаходиться податкова консолідація і проведення структурної реформи бюджету, конкретним результатом яких повинно стати скорочення дефіциту державного бюджету нижче 3% ВВП у 2013 р. з виходом на бездефіцитну основу у довгостроковому періоді.

Причинами суттєвого спаду економіки країни під час світової фінансової кризи були: структура експорту, вплив кризи на зовнішній попит на словенську продукцію, недостатність інвестицій, приватне споживання тощо. Все це призвело до найбільшого зниження ВВП (–8,1% у 2009 р.) серед країн Єврозони. У 2010 році вдалось досягти певного поновлення за рахунок ациклічної фінансової політики і використання автоматичних стабілізаторів, а до 2014 р. очікується поступове зростання ВВП темпами, які не будуть перевищувати 2,8% за рік.

Економічний спад позначився в першу чергу, на доходах корпорацій, а отже бюджет країни зазнав втрат у відповідній статті податкових надходжень до бюджету. Але, враховуючі прогнозоване відновлення економіки на найближчі 3 роки, уряд Словенії планує:

- провести консолідацію фінансової політики з метою зменшення та більш ефективного провадження загальнодержавних витрат з метою мінімізації бюджетного дефіциту до рівня нижче 3% ВВП у 2013 р. і досягнення збалансованого бюджету в подальшому;
- досягти довгострокової консолідації фінансової політики і потенціального зростання економіки шляхом впровадження заходів щодо реформування пенсійної системи;
- підтримувати економічне відновлення країни і забезпечити збільшення зайнятості населення через покращення бізнес-клімату, створення умов для появи нових робочих місць в сегментах з вищою доданою вартістю.

Перші кроки впроваджено ще 2008-2009 рр., коли були заморожені зарплати у державному секторі, раціоналізовані витрати на товари та послуги,

впроваджено обмеження на зростання соціальних трансфертів. У доходній частині державного бюджету були збільшені акцизи, впроваджено додаткові податкові зобов'язання. Окрім цього, обмежено індексацію розмірів соціальних трансфертів, пенсій, зарплат в держсекторі [428].

В той же час подальше збільшення податків уряд не планує проводити через те, що такі заходи не призведуть до пожвавлення економічного розвитку. Серед пріоритетних задач в податковій системі слід відзначити необхідність структуризації вбік збільшення ролі непрямих податків, податків на охорону навколишнього середовища і впровадження податку на нерухомість.

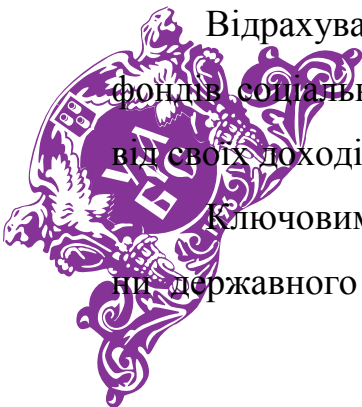
Сама фіскальна політика буде мати спрямованість на скорочення витрат з цільовим орієнтиром на 5% ВВП до 2014 р.

Податкова система Словенії включає наступні податки:

- податок з доходів фізичних осіб – стягується за прогресивною шкалою із ставками 16%, 27% , 41%;
- податок на прибуток юридичних осіб – сплачується за єдиною ставкою 20%, яка була знижена у 2010 р. з 21% (компанії, які знаходяться в спеціальних економічних зонах сплачують двічі меншу ставку – 10%);
- податок на інші види доходів (дивіденди, відсоткові доходи, роялті) – ставка 15%;
- податок на додану вартість – базова ставка встановлена на рівні 20%, але для окремих категорій товарів застосовується знижена ставка у 8,5% (експортні операції не оподатковуються);
- податок на спадщину і подарунки сплачується за диференційованою ставкою від 5% до 30%;
- земельний податок – ставка 2% від оцінки земельної ділянки [282].

Відрахування, які здійснюються з фонду оплати праці роботодавців до фондів соціального захисту, складають 16,1%. Робітники ж сплачують 22,1% від своїх доходів.

Ключовим моментом при проведенні реструктуризації видаткової частини державного бюджету має стати модернізація пенсійної системи, цільове

Star Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING"
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

спрямування соціальних трансфертів, раціоналізація системи охорони здоров'я, модернізація сектору державних інститутів.

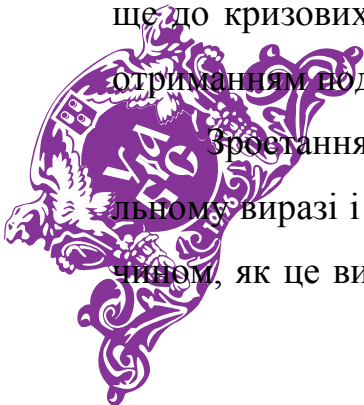
Таблиця 1.25 – Показники бюджетно-фіскальної політики Словенії за 2009-2014 рр., % ВВП

Назва показника	Значення показника за роками					
	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ВВП, млн євро	35376	36061	36746	38510	40281	42295
Надходження, всього	42,1	42,5	42,7	42,1	41,8	41,0
Податкові надходження, в т.ч.	22,4	22,2	22,3	22,1	21,9	21,6
– податки на виробництво та імпорт	14,1	14,0	14,2	14,0	13,9	13,6
– поточні податки на доходи	8,3	8,1	8,1	8,0	8,0	7,9
Відрахування на соціальні потреби	15,2	15,2	15,1	14,9	14,7	14,6
Доходи від власності	0,5	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Інші доходи	3,9	4,3	4,6	4,5	4,6	4,2
<i>Податковий тягар</i>	37,7	37,4	37,4	37,0	36,6	36,1
Витрати, всього	48,0	48,0	48,2	46,0	44,7	43,1
Компенсації працюючим	12,4	12,4	12,0	11,5	11,0	10,5
Проміжне споживання	6,5	6,5	6,5	6,3	6,0	5,8
Соціальні трансферти	18,7	19,1	19,4	18,5	18,4	18,3
Витрати на обслуговування державного боргу	1,9	1,6	1,8	2,0	1,9	1,8
Субсидії	1,7	1,8	2,0	1,4	1,2	1,1
Валове накопичення основного капіталу	4,2	4,0	3,7	3,6	3,7	3,2
Інші витрати	3,1	2,7	2,8	2,8	2,5	2,3
Баланс	-5,9	-5,5	-5,5	-3,9	-2,9	-2,0

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Республіки Словенія [428]

Розглядаючи детальніше проблеми, пов'язані із регулюванням доходів бюджету слід відзначити наступне. Незначні темпи відновлення економіки створюють суттєві перешкоди для наповнення бюджету через труднощі із подальшим зниженням загального податкового навантаження на економіку в середньостроковому періоді. До того ж проведена реформа податкової системи ще до кризових подій призвела до негативного впливу на сучасну ситуацію з отриманням податкових надходжень.

Зростання доходів за рахунок податків і зборів очікується лише в номінальному виразі і повинно йти разом із темпами економічного зростання і, таким чином, як це видно з показників таблиці 1.25, зростання питомої ваги до ВВП

цієї статті надходжень бюджету не передбачається, навпаки, буде спостерігатись поступове зниження.

На основі дотримання загальних рекомендацій політики ЄС, існуюча система оподаткування ПДВ буде змінена в бік її спрощення з метою сприяння економічному зростанню, ефективності єдиного ринку, покращення боротьби із тіньовими та шахрайськими схемами.

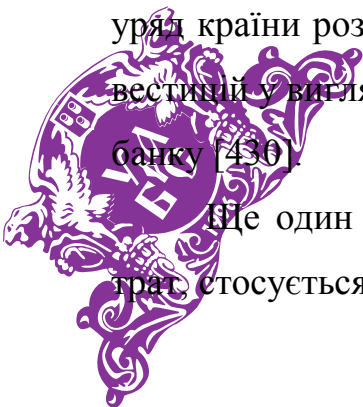
Інші важливі зміни стосуються податку на прибуток корпорацій, за яким плануються впровадження певних преференцій і пільг, що призначені для акселерації економічного зростання і подолання наслідків фінансової кризи. Наприклад, вводяться пільги щодо найму робітників окремих категорій в розмірі 45% від їх заробітної платні, а також збільшено загальні пільги щодо інвестицій, які спрямовуються в наукові дослідження і розробки, з 20% до 40%.

Поточна ставка оподаткування прибутку корпорацій на рівні 20% може бути переглянута в той чи інший бік з метою отримання позитивного ефекту з точки зору наповнення бюджету і підтримки конкурентоспроможності самої податкової системи.

Ще одне нововведення в податковій системі пов'язано із змінами в оподаткуванні власників транспортних засобів, а саме встановлення більш жорстких ставок по викидах CO₂ та інших шкідливих речовин. Також були підвищені акцизи на пальне, алкоголь, алкогольні напої, природний газ, дизельне пальне для опалювання, теплової виробництва та електроенергію.

Найбільші зміни у витратній частині державного бюджету будуть обумовлені проведенням рекапіталізації одного з найбільших і найважливіших банків Словенії – NLB d.d., – який знаходиться у власності держави. Заплановано збільшити його капітал на 243,4 млн євро, що складе приблизно 0,7% ВВП. Але уряд країни розраховує в майбутньому отримати позитивний ефект від цих інвестицій у вигляді податкових надходжень і дивідендів від майбутніх прибутків банку [430].

Ще один важливий захід, який призведе до скорочення бюджетних витрат стосується проведення пенсійної реформи. Зокрема передбачено підвищи-

ти пенсійний вік, збільшити трудовий стаж, необхідний для розрахунку пенсії, внести зміни до системи індексації пенсій. Також уряд планує заморозити зарплати в державному секторі, що також повинно дати суттєву економію коштів бюджету (цим заходом планується зменшити бюджетні витрати на 1,9 відсоткових пункти ВВП за період 2011-2014 рр.), і здійснити індексацію трансфертів лише на чверть від очікуваного рівня інфляції поряд із проведенням заходів щодо уніфікації системи соціальних трансфертів.

Таким чином, загальний ефект заощаджень від перерахованих заходів скорочення бюджетних витрат у 2012 р. буде складати 1 млрд євро, або 2,6% ВВП.

Окрім цього будуть скорочені державні витрати на 0,7% ВВП, але відносно високими залишатимуться витрати на державні інвестиції на рівні 4,0-4,6% ВВП, які будуть мати конкретне цільове спрямування.

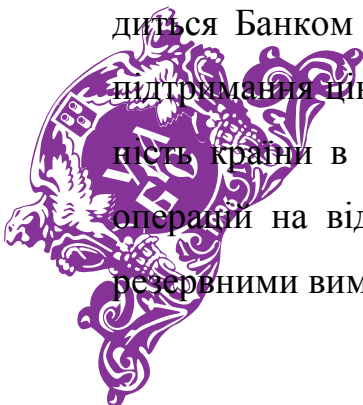
В кінцевому випадку, головна мета заходів по скороченню витрат державного бюджету, а саме зниження темпів зростання державного боргу і витрат на його обслуговування, буде досягнута вже найближчих років (табл. 1.26). Тим не менш розмір державного боргу до ВВП залишатиметься достатньо високим – 46% ВВП [429].

Таблиця 1.26 – Основні показники, які характеризують політику управління державним боргом Словенії у 2010-2014 рр., % ВВП

Назва показника	Значення показника за роками				
	2010	2011	2012	2013	2014
Рівень державного боргу	38,0	43,3	45,3	46,2	46,0
Темпи зростання державного боргу	2,8	5,3	2,0	0,9	-0,2
Витрати на обслуговування державного боргу	1,6	1,8	2,0	1,9	1,8

Джерело: Дані офіційного сайту Міністерства фінансів Словенії [429]

Інша сфера фінансової політики Словенії – монетарна політика, – проводиться Банком Словенії і повинна забезпечувати реалізацію основної мети – підтримання цінової стабільності. При цьому вибір інструментів, через присутність країни в зоні євро, заздалегідь визначений і обмежується проведенням операцій на відкритому ринку, постійно діючими операціями, мінімальними резервними вимогами.

Які саме інструменти застосовувати в той чи інший момент суттєво залежить від поточного стану грошового ринку (співвідношення між поточним попитом на ліквідні кошти і їх пропозицією). Тому для країн, що входять у Єврозону, критичними є операції на відкритому ринку, які виступають первинним інструментом регулювання ліквідності банківської системи. До того ж основні параметри і типи інструментів визначаються Європейським центральним банком. Тому на даний момент можливо використовувати 5 типів інструментів в рамках операцій на відкритому ринку:

- зворотні транзакції (Банком Словенії застосовуються лише за наявності забезпечення під кредити);
- випуск боргових сертифікатів;
- операції аутрайт;
- валютні свопи;
- депозити з фіксованим строком [403].

В залежності від строків операції на відкритому ринку також можуть бути поділені на 4 групи: основні операції з рефінансування (тривалість – 1 тиждень); довгострокові операції з рефінансування (тривалість – 3 місяці); операції тонкого налаштування (тривалість не регламентована); структурні операції.

Метою постійно діючих операцій є підтримка ліквідності банківської системи в режимі овернайт, а також для подання сигналів грошовому ринку щодо розмірів ставок при здійсненні депозитних і кредитних операцій такого типу. Відповідно контрагенти, які відповідають визначеним критеріям, можуть отримувати маржинальні кредити під забезпечення від Банку Словенії у випадку нестачі грошових коштів, а контрагенти, які мають надлишкову ліквідність можуть розмістити кошти на депозит в Банку Словенії.

Що стосується мінімальних резервів, то вони визначені на рівні 2% для зобов'язань за строком виконання до 2-х років і 0% для тих, строк виконання яких перевищує 2 роки.

В цілому реалізація ДФП у зарубіжних країнах на сучасному етапі може бути охарактеризована як доволі обережна у пошуках підходів до вирішення

поточних проблем. Відмінності у фінансовій політиці аналізованих країн в цілому стосуються лише окремих інструментів, які є більш-менш популярними, та, як правило, враховують локальні особливості побудови фіскальних, бюджетних, монетарних систем (табл. 1.27).

Таблиця 1.27 – Порівняльний аналіз основних інструментів фінансової політики та їх кількісних показників деяких європейських країн та України

Інструмент фінансової політики	Чехія	Польща	Хорватія	Словенія	Україна
<i>Бюджетно-податкова політика</i>					
Доходи бюджету до ВВП, %	39,4	37,9	37,8	42,5	22,0
Податкові надходження, % від ВВП	18,3	20,5	21,7	22,2	19,0
Дефіцит/профіцит бюджету, % від ВВП	-4,8	-7,9	-5,2	-5,5	-5,75
Соціальні трансферти, % від ВВП	19,7	17,1	17,6	19,1	10,2
<i>Політика управління державним боргом</i>					
Рівень державного боргу, % від ВВП	37,6	55,4	41,6	38	29,6
Витрати на обслуговування державного боргу, % від ВВП	1,5	2,5	1,8	1,6	2,4
<i>Грошово-кредитна політика</i>					
Основні операції з рефінансування, %	0,75	4,5	–	1	7,75
Норми мінімальних резервів, %	2	3,5	13	2	4

Слід відзначити загальну тенденцію, яка притаманна не тільки країнам, які розглянуті, але й іншим державам світу: боротьба з наслідками кризових явищ, відновлення економіки і темпів її зростання, зменшення державного боргу та виплат на його обслуговування, пошук шляхів для наповнення бюджету поряд із скороченням витрат, включаючи модернізацію систем соціального захисту населення, особливо в сфері пенсійного забезпечення та охорони здоров'я, підтримка цінової стабільності в рамках монетарних інструментів, – ось основні тренди які закладено в побудову фінансової політики на середньо- та довгострокову перспективу. Відмінності можуть стосуватись лише окремих інструментів, які є більш чи менш популярними в тій чи іншій країні, або враховуючі локальні особливості побудови фіскальних, бюджетних, монетарних систем.

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 1

Розгляд фінансового потенціалу територій неможливий без дослідження державної фінансової політики. Її сутність, складові, механізми реалізації безпосередньо пов'язані з можливостями територій по генерації фінансових ресурсів. Важливими також є особливості практичних засад і проблеми реалізації фінансової політики уповноваженими органами державного управління України і огляд тих аспектів, які є актуальними на сучасному етапі розвитку держав, які близькі до України за своїми параметрами економічного розвитку.

Аналіз різних підходів та точок зору вітчизняних і зарубіжних науковців на сутність фінансової політики дозволив сформулювати авторську точку зору з цього приводу. Фінансова політика у широкому розумінні – це процес формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів для досягнення визначених цілей і завдань. Державна фінансова політика – це складова економічної політики держави, яка являє собою систему заздалегідь визначених і затверджених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними інститутами з метою виконання державою своїх функцій у відповідності зі стратегічними і тактичними цілями її економічного і соціального розвитку.

Реалізація фінансової політики держави здійснюється у вигляді комплексу заходів, які втілюються через фінансове право, систему фінансів, фінансову систему і фінансовий механізм з метою найбільш повного виконання фінансами своїх функцій. Через норми фінансового права та елементи фінансової системи і фінансового механізму здійснюється реалізація положень концепції економічного розвитку держави.

Виділення тих чи інших видів фінансової політики повинно відображати цільові орієнтири держави, ті завдання, які вирішуються її конкретними діями.

Одним з пріоритетних державних орієнтирів на сьогоднішній день має бути сталий розвиток суспільства та забезпечення екологобезпечного розвитку.

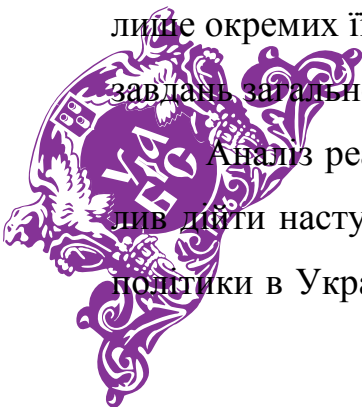
В якості складових елементів державної фінансової політики були виділені наступні її види: бюджетно-податкова політика, грошово-кредитна політика і політика управління державним боргом. Їх сутність також була конкретизована для вирішення завдань дисертаційного дослідження. Інші види державної фінансової політики, які зустрічаються серед досліджень окремих науковців, були виключені із переліку через відсутність або слабкий зв'язок з нею та через фактичне дублювання частини функцій. В роботі розглянуто функціональні обов'язки державних інститутів в процесі реалізації державної фінансової політики в розрізі її видів.

В залежності від характеру завдань, які стоять перед державою і часу, необхідного для їх розв'язання, фінансова політика може носити стратегічні і тактичні ознаки, а в залежності від впливу на окремі складові фінансової системи фінансова політика держави може бути деструктивною, коли заходи впливу будуть призводити до погіршення параметрів об'єкта управління (наприклад, зменшення окремих статей витрат державного бюджету), і конструктивною, коли заходи мають протилежний ефект (наприклад, збільшення податкових надходжень до державного бюджету).

Також може існувати поділ фінансової політики на види, кожен з яких застосовується в залежності від загальноекономічної ситуації в країні: економічного зростання; обмеження ділової активності; стабілізації.

Державна фінансова політика України не розробляється і не регулюється єдиним законодавчо-нормативним актом. Більше того, як правило, відсутні і комплексні дослідження її стану з боку уповноважених органів державної влади, а отже на державному рівні відсутня чітко і однозначно сформульована мета та завдання щодо її реалізації. В таких умовах можна здійснювати розгляд лише окремих її видів або аналізувати фінансову політику в контексті реалізації завдань загальнодержавної економічно-соціальної політики.

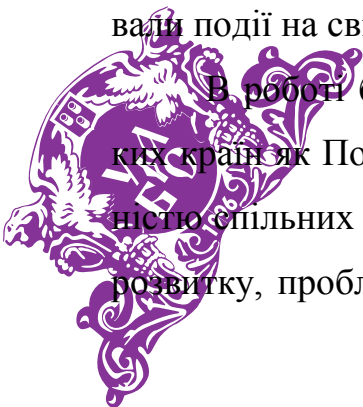
Аналіз реалізації окремих складових фінансової політики України дозволив дійти наступних висновків щодо стану формування і реалізації фінансової політики в Україні. Присутні загальні позитивні тенденції в провадженні захо-

дів державної фінансової політики в рамках таких її складових як бюджетно-податкова політика і політика управління державним боргом. Зокрема йдеться про скорочення дефіциту державного бюджету, реструктуризацію державного боргу за валютами, строками, ставками. Але ряд інших проблем потребують свого розв'язання в найближчій перспективі, а саме необхідність реструктуризації доходної і видаткової частини державного бюджету, остаточне усунення його дефіциту, зменшення абсолютного розміру державного боргу і його питомої ваги до ВВП. Важливим є узгодження цих видів державної фінансової політики із грошово-кредитною політикою НБУ. Аналіз і оцінка успішності реалізації планових показників грошово-кредитної політики України з боку НБУ свідчать про недостатню ефективність заходів, які впроваджувались регулятором для їх досягнення. В той же час відзначимо, що Нацбанк України в своїх діях поступово відходить від застосування методів прямого втручання і більше розраховує на інструменти, вплив яких на банківську систему і її суб'єктів носить непрямий характер. В цілому, грошово-кредитна політика в своїх ключових цілях змінилась несуттєво. Стримання інфляційних процесів, нарощування золотовалютних резервів, лібералізація валютного ринку, необхідність забезпечення економіки довгостроковими кредитними ресурсами залишаються актуальними і будуть вимагати в майбутньому приділення їм уваги з боку Національного банку України.

Впровадження і реалізація фінансової політики в зарубіжних країнах має суттєві відмінності від вітчизняної практики і специфічні особливості, які склались в процесі історичного розвитку даних країн, обумовлені їх політичним устроєм, пануючими поглядами на побудову економічної системи та економічну політику. Не останню роль у визначенні заходів фінансової політики відігравали події на світових фінансових ринках, у тому числі кризові явища.

В роботі були розглянуті особливості державної фінансової політики таких країн як Польща, Чехія, Словенія, Хорватія, вибір яких обумовлений наявністю спільних рис з Україною з точки зору політичного устрою, економічного розвитку, проблем, які виникають в процесі впровадження заходів фінансової

політики. З метою вивчення специфіки її реалізації в цих країнах, були розглянуті їх основні макроекономічні показники в динаміці. Це дозволило сформулювати уявлення про існуючі тренди в цій сфері, а також здійснити загальне порівняння і співставлення та зробити висновки щодо переваг та недоліків окремих складових фінансової політики.

Враховуючи той факт, що обрані країни тісно інтегровані у економічні зв'язки з ЄС і є його членами, отже заходи їх фінансової політики носять характер певної уніфікації і координації, хоча й зі своїми регіональними особливостями.

Проведений аналіз дозволив визначити, основні пріоритети державної фінансової політики обраних країн на середньо- та довгострокову перспективу, а саме: боротьба з наслідками кризових явищ, відновлення економіки і темпів її зростання, зменшення державного боргу та виплат на його обслуговування, пошук шляхів для наповнення бюджету поряд із скороченням витрат, включаючи модернізацію систем соціального захисту населення, особливо в сфері пенсійного забезпечення та охорони здоров'я, підтримка цінової стабільності в рамках монетарних інструментів. Відмінності стосуються лише окремих інструментів, які є більш чи менш популярними в тій чи іншій країні, або локальних відмінностей і побудові фіскальних, бюджетних, монетарних систем.

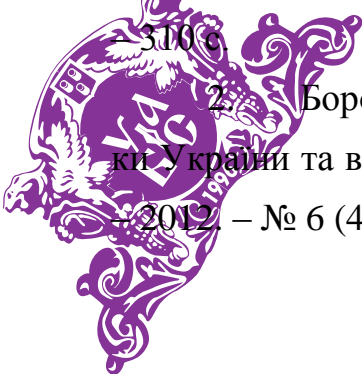
Отже виявлені проблеми державної фінансової політики Польщі, Чехії, Словенії, Хорватії і шляхи їх розв'язання мають важливе значення з точки зору досвіду, який може бути використаний Україною.

Результати, отримані автором і представлені в даному розділі було опубліковано у таких працях автора:

1. Боронос В.Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011.

2. Боронос В. Г. Особливості реалізації бюджетно-податкової політики України та визначення напрямів її розвитку / В. Г. Боронос // Бізнес-інформ.

– 2012. – № 6 (413). – С. 145–148

3. Боронос В.Г. Сутність та структура бюджетної системи України // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста: Монографія: у 2 т. – Том 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / За заг. ред. А. О. Спіфанова, Т. А. Васицької. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 12-18
4. Боронос В. Г., Савченко К. В. Фінансовий менеджмент // Бізнес адміністрування: магістерський курс: підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, С. М. Ілляшенко, М. Сотник. – Суми, Університетська книга, 2009. – С. 118-134.
5. Боронос В.Г., Савченко К.В. Необхідність структурної трансформації економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави // Економіка та управління в умовах побудови трансформаційного суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: Секція 1: Інноваційна складова розвитку трансформаційної економіки (Одеса, 21-22 квітня, 2009 р.). – Одеса, 2009. – С.16-17
6. Боронос В.Г., Савченко К.В. Бюджетно-податкові інструменти механізму управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком економіки // Світ фінансів. – 2008. - Випуск 4 (17) – С. 175-181.
7. Боронос В. Г., Кулешова І.П. Бюджетне фінансування в контексті забезпечення еколого-інноваційного розвитку // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика. зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практик. конференції (15-16 травня 2008 р.). – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. Т. 2. – С. 14-16

РОЗДІЛ 2

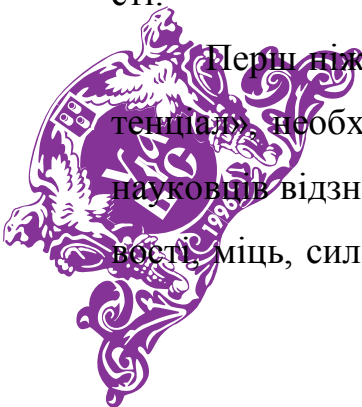
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ЗАСТОСУВАННЯ ОЦІНОК ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Сутність і складові фінансового потенціалу території

Базовою і необхідною умовою економічного зростання, прагнення до якого притаманне усім без винятку суб'єктам економічних відносин, є фінансовий потенціал. Саме тому стратегія розвитку території має формуватися на основі забезпечення умов ефективного використання наявного фінансового потенціалу, оскільки він відіграє визначальну роль у підтримці стабільності економіки, забезпеченні пропорційного та збалансованого функціонування різних її галузей. Вирішення завдань стратегічного управління потребує визнання вагомості ролі фінансового потенціалу у процесах економічного розвитку, бо недосконалість політики формування і контролю його використання значно обмежує можливості і варіанти розвитку території. Щоб оцінити вагомість фінансового потенціалу території, виробити механізми ефективного управління ним, необхідно, насамперед, з'ясувати суть цього поняття, а також визначити його основні риси, складові та основні фактори впливу.

Під територією у межах даної роботи запропоновано розуміти державу та її адміністративно-територіальні одиниці, а застосування у контексті дослідження терміну «територія» обґрунтовано метою підкреслення територіальної прив'язки економічних суб'єктів при визначенні потенціалу їх певної сукупності.

Перш ніж почати розгляд численних тлумачень поняття «фінансовий потенціал», необхідно визначити загальне значення поняття «потенціал». Багато науковців відзначають латинське походження цього слова («potentia» – можливість, міць, сила, запаси, засоби, приховані потужності, що можуть бути вико-

ристані) [23, 76, 293, 375, 394]. Таке розуміння потенціалу дійсно є базовим, що підтверджують визначення, наведені в табл. 2.1. Тлумачення авторів дещо відрізняються, однак їх всіх об'єднує використання таких понять, як ресурси, потужність, можливості, засоби, запаси, джерела, продуктивні сили.

Перш, ніж з'явитися в економічних працях, поняття «потенціал» застосовувалося в таких науках як фізика, хімія, біологія, математика. Цим і пояснюється той факт, що Радянський енциклопедичний словник розглядає потенціал у трьох аспектах:

- 1) як потенційна функція, яка характеризує широкий клас фізичних силових полів (електричного, гравітаційного тощо);
- 2) як джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути використані для рішення будь-яких задач, досягнення певної мети;
- 3) як можливості окремої людини, суспільства, держави в певній області [338].

Таблиця 2.1 – Тракткування поняття «потенціал»

Автор	Визначення поняття
Абалкін Л.	Потенціал — це узагальнена збірна характеристика ресурсів, прив'язана до місця й часу [1, с. 214]
Артем'єв Б.	Потенціал — це ступінь потужності, прихованих можливостей у якому-небудь відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь [12]
Архангельський В.	Потенціал — засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв'язання певної задачі [357, с. 7]
Голодова Ж.	Потенціал — це сукупність джерел, можливостей, засобів, запасів, які можуть бути використані для вирішення якого-небудь завдання, досягнення якої-небудь цілі [99]
Джаїн І.	Потенціал — це можливості, наявні продуктивні сили, що можуть бути реалізовані в перспективі [113, с.8]
Климова Н.	Потенціал — це сукупність наявних засобів, можливостей в будь-якій сфері [165, с. 55]
Хомяков В., Бакулін І.	Потенціал — джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використанні для вирішення якоїсь задачі, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі [377, с.11]

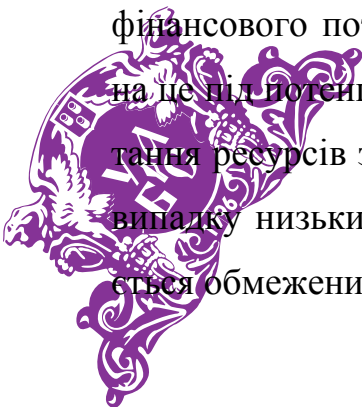
За результатами аналізу літератури, який було проведено Ігнатенко Н. і Руденко В., встановлено, що частота вживання різних значень поняття «потенціал» така:

- «сукупність» – 48 %;
- «потужність» – 18 %;
- «можливість» – 16 %;
- «продуктивність» – 11 %;
- інші значення – 7 % [133, с.14].

Слово «сукупність» має найбільшу частоту вживання, однак воно не здатне відобразити усі нюанси потенціалу. Зазвичай «сукупність» вживається разом з іншими термінами для їх умовного об'єднання: «сукупність джерел, можливостей, засобів, запасів, які можуть бути використані для вирішення якогось завдання, досягнення якої-небудь цілі» [99]; «сукупність наявних засобів, можливостей в будь-якій сфері» [165]. Таким чином, поняття «сукупність» не є критичним для відображення змісту поняття «потенціал».

Наступні за частотою вживання поняття – «потужність» та «можливість», рівень популярності яких відрізняється лише на 2 %. Щоб зрозуміти, яке з них є більш вдалим звернемося до Тлумачного словнику української мови. Словник трактує потенціал як «приховані здібності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть бути використані за певних умов» [88]. Крім того, як зазначає Беляков Д., потенціал – це не те, що виявлено, а те, що є в прихованому вигляді і може проявитися за певних умов [23]. Принаймні потенціалом доцільно вважати не тільки наявні засоби, а й можливості їх залучення.

Враховуючи вищезазначене, ключовим поняттям для формулювання змісту категорії «фінансовий потенціал» є саме «можливість», оскільки наявність фінансового потенціалу не обов'язково передбачає його реалізацію. З огляду на це під потенціалом території слід вважати можливість залучення та використання ресурсів з метою забезпечення її ефективного функціонування. У такому випадку низький потенціал території означає, що дана територія характеризується обмеженими можливостями щодо залучення ресурсів.

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Українська Академія Банківської Співпраці
Державний вищий навчальний заклад
"НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ"

Оснoву потенціалу території становить економічний потенціал. До інших складових відносяться соціальний і природний потенціали [19]. Визначення економічного потенціалу різними авторами представлено в таблиці 2.2.

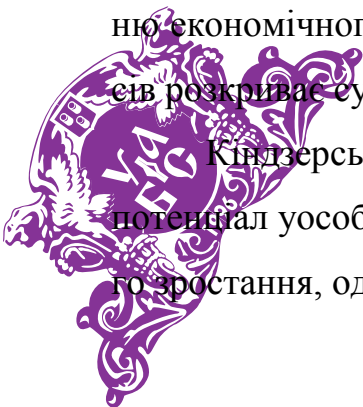
Якщо узагальнити зміст усіх наведених тлумачень, то економічний потенціал характеризує можливу потужність економіки. Подібну думку підтверджує Енциклопедичний словник економіки і права, який визначає економічний потенціал як сукупну можливість економіки, її галузей, підприємств, господарств здійснювати виробничо-господарську діяльність, випускати продукцію, товари і послуги, задовольняти запити населення, суспільні інтереси, забезпечувати розвиток виробництва [389]. Як бачимо, це дуже загальне і всеохоплююче визначення.

Різноманіття наведених тлумачень зумовлено тим, що дослідники зосереджують увагу переважно на одній із рис економічного потенціалу, залишаючи поза увагою інші аспекти сутності цієї категорії. Так Ігнатовський П. визначає економічний потенціал просто як набір різних ресурсів (табл. 2.2). За такого формулювання не зрозуміло, чим потенціал відрізняється від ресурсів.

Згідно визначення, яке міститься в Економічному словнику, економічний потенціал використовується для забезпечення тільки матеріальних потреб держави, з чим важко погодитися, оскільки держава має й інші потреби, на забезпечення яких використовує свої економічні можливості – соціокультурні, політичні, екологічні тощо. Визначення Лапіна Є., а також Фігурнова Е. теж обмежуються акцентуванням на створенні саме матеріальних благ.

Степанов А. і Мочалов Б. зауважують на оптимальне використання наявних ресурсів, як умові створення максимального обсягу товарів і послуг [342,397]. Насправді оптимальне використання ресурсів може сприяти зростанню економічного потенціалу, однак навряд чи оптимальне використання ресурсів розкриває сутність економічного потенціалу.

Кіндзерський Ю. у своєму визначенні влучно зауважує, що економічний потенціал уособлює як досягнутий рівень розвитку, так і можливості подальшого зростання, однак пов'язує їх лише з виробничими силами [293].

Економічний потенціал у визначенні Самоукіна Л. виступає в якості сукупності залучених і не залучених в економіку ресурсів. Приблизно тієї ж думки дотримуються Русінов Ф. і Шевченко Д., які трактують його як «сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних потенційних можливостей» [397, с. 17]. Подібними тлумаченнями автори підкреслюють резерв можливостей, характерний для економічного потенціалу.

Таблиця 2.2 – Визначення поняття «економічний потенціал»

Автор (джерело)	Визначення
Економічний словник	Економічний потенціал - сукупність економічних можливостей держави (групи держав), що можуть бути використані для забезпечення всіх її матеріальних потреб [118]
Кіндзерський Ю.	Економічний потенціал - форма уособлення досягнутого рівня виробничих сил та їх можливостей щодо подальшого зростання [293]
Лапін Є.	Економічний потенціал - реальну, фактичну здатність до створення максимального обсягу матеріальних благ з урахуванням конкретних ресурсних обмежень, збалансованості трудових та матеріальних ресурсів [183, с.27]
Степанов А.	Економічний потенціал – сукупні можливості формувати і максимально задовольняти потреби в товарах і послугах в процесі соціально-економічних відносин з приводу оптимального використання наявних ресурсів [342]
Самоукін Л.	Економічний потенціал – сукупність ресурсів як залучених в народне господарство, так і тих, які не використовуються в даний момент часу з будь-яких причин [330]
Русінов Ф. і Шевченко Д.	Економічний потенціал – сукупність накопичених ресурсів та їх використаних і невикористаних потенційних можливостей в галузі виробництва матеріальних благ та інших послуг з метою найповнішого задоволення потреб суспільства [397, с. 17]
Новіков Ю.	Економічний потенціал – сукупна можливість народного господарства в цілому і окремого економічного району держави створювати певну кількість споживчої вартості при заданому рівні розвитку виробничих сил суспільства і ефективності їх використання [211, с. 62].
Фігурнов Е.	Економічний потенціал – це характеристика ресурсів виробництва, кількісних і якісних їх параметрів, що визначають максимальні можливості суспільства по виробництву матеріальних благ в кожний даний момент [358]
Мочалов Б.	Економічний потенціал – обсяги накопичених ресурсів і максимально можливий об'єм матеріальних благ і послуг, котрих можна досягти в перспективі при оптимальному використанні наявних ресурсів [397]
Ігнатовський П.	Економічний потенціал – сучасні системи машин та інші знаряддя праці, весь науковий і виробничий арсенал, розвідані і добувні запаси сировини та енергії, трудові ресурси, величезний виробничий досвід [134, с. 76]

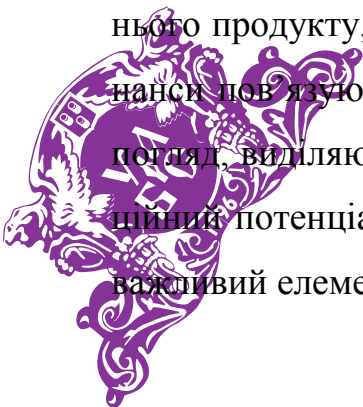

Отже, аналіз тлумачень економічного потенціалу дає змогу дійти висновку, що він уособлює рівень використання ресурсів, а також можливості ще не залучених в економіку ресурсів. Економічний потенціал нерозривно пов'язаний з рівнем практичного використання накопичених ресурсів, які постають в якості можливостей, що реалізуються. Нереалізовані можливості економічного потенціалу становлять резерв майбутнього розвитку. Таким чином економічний потенціал є категорією, що інтегрує минулі, теперішні і майбутні можливості.

Однак в жодному з розглянутих визначень не зазначено такого важливого компоненту економічного потенціалу як функціональні відносини, а між тим обов'язковим компонентом економічної системи є зв'язки між її структурними елементами. Саме зв'язки елементів забезпечують функціонування системи, відіграють вагомую роль у розвитку економічного потенціалу. Швидкість мобілізації прихованих можливостей економіки залежить від того, наскільки міцними є взаємозв'язки між елементами економічного потенціалу, що визначає їх взаємний вплив.

Варіантів структури економічного потенціалу така ж велика кількість, як і варіантів його визначення. Згідно роботи за редакцією Балацького О. економічний потенціал складається з виробничого, трудового, природного, інноваційного та інституційного потенціалів [396]. Однак в цій структурі авторами не виділено фінансового потенціалу.

Опарін В. визначає фінанси як сукупність грошових відносин, пов'язаних з формуванням, мобілізацією і розміщенням фінансових ресурсів та з обміном, розподілом і перерозподілом вартості створеного на основі їх використання валового внутрішнього продукту, а за певних умов і національного багатства. Фінанси забезпечують рух вартості створеного у суспільстві валового внутрішнього продукту, тобто обмінні й розподільні відносини [219]. Таким чином, фінанси пов'язують між собою усі елементи економічної системи. Тому, на наш погляд, виділяючи виробничий, трудовий, природний, інноваційний та інституційний потенціали як складові економічного потенціалу, варто виділяти такий важливий елемент як фінансовий потенціал.

Поділ Зенченко С. економічного потенціалу на певні елементи є досить укрупненим. Відповідно до такого підходу він складається з ресурсного, фінансового і організаційного потенціалів [129]. Для кожного з цих потенціалів автор також визначив складові елементи. Така структура є логічною. Її відмінність полягає в тому, що розглядаються два рівні складових елементів економічного потенціалу.

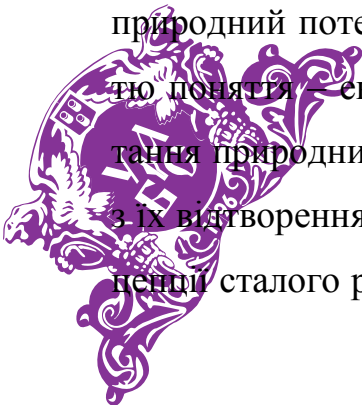
Шелегеда Б., Савченко М., Савченко І. у складі економічного потенціалу виділяють природно-ресурсний, фінансовий, трудовий, науково-технічний потенціали, а також потенціал основних виробничих фондів [387].

Близьку за змістом структуру пропонує Тернова І., хоча деякі компоненти відрізняються: замість фінансового потенціалу вона пропонує виділяти фінансово-кредитний потенціал, а природно-ресурсний потенціал заміняє природним. До інших складових відносяться технічний, науково-інноваційний та трудовий потенціали. Крім того Тернова І. виділяє інформаційний потенціал – це свідчить про те, що вона розцінює інформацію як важливий ресурс сучасної економіки [351].

Узагальнивши усі розглянуті варіанти структури економічного потенціалу території, можна виділити такі складові елементи: природно-ресурсний потенціал, виробничий потенціал, фінансовий потенціал, трудовий потенціал, інноваційний потенціал, інвестиційний потенціал, організаційно-управлінський потенціал та науково-інформаційний потенціал.

Отже, фінансовий потенціал є важливим елементом потенціалу території. Проведений аналіз дозволяє визначити його місце серед складових потенціалу території (рис. 2.1).

Варто відзначити, що деякі вчені пропонують виділяти не так званий природний потенціал території, а використовувати більш ширше за своєю суттю поняття – екологічний потенціал, що представляє собою не лише використання природних ресурсів території, але і включає в себе питання, що пов'язані з їх відтворенням та збереженням навколишнього середовища. В контексті концепції сталого розвитку суспільства саме екологічний потенціал є тією ланкою,

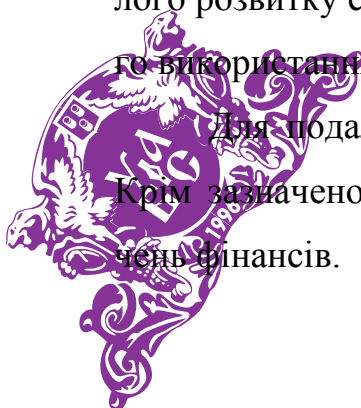
що пов'язує різні види потенціалів території в єдину систему. Крім того екологічний потенціал території та необхідність його реалізації виступають в ролі свого роду цільового орієнтиру для інших складових потенціалу території.

Рис. 2.1 – Фінансовий потенціал як складова потенціалу території

Фінансовий потенціал території в свою чергу виступає в якості фінансової бази для забезпечення процесів сталого розвитку, а, отже, реалізації екологічного потенціалу. Таким чином, дослідження сутності фінансового потенціалу і особливостей управління ним є важливим не лише з позицій реалізації державної фінансової політики, але і виступає в якості важливого елементу сталого розвитку суспільства шляхом надання фінансових ресурсів для ефективного використання екологічного потенціалу.

Для подальшого дослідження необхідно визначити, що таке «фінанси». Крім зазначеного раніше визначення Опаріна розглянемо ще декілька тлумачень фінансів.

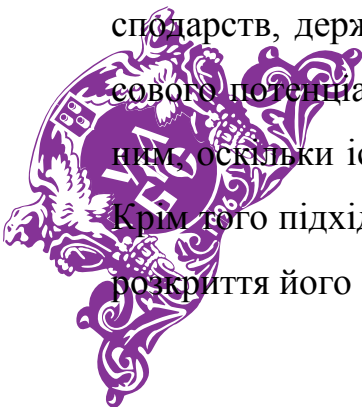
Василик О. пропонує розглядати фінанси як економічну категорію, що відображає створення, розподіл і використання фондів фінансових ресурсів для задоволення потреб господарської діяльності, надання різноманітних послуг населенню з боку держави, забезпечення виконання державою її функцій [84].

Дробозіна Л. трактує фінанси як економічні відносини, пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів з метою виконання функцій і завдань держави і забезпечення умов розширеного відтворення [366].

Поддєрьогін А. розглядає фінанси у вужчому розумінні – на рівні підприємства: фінанси підприємств – це економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення [371].

Таким чином, синтезуючи поняття «потенціал території» та «фінанси», термін «фінансовий потенціал території» можна визначити як такий, що відображає можливість залучення фінансових ресурсів та відносини, що пов'язані з їх формуванням, розподілом і використанням з метою забезпечення ефективного функціонування території. Дане визначення отримано шляхом поєднання значень двох понять і не може повною мірою відобразити сутність досліджуваної категорії. Розгляд варіантів тлумачення фінансового потенціалу, що зустрічаються в економічній літературі, забезпечить можливість виявлення його характерних рис та особливостей.

Деякі автори формулюють визначення фінансового потенціалу території шляхом перерахунку його складових. Так, наприклад, Прокопенко Р. пропонує розуміти фінансовий потенціал регіону як сукупність фінансових потенціалів усіх розташованих на його території господарюючих суб'єктів – фірм, домогосподарств, державних і місцевих органів управління [302]. Визначення фінансового потенціалу як суми фінансових потенціалів його складових є некоректним, оскільки існує висока вірогідність подвійного підрахунку його елементів. Крім того підхід до визначення поняття через його структуру є недостатнім для розкриття його сутності.

Перш ніж продовжити подальший розгляд необхідно зазначити одну особливість фінансового потенціалу: автори усіх проаналізованих визначень спираються на поняття фінансових ресурсів, і це закономірно, оскільки останні становлять основу фінансового потенціалу. Однак одне тільки поняття фінансових ресурсів не може повною мірою відобразити зміст фінансового потенціалу.

Фінансові ресурси, що у загальному вигляді представляють собою сукупність грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні різних учасників економічної системи (держави, підприємств, домогосподарств тощо), характеризують лише одну зі складових фінансового потенціалу – фактично спожиту його частку. Натомість фінансові ресурси в принципі не можуть врахувати цілий ряд особливостей фінансового потенціалу, як-то можливість реалізації прихованих резервів, здатність до збільшення обсягів фінансових ресурсів, ймовірність отримання додаткових ресурсів тощо. Саме нездатність поняття «фінансові ресурси» описати всі можливості території по генерації різних потоків грошових коштів і обумовили виникнення поняття «фінансовий потенціал». Для того, щоб наочно продемонструвати різницю між «фінансовим потенціалом» та «фінансовими ресурсами», нами пропонується схематичне відображення місця фінансових ресурсів у фінансовому потенціалі (рис. 2.2).

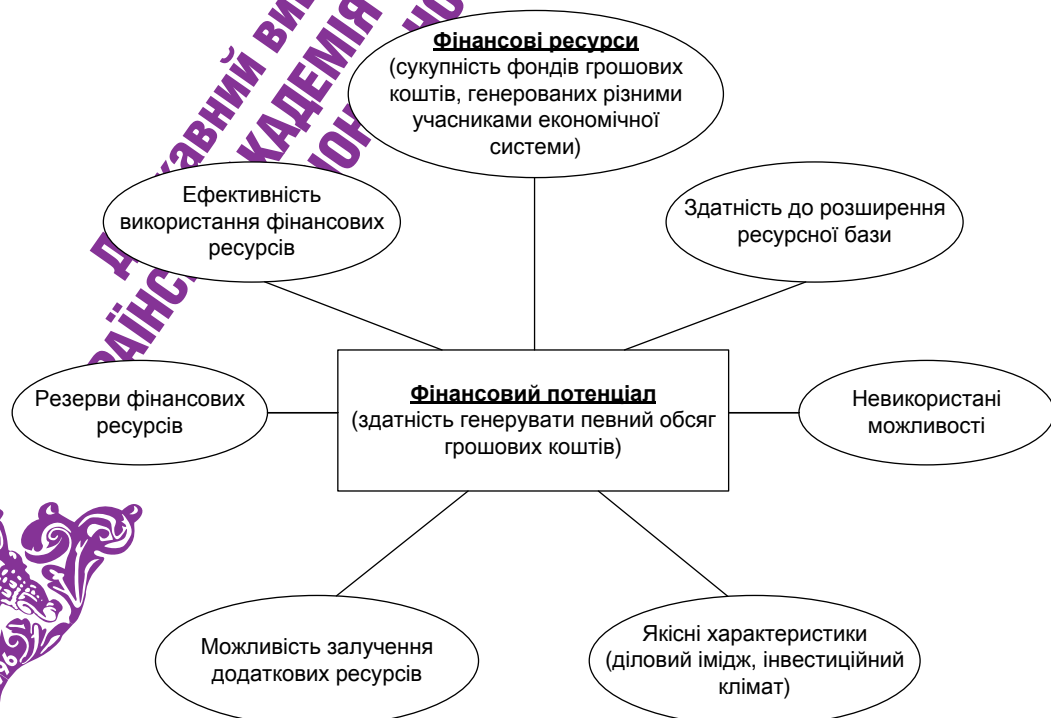

Рис. 2.2 – Фінансовий потенціал та місце в ньому фінансових ресурсів

Виділення різними авторами ключових характеристик дозволило систематизувати визначення фінансового потенціалу за наступними підходами: ресурсний підхід, підхід з позиції здатності, комбінований та екстремальний підходи (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Підходи до визначення поняття «фінансовий потенціал регіону»

Підхід	Автор (джерело)	Зміст визначення
1	2	3
Ресурсний	Іоненко К.	органічна єдність наявних фінансових ресурсів та можливостей їх використання в межах певної адміністративно-територіальної одиниці [148]
	Возняк Г.	сукупність фінансових ресурсів, які є в розпорядженні регіональних органів влади та використовуються з метою забезпечення соціально-економічного (поступального) розвитку регіону [89]
	Стеценко Т., Тищенко О.	наявні на даний час фінансові ресурси, що дають змогу вирішувати завдання економічного розвитку, та можливості їх зростання у перспективі [343]
	Свірський В.	сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів, що можуть бути мобілізовані та реалізовані фінансовою системою за певних умов для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу [333, с. 49]
	Бикова В.	сукупність фінансових ресурсів, що беруть участь у виробничо-господарській діяльності, та можливостей їхнього залучення для фінансування майбутньої діяльності й певних стратегічних напрямів розвитку [26]
	Булатова Ю.	сукупність залучених та сформованих в результаті господарської діяльності фінансових ресурсів, які надходять у розпорядження працюючих в регіоні суб'єктів економічних відносин і обумовлюють досягнення цілей соціально-економічного розвитку регіону [76]
	Економічний словник за ред. Архіпова А.	сукупність наявних грошових засобів держави, які можуть бути використані для вирішення якої-небудь задачі, у тому числі засоби, отримані шляхом перерозподілу з одних галузей в інші без переходу критичних меж, тобто без загрози загибелі, руйнування галузей, з яких вилучають фінансові ресурси [398]
	Єрмакова О.	не тільки фінансові ресурси, якими розпоряджається регіон в даний момент часу, а й ті фінансові ресурси, які можуть бути залучені для виконання функцій регіональних органів влади [119]
	Кушхов О., Корчагін Ю.	сукупність регіональних грошових фондів, склад, структура і кількісна оцінка яких визначають особливості регіонального розподілу суспільного продукту і можливості внутрішнього фінансування усіх сфер діяльності в регіоні [129]
	Дороніна Т.	розмір засобів, який об'єктивно може бути використаний у створенні валового регіонального продукту і забезпеченні населення усіма соціально-економічними благами [114]

1	2	3
З позиції здатності	Кунцевич В.	здатність до оптимізації фінансової системи із залучення та використання фінансових ресурсів [180, с. 127]
	Чуницька І.	здатність держави до залучення та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення економічного розвитку [384]
	Олейнік П.	сукупна можливість держави, його ланок, у тому числі економіки, її комплексів, галузей і підприємств створювати і використовувати різноманітні фонди грошових засобів, включаючи централізовані і децентралізовані, з ціллю виконання своїх завдань і забезпечення умов відтворення національного господарства і суспільства [215]
Комбінований	Український фінансовий словник	загальний обсяг фінансових ресурсів, що утворюються за рахунок усіх джерел у межах адміністративно-територіальної одиниці, і характеризує фінансові можливості території [124]
	Шумська С.	сукупність фінансових ресурсів (що є у наявності та які можуть бути мобілізовані) усіх сфер та ланок фінансової системи, що утворюються за рахунок внутрішніх та зовнішніх джерел, а також коштів і ресурсів із джерел, які з різних причин є недоступними чи незадіяними в межах часового періоду розгляду, що у цілому характеризують фінансові можливості як окремих суб'єктів економіки, так і країни загалом [394]
Екстремальний	Павлов В.	Максимум (межа) функціональних можливостей соціально-економічного розвитку будь-якого об'єкта управління (країни, регіону, муніципального утворення) в певний період часу з використанням фінансових ресурсів [273]
	Ахмедов А.	Максимально можливий обсяг фінансових засобів, гіпотетично доступний для мобілізації усіма підприємствами та організаціями [16]
	Голодова Ж.	Сукупність максимально можливих фінансових ресурсів, а також умов їх залучення, які створюються суб'єктами економіки та органами влади регіону для формування, розподілу та накопичення цих ресурсів з ціллю забезпечення росту і соціально-економічного розвитку в довгостроковій перспективі, досягнення певних фінансових результатів [99]

Відповідно до ресурсного підходу фінансовий потенціал являє собою сукупність фінансових ресурсів. Деякі автори наголошують саме на тому, що фінансовий потенціал становлять не тільки використовувані в певний момент часу фінансові ресурси, а й ті, які залишаються незадіяними, але в будь-який мо-

мент можуть бути мобілізовані. Згідно визначень даного підходу потенціал – це ресурси. Не можемо погодитися з цим, оскільки, як було визначено нами раніше, ключовим словом для відображення змісту потенціалу є «можливість». Саме тому більш влучним вважаємо розгляд фінансового потенціалу як здатності (синонім «можливості»), який притаманний позиції Кунцевича В., Чуницької І. та Олейніка П.

Найзмістовніше та водночас лаконічне визначення сформульовано Чуницькою І.: фінансовий потенціал – це здатність держави до залучення та ефективного використання фінансових ресурсів з метою забезпечення економічного розвитку [384]. Олейнік П., порівняно з Чуницькою І., у своєму визначенні розширює коло суб'єктів до держави, її ланок, у тому числі економіки, її комплексів, галузей і підприємств.

У Кунцевича В. фінансовий потенціал постає як здатність до оптимізації фінансової системи із залучення та використання фінансових ресурсів [180, с. 127]. При цьому, на нашу думку, автор плутає причинно-наслідкові зв'язки: потенціал – це здатність генерувати ресурси, а оптимізація фінансової системи може бути тільки одним з методів генерації фінансових ресурсів, тобто цей метод не є обов'язковою умовою залучення, створення або використання фінансових ресурсів.

У визначеннях, віднесених до комбінованого підходу, наголошується як на фінансових ресурсах, так і на фінансових можливостях, які вони характеризують. Відповідно до цієї групи визначень ключовим поняттям у розумінні фінансового потенціалу все ж таки є фінансові ресурси.

Екстремальний підхід об'єднує визначення, згідно яких пропонується розуміти фінансовий потенціал як деякий екстремум. У Павлова В. фінансовий потенціал виступає як максимум функціональних можливостей соціально-економічного розвитку [273], в той час як у Ахмедова А. [16] та Голодової Ж. [99] він постає в якості максимально можливого обсягу фінансових ресурсів. Ахмедов А. зауважує на важливій характеристиці, яка не була відмічена в жодному з розглянутих визначень:

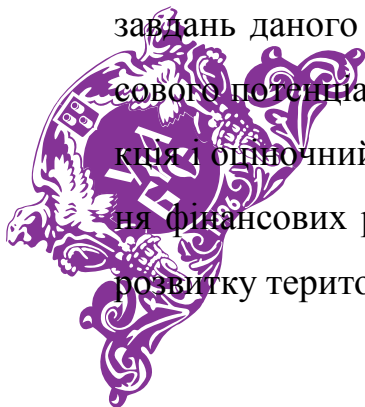

фінансовий потенціал відображає саме гіпотетично доступний обсяг фінансових ресурсів, оскільки такий обсяг ніколи не буде мобілізовано [16].

Повертаючись до ресурсного підходу, варто відмітити, що більшість авторів також вказує на мету або ціль їх використання: Возняк Г. – « ... з метою забезпечення соціально-економічного (поступального) розвитку регіону» [89]; Свірський В. – « ... для забезпечення сталих темпів економічного зростання у визначений період часу» [333]; Бикова В. – « ... для фінансування майбутньої діяльності й певних стратегічних напрямів розвитку» [26]; Єрмакова О. – « ... для виконання функцій регіональних органів влади» [119]. Тобто покращення досягнутого рівня економічного розвитку та фінансового стану території можна вважати призначенням фінансового потенціалу. Хоча не варто забувати, що об'єкти можуть використовуватися не за призначенням: фінансовий потенціал може бути задіяний для будь-яких цілей, що залежать від рішень державних органів управління.

Деякі автори наголошують саме на одночасному поєднанні одразу декількох підходів у своєму розумінні фінансового потенціалу. Так Зенченко С. розглядає сутність фінансового потенціалу в розрізі чотирьох аспектів як: можливість створювати базу економічної діяльності; сукупність ресурсів; результат економічних відносин; резерв [129]. Автори монографії «Фінансовий потенціал саморозвитку регіону» пропонують розуміти фінансовий потенціал як: можливість фінансових ресурсів забезпечувати економічну діяльність; сукупність фінансових ресурсів, ефект розвитку при максимальному використанні фінансових ресурсів [360, с. 56].

Таке різноманіття підходів до визначення фінансового потенціалу території, безумовно, свідчить про багатогранність категорії. З метою об'єднання ключових характеристик цієї непростой економічної категорії для вирішення завдань даного дослідження було запропоновано авторське визначення фінансового потенціалу території: фінансовий потенціал території – це загальна функція і оціночний показник території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.

Фінансовий потенціал території поєднує в собі наступні ключові положення:

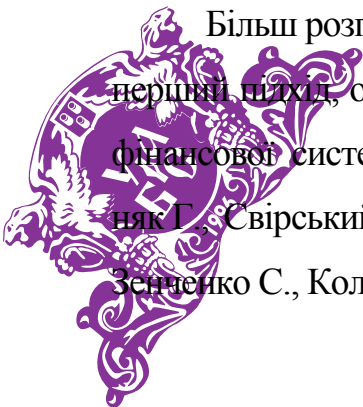
- базовою характеристикою потенціалу є «можливість»;
- можливість є саме гіпотетичною, тобто вона не обов'язково має бути використана;
- ціллю реалізації фінансового потенціалу території є просте та розширене відтворення (функціонування та розвиток) даної території;
- використання, залучення та створення ресурсів уособлюють наявні, незадіяні та нові фінансові ресурси.

Для більш ґрунтовного розуміння особливостей фінансового потенціалу території необхідно з'ясувати його структуру. Аналізуючи підходи різних вчених щодо виділення структурних елементів фінансового потенціалу території [76, 89, 100, 129, 138, 147, 171, 175, 333, 352, 394] можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу та плюралізм думок щодо цього питання. Багато в чому це пов'язане з комплексністю досліджуваного питання, а також з базовими підходами до проблеми. Проведений аналіз дозволив виділити два такі підходи.

Згідно з першим підходом, фінансовий потенціал структурно представляє собою сукупність взаємопов'язаних компонентів, що представлені фінансами різних суб'єктів економіки, починаючи від фінансів держави і закінчуючи фінансами домогосподарств та підприємств. Інший підхід передбачає виділення в складі фінансового потенціалу території таких складових як бюджетна, інвестицій та ощадна, тобто залежно від функцій, що виконують фінансові ресурси.

Розглянемо більш детально дані підходи відповідно до їх авторських трактувань як за основними складовими фінансового потенціалу, так і тими взаємозв'язками, що утворюються між ними.

Більш розповсюдженим підходом до структуризації фінансового потенціалу є перший підхід, основу якого становить макроекономічний підхід до характеристики фінансової системи країни. Даного підходу в різних формах дотримуються Возняк Г., Свірський В., Ісаєв Е., Шумська С., Булатова Ю., Голодова Ж., Конярова Е., Зенченко С., Колеснікова А., Котомієць А., Новікова І. (табл. 2.4.).

Таблиця 2.4 – Аналіз підходів до формування структури фінансового потенціалу

Автор, джерело	Складові фінансового потенціалу
Возняк Г. [89]	Органи влади; Підприємства реального сектора економіки, Фінансові структури, Домогосподарства Зовнішні джерела надходження фінансових ресурсів
Свірський В. [333]	Державні фінанси Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання Фінансовий потенціал домогосподарств Потенціал фінансового сектору економіки
Ісаєв Е. [138]	Сектор державних установ Сектор не фінансових підприємств Сектор домашніх господарств Сектор фінансових установ Сектор некомерційних організацій, що обслуговують домогосподарства
Шумська С. [394]	Фінансові ресурси, що перебувають у розпорядженні державних органів Фінансові ресурси підприємств Фінансові ресурси населення Фінансові ресурси фінансового й страхового ринків.
Булатова Ю. [76]	Фінансовий потенціал населення; Бюджетний потенціал; Податковий потенціал; Фінансовий потенціал фінансово-кредитних організацій; Фінансовий потенціал зовнішнього співробітництва; Фінансовий потенціал організацій
Голодова Ж. [100]	Потенціал підприємств і організацій Бюджетно-податковий потенціал Потенціал кредитних організацій Потенціал страхових компаній Потенціал інвестиційних і пенсійних фондів Потенціал домашніх господарств
Конярова Е. [175]	Бюджетний потенціал; Кошти фінансово-кредитної системи; Фінансові кошти населення; Фінансовий потенціал підприємств; Зовнішні інвестиції та запозичення.
Зенченко С. [129]	Державні фінанси; Корпоративні фінанси; Кошти населення
Колеснікова А. [171]	Власні фінансові кошти господарських суб'єктів, що ведуть комерційну діяльність у виробничій та невиробничій сферах; Фінансові кошти кредитно-фінансових організацій; Фінансові кошти некомерційних громадських організацій; Фінансові кошти населення; Фінансові кошти адміністрації території; Зовнішні запозичення.
Котомієв А., Новікова І. [175]	Фінансовий потенціал юридичних осіб; Фінансовий потенціал населення; Фінансовий потенціал держави.

Як бачимо, більшість авторів розподіляють фінансовий потенціал за учасниками на фінансові потенціали, що формуються державою, господарськими суб'єктами, домогосподарствами. Що стосується авторських нюансів, то вони полягають у додаванні до цього переліку ряду специфічних суб'єктів, таких як фінансово-кредитні організації, зовнішні організації тощо.

Альтернативний підхід був розроблений Тимошенко І., який пропонує до елементів фінансового потенціалу відносити бюджетний, податковий, інвестиційний, кредитний, ощадний.

Бюджетний потенціал представляє собою величину податкових та неподаткових доходів, що збираються на певній території. Під податковим потенціалом він розуміє здатність бази оподаткування в межах будь-якої адміністративної одиниці приносити доходи у вигляді податкових надходжень (але не фактична сума надходжень як таких). В той же час Тимошенко І. відмічає, що податковий потенціал поглинається бюджетним, що, взагалі, на наш погляд, є некоректним.

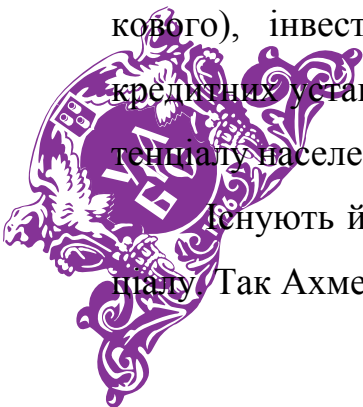
Кредитний потенціал за Тимошенко І. – це сукупність кредитних ресурсів фінансово-кредитних інститутів, які можуть бути розміщені у формі позик господарським структурам, фізичним особам, органам влади.

Ощадний потенціал представляє собою сукупність вільних грошових коштів, які є у юридичних осіб і населення, і можуть бути трансформовані в ресурси фінансової системи.

Інвестиційний потенціал базується на тих фінансових ресурсах (власних та залучених), які можуть бути інвестовані в розвиток господарства [352].

Іоненко К. пропонує більш спрощений, відносно попереднього, підхід, за яким фінансовий потенціал складається з бюджетного потенціалу (у т.ч. податкового), інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання (фінансово-кредитних установ та нефінансових підприємств і організацій) та ощадного потенціалу населення [148].

Існують й інші підходи до структурування елементів фінансового потенціалу. Так Ахмедов А. виділяє складові фінансового потенціалу за джерелами:

- 1) фінансовий потенціал, що формується за рахунок (і внаслідок) наявності на території природних ресурсів;
- 2) фінансовий потенціал, що формується внаслідок діяльності фінансових інститутів на певній території;
- 3) фінансовий потенціал, що забезпечується наявністю у юридичних осіб певного майна;
- 4) накопичений фінансовий потенціал населення [16].

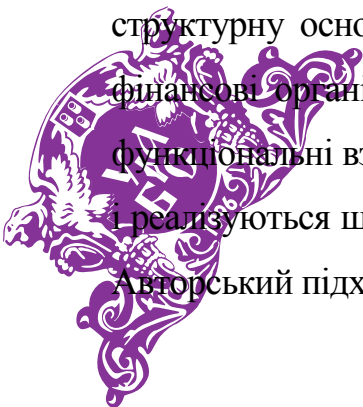
Натомість Стеценко Т., Тищенко О. розглядають структуру фінансового потенціалу з позиції видів фінансових ресурсів, що його формують. Зокрема вони виділяють наступні елементи:

- консолідований бюджет регіону (обласний та бюджети нижчого рівня), позабюджетні фонди;
- цінні папери, які емітовані органами місцевої влади;
- фінансові ресурси підприємств і організацій всіх форм власності;
- кошти населення, які знаходяться у нього на руках або у банках та в інших фінансових інститутах, а також у вигляді різноманітних цінних паперів;
- фінансові ресурси інститутів кредитно-банківської системи конкретного регіону, а також кошти, які залучаються місцевими банками з інших територій [343].

Схожу позицію займає Онишко С. Резервами фінансового потенціалу вона вважає власні кошти суб'єктів господарювання, резерви сфери державних фінансів, ринку позичкових капіталів (банківського кредитування та фондового ринку), кошти іноземних інвесторів та резерви тіньового сектору [218].

На нашу думку, оптимальним підходом для комплексного відображення структури фінансового потенціалу є поєднання розглянутих підходів. При чому структурну основу складають саме суб'єкти – держава, підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, які вступають у функціональні взаємовідносини (бюджетні, інвестиційні, ощадні), що проявляються і реалізуються шляхом використання різних фондів та джерел фінансових ресурсів.

Авторський підхід до структури фінансового потенціалу наведено на рис. 2.3.

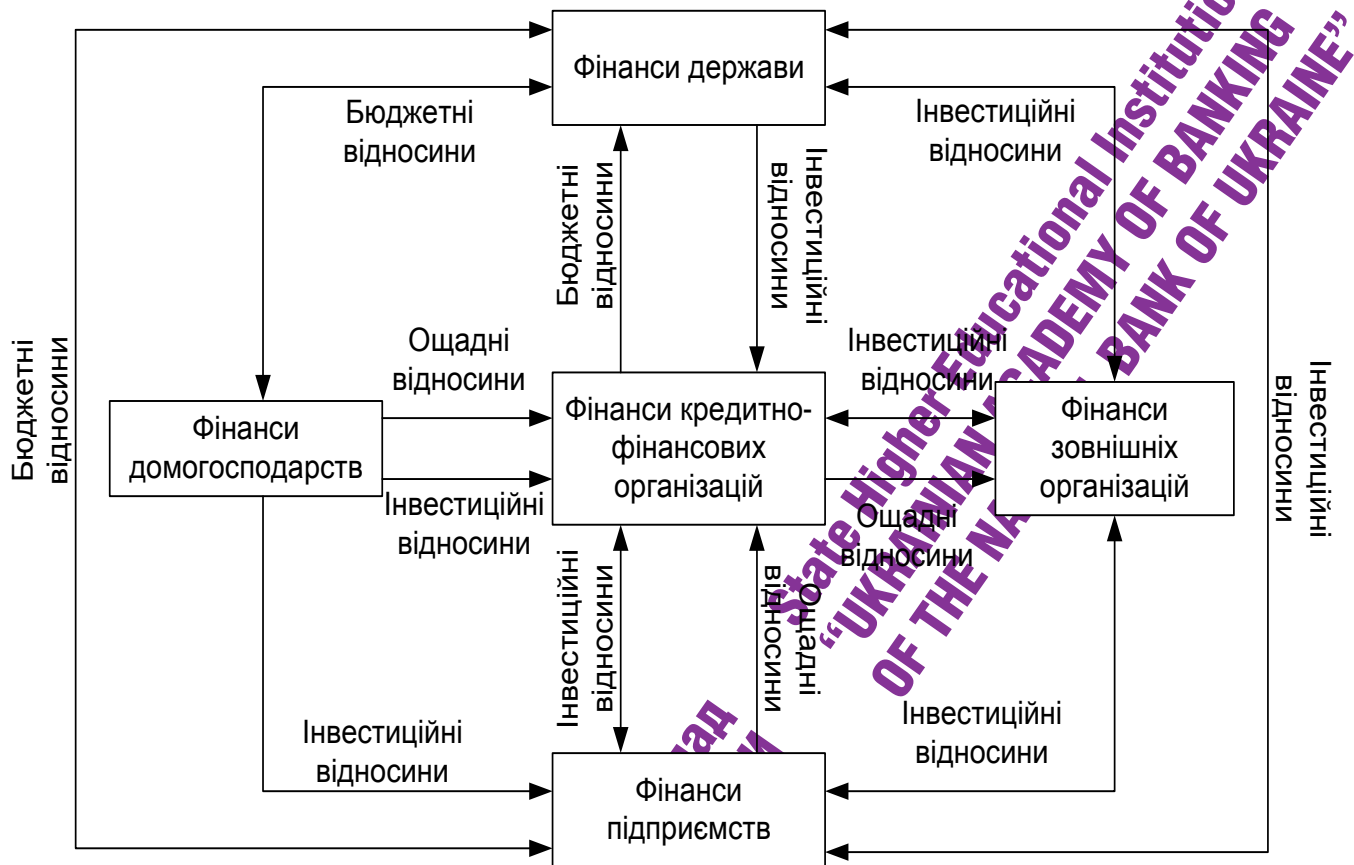
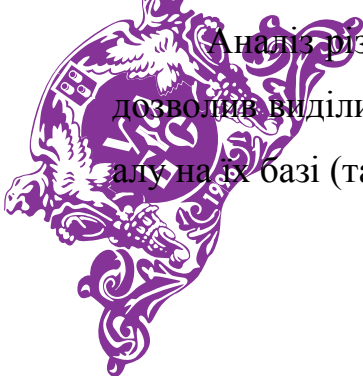

Рис. 2.3 – Структура фінансового потенціалу

Зауважимо, що функціональні відносини між різними суб'єктами можуть носити як здебільшого двосторонній характер (в цьому випадку вони позначались двома стрілочками), так і переважно односторонній характер (позначались однією стрілочкою, що характеризує переважний напрям руху фінансових ресурсів).

Важливим аспектом дослідження методологічних основ фінансового потенціалу є його видова характеристика. Класифікація певного предмета чи явища за видами дає уявлення про можливі його форми та прояви. Аналіз класифікаційних ознак та видів фінансового потенціалу залежно від них не лише деталізує сутність, але і дає додаткову інформацію, що може бути використана для управління ним.

Аналіз різних підходів науковців до класифікації фінансового потенціалу дозволив виділити основні класифікаційні ознаки та види фінансового потенціалу на їх базі (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Класифікація фінансового потенціалу [16, 100, 129, 334]

Класифікаційна ознака	Вид фінансового потенціалу
За рівнем	- фінансовий потенціал світу; - фінансовий потенціал держави; - фінансовий потенціал регіону; - фінансовий потенціал міста; - фінансовий потенціал господарських суб'єктів.
За джерелами формування	- внутрішній (власний); - зовнішній (залучений).
За результатом	- досягнутий; - перспективний.
За ступенем прояву	- реальний; - прихований.
За повнотою використання	- використовуваний - невикористаний.
За періодом формування	- накопичений; - поточний.
За одиницями виміру	- абсолютний; - відносний.
За сферами	- бюджетно-податковий фінансовий потенціал; - фінансовий потенціал домогосподарств; - фінансовий потенціал фінансово-кредитних установ; - фінансовий потенціал підприємств.
За можливістю доступу	- наявний активний; - наявний резервний; - наявний тіньовий; - неактивний.
За цільовим призначенням	- ощадний фінансовий потенціал; - інвестиційний фінансовий потенціал; - бюджетний фінансовий потенціал.

Формування та реалізація фінансового потенціалу території залежить від багатьох факторів – рівня економічного розвитку, стану і тенденцій розвитку національної та світової фінансової системи, рівня розвитку фінансової інфраструктури, заможності населення і т.д. Вчені по-різному відносяться до їх класифікації. Тому нами був проведений комплексний аналіз підходів до класифікації факторів, що впливають на фінансовий потенціал території, результати якого наведені в табл. 2.6.

Таблиця 2.6 – Аналіз підходів до класифікації факторів впливу на фінансовий потенціал

Автор	Класифікаційна ознака	Фактори
1	2	3
Іоненко К. [148]	Походження	1. Економічні; 2. Соціальні фактори.
	Масштаб дії	1. Загальнонаціональні; 2. Регіональні.
	Відношення до суб'єкта формування	1. Зовнішні; 2. Внутрішні.
	Характер впливу та рівень стійкості	1. Об'єктивні; 2. Суб'єктивні.
	Можливість зміни	1. Незмінні; 2. Повільно змінні; 3. Швидко змінні.
	Характер впливу	1. Сприятливі; 2. Несприятливі.
Чуницька І. [384]	Відношення до суб'єкта формування	1. Зовнішні: науково-технічний прогрес; міжнародні події; економічні фактори; політико-правові; соціокультурні. 2. Внутрішні: - монетарне регулювання; - податкове регулювання; - бюджетне регулювання; - інфраструктура ринку; - економічний потенціал підприємств.
Давтян Н. [108]	Відношення до суб'єкта формування	1. Зовнішні: - рівень податкового навантаження; - рівень відсоткових ставок; - економічні умови; - фінансова політика держави; - нормативно-правові умови та обмеження; - політичне становище; - соціальний клімат; - конкуренція на світових ринках. 2. Внутрішні: - склад і структура фінансових ресурсів регіону; - рівень професіоналізму керівництва території; - економічні особливості території.

1	2	3
Павлов В. [273]	Можливість виміру	1. Кількісні (розмір доходів бюджету, кількість населення, обсяг ВВП тощо); 2. Якісні (політичні події, інвестиційний клімат тощо).
Голодова Ж. [100]	Відношення до суб'єкта формування	1. Зовнішні: - стан світової фінансової системи; - світові тенденції, що впливають на економіку; - наявність бар'єрів для входу на міжнародні ринки. 2. Внутрішні: - макроекономічні показники (ВВП, інфляція, рівень безробіття тощо та тенденції їх зміни); - стан державного бюджету; - рівень платоспроможності юридичних і фізичних осіб; - стан платіжного балансу; - рівень ризику; - рівень довіри бізнесу і домогосподарств до влади; - стан законодавчої і нормативної бази.

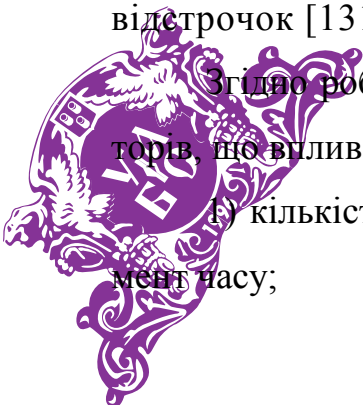
Як показав аналіз, домінуючою класифікаційною ознакою є відношення до суб'єкта формування, тобто поділ факторів на внутрішні та зовнішні.

Ібрагімова П. пропонує розділяти фактори впливу на фінансовий потенціал на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних вона відносить рівень економічного розвитку території, галузеву структуру території, кількість населення, обсяги інвестицій, кількість фінансових установ, обсяг активів банківської системи тощо.

Суб'єктивними факторами є схильність до інвестицій і заощаджень, державна економічна і фінансова політика, наявність різного роду пільг та відстрочок [131].

Згідно роботи за редакцією Балацького О. варто розрізняти 3 групи факторів, що впливають на величину фінансового потенціалу:

а) кількість фінансових ресурсів, якими володіє територія на певний момент часу;

2) якісні характеристики фінансових ресурсів, що визначають їх продуктивну здатність;

3) умови, що забезпечують фінансову діяльність та використання фінансового потенціалу [396].

Жоден з розглянутих авторів не зазначив такого суттєвого фактору, як обсяг тіньового сектору економіки. Неврахування обсягів тіньового сектору призводить до помилок макроекономічної політики. За результатами дослідження Шнайдера Ф. Україна має найвищий рівень тінізації економіки серед європейських країн, а саме 55,1 % від офіційного ВВП [123]. Тобто більше половини усіх економічних операцій здійснюється у тіні. З огляду на це тіньовий сектор економіки є надзвичайно вагомим фактором, що впливає на фінансовий потенціал та має враховуватися при його оцінці.

На нашу думку, однією із задач класифікації об'єкту є його пізнання через фактори впливу. Чим глибше ми пізнаємо певний об'єкт, процес чи явище, тим кращим стає уявлення щодо того, яким чином організувати управління ним. Таким чином з позиції фінансового потенціалу, визначення факторів, що на нього впливають, має полегшити задачу управління ним, тобто допоможе виділити найважливіші та найдієвіші інструменти, що впливають на нього. З цього приводу, на наш погляд, доцільним до перелічених вище класифікаційних ознак додати ще одну – за видом. Відповідно до цієї ознаки, пропонується виділяти фактори прямого і опосередкованого впливу, оскільки саме вони дають уяву щодо того, яким чином можна вплинути на фінансовий потенціал.

На рис. 2.4 наведено авторську класифікацію факторів впливу на фінансовий потенціал відповідно до характеру їх впливу.

Рис. 2.4 – Фактори, що впливають на фінансовий потенціал

Виходячи з цієї інформації, легше буде визначити, які інструменти управління фінансовим потенціалом викличуть пряму реакцію, а які дадуть значно меншу реакцію. При чому фактори прямого впливу володіють значно меншим часовим лагом дії у порівнянні з опосередкованими.

Відповідно оперативні дії по управлінню фінансовим потенціалом знаходяться в тіснішому взаємозв'язку з факторами прямого впливу. Натомість розробка стратегічних заходів багато в чому пов'язана з факторами опосередкованого впливу.

В загальному вигляді управління ФПТ являє собою систему прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування і ефективний розподіл ФП. Управління фінансовим потенціалом передбачає реалізацію ряду відповідних функцій, зокрема, регулювання, аналізу і оцінки, обліку та контролю.

Управління фінансовим потенціалом території передбачає реалізацію цілого ряду функцій як-то оцінка та аналіз фінансового потенціалу, контроль за його реалізацією та рівнем ефективності реалізації фінансового потенціалу території. Крім того важливою функцією є облік фінансового потенціалу, тобто спостереження, вимірювання, реєстрація та відображення в певному доступному і уніфікованому вигляді інформації, що стосується використання та формування фінансового потенціалу території.

Ключовою функцією управління фінансовим потенціалом є регулююча, тобто проведення такої державної політики, яка б забезпечила найповнішу реалізацію фінансового потенціалу території.

Важливою функцією також є планування фінансового потенціалу, тобто визначення його оперативного, тактичного та стратегічного рівнів.

Реалізація даних функцій, а отже, і фінансового потенціалу території в цілому неможливе без адекватної державної фінансової політики, належного інформаційного забезпечення, а також активної участі держави та її суб'єктів на міжнародних фінансових ринках, оскільки в умовах глобалізації фінансової системи питання міжнародних фінансових відносин нерозривно пов'язане з питаннями формування та ефективного використання фінансового потенціалу території – тобто управління фінансовим потенціалом.

Таким чином, необхідно констатувати, що, незважаючи на великий інтерес та увагу науковців до проблеми ефективного управління фінансовим потенціалом, все ще існують значні розбіжності у розумінні його суті.

Аналіз дозволив визначити «потенціал території» як можливість залучення та використання ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування території. Основу потенціалу території становить економічний потенціал. У результаті аналізу трактувань економічного потенціалу було встановлено, що він є уособленням рівня використання ресурсів, а також можливостей ще не залучених в економіку ресурсів.

Узагальнення численних варіантів структури економічного потенціалу території дозволило визначити його складові елементи, одним з яких є фінансовий потенціал.

З метою виявлення характерних рис та особливостей фінансового потенціалу були розглянуті його численні визначення. Це дозволило з'ясувати, що автори усіх проаналізованих визначень спираються на поняття фінансових ресурсів, оскільки останні становлять основу фінансового потенціалу. Нами було аргументовано, чому поняття фінансових ресурсів не може повною мірою відобразити зміст категорії «фінансовий потенціал».

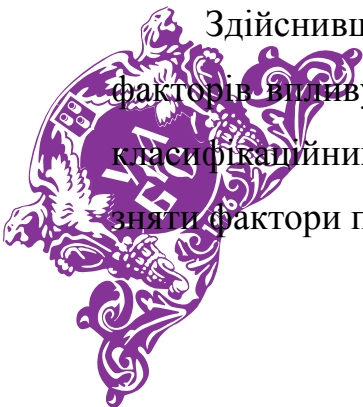
Виділення авторами різних ключових характеристик дозволило систематизувати визначення фінансового потенціалу за наступними підходами: ресурсний підхід, підхід з позиції здатності, комбінований та екстремальний підходи.

З'ясувавши основні характеристики фінансового потенціалу території, було запропоновано і обґрунтовано авторське визначення: фінансовий потенціал території – це загальна функція і оціночний показник території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.

Аналіз позицій вчених до виділення структурних елементів фінансового потенціалу території дозволив виділити два основних підходи, поєднання яких, на нашу думку, є оптимальним для комплексного відображення структури фінансового потенціалу. При цьому структуру формують суб'єкти – держава, підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, – які вступають у функціональні взаємовідносини.

За результатами дослідження виділено основні класифікаційні ознаки та види фінансового потенціалу.

Здійснивши аналіз теоретико-методологічних підходів до класифікації факторів впливу на фінансовий потенціал території, запропоновано додати до класифікаційних ознак ще одну – за видом, відповідно до якої необхідно розрізняти фактори прямого і опосередкованого впливу.

2.2. Роль і місце фінансового потенціалу території в державній фінансовій політиці

Успішна реалізація фінансової політики неможлива без достатнього обсягу фінансових ресурсів. В свою чергу наявність фінансових ресурсів, що забезпечують господарську діяльність території, попереджає кризові явища, сприяє збалансованості функціонування окремих галузей народного господарства, на пряму пов'язана з формуванням та реалізацією фінансового потенціалу території, а також контролем за його використанням.

Важливим фактором успішності фінансової політики є її відповідність внутрішнім і зовнішнім можливостям території. На основі даних щодо фінансового потенціалу можна отримати повну інформацію щодо сукупності фінансових ресурсів території як наявних, так і перспективних. Використовуючи дані щодо наявного фінансового потенціалу з'являється можливість визначити оптимальний варіант розвитку фінансових відносин території – сформулювати її оптимальну фінансову політику. Знання рівня, якості, динаміки фінансового потенціалу дозволяє виявити внутрішні резерви, ширше використовувати фінансові стимули та забезпечити більш тісний зв'язок між плановими показниками розвитку території та реальними можливостями щодо їх виконання. Крім того, реалізація фінансового потенціалу, що виступає в якості фінансової бази для реалізації інших видів потенціалів території, в тому числі і екологічного, є необхідною передумовою сталого розвитку суспільства.

Особливе значення фінансовий потенціал має для бюджетно-податкової складової фінансової політики. Саме фінансовий потенціал має виступати основою для планування доходів бюджету території, на його базі має будуватись система міжбюджетних відносин.

Базуючись на оцінці фінансового потенціалу, можна робити висновки щодо якості фінансової політики в цілому та окремих її складових – бюджетно-податкової, грошово-кредитної, управління державним боргом – шляхом порів-

няння фактичного рівня реалізації фінансових можливостей з їх потенціальним рівнем.

Наявність інформації щодо стану фінансового потенціалу дозволяє при розробці фінансової політики концентрувати зусилля на найбільш важливих напрямках розвитку території, визначати додаткові резерви фінансування, а також забезпечувати ефективний контроль за мобілізацією та використанням фінансових ресурсів [86].

Як відмічає Балацький Є., фінансова політика має представляти собою управління фінансовим потенціалом території і полягати у цілеспрямованій діяльності органів управління, спрямованій на створення, залучення і акумуляцію складових фінансового потенціалу, достатніх для вирішення задач соціально-економічного розвитку та їх раціонального використання [19].

Виходячи з цього, Котельникова Е. справедливо зауважує, що для визначення і формування фінансової політики необхідна достовірна інформація про фінансовий стан території, її фінансовий потенціал [176].

Також справедливо Вдовенко Л. вказує, що, в свою чергу, головною метою фінансової політики території є найбільш повне та ефективно використання її фінансового потенціалу [87].

На думку Конярової Е. цільова направленість регулювання економіки має виражатись в ефективному управлінні відтворенням фінансового потенціалу, яке спрямоване на досягнення високих темпів економічного розвитку і зростання добробуту населення [174].

Взаємозв'язок між фінансовою політикою і фінансовим потенціалом продемонструвала Голодова Ж. (рис. 2.5), яка комплексно розглядає фінансові відносини в країні в усьому різноманітті понять і категорій, що використовуються для їх характеристики.

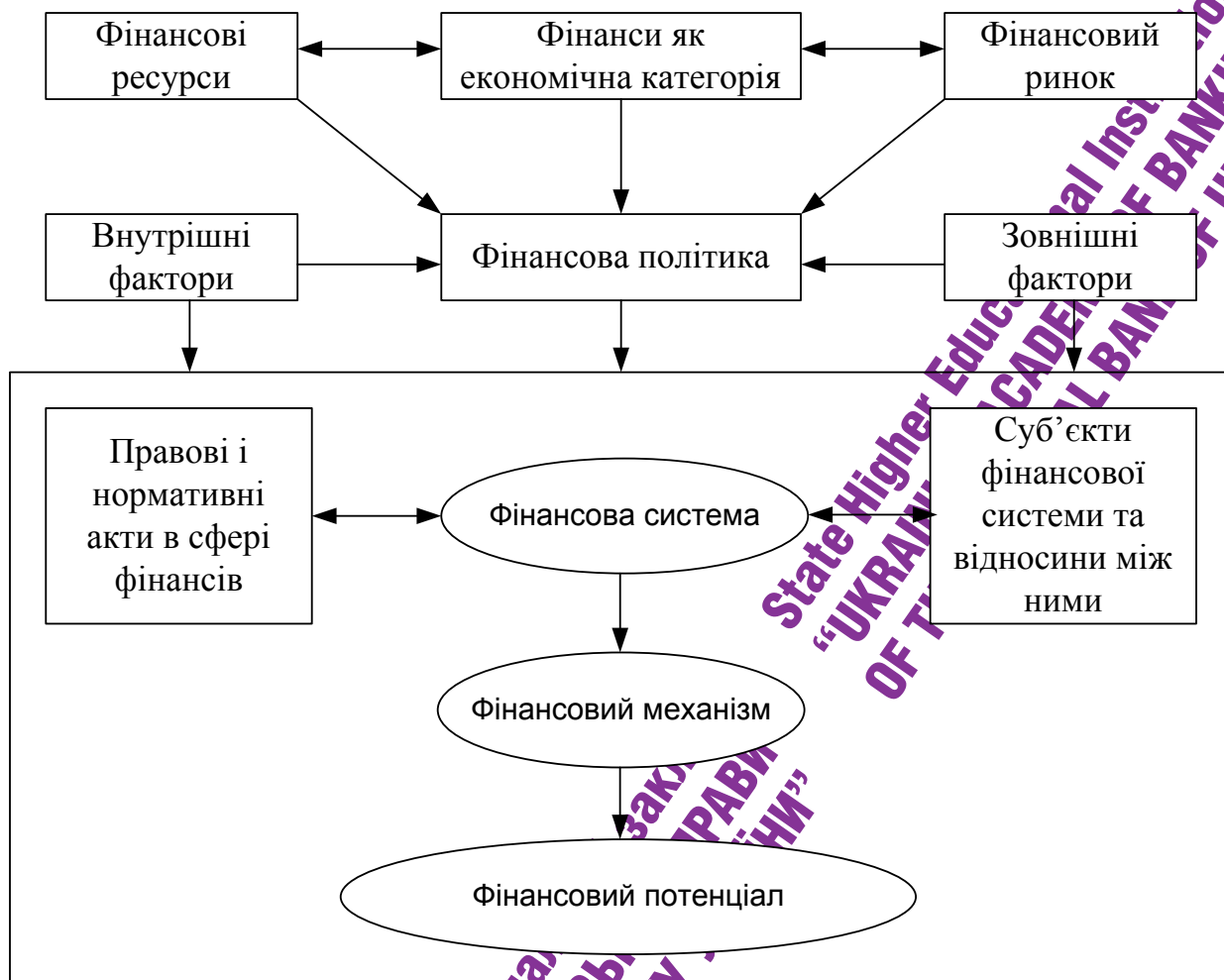

Рис. 2.5 – Взаємозв'язок фінансової політики та фінансового потенціалу [100]

Відповідно до підходу Голодової Ж. фінансова політика і фінансовий потенціал вступають у суб'єктно-об'єктні відносини, при чому в якості суб'єкту виступає фінансова політика, а об'єктом є фінансовий потенціал. Ми вважаємо цей підхід дещо обмеженим, оскільки на практиці відносини між фінансовою політикою та фінансовим потенціалом є більш складними. Фінансовий потенціал здійснює безпосередній вплив на особливості та інструментарій фінансової політики. Таким чином відносини між ними не є односторонніми, а носять двосторонній характер.

Крім того, слід вказати на таке. У Голодової Ж. мова йде про поняття і категорії відносно держави. Коли ми говоримо про фінансову політику, то не зовсім зрозуміло, що автор розуміє під факторами, що таке зовнішні і внутрішні фактори. Чому фінансові ресурси пов'язані з фінансовим ринком через фінанси

як категорію? Чому розуміння фінансів як економічної категорії впливає на фінансову політику? Чому фінансова політика впливає на фінансову систему, а не навпаки або, принаймні, вони були б взаємозалежними.

Дана схема викликає більше запитань, ніж роз'яснює взаємозв'язок фінансової політики і фінансової системи.

На нашу думку, відносини фінансового потенціалу і фінансової політики варто розглядати не тільки з позиції відносин суб'єкт-об'єкт, оскільки вони не дозволяють відобразити все різноманіття їх взаємних впливів. Більш вдалим з цієї точки зору є методологічний підхід, ще у XIX ст. запропонований Марксом К. та Енгельсом Ф., які виділяють такі категорії як базис та надстройка. Базис виконує функцію матеріального забезпечення, а надстройка – це фактично ідеологія використання матеріальної бази.

В нашому випадку, базис – це фінансовий потенціал, тобто «матеріальна база» (сукупність наявних та потенційних фінансових ресурсів) для реалізації надстройки – фінансової політики держави (системи заздальгідь визначених заходів, форм і методів мобілізації, розподілу і використання фінансових ресурсів державними фінансовими інститутами), що наведено на рис. 2.6.

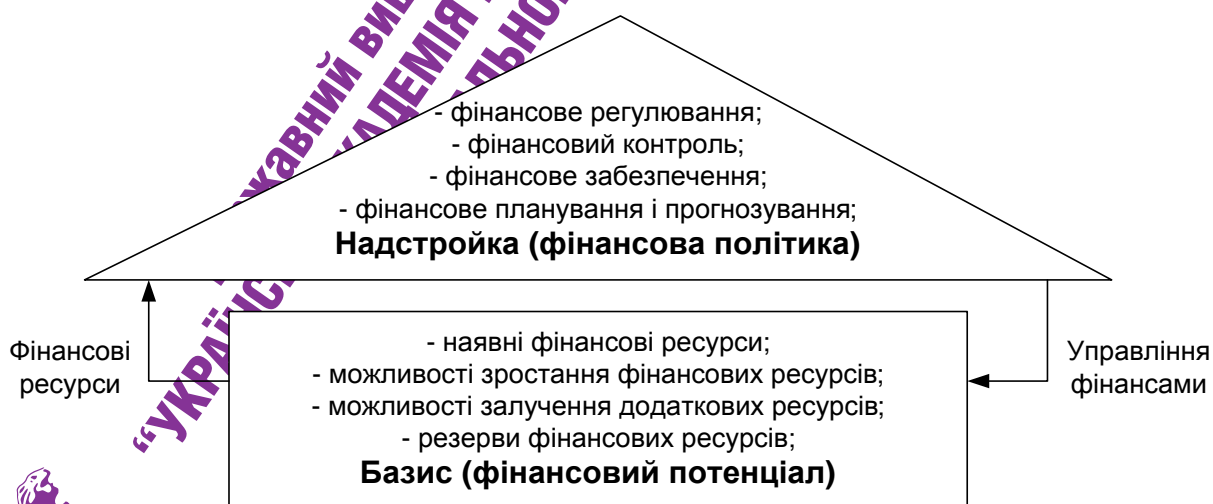

Рис. 2.6 – Зв'язок фінансового потенціалу та фінансової політики за принципом «базис-надстройка»

В процесі розробки та реалізації фінансової політики, перед державою постають задачі, пов'язані із плануванням, фінансовим забезпеченням, регулюванням та контролем за обсягами та станом фінансових ресурсів, які не можуть бути ефективно реалізовані без оцінки та управління фінансовим потенціалом. Пояснимо дану тезу, визначивши особливості цих задач.

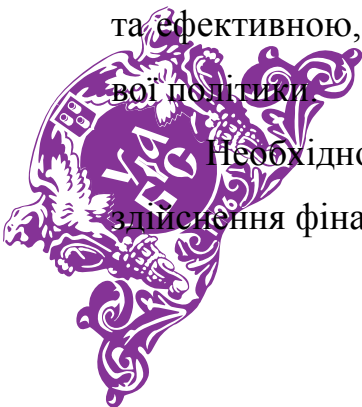
Одним із завдань, без вирішення якого ефективна фінансова політика неможлива є планування. Фінансове планування - це діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць та країни в цілому [370].

Саме при плануванні оцінюється стан фінансових ресурсів, можливості їх збільшення та більш ефективного використання. В рамках фінансової політики конкретними завданнями фінансового планування є визначення обсягу грошових коштів та їх джерел, що необхідні для виконання планових завдань, виявлення резервів росту доходів, економії витрат, встановлення оптимальних пропорцій в розподілі коштів між централізованими та децентралізованими коштами [176].

Ефективне планування бюджетно-податкової, грошово-кредитної чи політики управління державним боргом неможливе без адекватної оцінки рівня фінансових ресурсів як наявних, так і таких, що можуть бути залучені додатково, тобто без визначення фінансового потенціалу території.

Окремим важливим моментом фінансового планування є розробка його стратегічного напрямку. Історично це найбільш проблемний момент у фінансовому плануванні в Україні. Багато в чому це пов'язано з відсутністю відповідних науково-методичних розробок щодо оцінки фінансового потенціалу та управління ним, без яких жодна фінансова стратегія не може бути адекватною та ефективною, оскільки фінансовий потенціал є матеріальною базою фінансової політики.

Необхідною умовою безперервного і поступового розвитку економіки є здійснення фінансового контролю.

Фінансовий контроль, спрямований на перевірку правильності вартісного розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, а також цільового витрачання коштів із відповідних фондів [163].

Він полягає в установленні фактичного стану справ на підконтрольному об'єкті щодо його фінансово-господарської діяльності та спрямований на забезпечення законності, фінансової дисципліни і раціональності в процесі формування, розподілу, володіння, використання та відчуження активів для ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових правовідносин [111].

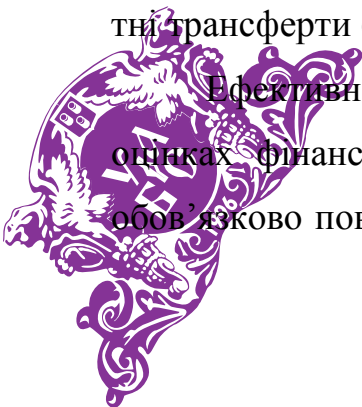
Фінансовий потенціал виступає в якості бази для здійснення успішного контролю, оскільки дає інформацію щодо номінальних можливостей певного об'єкту з генерації фінансових ресурсів. Фактичне недоотримання запланованих ресурсів може свідчити про потенційні порушення, вимагаючи таким чином проведення певних дій.

Однією з головних задач фінансової політики є фінансове забезпечення - формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання [370].

Для визначення ефективності використання тих чи інших фінансових ресурсів необхідно порівняти фактичні результати їх використання з максимально можливим результатом, тобто фінансовим потенціалом.

Важливою задачею, реалізація якої сприяє реалізації фінансової політики держави є фінансове регулювання, що представляє собою метод фінансового впливу, пов'язаний із регулюванням економічних процесів. Основним елементами фінансового регулювання є оподаткування (вилучення частини доходів підприємств і населення до бюджету та державних цільових фондів) та бюджетні трансферти (дотації, субсидії, субвенції) [370].

Ефективне фінансове регулювання неможливе, якщо воно не базується на оцінках фінансового потенціалу. Наприклад, оподаткування в своїй основі обов'язково повинно мати оцінку податкового потенціалу, що є складовою фі-

нансового потенціалу. А суми міжбюджетних трансфертів в ідеалі мають визначатись на базі співставлення фінансових потенціалів різних територій.

Для уточнення ролі фінансового потенціалу у формуванні фінансової політики у процесі даного дослідження було розглянуто його вплив на різних етапах розробки і реалізації фінансової політики держави (рис. 2.7).

Рис. 2.7 – Роль фінансового потенціалу у формуванні фінансової політики на різних етапах її розробки і реалізації

На першому етапі формуванні фінансової політики – розробці концепції її здійснення – фінансовий потенціал виступає в якості бази для розробки планів. При цьому використовується інформація щодо наявного обсягу фінансових ресурсів, а також характеризуються можливості по їх збільшенню з метою визначення перспектив.

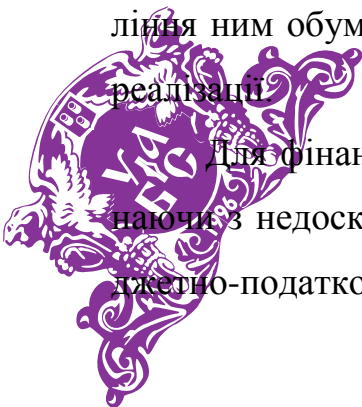
Другий етап – визначення основних напрямів, підходів, механізмів і засобів реалізації – в загальному вигляді полягає у визначенні типу фінансової політики, яка може бути політикою економічного зростання, політикою обмеження ділової активності або політикою стабілізації. Якщо розглядати ці типи політик скрізь призму фінансового потенціалу, то фактично держава має визначитись з діями щодо управління фінансовим потенціалом – його необхідно збільшувати або утримувати на досягнутому рівні. Якщо збільшувати, то яким чином – шляхом нарощення ресурсної бази чи шляхом більш інтенсивного використання наявної. Від цього і будуть залежати, які інструменти і механізми буде використовувати держава, тобто, яка фінансова політика буде проводитись.

На третьому етапі відбувається реалізація практичних заходів, тобто мова йдеться про реалізацію окремих складових фінансової політики – бюджетно-податкової, грошово-кредитної та політики управління державним боргом. Ці складові фінансової політики базуються на фінансовому потенціалі та мають на меті управління відповідною складовою фінансового потенціалу – бюджетного або податкового потенціалу, використання власних чи залучених фінансових ресурсів для збільшення фінансового потенціалу.

Четвертий етап – коригування механізмів реалізації фінансової політики – не може бути ефективним без використання даних щодо рівня фінансового потенціалу. Базуючись на його показниках, можна визначити, наскільки ефективно працює фінансова політика в цілому та в розрізі окремих її складових, шляхом порівняння наявного обсягу фінансових ресурсів з тим потенціалом, який мала територія або та чи інша складова фінансової політики (бюджетна, податкова тощо).

Таким чином, інформація щодо обсягів фінансового потенціалу та управління ним обумовлюють та впливають на фінансову політику на всіх етапах її реалізації.

Для фінансової політики України характерний цілий ряд проблем, починаючи з недосконалого фінансового планування закінчуючи недоліками у бюджетно-податковій політиці. Аналіз сутності фінансового потенціалу, проведе-

ний в роботі, свідчить, що він може бути використаний для розв'язання цілого ряду проблем фінансової політики України чи, принаймні, для підвищення ефективності окремих її складових.

Аналіз фінансової політики України та окремих її складових, проведений в підрозділі 1.2 роботи, свідчить про наднизьку якість фінансового планування в країні. Багато в чому це пов'язане з недосконалою методологією – відсутні загальноприйняті підходи щодо визначення потенціальних можливостей як окремих елементів економічної системи України, так і системи в цілому.

Аналіз виконання дохідної частини бюджетів останніх років свідчить про те, що практика планування доходів бюджетів в Україні має досить невисокий рівень достовірності, оскільки будується на основі заздалегідь недостовірних прогнозів та невиправданих очікувань [375].

Основою фінансового планування в Україні має стати розрахунок величини фінансового потенціалу, на базі якого визначаються прогнозні та планові показники.

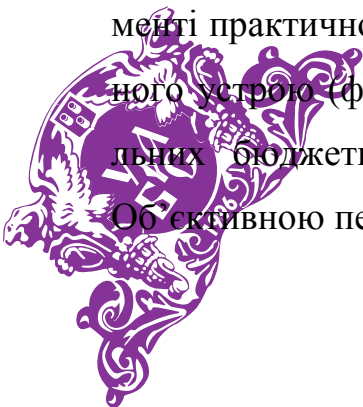
Це підтверджують і результати дослідження, проведеного Кашиною Н., яка відзначає, що процес фінансового планування має враховувати такі етапи:

I етап – визначення складових фінансового потенціалу та показників, що їх формують;

II етап – розрахунок фінансового потенціалу території в цілому та в розрізі окремих складових;

III етап – планування (прогнозування) доходів території на базі її фінансового потенціалу [160].

Ще однією проблемою фінансової політики в Україні є проблема бюджетного вирівнювання. Дане питання є одним з ключових у бюджетному менеджменті практично для всіх країн світу, незалежно від того якою є форма державного устрою (федеративна або унітарна), є питання вертикальних і горизонтальних бюджетних відносин між державою і місцевими органами влади. Об'єктивною передумовою таких відносин, тобто перерозподілу коштів, вважа-

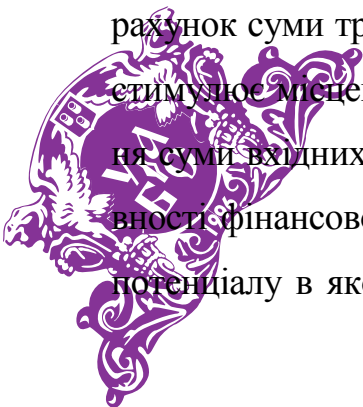
ється неоднорідність фінансово-економічних потенціалів окремих адміністративно-територіальних одиниць, зокрема міст [19].

Необхідною умовою успішного бюджетного вирівнювання як вертикального, так і горизонтального є здатність центрального уряду в процесі розподілу трансфертів адекватно оцінити фінансовий потенціал території. При вертикальному вирівнюванні ця оцінка дозволяє визначити розрив між майбутнім рівнем доходів, закріплених за певною територією, та прогнозним рівнем видатків, виконання яких держава делегує на місцевий рівень. В процесі горизонтального вирівнювання оцінка фінансового потенціалу міст та районів допомагає уряду визначити напрямки перерозподілу державних ресурсів між місцевими бюджетами, в результаті якого податкові можливості відносно заможніших територій будуть використані для трансфертів солідарності до регіонів з меншою спроможністю.

Проблемою фінансової політики України є те, що місцеві бюджети не в змозі самостійно виконувати покладені на них зобов'язання за рахунок фінансових ресурсів, що є в їх розпорядженні. Практика вирівнювання, що використовується в Україні для ліквідації дефіциту фінансових ресурсів стратегічно не має жодних перспектив і не сприяє розвитку економіки країни і регіонів у довгостроковій перспективі [375].

На нашу думку, принципово невірним та дестимулюючим є визначення суми міжбюджетних трансфертів за фактом, виходячи з розриву у поточних доходах і витратах бюджету території. З точки зору суті системи міжбюджетного вирівнювання мають порівнюватись фінансові потенціали і виходячи з цього визначатись території-донори та території-рецепієнти.

Ще одним нюансом системи міжбюджетного вирівнювання в Україні є розрахунок суми трансфертів на базі законодавчо закріпленої формули. Такий підхід стимулює місцеві органи влади приховувати доходи бюджету з метою підвищення суми вхідних трансфертів, що, звичайно, негативно відображається на ефективності фінансової політики країни в цілому. За умови використання фінансового потенціалу в якості бази для визначення суми міжбюджетних трансфертів, дана

проблема була б ліквідована, оскільки маніпулювати фінансовим потенціалом, при наявності адекватної методики його оцінки, було б значно складніше.

Важливою проблемою фінансової політики України є неефективне використання фінансових ресурсів. Згідно зі Звітом Рахункової палати за 2010 рік виявлено бюджетних правопорушень (незаконного, у тому числі нецільового), неефективного використання коштів Державного бюджету України та державних позабюджетних фондів, а також порушень і недоліків при адмініструванні доходів державного бюджету на загальну суму 51 млрд 968 млн грн (діаграми 3, 4). З цієї суми: незаконне, у тому числі нецільове, використання коштів становить 16 млрд 118,5 млн грн; неефективне – 14 млрд 398,3 млн грн; порушення адміністрування доходів (управління формуванням доходів бюджету) – 21 млрд 451,2 млн гривень. При чому тенденція така, що обсяг порушень зростає (рис. 2.8) [375].

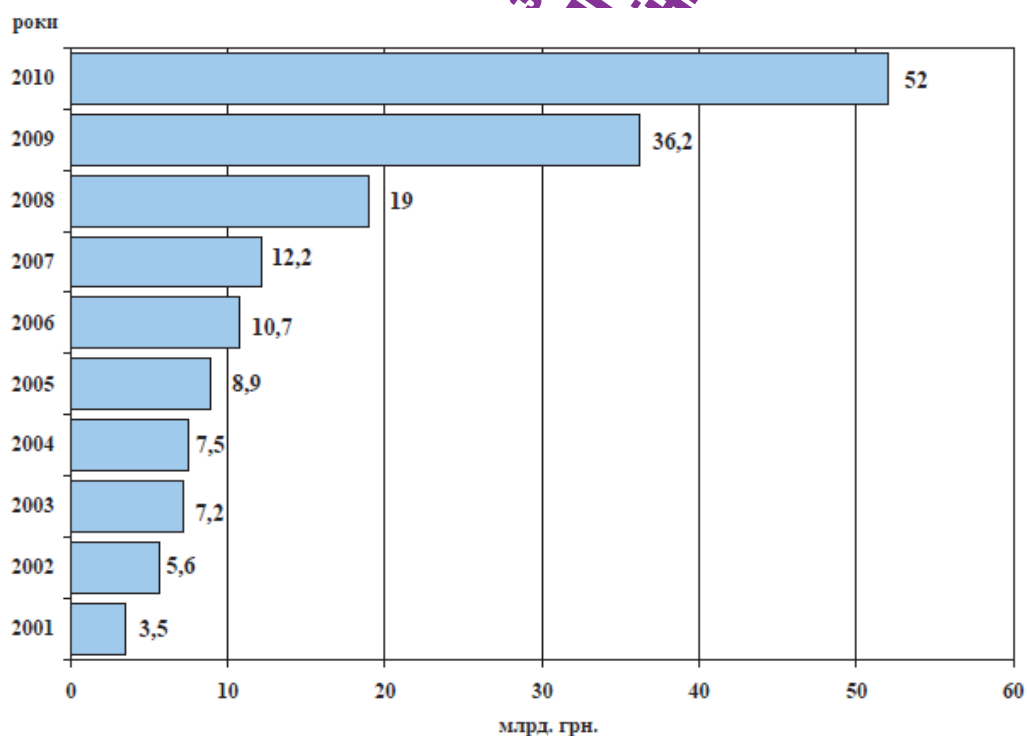

Рис. 2.8 – Обсяги виявлених бюджетних правопорушень, неефективного використання бюджетних коштів, порушень та недоліків при адмініструванні державного бюджету за роками, млрд грн [268]

На нашу думку, першопричиною перелічених проблем є відсутність інформації щодо номінального стану системи, тобто інформації про потенційні можливості щодо генерації певного рівня ресурсів. Відсутність такої інформації дає змогу маніпулювати фінансовими ресурсами території, в тому числі неефективно їх використовувати без особливих наслідків у вигляді відповідальності.

Ще однією проблемою, яку можна розв'язати, використовуючи інформацію щодо рівня фінансового потенціалу та здійснюючи відповідне управління ним, є реалізація програмно-цільового методу планування бюджетного процесу в Україні. Дана технологія на сьогодні є однією з найперспективніших в світі, що підтверджує досвід розвинених країн. Програмно-цільовий метод дозволяє ефективно використовувати обмежені фінансові ресурси. Втім, його реалізація неможлива без адекватного процесу фінансового планування, який має базуватись на відповідній інформаційній базі щодо обсягів і стану використання фінансових ресурсів.

Як відмічає Фролов С., розробка і схвалення бюджетних програм, що є основою програмно-цільового методу, часто відбуваються без узгодження з наявними бюджетними ресурсами, тобто пошук джерел фінансування починається вже після затвердження програми. Це призводить до несвоєчасного або недостатнього фінансування реалізації заходів, передбачених програмою, тобто знижує ефективність виконання програми [375]. Така ситуація багато в чому пояснюється відсутністю інформації щодо фінансового потенціалу, а також відповідних методичних напрацювань, які б закріпили фінансовий потенціал в якості основи при плануванні залучення та розподілу фінансових ресурсів

Важливою проблемою фінансової політики України є дефіцит державного бюджету та державний борг. Бюджетний дефіцит в Україні багато в чому пов'язаний з неповною реалізацією потенціалу по отриманню доходів, що, у свою чергу, пов'язане з недоліками податкової системи та фіскальної політики

держави

При чому відмітимо, що податкові інструменти - це не лише самі податки, збори, обов'язкові платежі, але і податкові пільги та преференції, санкції, спрощені моделі оподаткування, форми податкової заборгованості.

Так в Україні пільги, надані окремим платникам податків, є досить значними порівняно з дохідною частиною бюджету. Втрати бюджету від наданих пільг в оподаткуванні у 2004 році становили 12,6 млрд грн (13% загального обсягу доходів зведеного бюджету), у 2005 р. – 12,2 млрд грн (9,2% загального обсягу доходів зведеного бюджету). Таким чином, податковий тягар розподіляється нерівномірно серед платників податків – одні суб'єкти господарювання сплачують надмірні платежі, інші – зводять їх до мінімуму [202].

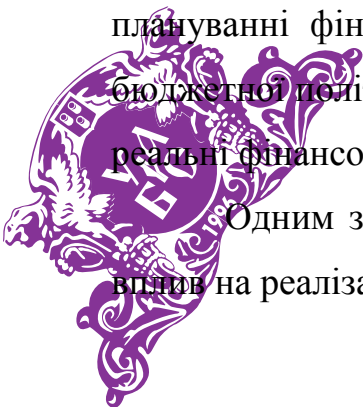
Існує і проблема ПДВ. Виходячи з поточних тенденцій, можна зробити висновок, що у майбутньому цей податок не тільки не буде наповнювати бюджет, але і почне вилучати кошти із бюджету внаслідок необхідності виплачувати компенсації з ПДВ у розмірах, більших за надходження за цим податком.

Проблемою фіскальної політики України є штучна збитковість підприємств, наслідком чого є недоотримання бюджетом коштів від сплати податку на прибуток.

Важливою проблемою також є заборгованість перед бюджетом і соціальними фондами. Держава не отримує заплановані і «зароблені» кошти як результат невиконання бюджету та покриття дефіциту за рахунок внутрішніх і зовнішніх запозичень або приватизації державного майна.

Ці проблеми, звичайно, вимагають комплексного підходу при вирішенні, втім очевидно, що без об'єктивної інформації щодо можливостей по генерації фінансових ресурсів (тобто фінансового потенціалу) таке вирішення буде неможливим. Саме визначення фінансового потенціалу території є базисом при плануванні фінансових надходжень і використанні інструментів податкової, бюджетної політики, а також при трансформації резервів фінансових ресурсів у реальні фінансові ресурси [95].

Одним з чинників макросередовища, що здійснює значний негативний вплив на реалізацію фінансової політики в Україні, є тінізація економіки.

За результатами дослідження Шнайдера Ф. Україна має найвищий рівень тінізації економіки серед європейських країн, а саме 55,1 % від офіційного ВВП, обігнавши Росію майже на 10 % [123].

За офіційними даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України тіньовий сектор України у 2009 р. склав 36 % від офіційного ВВП – максимальне значення за весь час публікації цього показника (починаючи з 2001 р.) [10].

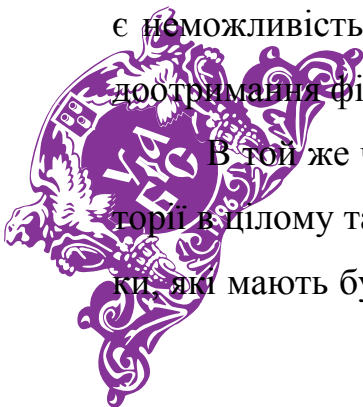
Як бачимо, розбіжність в результатах оцінки рівня тінізації української економіки державними органами та зовнішніми дослідженнями становить 19,1 % (що більше, ніж частка тіньової економіки деяких європейських країн). Та навіть якщо керуватися результатами Міністерства економіки України, то і 36 % - це вже рівень тінізації, який сприймається європейськими країнами як критичний. І мова йде не лише про репутацію України на міжнародній арені, а про подальшу спроможність української економіки функціонувати.

Значне зростання тіньового сектору було викликане функціонуванням економіки в умовах фінансової кризи, оскільки в період кризи спостерігається дестабілізація банківської системи, погіршення стану ринку праці та інші чинники тінізації.

Наслідком існування тіньового сектору є те, що бюджет недоотримує значні кошти внаслідок тінізації доходів. Згідно з дослідженнями і розрахунками, проведеними Дьяченко Я., щорічні недоїмки зведеного бюджету становлять близько 50% наявних доходів бюджету. Сумарний обсяг недоїмки бюджету за 2001-2008 рр. становив 613,9 млрд грн, що удвічі перевищує доходи зведеного бюджету у 2008 році [373].

Прямим наслідком існування тіньового сектору для фінансової політики є неможливість реалізувати фінансовий потенціал території, як наслідок – недоотримання фінансових ресурсів і невиконання функцій, що на неї покладені.

В той же час, володіючи даними про рівень фінансового потенціалу території в цілому та за основними складовими, можна визначити ті фінансові потоки, які мають бути присутні в офіційних даних, втім не відображені там. Таким

чином з'являється принципова можливість контролю за тіньовим сектором та його обсягами, що в свою чергу дозволить підвищити ефективність фінансової політики в цілому.

Отже, фінансовий потенціал є важливим елементом, базисом, що забезпечує ефективну реалізацію фінансової політики, надаючи необхідну інформацію щодо обсягу наявних та можливих фінансових ресурсів. Фінансовий потенціал сприяє реалізації фінансової політики на всіх її етапах. Жодна з базових функцій фінансової політики не може ефективно виконуватись без інформації щодо фінансового потенціалу. Більшість проблем фінансової політики України пов'язані або можуть вирішитись шляхом управління фінансовим потенціалом.

2.3. Теоретико-методологічні основи оцінювання фінансового потенціалу території

Основою ефективної фінансової політики є адекватна оцінка фінансового потенціалу території з подальшими діями по плануванню та управлінню фінансовими ресурсами на базі отриманих значень.

Аналіз сутності фінансового потенціалу, факторів, що на нього впливають показали, що дане поняття є досить складним і комплексним, що, звичайно, відбивається на методичних підходах до оцінки рівня фінансового потенціалу території.

Відмітимо, що головною метою оцінки фінансового потенціалу території є визначення в кількісному вимірі потенційних можливостей по генерації певного обсягу фінансових ресурсів. Отже, кількісно фінансовий потенціал представляє собою максимальний обсяг фінансових ресурсів, який може генерувати територія протягом певного періоду часу.

Оцінка фінансового потенціалу не лише дозволяє визначити максимальний розмір фінансових ресурсів, що здатна одержати територія, але і визначити ступінь використання фінансового потенціалу, рівень залучення фінансових

ресурсів, якими потенційно володіє територія, у фактичний обіг, оцінити ефективність державної фінансової політики шляхом порівняння значень фінансових потенціалів за декілька періодів, а також визначити величину резервів, якими володіє економіка території.

Аналіз наукових праць з питань методології оцінки фінансового потенціалу дозволив виділити декілька принципово різних підходів до визначення фінансового потенціалу території. До найбільш розповсюджених методичних підходів можна віднести наступні:

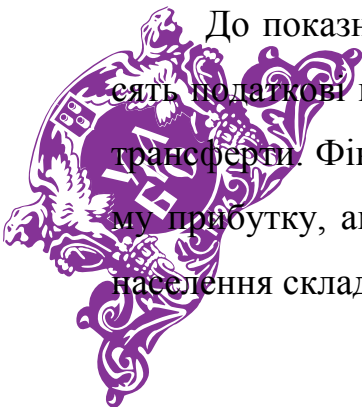
- 1) статистичний підхід або метод оцінки фінансових ресурсів;
- 2) порівняльний підхід;
- 3) оцінка з використанням макроекономічних показників;
- 4) аналіз за допомогою спеціальних показників;
- 5) регресійний аналіз;
- 6) змішаний підхід.

Розглянемо їх сутність та особливості використання. Почнемо з найбільш широко вживаної групи методичних підходів, побудованих за статистичним методом.

Статистичний поелементний підхід до оцінки фінансового потенціалу території характерний для цілого ряду дослідників і відрізняється як правило складовими, що становлять фінансовий потенціал, а також переліком показників, які використовуються для оцінки цих складових.

Згідно з підходом, розробленим Гайнановим Д. та Япаровою А., оцінка фінансового потенціалу полягає у знаходженні суми фінансових ресурсів за наступними структурними елементами: бюджетний потенціал; фінансовий потенціал підприємств; фінансовий потенціал населення [93].

До показників, що характеризують рівень бюджетного потенціалу відносять податкові надходження бюджету, неподаткові доходи бюджету, бюджетні трансферти. Фінансовий потенціал підприємств пропонується оцінювати як суму прибутку, амортизації та підприємницького доходу. Фінансовий потенціал населення складають грошові доходи населення.

Згідно з запропонованою Гайнановим Д. та Япаровою А. методикою передбачається розрахунок фінансового потенціалу у трьох вимірах:

- 1) за структурними елементами і в цілому в грошовому вимірі – для визначення обсягу фінансових ресурсів, що генеруються територією;
- 2) за структурними елементами і в цілому в грошовому вимірі на душу населення – з метою визначення забезпеченості населення фінансовими ресурсами і провести порівняння з фінансовими потенціалами інших територій;
- 3) за структурними елементами і в цілому в нормованому вигляді – для кластеризації територіальних утворень, що входять до складу аналізованої території [93].

Даний підхід, на нашу думку, в основному стосується оцінки фактично реалізованого фінансового потенціалу і не враховує цілого ряду важливих фінансових ресурсів як-то інвестиції, фінансові ресурси банківської системи та небанківських фінансових установ, наявність збережень у населення, наявні основні засоби підприємств тощо. Таким чином, оцінка за даним підходом дає лише поверхневі результати, які не дозволяють визначити реальний фінансовий потенціал території.

Більш адекватний підхід, на нашу думку, пропонується Булатовою Ю. [76]. Оцінку фінансового потенціалу пропонується здійснювати шляхом визначення обсягів бюджетно-інвестиційного потенціалу території, фінансових ресурсів населення, власних фінансових ресурсів організацій, фінансових ресурсів фінансово-кредитних організацій та фінансових ресурсів зовнішніх запозичень.

Бюджетно-інвестиційний потенціал за Булатовою Ю. складається з профітиту бюджету, коштів бюджету, що спрямовуються на інвестиційні цілі.

Фінансові ресурси населення містять в собі вклади населення в цінні папери, в нерухомість та майно, а також залишок невикористаних коштів (різниця між доходами і витратами з урахуванням сукупних вкладень).

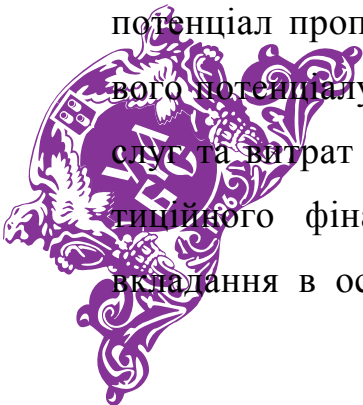
Власні фінансові ресурси організацій, що враховуються при визначенні фінансового потенціалу території складаються з прибутку та амортизаційних відрахувань.

Фінансові ресурси фінансово-кредитних організацій включають в себе сукупність залучених коштів у фізичних та юридичних осіб за виключенням резервів під ці операції.

Фінансові ресурси зовнішніх запозичень представляють собою суму коштів, що перерозподіляються з бюджетів інших рівнів, а також іноземні інвестиції та запозичення [76].

Незважаючи на більш розширений перелік складових фінансового потенціалу, перелік показників, що їх формують, на нашу думку, є неповним та місцями суперечливим. Наприклад заощадження населення, що становлять основу фінансового потенціалу даної складової не включені до показників її розрахунку. Ще одним прикладом можуть бути власні фінансові ресурси організації, які включають в себе тільки прибуток та амортизацію (за методологією Булатової Ю.), але ж очевидно, що кошти на поточному рахунку або в касі, дебіторська заборгованість можуть і мають бути віднесені до фінансового потенціалу організації, не кажучи вже про потенційно можливі залучені ресурси шляхом емісії акцій або облігацій. Такі методологічні недоліки характерні для кожної зі складових, що унеможливує адекватну оцінку фінансового потенціалу за умов використання даної методики в авторському вигляді.

Методичні підходи для оцінки фінансового потенціалу території, що були розроблені Івановою Т. та Прокопенко Р. також демонструють обмеженість у розумінні як сутності поняття фінансовий потенціал, так і складових, що його формують. Так за методологією цих науковців оцінку фінансовий потенціал пропонується проводити шляхом визначення поточного фінансового потенціалу (матеріальних витрат на виробництво продукції, товарів, послуг та витрат домогосподарств на купівлю товарів і оплату послуг), інвестиційного фінансового потенціалу (прибуток підприємств, амортизація, вкладання в основний капітал, приріст запасів, короткострокові фінансові

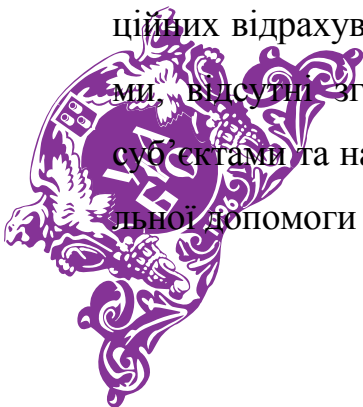
вкладення, обсяг заощаджень населення), бюджетного потенціалу (податкові та неподаткові надходження, що можуть бути зібрані в рамках конкретної території).

Недоліками даного підходу є неврахування фінансового потенціалу фінансово-кредитних установ, часткове врахування потенціалу суб'єктів господарської діяльності, ігнорування фінансового потенціалу, що генерується зовнішніми джерелами (інвесторами, материнськими компаніями, матеріальною допомогою та іншими трансфертами з закордону) [132].

Голодова Ж. пропонує кількісну оцінку фінансового потенціалу як результат взаємодії наступних елементів: потенціал підприємств і організацій, бюджетно-податковий потенціал, потенціал кредитних організацій, страхових компаній, інвестиційних і пенсійних фондів, домашніх господарств.

Основа бюджетно-податкового потенціалу складають податкові і неподаткові доходи бюджетів територій, а також кошти, що поступають з інших бюджетів. Потенціал підприємств і організацій складається з прибутку та амортизаційних відрахувань. Потенціал кредитних організацій включає в себе власні та залучені кошти банків та небанківських установ, а також балансову вартість їх майна. Потенціал страхових компаній, інвестиційних та пенсійних фондів складається з власних та мобілізованих коштів. До складу фінансового потенціалу домогосподарств входять кошти у вигляді заощаджень поза банківської системою.

Позитивним моментом даного підходу є приділення значної уваги фінансовій інфраструктурі території як джерелу фінансових ресурсів. В той же час досить суперечливим є вибір для оцінки фінансового потенціалу підприємств не валових доходів або суми активів підприємства, а лише прибутку та амортизаційних відрахувань. Крім того, як і в попередній методиці, що аналізувалась нами, відсутні згадки щодо фінансових ресурсів, що генеруються зовнішніми суб'єктами та надходять до території у вигляді іноземних інвестицій, чи матеріальної допомоги або звичайних грошових переказів [99].

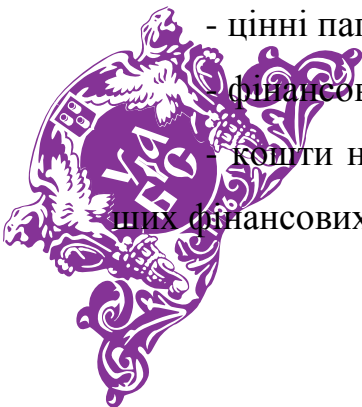
На думку Іоненко К. фінансовий потенціал території складається з трьох взаємопов'язаних компонентів – бюджетного, інвестиційного та ощадного потенціалів, комплексна оцінка яких і визначає величину фінансового потенціалу.

Таким чином, фінансовий потенціал в грошовому вимірі представляє собою результат арифметичної суми наступних елементів: доходи бюджету, включаючи трансферти з бюджетів вищого рівня; сукупний чистий прибуток підприємств; кошти, вкладені в економіку через фінансово-кредитні установи (розраховується як різниця між обсягом наданих кредитів в економіку регіону та обсягом залучених коштів); заощадження населення [147].

Запропонований Іоненко К. підхід до оцінки фінансового потенціалу не несе в собі нічого принципово нового у порівнянні з підходами аналізованим вище і фактично є одним із варіантів обчислення суми фінансових ресурсів, що є у розпорядженні території протягом певного періоду часу. Очевидно, що відбір показників був здійснений з метою полегшення розрахунків, а не виходячи з економічної сутності фінансового потенціалу як такого. Оскільки сказати, що фінансовий потенціал підприємства дорівнює його чистому прибутку, значить не сказати нічого. Навіть з позиції поточного обсягу фінансових ресурсів підприємства дана теза не має під собою жодних обґрунтувань, не кажучи вже про потенціал, тобто здатність генерувати фінансові ресурси, що в принципі і мала б оцінювати пропонована методика.

Ще один послідовний підхід до оцінки фінансового потенціалу розроблений Стеценко Т., Тищенко О., за яким сума фінансового потенціалу території дорівнює сумі фінансових ресурсів, що генеруються в рамках наступного переліку елементів:

- бюджет території та позабюджетні фонди;
- цінні папери, емітовані органами влади території;
- фінансові ресурси підприємств і організацій всіх форм власності;
- кошти населення, які знаходяться у нього на руках або у банках та інших фінансових інститутах, а також у вигляді різноманітних цінних паперів;

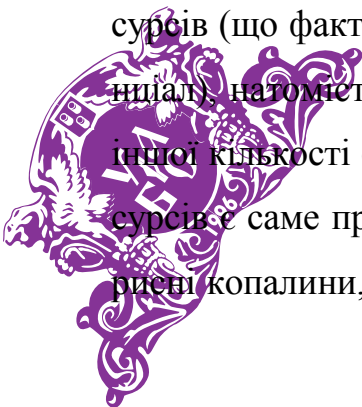
- фінансові ресурси кредитно-банківської системи території, а також кошти, що залучаються місцевими банками з інших територій [343].

Оцінку фінансового потенціалу з позиції складання фінансового балансу території пропонує Менькова Н. Згідно з розробленими нею методичними підходами, фінансовий потенціал є арифметичною сумою наступних складових: податковий потенціал, неподаткові доходи, залучені кошти, амортизаційні відрахування, прибуток суб'єктів господарської діяльності [194].

Аналіз методичних підходів, запропонованих Меньковою Н. дозволив виявити принципову помилку багатьох науковців, якої вони припускаються при оцінці фінансового потенціалу – ототожнення фінансового потенціалу і фінансів території (фінансових ресурсів території). Фінансовий потенціал є більш ширшим і охоплює не лише «видиму» частину фінансових можливостей території – суму фінансових ресурсів, що на ній генеруються, але і «невидиму» - здатність за певних умов генерувати додаткові фінансові ресурси, які до цього не були присутні в складі фінансових ресурсів території.

В цьому плані цікавим є підхід до оцінки фінансового потенціалу території, розроблений Ахмедовим А., який зазначає, що на величину фінансового потенціалу впливають не лише фінансові ресурси населення та підприємств, а також фінансових інститутів, але і фінансовий потенціал, що формується за рахунок наявності на території природних ресурсів [16]. Даним автором повністю ігнорується бюджетно-податкова складова фінансового потенціалу території, натомість пропонується враховувати природні ресурси території як джерело поточних та перспективних фінансових ресурсів.

На нашу думку, такий підхід більше відповідає сутності поняття фінансовий потенціал і намагається відійти від обліку наявної кількості фінансових ресурсів (що фактично робиться, коли розраховується бюджетно-податковий потенціал), натомість оцінюючи принципову здатність території до генерації тієї чи іншої кількості фінансових ресурсів. Одним із первинних джерел фінансових ресурсів є саме природні ресурси (у широкому їх розумінні – як наявна земля, корисні копалини, водні ресурси тощо), залежно від їх кількості та якості розвива-

ється і економіка регіону, що і приводить до генерації фінансових ресурсів. Крім того більша кількість і якість природних ресурсів підвищує інвестиційні можливості території, цілий ряд статей бюджету напряду залежить від природних ресурсів (плата за землю, за надра тощо).

Фінансовий потенціал природних ресурсів можна оцінити шляхом визначення величини умовної ренти, тобто обсягу фінансових ресурсів, що здатен генерувати той чи інший тип природних ресурсів. Далі обсяг наявних природних ресурсів множить на розмір ренти на одиницю ресурсу. Таким чином отримується значення фінансового потенціалу, тобто саме той обсяг фінансових ресурсів, який територія може (здатна) згенерувати, а не генерувала у минулому чи генерує у теперішньому. Такий підхід, ще раз підкреслимо, значно більше відповідає сутності поняття «фінансовий потенціал території» [16].

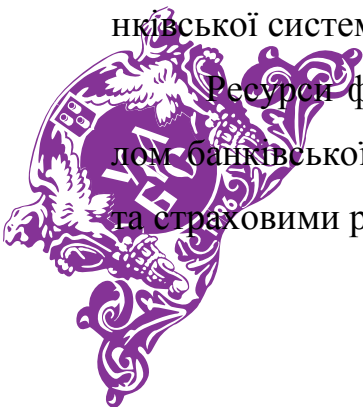
Оригінальну методіку, адаптовану під статистичні дані України було розроблено в Інституті економіки та прогнозування НАНУ під керівництвом Даниленко А. Згідно з цією методикою, фінансовий потенціал України представляє собою суму фінансових ресурсів держави, юридичних та фізичних осіб, а також ресурсів фінансового й страхового ринків.

Фінансові ресурси, що перебувають у розпорядженні органів державного управління, включають в себе доходи зведеного бюджету, позабюджетні фонди, залучення на внутрішньому ринку, золотовалютні резерви НБУ.

Фінансові ресурси підприємств складаються з власних, залучених і позикових коштів.

Фінансові ресурси населення, що аналізуються при розрахунку величини фінансового потенціалу включають в себе доходи, заощадження та кредити банківської системи.

Ресурси фінансового і страхового ринків представлені статутним капіталом банківської системи, капіталом сектору небанківських фінансових послуг та страховими резервами страхових компаній.

Що стосується зовнішніх фінансових потоків, то зауважено, що оскільки вони акумулюються у різних суб'єктів (держави, підприємств, населення), то при оцінці фінансового потенціалу їх доцільно враховувати саме в розрізі аналізу відповідних суб'єктів.

Відмітимо, що офіційна статистика, звичайно, не враховує цілого ряду фінансових потоків та потенційних фінансових ресурсів як то доходи заробітчан, потенціал землі та природних ресурсів тощо [394].

В роботі Сабітової Н. пропонується розраховувати фінансовий потенціал території на основі обліку його використаних та невикористаних ресурсів (природних, інтелектуальних, податкових тощо). Їх оцінку пропонується робити за величиною доходів, яку вони можуть принести у випадку залучення. Для природних ресурсів пропонується використовувати рентний підхід, для основних фондів – метод капіталізації [329].

Прокопенко Р. пропонує розділяти фінансовий потенціал території на дві складові – реалізований і нереалізований [302]. В табл. 2.6 наведено перелік показників оцінки фінансових потоків, що складають фінансовий потенціал.

Важливим доповненням до розглянутих вище підходів є дослідження Белякова Д., який зауважує на необхідності врахування якості територіального середовища при визначенні величини її потенціалу. Під якістю територіального середовища він розуміє стан та рівень розвитку інфраструктури території (наявність та якість автомобільних шляхів), якість життя і здоров'я населення (середня тривалість життя, рівень злочинності, сальдо міграції), стан природного середовища (екологічна ситуація в регіоні), якість державного управління тощо.

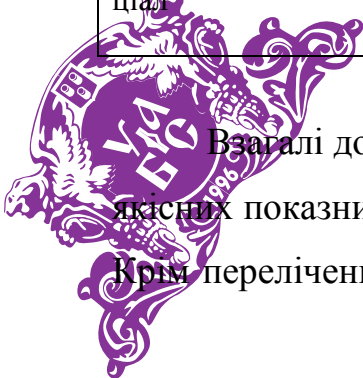
На перший погляд дані фактори побічно впливають на величину фінансового потенціалу, але в той же час вони формують імідж території, який в свою чергу напряду впливає на обсяги інвестицій та бізнес-клімат в цілому, які в свою чергу багато в чому визначають здатність території генерувати фінансові ресурси.

Таблиця 2.6 – Показники оцінки фінансових потоків, що складають фінансовий потенціал [302]

Вид фінансового потенціалу	Характеристика виду фінансового потенціалу	Показники оцінки фінансових потоків
Реалізований фінансовий потенціал		
Первинний потенціал	Загальний обсяг випущеної продукції	- обсяг відвантажених товарів власного виробництва в промисловості у діючих цінах кожного року; - обсяг відвантажених товарів власного виробництва сільськогосподарських організацій у діючих цінах кожного року; - оборот роздрібної торгівлі у діючих цінах кожного року; - оборот громадського харчування в діючих цінах кожного року; - обсяг платних послуг населенню у діючих цінах кожного року.
Поточний потенціал підприємств	Проміжне споживання в процесі виробництва	- витрати на виробництво продукції (собівартість);
Інвестиційний потенціал підприємств	Валове накопичення фірм	- інвестиції в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування у діючих цінах кожного року.
Поточний потенціал домогосподарств	Витрати на кінцеве споживання домогосподарств	- витрати на купівлю товарів; - оплата послуг; - обов'язкові платежі та різноманітні внески.
Поточний потенціал бюджету	Витрати бюджету на фінансування поточних витратних повноважень	- доходи місцевого бюджету, у тому числі кошти в рамках міжбюджетних відносин.
Інвестиційний потенціал бюджету	Витрати бюджету на фінансування розвитку території	Витрати бюджету на фінансування розвитку території.
Загальний фінансовий потенціал з урахуванням витоків і вилучень	Загальний обсяг випущеної продукції, скорегований на величину перерозподілу коштів за міжбюджетними відносинами	Загальний обсяг випущеної продукції, скорегований на величину перерозподілу коштів за міжбюджетними відносинами
Нереалізований фінансовий потенціал території		
Потенціал домогосподарств	Різниця між доходами і витратами	
Потенціал фірм	Різниця між валовими заощадженнями і накопиченнями	
Сумарний потенціал	Різниця між загальним фінансовим потенціалом (з урахуванням витоків і вилучень) і сумарним поточним та інвестиційним потенціалом підприємств і домогосподарств	

Взагалі дослідження Беякова Д. цікаве з позиції необхідності врахування якісних показників при розрахунку величини фінансового потенціалу території. Крім перелічених вище, він пропонує також проводити детальну якісну харак-

теристику населення за такими параметрами як природний приріст населення, доля осіб з вищою освітою та рівень освіти населення. Автор зауважує, що недостатня увага до людського потенціалу в перспективі призводить до його швидкої деградації, що в свою чергу має наслідком економічний та фінансовий занепад і зниження фінансового потенціалу [23].

Також важливим результатом досліджень Белякова Д. є обґрунтування необхідності врахування стадії життєвого циклу при розрахунку фінансового потенціалу. Дійсно від того, в якій фазі перебуває наразі економіка напряду залежить реалізація фінансового потенціалу. Під час кризи – рівень її буде мінімальний, натомість фаза зростання та зрілості будуть характеризуватись максимальними обсягами рівня використання фінансового потенціалу.

Більш розгорнуте дослідження залежності стадії економічного розвитку і величини потенціалу території було проведене в монографії «Соціально-економічний потенціал регіону» під загальною редакцією Балацького О. Згідно з його результатами, розвиток фінансового потенціалу території та його складових елементів пов'язаний з загальними тенденціями еволюції суспільства та господарства. Потенціал має оцінюватись по-різному на різних стадіях розвитку, при тому що «фізичні» характеристики території (площа території, кількість населення, кількість підприємств і банків тощо) залишаються незмінними. Розглядаючи результати отримані в аналізованій монографії, можна виділити наступні стадії розвитку фінансового потенціалу, які наведені на рис. 2.9 [340].

Отже, для отримання об'єктивної і більш точної оцінки фінансового потенціалу необхідно враховувати економічний цикл та стадію розвитку, на якій наразі перебуває потенціал.

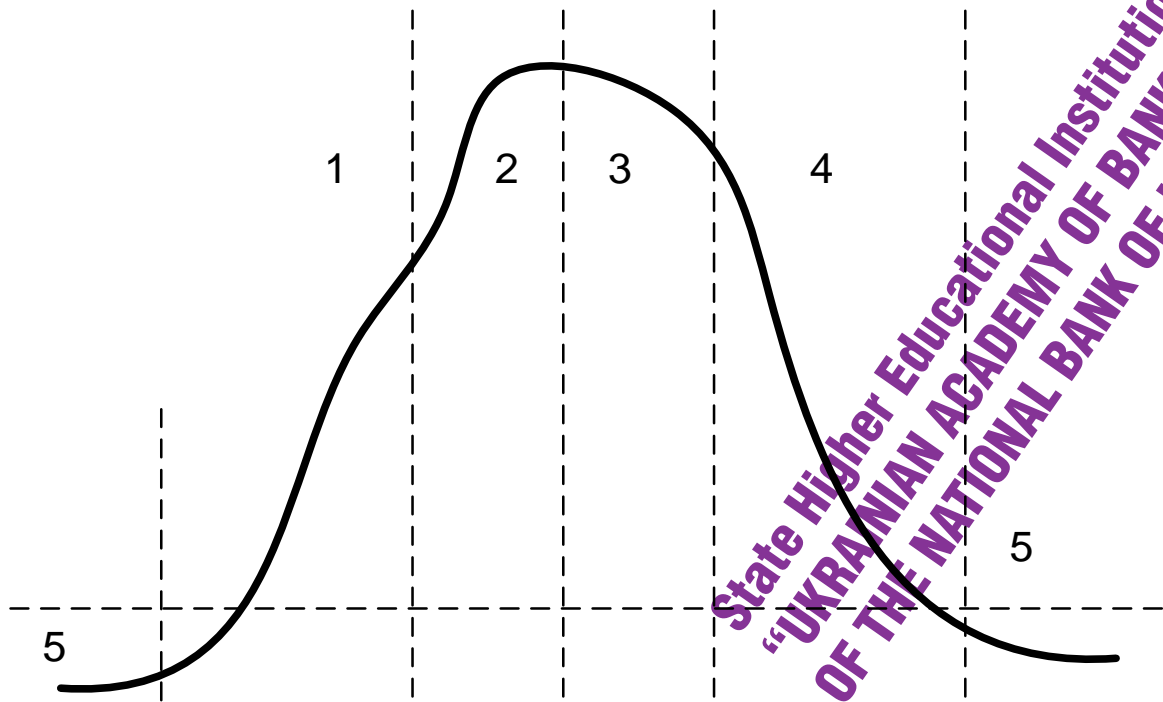

Рис. 2.9 – Стадії розвитку фінансового потенціалу

1 – потенціал недовикористовується; 2 – потенціал використовується повністю і ефективно; 3 – потенціал використовується ефективно; 4 – потенціал відпрацьовано (частково зруйнований); 5 – потенціал частково/повністю зруйновано.

Таким чином, статистичний підхід оцінки фінансового потенціалу у більшості вчених зводиться до визначення переліку показників, що його формують, з подальшим приведенням їх до єдиного вимірника (грошового) та визначення арифметичної суми значень цих показників.

Головною проблемою даного підходу є відсутність чіткого переліку показників, а також плюралізм думок щодо особливостей формування такого переліку. Для підтвердження даної тези нами було сформовано підсумкову таблицю 2.7 за аналізованими методичними підходами щодо оцінки фінансового потенціалу з використанням статистичних методів.

Таблиця 2.7 – Показники для оцінки фінансового потенціалу згідно різних варіацій статистичного підходу

Автор(и) методики	Складові фінансового потенціалу	Показники для оцінки фінансового потенціалу
Гайнанов Д., Япарова А.	Бюджетний потенціал	Податкові надходження бюджету; Неподаткові доходи бюджету; Бюджетні трансферти.
	Фінансовий потенціал підприємств	Прибуток; Амортизація; Підприємницький дохід.
	Фінансовий потенціал населення.	Грошові доходи населення.
Булатова Ю.	Бюджетно-інвестиційний потенціал	Профіцит бюджету; Коштів бюджету, що спрямовуються на інвестиційні цілі
	Фінансові ресурси населення	Вклади населення в цінні папери, в нерухомість та майно; Залишок невикористаних коштів (різниця між доходами і витратами з урахуванням сукупних вкладень).
	Власні фінансові ресурси організацій	Прибуток; Амортизаційних відрахувань.
	Фінансові ресурси фінансово-кредитних організацій	Залучені кошти у фізичних та юридичних осіб за виключенням резервів під ці операції.
Іванова Т. Прокопенко Р.	Фінансові ресурси зовнішніх запозичень	Кошти, що нерозподіляються з бюджетів інших рівнів, а також іноземні інвестиції та запозичення.
	Поточний фінансовий потенціал	Матеріальні витрати на виробництво продукції, товарів, послуг; Витрати домогосподарств на купівлю товарів і оплату послуг.
	Інвестицій фінансовий потенціал	Прибуток підприємств; Амортизація; Вкладання в основний капітал; Приріст запасів; Короткострокові фінансові вкладення; Обсяг заощаджень населення
Голодова Ж.	Бюджетний потенціал	Податкові та неподаткові надходження, що можуть бути зібрані в рамках конкретної території
	Потенціал підприємств і організацій	Прибуток; Амортизаційні відрахування
	Бюджетно-податковий потенціал	Податкові і неподаткові доходи бюджетів територій; Кошти, що поступають з інших бюджетів
	Потенціал кредитних і страхових компаній, інвестиційних і пенсійних фондів	Власні та залучені кошти банків та небанківських установ; Балансова вартість їх майна
Даниленко А.	Потенціал домашніх господарств	Кошти у вигляді заощаджень поза банківської системою
	Фінанси держави	Доходи зведеного бюджету; Позабюджетні фонди; Залучення на внутрішньому ринку; Золотовалютні резерви НБУ.
	Фінансові ресурси підприємств	Власні кошти; Залучені кошти; Позикові кошти.
	Фінансові ресурси населення	Доходи; Заощадження; Кредити банківської системи.

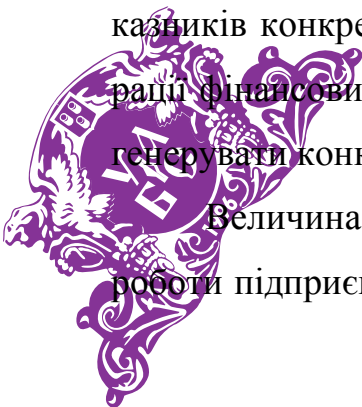
Головною проблемою статистичного підходу є необхідність розрахунку великої кількості показників, що призводить до зростання обсягів інформації, яка підлягає обробці, при цьому отримані результати є досить умовними і зі значною похибкою, принаймні з позиції сутності фінансового потенціалу.

Виходячи з цього, більш простим варіантом комплексного оцінювання фінансового потенціалу об'єкту є порівняльне дослідження декількох об'єктів з метою виявлення більш ефективних та динамічних відносно інших. Інформація про максимальні можливості при даних умовах в такому випадку закладена в показниках кращих об'єктів. Дана методологія отримала назву порівняльного підходу визначення фінансового потенціалу.

Основною проблемою статистичного підходу є те, що він оцінює наявні та частково потенційні фінансові ресурси за різними складовими, не даючи та не використовуючи при цьому інформацію щодо рівня використання фінансового потенціалу. Володіння такою інформацією для конкретної території вкупі з порівнянням її з інформацією з інших територій надає додаткові або альтернативні можливості для оцінки фінансового потенціалу. Саме ця логіка і складає основу порівняльного підходу.

Згідно з цією методологією, формується база інформації щодо генерації фінансових ресурсів тим чи іншим показником (наприклад, обсяг заощаджень на душу населення, середній розмір активів банківської установи, обсяг податкових надходжень з одного підприємства тощо) – з позиції визначення розміру фінансового потенціалу доречно брати не середні по країні, а максимальні значення обсягів генерованих фінансових ресурсів. Далі формується набір корегуючих коефіцієнтів, які б відображали специфіку тієї чи іншої території. Підсумковим етапом є розрахунок фінансового потенціалу території, коли на базі показників конкретної території, з урахуванням потенціалу їх реалізації по генерації фінансових ресурсів, визначається розмір фінансових ресурсів, що здатна генерувати конкретна територія [271, 379].

Величина фінансового потенціалу території залежить не тільки від якості роботи підприємств, галузей економіки, але і від ряду інших факторів. Так, на-

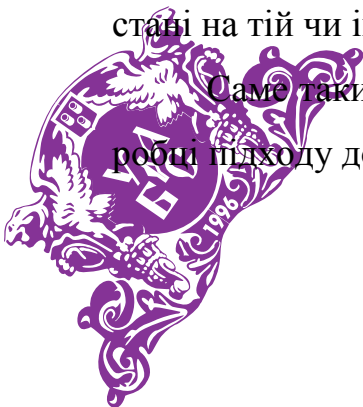
приклад, в промисловості на одного працівника припадає прибутку значно більше ніж сільському господарстві. Крім того є галузі апріорі більш доходні та прибуткові, ніж інші (наприклад, нафтогазова, алкогольна та тютюнова тощо). Таким чином, недоліками даного підходу є неврахування того факту, що території не є абсолютно рівними як за природними умовами, так і за економічною структурою, відповідно потенційні можливості їх відрізняються [16].

Варіацією даного методу є пошук єдиного базового показника генерації фінансових ресурсів, який би включав в себе всі складові фінансового потенціалу, починаючи від бюджетного і інвестиційного, закінчуючи фінансовим потенціалом господарських суб'єктів та населення. На макrorівні таким показником прийнято вважати ВВП, для території це буде показник Валового регіонального продукту (ВРП). За цією методологією розраховуються еталонні (нормативні) значення обсягів фінансових ресурсів, що припадають на одиницю ВРП. Для розрахунку фінансового потенціалу конкретної території обсяг її ВРП множиться на норматив генерації фінансових ресурсів.

Ще однією групою методів оцінки фінансового потенціалу території є оцінка з використанням макроекономічних показників. Згідно з цим підходом розраховується результуючий показник фінансово-економічної діяльності території, який і буде виступати в якості бази для розрахунку фінансового потенціалу. Як ми вже відмічали на рівні держави таким показником є ВВП, а для територій – ВРП (валовий регіональний продукт) [89].

На думку Ахмедова А., обсяг валового внутрішнього продукту, виробленого в рамках конкретної території є найбільш точною та узагальнюючою характеристикою її поточного фінансового потенціалу. Саме його величина характеризує максимальну величину реальних фінансових ресурсів, що були використані на тій чи іншій території [16].

Саме такий підхід використовували Коломієць А. та Новікова Н. при розробці підходу до оцінки фінансового потенціалу (див. формула 2.1)

State Higher Educational Institution
"UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE"

Державний вищий навчальний заклад
"Українська академія банківської справи
Національного банку України"

$$\text{ФПР} = \sum_{i=1}^n \text{НБ}_i \times K_i \times \text{ВРП} \quad (2.1)$$

де ФПР – фінансовий потенціал регіону;
 НБ_{*i*} – національне багатство *i*-го елемента;
 К_{*i*} – коефіцієнт ліквідності *i*-го елемента;
n – кількість елементів національного багатства;
 ВРП – валовий регіональний продукт.

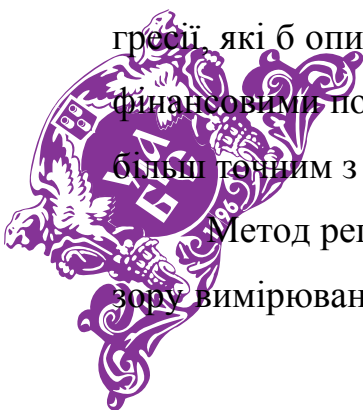
Під національним багатством фактично розуміється кількість фінансових ресурсів на одиницю ВРП.

Що стосується коефіцієнтів ліквідності, то вони вибираються досить умовно, виходячи зі стандартних співвідношень (як-то коефіцієнти ліквідності за різними групами активів балансу підприємства чи банку). Наприклад балансова вартість основних засобів має коефіцієнт 0.1, оборотні кошти підприємства в запасах товарно-матеріальних цінностей – 0,5, а грошові кошти населення в банка – 1 [172].

Проблемами даного підходу є те, що рівень надійності та достовірності отриманих оцінок фінансового потенціалу території буде визначатись достовірністю оцінок ринкової вартості елементів національного багатства, а також адекватністю коефіцієнтів ліквідності, які майже завжди будуть носити суб'єктивний характер. Крім того на сьогодні валовий регіональний продукт органами статистики не розраховується, що значно ускладню використання даного підходу [16].

Одним із варіантів оцінки фінансового потенціалу є побудова рівнянь регресії, які б описували залежність між фінансовим потенціалом та конкретними фінансовими потоками, що його формують. Вважається, що даний підхід є найбільш точним з усіх аналізованих вище.

Метод регресійного аналізу не лише дозволяє привести розрізнені з точки зору вимірювання величини (чисельність населення, кількість підприємств, по-

даткові ставки, обсяги зовнішньої торгівлі, ВВП, рівень інфляції тощо) до єдиного грошового знаменника, але і дозволяє, використовуючи прогнози з різних джерел (Кабінет Міністрів, Національний банк, МВФ, Світовий банк, аналітичні агенції, незалежні експерти тощо), розрахувати різні варіанти значень генерованих фінансових ресурсів, умовно розділивши їх на оптимістичний сценарій, песимістичний, консервативний і т.д.

На думку Фролова С. з точки зору оцінки фінансового потенціалу найбільш цікавою є лінійна багатофакторна модель, оскільки дозволяє не лише спрогнозувати майбутнє значення фактичного потенціалу, але і, що головне, дає змогу оцінити номінальний потенціал, тобто максимальну спроможність щодо формування фінансових ресурсів.

Лінійна багатофакторна регресія має наступний вигляд (формула 2.2):

$$Y = b + a_1 \times x_1 + a_2 \times x_2 + \dots + a_n \times x_n, \quad (2.2)$$

де Y - залежна змінна, результуючий фактор – обсяг фінансового потенціалу території в грошових одиницях;

b - вільний член, який фактично показує розмір зміщення теоретичного розподілу відносно фактичного і є константою;

x_1, x_2, \dots, x_n - незалежні змінні, набір факторів, що визначають розмір бюджетного потенціалу, здійснюють найбільший вплив на його формування;

a_1, a_2, \dots, a_n - коефіцієнти при відповідних змінних моделі. Вони, нормують розмірність змінних, приводячи її до одного знаменника (в нашому випадку гроші), а також характеризують ступінь впливу кожної зі змінних на підсумковий результат. З точки зору оцінки номінального потенціалу цікавим є знак коефіцієнту. Якщо він невід'ємний, то існує пряма залежність між залежним і незалежним факторами. Якщо він від'ємний, то такий зв'язок є оберненим. І в такому випадку фактично вказує на розмір недовикористання потенціалу. Тобто з'являється можливість оцінити номінальний (максимально можливий) потенці-

ал при заданих умовах. Для цього змінні, що здійснюють негативний вплив, прирівнюються до нуля. І одержане значення залежної змінної і буде максимально можливим фінансовим потенціалом за даних умов [375].

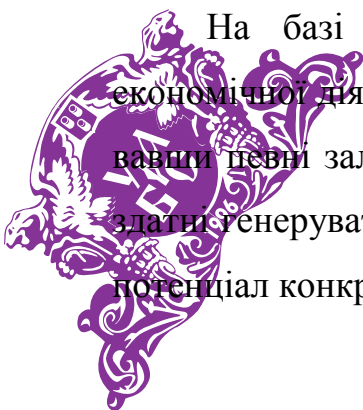
Недоліком регресійного підходу є його відносна складність, а також необхідність наявності достатньої кількості точок спостереження для формування адекватної моделі. У випадку з Україною та її відносно молодого економічною та статистичною системою ця проблема взагалі є першочерговою.

Ряд вчених, говорячи про оцінку фінансового потенціалу території, пропонує використовувати не арифметичну оцінку фінансових потоків, що генеруються в рамках конкретної території, а оцінювати скоріше здатність до генерації цих потоків, яка в свою чергу залежить від цілого ряду факторів. Вплив цих факторів пропонується оцінювати за допомогою розрахунку показників, які з одного боку дають загальну характеристику території (площа, кількість населення тощо), а з іншого – група показників, що характеризують стан та обсяг джерел формування фінансових ресурсів території (обсяг валового регіонального продукту, наявність основних засобів, обсяги роздрібної торгівлі тощо).

В таблиці 2.8 наведено перелік найбільш значимих показників по кожній з розглянутих груп.

Кирилова О. пропонує систему показників, що дозволяє оцінити фінансовий потенціал у такому вигляді: кількість місто утворюючих підприємств, кількість підприємств, що є великими споживачами продукції багатьох підприємств регіону; чисельність працюючих з їх розподілом за галузями виробництва; обсяг виробництва, рентабельність; обсяг доходів фізичних осіб; ресурсний потенціал; інфраструктура маркетингу галузевого та територіального характеру та інші [164].

На базі оцінки цих показників, використовуючи дані фінансово-економічної діяльності країни в цілому та в розрізі окремих територій, побудувати певні залежності між показниками та фінансовими ресурсами, що вони здатні генерувати або впливають на формування, можна визначати фінансовий потенціал конкретної території.

Таблиця 2.8 – Показники, що впливають на рівень та оцінку фінансового потенціалу території [343]

Група показників	Показники
Показники загальної характеристики території	- площа території; - загальна чисельність населення (у тому числі кількість міського і сільського населення, кількість пенсіонерів тощо); - показники демографічного стану регіону (народжуваність, смертність, міграційні рухи, рівень навантаження працездатного населення непрацездатними особами та дітьми тощо); - стан ринку праці (рівень безробіття, співвідношення попиту і пропозиції на ринку праці тощо); - структура економічної системи території (частки промислового і аграрного секторів); - кількість суб'єктів підприємницької діяльності (за видами, сферами, розмірами, обсягами діяльності).
Показники, що характеризують стан та обсяг джерел формування фінансових ресурсів території	- загальні результати фінансово-економічної діяльності регіону (обсяг валового регіонального продукту, обсяги зібраних податків, обсяг роздрібної торгівлі тощо); - показники інвестиційної привабливості території (обсяги інвестицій, в тому числі іноземних, темпи зростання інвестицій); - бюджетні показники (обсяг доходів, видатків, трансфертів); - показники фінансової інфраструктури (кількість банків, обсяг активів банківської системи території); - показники зовнішньоекономічної діяльності регіону (обсяги імпорту, експорту, сальдо торговельного балансу тощо).

Підходом до оцінки фінансового потенціалу території, що намагається використовувати позитивні моменти розглянутих вище підходів є змішаний або комбінований. Він передбачає розробку методики оцінки фінансового потенціалу, що включає в себе статистичні дані, експертні оцінки, порівняльні характеристики та функціональні залежності між різними показниками, на базі яких будується система бальних оцінок величини фінансового потенціалу. Такий підхід характерний для рейтингових агентств та різних міжнародних інститутів.

Важливою складовою оцінки фінансового потенціалу території є визначення рівня його використання. Єдиного підходу з цього приводу серед науковців немає. Відмітимо лише, що більшість вчених пропонує використовувати з цією метою елементи порівняльного підходу, про який нами згадувалось вище – при аналізі методів оцінки величини фінансового потенціалу. Альтернативний підхід пропонується Голодовою Ж.

Згідно з рекомендаціями, розробленими Голодовою Ж., окрім абсолютного значення за окремими складовими фінансового потенціалу (бюджетно-податкового, потенціалів банківського та страхового секторів, інвестиційних та пенсійних фондів, підприємств) доречно оцінювати рівень потенціалу за кожними з цих складових. Для цього нею були розроблені таблиці коефіцієнтів за кожною зі складових фінансового потенціалу території.

При чому пропонується два варіанти визначення рівня фінансового потенціалу – розрахунок інтегрального показника, або оцінка з кожним окремими коефіцієнтом. Розглянемо алгоритм роботи даної методики на прикладі оцінки рівня бюджетно-податкового потенціалу.

Пропонується оцінювати його на базі розрахунку наступних коефіцієнтів:

1. Коефіцієнт покриття витрат (K1) – співвідношення власних доходів і сукупних витрат бюджету території;
2. Коефіцієнт концентрації власних доходів (K2) – доля власних доходів в сукупних доходах території;
3. Коефіцієнт забезпеченості населення власними доходами (K3) – відношення величини власних доходів регіону на одного жителя до величини власних доходів країни на одного жителя;
4. Відношення власних доходів до залучених коштів (K4) – співвідношення власних доходів бюджету території до коштів, що були отримані бюджетом з інших джерел (наприклад, з бюджетів вищих рівнів).

Рівень бюджетно-податкового потенціалу визначається, виходячи зі значень коефіцієнтів. Запропонований Голодовою Ж. розподіл рівнів потенціалу залежно від значень коефіцієнтів наведено в таблиці 2.9.

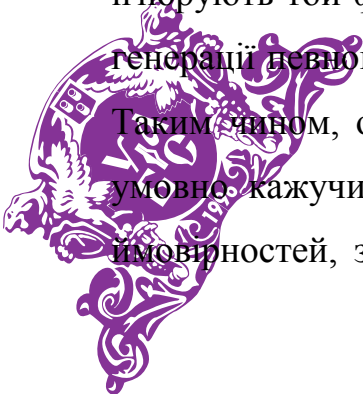
Таблиця 2.9 – Розподіл рівнів потенціалу залежно від значень коефіцієнтів

Показник	Рівень потенціалу				
	високий	вище середнього	середній	нижче середнього	низький
Коефіцієнт покриття витрат	>1.0	0.75-1.0	0.5-0.75	0.25-0.5	<0.26
Коефіцієнт концентрації власних доходів	0.8-1.0	0.6-0.8	0.4-0.6	0.2-0.4	<0.2
Коефіцієнт забезпеченості населення власними доходами	>2.0	1.5-2.0	1.0-1.5	0.5-1.0	<0.5
Відношення власних доходів до залучених коштів	>4.0	3.0-4.0	2.0-3.0	2.0-1.0	<1.0

Крім того, з метою ранжування рівня використання фінансового потенціалу за різними територіями, пропонується розраховувати інтегральний показник, використовуючи середню геометричну за розрахованими коефіцієнтами.

Звичайно вибір коефіцієнтів та визначення нормативів рівня потенціалу залежно від їх значень несе в собі значний відбиток індивідуальності автора методики, втім методичні підходи, розглянуті нами вище, акцентують увагу на важливості визначення рівня використання фінансового потенціалу, не обмежуючись визначенням його абсолютного значення [100].

Незважаючи на різноманіття підходів до оцінки фінансового потенціалу території для всіх них характерними є певні недоліки. Так більшість науковців ігнорують той факт, що фінансовий потенціал – це в першу чергу здатність до генерації певного обсягу фінансових ресурсів, тому є величиною імовірнісною. Таким чином, оцінка потенціалу обов'язково має містити декілька сценаріїв, умовно кажучи, оптимістичний, песимістичний та реальний. З визначенням ймовірностей, з якими кожен зі сценаріїв може бути реалізований. На жаль,

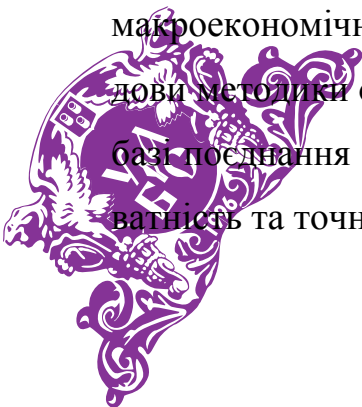
проведений нами аналіз показав, що такі оцінки робляться, а альтернативні сценарії не розробляються.

Крім того, основна маса зусиль науковців зосереджена на розрахунку, так званого використовуваного фінансового потенціалу, тобто того, що фактично може бути реалізований на даній території протягом найближчого часу. В той час як значну частку фінансового потенціалу складає нереалізований потенціал, що вимагає специфічних та додаткових методів оцінки, як-то визначення настроїв споживачів, інвесторів, визначення бізнес-клімату території та перспектив її розвитку.

Ще одним важливим недоліком є ігнорування науковцями факту існування тіньового сектору, що фактично спотворює реальний стан речей. Більшість методик стосується аналізу офіційної економіки, в той час як значна її частина, принаймні в Україні перебуває у тіні.

Тобто методологія оцінки фінансового потенціалу території, незважаючи на досить різноманітний інструментарій на сьогодні не є досконалою і вимагає переосмислення з метою наближення до економічних реалій та підвищення якості результатів.

Таким чином аналіз підходів до оцінки фінансового потенціалу засвідчив на відсутність певної усталеної методології. Існуючий плюралізм думок з одного боку дозволяє максимально широко подивитись на оцінку фінансового потенціалу, а з іншого – не дає можливості точно та адекватно його оцінити. Найбільш розповсюдженим та популярним в науковому середовищі є статистичний підхід, за яким фінансовий потенціал оцінюється як арифметична сума складових, що, в свою чергу, включають певні показники. Перспективними на наш погляд є методичні підходи, що базуються на регресійному аналізі та аналізі макроекономічних показників. Таким чином, оптимальним підходом до побудови методики оцінки фінансового потенціалу буде змішаний, який дозволяє на базі поєднання кращих рис інших методів забезпечити максимальну його адекватність та точність.

2.4. Особливості управління фінансовим потенціалом різних територій

У попередніх підрозділах підкреслювалось, що фінансова політика – складне і багатовекторне явище, а її роль у період фінансово-економічної кризи значно зростає. Сьогодні фінансова політика в нашій країні, що реалізується різноманітними органами влади, на жаль, помітно відстає від світових стандартів у цій сфері. Як слабе місце фінансової політики України слід визначити одну із її базових складових – управління фінансовим потенціалом.

Можливості економічного розвитку, ефективність проведення фінансової політики держави залежать від наявності фінансових ресурсів. Саме тому актуальним залишається питання підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами та оптимального їх використання, пошуку їх потенційних резервів, а також розробка дієвих механізмів їх мобілізації.

Як було визначено раніше, між поняттями "фінансова політика" та "фінансовий потенціал" існує тісний взаємозв'язок. Тому вплив особливостей впровадження фінансової політики на різних територіях буде відображатися і на управлінні їх фінансовим потенціалом.

Розглянемо особливості управління і формування фінансового потенціалу з точки зору впливу на нього складових фінансової політики, а саме бюджетно-податкової, грошово-кредитної та політики управління державним боргом. З позиції територіальності пропонується розглядати фінансовий потенціал на двох рівнях – державному та місцевому. Такий поділ обумовлений наступним: в структурі бюджетної системи відповідно до Бюджетного кодексу України виділяють державний та місцеві бюджети; грошово-кредитна політика реалізується в основному на рівні держави; в сфері управління державним боргом виділяють державні та місцеві запозичення.

Важливу роль у формуванні фінансового потенціалу держави відіграють бюджетно-податкові важелі, вагомий внесок у дослідженні яких зробили такі вчені як Андрущенко В., Василик О., Геєць В., Данілов О., Мельник П.,

Онишко С., Опарін В., Павлюк К., Пасічник Ю., Тарангул Л., Федосов В. та інші [11,94,79,84,274,276, 345].

Формування фінансового потенціалу держави в бюджетно-податковій сфері відбувається за рахунок доходів державного бюджету, а саме за рахунок наступних фінансових потоків:

– загальнодержавні податки і збори (податок на прибуток підприємств, ПДВ, акцизний податок, ввізне та вивізне мито, збір за першу реєстрацію транспортного засобу, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, води, плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення та інші);

– неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційного та побічного продажу, власні надходження бюджетних установ та інші неподаткові надходження);

– доходи від операцій з капіталом (надходження від продажу основного капіталу, надходження від реалізації державних запасів товарів, кошти від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення, надходження від продажу нематеріальних активів);

– трансферти інших держав та міжнародних організацій [35].

При реалізації бюджетно-податкової політики органи державної влади мають у своєму розпорядженні інструменти (важелі), за допомогою яких можуть впливати на формування і використання фінансового потенціалу держави. Ці важелі можна умовно поділити на бюджетні та податкові. До групи бюджетних важелів відносять бюджетні видатки та бюджетний дефіцит. Податкові важелі включають податкові пільги, податкові ставки, податкові санкції та інше.

Так Рубан Н. і Чуницька І. серед інструментів впливу на управління фінансовим потенціалом пропонують виділити важелі [326], перелік яких приведено у

табл. 2.10

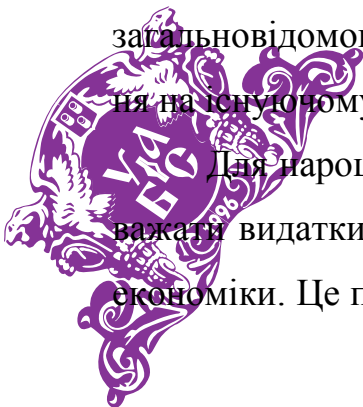

Таблиця 2.10 – Характеристика бюджетно-податкових важелів в Україні

Важелі	Види	Підвиди	Застосування в Україні
Бюджетні важелі	Бюджетні видатки	Бюджетний кредит	+
		Бюджетні інвестиції	+
		Структура видатків (питома вага видатків на економічний розвиток, соціальні програми тощо)	+
	Бюджетний дефіцит	Розмір дефіциту	+
		Спосіб фінансування дефіциту	+
Податкові важелі	Податкові ставки	Податкове навантаження	+
	Податкові пільги	Інвестиційний податковий кредит	-
		Інвестиційна податкова знижка	-
		Зниження ставки оподаткування	+
		Зменшення величини об'єкта оподаткування	+
		Податкові канікули	-
		Звільнення від оподаткування окремих операцій	+
		Звільнення від оподаткування окремих платників податків	+
	Альтернативні режими оподаткування	Спрощена система оподаткування	+
		Спеціальні (вільні) економічні зони	+
	Зміна строків сплати податків	Відстрочення платежу	+
		Розстрочення платежу	+
	Податкові санкції	Штрафи	+
		Пеня	+
		Відміна пільгового режиму оподаткування	+

Аналізуючи бюджетні важелі, слід відмітити особливо важливу роль у формуванні і управлінні фінансовим потенціалом бюджетних видатків. Необхідно констатувати, що в нашій країні структура бюджетних видатків на сьогоднішній день носить переважно соціально-направлений характер. З іншого боку загальновідомою є позиція про недоцільність підвищення (а інколи і збереження на існуючому рівні) соціальних витрат в період економічної кризи.

Для нарощення фінансового потенціалу в структурі видатків мають переважати видатки, які направлені на фінансування бюджетоутворюючих галузей економіки. Це повинно призвести до оновлення техніко-технологічної бази під-

приємств, сприятиме зростанню їх прибутків, що, в свою чергу, буде збільшувати фінансовий потенціал держави.

Важливим інструментом державного впливу на соціально-економічний розвиток країни виступають бюджетні інвестиції, які також мають прямий зв'язок з рівнем фінансового потенціалу. Враховуючи обмеженість державних коштів, перед органами державної влади постає завдання чіткого формулювання методологічних засад щодо відбору пріоритетних напрямів бюджетних інвестицій, а також здійснення ефективного контролю за їх використанням.

Стосовно бюджетного дефіциту, як можливого інструменту управління фінансовим потенціалом, можна відмітити наявність оберненого зв'язку, тобто наступна залежність: 1) зі збільшенням розміру бюджетного дефіциту скорочуються витрати на капітальні вкладення та фінансування бюджетоутримуючих галузей, що призводить до зменшення фінансового потенціалу держави; 2) скорочення розміру бюджетного дефіциту призводить до збільшення фінансування реального сектору економіки (інноваційної сфери), що позитивно впливає на формування фінансового потенціалу.

Важливу роль у формуванні фінансового потенціалу та в управлінні ним на рівні держави відіграють бюджетні трансферти. Практика свідчить, що в структурі міжбюджетних трансфертів в Україні дотації вирівнювання переважають субвенції, а серед субвенцій – кошти, направлені на фінансування видатків з надання пільг і житлових субсидій населенню та виконання державних програм соціального захисту населення. Зрозуміло, що така структура міжбюджетних трансфертів не підвищує фінансового потенціалу, тому що направлена на підтримку населення [383].

Проаналізувавши бюджетні важелі впливу на формування фінансового потенціалу держави, можна виділити у даних процесах ряд слабких місць, що схематично представлено на рис. 2.10.

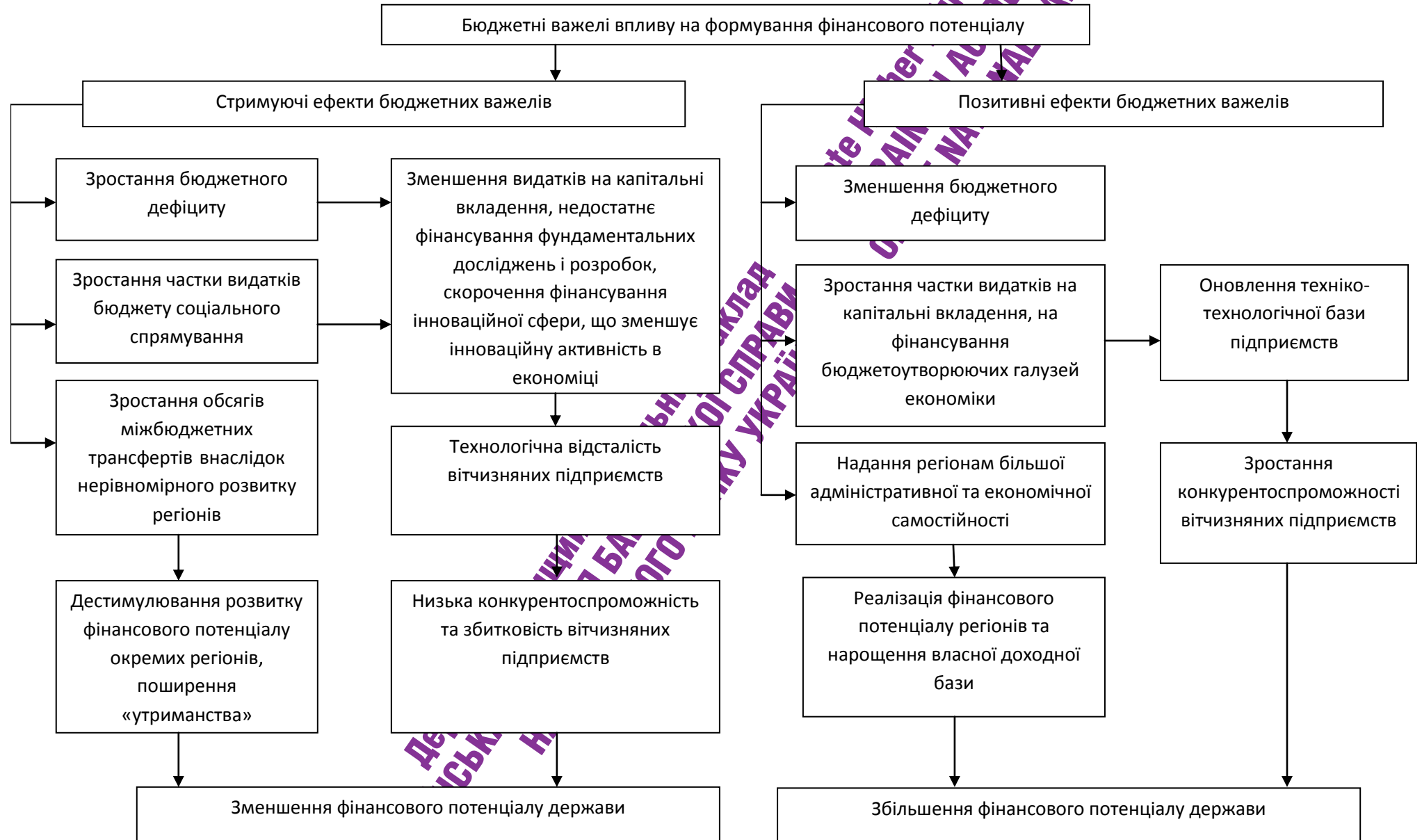

Рис. 2.10 – Вплив бюджетних важелів на формування фінансового потенціалу.

Однією з важливих передумов зміцнення фінансового потенціалу держави є максимальне наповнення місцевих та державного бюджетів, яке, на думку Карбунар М., залежить від досконалості податкової системи, ефективності діяльності органів податкової служби на основі вдосконалення законодавчої бази щодо адміністрування податків, стану вітчизняної економіки, впровадження у практику досягнень науки, врахування зарубіжного та вітчизняного досвіду, виявлення і приведення в дію невикористаних резервів фінансових, матеріальних та інших ресурсів [154].

Податкові важелі справляють значний вплив на формування та управління фінансовим потенціалом. Центральне місце серед податкових інструментів впливу, на наш погляд, займають податкові ставки. Наразі в податковій політиці можна відмітити тенденцію до посилення фіскального тиску на економіку, що вкрай негативно впливає на й без того складне становище суб'єктів господарювання. Слід погодитись з думкою Артус М. та Хижої Н. [13] та багатьох інших науковців, що збільшення доходів державного бюджету має відбуватися не за рахунок посилення податкового навантаження на економіку, а шляхом глибокої лібералізації податкового законодавства, розширення бази оподаткування, створення сприятливих умов для розвитку виробництва і приватного підприємництва, скорочення економічно необґрунтованого надання пільг та нелегального тіньового обігу.

Аналізуючи вплив податків на формування і управління фінансовим потенціалом, необхідно виділити три бюджетоутворюючі податки – ПДВ, податок на прибуток підприємств та податок з доходів фізичних осіб – які забезпечують найбільш вагомий вплив на фінансовий потенціал. Зростання податкового навантаження за рахунок збільшення податку на прибуток може призвести до зменшення темпів росту реального ВВП, а звідси і до зменшення фінансового потенціалу держави.

ПДВ та податок на доходи фізичних осіб впливають також на формування фінансових ресурсів населення. При цьому необхідно відмітити що, чим бі-

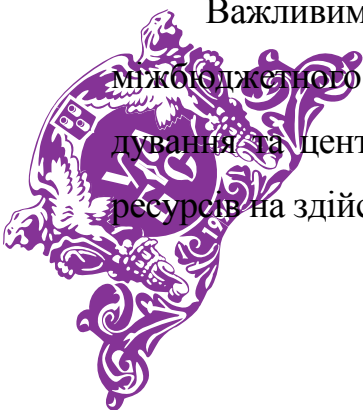

льше заощаджень має населення, тим ймовірніше ці заощадження через банківський сектор будуть інвестовані в економіку країни.

Наступним інструментом управління фінансовим потенціалом є податкові пільги. Про їх вплив на фінансовий потенціал країни можна судити, розглянувши куди саме був спрямований прибуток, отриманий від податкових пільг. Пільги повинні не просто збільшувати прибуток підприємств, а стимулювати власника до вкладання отриманих коштів у розвиток виробництва, до інвестиційної діяльності, зростання ефективності використання ресурсів і т.п. В інших випадках держава буде недотримувати податкові надходження, а отже не відбудеться і зростання фінансового потенціалу. З огляду на це, пільги, метою запровадження яких є зростання фінансового потенціалу держави, мають носити інвестиційний характер. До таких пільг можна віднести інвестиційну податкову знижку, інвестиційний податковий кредит та прискорену амортизацію.

Проаналізувавши джерела формування фінансового потенціалу та інструменти, за допомогою яких органи влади можуть впливати на його використання, можна стверджувати, що в Україні фінансовий потенціал на рівні держави не може бути реалізований тільки за рахунок засобів бюджетно-податкової політики, особливо враховуючи існуючі негаразди в цій сфері, серед яких окремо слід відмітити порушення збалансованості державного бюджету України, незначні (за обсягами) суми бюджетних коштів та їх хронічний дефіцит, неефективне використання бюджетних коштів, нераціональна структура витрат, надмірна централізація фінансових ресурсів, що не стимулює місцеві органи влади та місцевого самоврядування до максимальної мобілізації власних ресурсів регіонів. Це прямо позначається на нерозвиненості бюджетної системи і фінансової політики країни [25,146].

Важливим завданням бюджетно-податкової політики є вирішення проблем міжбюджетного регулювання, узгодженості інтересів органів місцевого самоврядування та центральної влади в питаннях розподілу повноважень і закріплення ресурсів на здійснення державних повноважень [25].

Актуальними залишаються такі проблеми як наявність з боку господарських суб'єктів і населення значного ухилення від повноцінної сплати податків, втрати бюджету від надання пільг, високе податкове навантаження. Серед принципово нових умов, що вплинули на "характер і зміст бюджетної політики, додатково з'явилися такі, що пов'язані з низькою фінансовою та управлінською дисципліною, масовою тінізацією економіки, неефективністю витрат, марнотратством, прямим розкраданням державних коштів у особливо великих розмірах" – зазначає Геєць В. [94].

Досить важливою проблемою для України залишається низька ефективність використання бюджетних інвестицій, а також необґрунтованість їх спрямування на ті або інші заходи. Недосконалість податкової системи, нестабільна політична та економічна ситуація в Україні не сприяє пожеввленню інвестиційного клімату, хоча саме інвестиції могли б стати вагомим джерелом фінансування виробничих процесів та інструментом зростання фінансового потенціалу як підприємств, так і територій.

Нереалізованою та такою, що не враховується офіційною статистикою, складовою фінансового потенціалу в Україні є тіньова економіка та податковий борг. Ці складові мають великі резерви збільшення податкових надходжень. "Зниження частки тіньової економіки в економіці України сприяє мобілізації нових податкових джерел до реального податкового потенціалу. Водночас податковий борг і податкові пільги належать до нарахованої, але не стягнутої, частки реального податкового потенціалу і також є резервом його розширення" – зазначає Карбунар М. [154].

Наступною складовою фінансової політики, яка значною мірою впливає на формування фінансового потенціалу і управління ним, є грошово-кредитна політика, тобто сукупність заходів у сфері грошового обігу та кредитних відносин, які держава проводить з метою регулювання інфляції, збалансування платіжного балансу і забезпечення зайнятості. Особливістю грошово-кредитної політики є те, що її реалізація відбувається, в основному, на рівні держави.

Зміст грошово-кредитної політики визначається вищими законодавчими органами країни, і, як правило, реалізується центральним банком разом з Міністерством фінансів. В Україні роль центрального банку виконує Національний банк України. Банківська система країни має дворівневу структуру і складається з центрального банку і мережі комерційних банків.

Правовою основою грошово-кредитного регулювання в Україні є Конституція України, Закони України "Про банки і банківську діяльність" та "Про Національний банк України". Основні засади грошово-кредитної політики на поточний період, які визначає НБУ та інші нормативно-правові акти.

Відразу слід відмітити, що вже другий рік поспіль офіційно схвалених орієнтирів монетарної політики на поточний період не існує. Так, наразі на сайті НБУ розміщено основні засади грошово-кредитної політики з 2002 по 2010 р.р. (останній документ було схвалено рішенням Ради НБУ у вересні 2009 р.). Таким чином, громадськість позбавлено можливості ознайомитися із пріоритетними цілями та середньостроковими орієнтирами монетарного регулювання як у минулому 2011 р., так і поточному 2012 р.

Як відомо, монетарна політика, будучи одним із головних каналів впливу держави на економіку, потребує тісного узгодження із пріоритетними завданнями інших складових державного регулювання, в першу чергу, бюджетно-податкової політики. Однак, незважаючи на схвалення Верховною Радою України "Основних напрямів бюджетної політики на 2012 рік", якими визначено параметри бюджетного регулювання, монетарна сфера до цього часу також позбавлена офіційно схваленої стратегії. Таким чином, виникає загроза конфлікту при реалізації різних напрямків економічної політики держави, що суттєво знижує ефективність державного регулювання в Україні та уповільнює реалізацію задекларованих у програмних документах президента та уряду реформ.

Крім цього, така ситуація позбавляє грошовий та валютний ринки необхідного ступеню прогнозованості і стабільності, що посилює негативні очікування його суб'єктів.

Виконуючи завдання грошово-кредитної політики (емісія грошей, НБУ, регулювання обсягів золотовалютного резерву, вплив на обсяг грошової маси та інше), держава через свої представницькі органи (центральный банк і відповідні урядові структури) формує фінансовий потенціал.

До основних економічних інструментів і методів грошово-кредитної політики відносять визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків та фінансово-кредитних установ, відсоткову політику, рефінансування комерційних банків, управління золотовалютними резервами, операції з цінними паперами на відкритому ринку, регулювання імпорту та експорту капіталу, емісія власних боргових зобов'язань та операції з ними, регулювання курсу національної валюти [21].

Складність кризи 2008-2009 рр. насамперед пов'язана з тим, що вона була передусім фінансовою, тобто розпочалася із негараздів у першу чергу в тому числі і в банківському секторі. За даними Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України [8] протягом 2008 р. темп приросту активів банків уповільнився до 41,9%, балансового капіталу – до 44,2%, кредитного портфеля – до 49,9%, регулятивного капіталу - до 48,6%, сальдо від результатів фінансової діяльності – до 11,8%. З початку 2008 р. загальний обсяг проблемних кредитів банків зріс у 2,4 рази. Приріст депозитів банківської системи уповільнився до 27,7%, приріст кредитів – зменшився до 71,9%. Саме тому заходи щодо подолання кризи мають базуватися передусім на ефективному використанні інструментів монетарної політики.

Виходячи з того, що наслідком кризових явищ в економіці країни стала недовіра до національної грошової одиниці та до банківської системи в цілому, масове видучення коштів із банків було закономірним кроком населення. За відсутності реальної альтернативи спрямування цих коштів, вони були направлені на внутрішній валютний ринок для купівлі іноземної валюти, що призвело до знецінення національної грошової одиниці, а також ажіотажного підвищення попиту на іноземну валюту. Так, в дослідженні Погарської О. та Ширмер Я. [280] серед особливостей грошово-кредитної політики виділена проблема долариза-

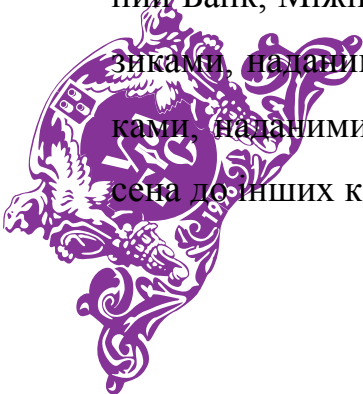
ції, яка справляє дестабілізуючий вплив на фінансову політику. Офіційно валюта, яка зберігається у населення, знаходиться поза межами активного потенціалу, перебуває поза контролем органів грошово-кредитного регулювання, але фактично вона використовується в обігу. У більш сприятливому економічному кліматі ці кошти є резервом зростання фінансового потенціалу держави та могли б бути направлені в реальний сектор економіки у вигляді інвестицій. Тому, пріоритетним напрямом грошово-кредитної політики, на нашу думку, має стати стабілізація національної валюти та банківської системи.

Складнощі на шляху фінансової стабілізації та економічного зростання України значною мірою зумовлені дефіцитом фінансових ресурсів. Одним із інструментів пом'якшення фінансових проблем та пожевлення економічної ситуації в країні є запозичення.

Залежно від сфери розміщення, місця залучення, а саме за територіальними умовами запозичення грошових коштів розрізняють внутрішній та зовнішній борг.

Внутрішній борг переважно формується в національній валюті. Для залучення коштів емітуються цінні папери, які розміщуються на внутрішньому фондовому ринку. До внутрішнього боргу можна віднести заборгованість перед юридичними особами (казначейські зобов'язання та ОВДП), заборгованість перед банківськими установами.

Зовнішній державний борг – сукупність боргових зобов'язань держави перед нерезидентами, що виникли в результаті запозичення держави на зовнішньому ринку. В структурі зовнішнього державного боргу виділяють заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку (Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Міжнародний Валютний Фонд, Світовий Банк), заборгованість за позиками, наданими закордонними органами управління, заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками, заборгованість, не віднесена до інших категорій (ОЗДП).

Окремим пунктом можна виділити гарантований державою борг – загальну суму боргових зобов'язань суб'єктів господарювання-резидентів України щодо отриманих та непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями. У разі якщо суб'єкт господарювання не в змозі погасити таку суму боргу, фінансова відповідальність за його погашення переходить на державний бюджет.

Науковці у своїх дослідженнях відзначають багатоаспектний вплив державного боргу на різні вектори економічної активності в державі, в тому числі і на формування фінансового потенціалу. Для визначення впливу рівня навантаження державного боргу на економіку країни та платоспроможності держави використовуються такі показники, як відношення державного боргу до ВВП, відношення державного боргу до доходів бюджету, відношення валового зовнішнього боргу до експорту, обслуговування боргу до експорту та доходів бюджету, співвідношення планових платежів з обслуговування боргу до експорту, відношення загальної суми річних платежів за зовнішнім державним боргом до доходу державного бюджету та інші [272].

Під час економічного спаду державне запозичення слугує цілям стабілізації економіки, оскільки перешкоджає різкому падінню сукупного попиту. Але, якщо величина державного боргу буде перевищувати допустимі норми, тоді він із стабілізуючого фактору перетвориться в фактор, який буде гальмувати розвиток економіки країни. Відповідно до Бюджетного Кодексу України [78], величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60% фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. Надмірний державний борг загострює проблему його обслуговування. В такому разі державі потрібно збільшувати свої доходи за рахунок посилення податкового навантаження, що призводить до розширення тіньової економіки, необхідності залучення додаткових державних позик, скорочення державних видатків, що у комплексі підвищить соціальну напругу та загострить економічні проблеми. А реалізація вказаних заходів буде негативно впливати на формування фінансового потенціалу. "Найбільш руйнівним

наслідком надмірного державного запозичення є падіння виробничих інвестицій і зменшення на цій основі запасу капіталу і майбутніх доходів, так званий ефект витіснення" – зазначає Кукурудза О. [179].

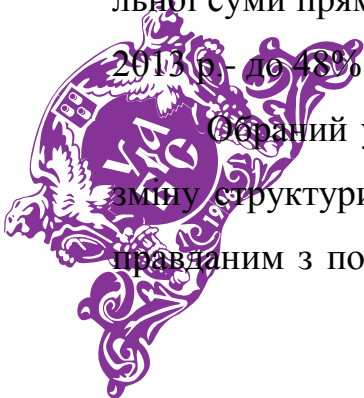
На сьогоднішній день пріоритетним напрямком політики управління державним боргом залишається зменшення обсягу державних запозичень. Так, відповідно до даних Міністерства Фінансів України [265], прямий держборг в 2011 р. знизився в порівнянні з попереднім роком з 29,9% до 27,4% ВВП, у тому числі прямий зовнішній борг – з 16,8% до 15% ВВП, внутрішній борг – з 13,1% до 12,4% ВВП. У державному бюджеті на 2012 обсяг державного боргу на 31 грудня 2012 року встановлений на рівні 415 млрд 565 млн 120,9 тис. грн

В вересні 2011 року прем'єр-міністр України Азаров М. заявив, що скорочення державного боргу України почнеться з 2012 р. Після 2008 року державний борг України перевищував 30%, ще два роки тому кожна друга гривня була запозичена на 1-2 роки під великі відсотки. У 2010-2011 роках ми були змушені запозичувати кошти щоб повертати колишні борги. З 2012 року Україна почне абсолютне скорочення державного боргу [23].

Згідно з даними департаменту управління державним боргом та міжнародного співробітництва Міністерства фінансів, на кінець 2011 р. сукупний державний і гарантований державою борг України очікувався на рівні 42,5% ВВП (тільки держборгу – 29,2%), на кінець 2012 р. очікується на рівні – 41,9% (держборгу – 27,6%), на кінець 2013 р. – 37,9% (26,3%), 2014 р. – 35,3% (25,7%) [198].

Згідно стратегії Кабінету Міністрів України з управління держборгом на 2011-2013 рр., співвідношення обсягу держборгу до ВВП, що в 2011 р. мало зрости до 32%, наступні 2 роки буде зменшуватися на 2% щороку. У свою чергу, частку внутрішнього боргу, яка зараз становить 43,4% (141 млрд грн) загальної суми прямого боргу, в 2011-2012 рр. пропонується підвищити до 46%, а в 2013 р. – до 48% [198].

Обраний урядом України курс на зменшення державного боргу, а також зміну структури в бік зростання внутрішнього боргу слід вважати цілком виправданим з позиції впливу на фінансовий потенціал держави. Слід також за-

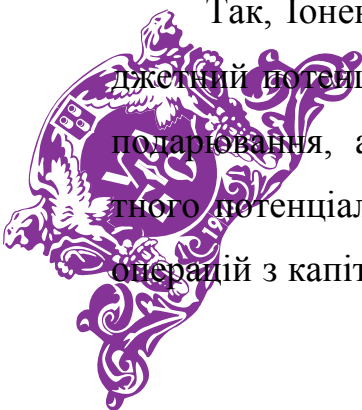
значити, що внутрішній борг, в контексті нашого дослідження, має певні переваги над боргом зовнішнім, бо повернення внутрішнього боргу і виплати відсотків за ним не зменшують фінансового потенціалу держави.

Розглянемо формування та управління фінансовим потенціалом на місцевому рівні. В період трансформаційних процесів в економічній системі, коли регіони прагнуть до набуття більшої адміністративної та економічної самостійності, фінансовий потенціал конкретної території (громади) починає відігравати особливу і актуальну роль. Перед регіональними органами влади на сьогоднішній день стоїть важливе завдання не тільки знайти джерела формування місцевого фінансового потенціалу, але й правильно їх використати на основі чітких пріоритетів та жорсткого контролю за ефективністю.

Проблеми територіального розподілу фінансових ресурсів та взаємозв'язок цього процесу із формуванням фінансового потенціалу регіонів вивчаються багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками.

У фінансовій літературі визначення поняття "фінансового потенціалу регіону" є досить неоднозначним. Тривалий час воно було синонімом поняття "податковий потенціал". Але поступово ця позиція змінюється. До складу фінансового потенціалу стали включати фінансові ресурси, які взагалі не розглядаються як об'єкт оподаткування в рамках прийнятої у державі податкової системи, або потрапляють під оподаткування частково. Податковий потенціал є основою для формування бази податкових доходів бюджету. Фінансовий потенціал об'єднує як податкову базу бюджету, так і базу формування неподаткових доходів (доходів від власності і операцій з нею), а також можливості здійснення позик на фінансових ринках для бюджетних цілей. Не слід зменшувати й роль інвестиційної складової фінансового потенціалу [372].

Так, Іоненко К. виділяє у структурі фінансового потенціалу регіону бюджетний потенціал (у т.ч. податковий), інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання, а також ощадний потенціал населення. Дохідну частину бюджетного потенціалу складають податкові і неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та надходження до цільових фондів. Інвестиційний потен-

ціал фінансово-кредитних установ – це фінансові активи, що перебувають на їх рахунках. Інвестиційний потенціал формують кредити банків, що надаються суб'єктам господарювання і фізичним особам в регіоні. Основним джерелом утворення інвестиційного потенціалу нефінансових підприємств і організації є обсяги отриманого ними чистого прибутку. Ощадний потенціал населення – це сукупність грошових заощаджень населення, яка може стати інвестиційним ресурсом [147].

До виділених структурних елементів фінансового потенціалу регіону, на нашу думку, слід додати й міжбюджетні трансферти, які складають найбільш вагому частку в доходах регіонів. Схематично структура фінансового потенціалу регіону представлена на рис.2.11.

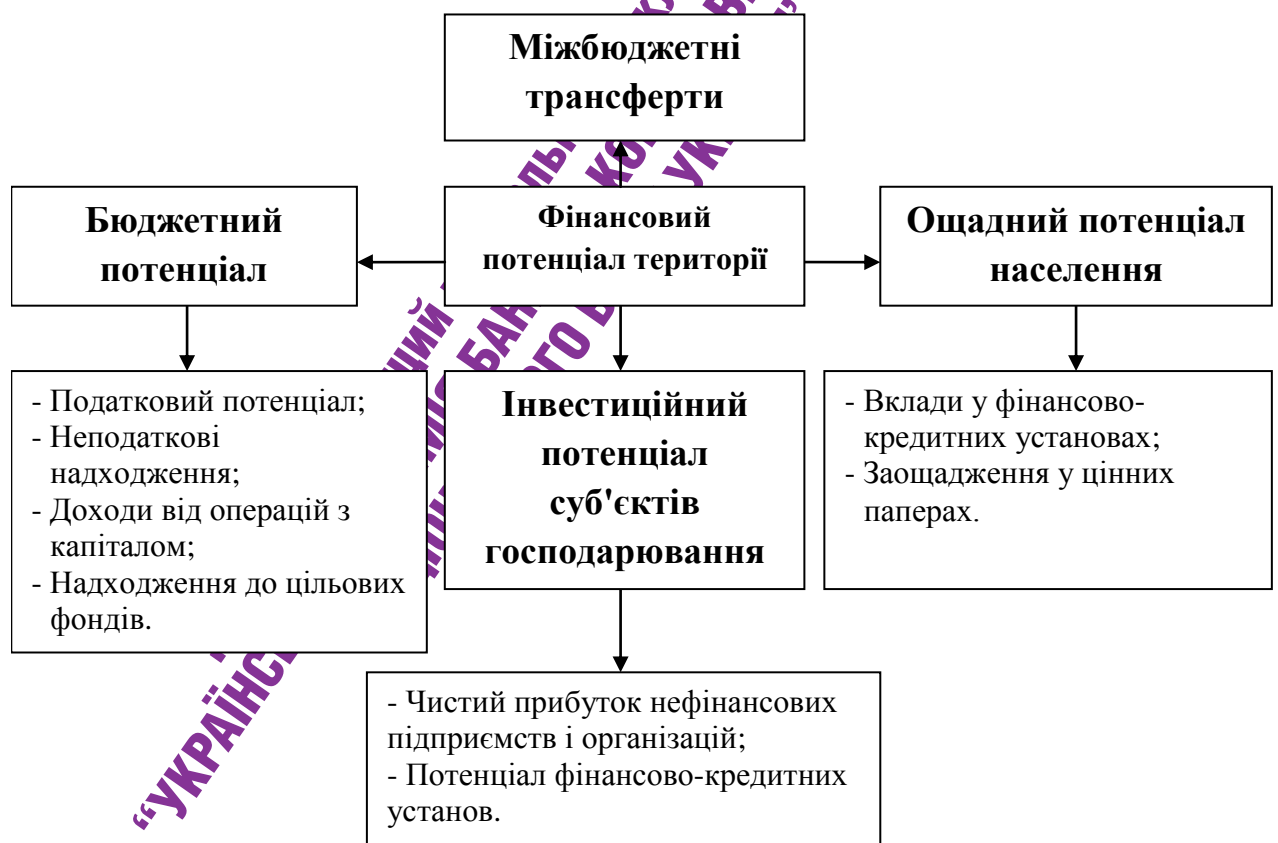

Рис. 2.11 – Структура фінансового потенціалу території (регіону)

Важливим елементом фінансового потенціалу регіону є бюджетний потенціал. Розглянемо бюджетно-податкову політику на рівні регіону та визначимо її вплив на формування та управління фінансовим потенціалом.

Відповідно до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" [298] районні та обласні ради затверджують районні та обласні бюджети та контролюють їх виконання. Органи місцевого самоврядування в селах, селищах, містах, районах у містах (у разі їх створення) самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети згідно з Бюджетним кодексом України.

Доходи регіонів формуються за рахунок власних джерел і закріплених загальнодержавних податків, зборів і інших обов'язкових платежів:

1. загальнодержавні податки, збори та інші обов'язкові платежі (податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності, податок на доходи фізичних осіб, збір за спеціальне використання лісових ресурсів, води, плата за землю, фіксований сільськогосподарський податок у частині, що зараховується до відповідних бюджетів, плата за ліцензії на певні види господарської діяльності та сертифікати, державне мито в частині, що належить відповідним бюджетам та інше);

2. місцеві податки та збори (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір) [281]. Місцеві податки і збори зараховуються до відповідних місцевих бюджетів у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України з урахуванням особливостей, визначених Податковим кодексом України [298];

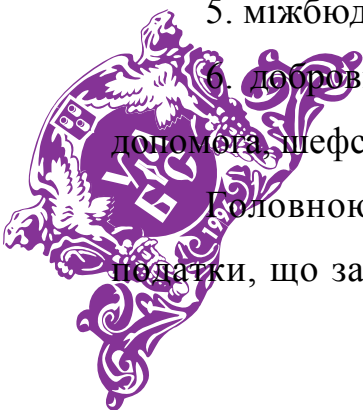
3. неподаткові надходження;

4. доходи від операцій з капіталом;

5. міжбюджетні трансферти [78];

6. добровільні внески (спонсорські внески, пожертвування, гуманітарна допомога, шефська допомога та інше).

Головною частиною доходів місцевих бюджетів в Україні є державні податки, що зараховуються до бюджету відповідного рівня згідно з норма-

тивами відрахувань або закріплюються за державним та місцевими бюджетами, а також трансферти. Співвідношення між податковими доходами місцевих бюджетів і трансфертами характеризує рівень фінансової самостійності та стабільності доходів місцевої влади. На жаль, має місце тенденція, що склалась протягом останніх 10 років – доля трансфертів в доходах місцевих бюджетів постійно зростає (з 23% у 2000 році до 47% у 2010 році). Це свідчить про падіння фінансової самостійності регіонів та невміння або небажання реалізовувати свій фінансовий потенціал.

Наявна тенденція до надмірної централізації доходів у державному бюджеті для подальшого спрямування трансфертів до місцевих бюджетів призводить до збільшення зустрічних фінансових потоків та не сприяє нарощуванню власної доходної бази.

Так, за даними Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України [130], спостерігається щорічне збільшення частки трансфертів (відповідно 42,0, 44,6, 47,1, 52,0% у доходах місцевих бюджетів у 2008–2011 рр.). У самих трансфертах частка дотацій вирівнювання дещо зменшилась (із 57,8 до 52,5%), частка субвенцій із соціального захисту населення зросла із 41,9 до 42,7%. Натомість обсяги дотації вирівнювання зросли на 20,9%, а обсяги коштів, що передаються до державного бюджету, навпаки, зменшились на 61,9%. Аналізуючи ці дані, можна констатувати, що застосовуваний принцип покриття нестачі фінансових ресурсів у регіонах трансфертами із державного бюджету є дестимулюючим фактором для активізації внутрішнього потенціалу розвитку регіону.

Реалізація бюджетно-податкової політики на регіональному рівні має певні особливості, що, в свою чергу, відображається і на фінансовому потенціалі регіону. Бюджетно-податкова реформа 2010-2011 років привела до змін у системі регулювання та функціонування місцевих бюджетів. Ухвалення нової редакції Бюджетного кодексу та Податкового кодексу, Державного бюджету на 2012 рік сприяють наданню місцевому самоврядуванню більшого фінансового змісту та зміцнюють підґрунтя для ефективного виконання органами місцевого самоврядування функцій на рівні регіонів та громад [130]. Так, за даними Міні-

стерства економічного розвитку і торгівлі України у першому півріччі 2011 р. функціонування сфери бюджету у більшості регіонів України характеризувалося низкою позитивних тенденцій, зокрема нарощенням доходів місцевих бюджетів (без трансфертів), зростання яких спостерігалось у 26 регіонах. При цьому, у всіх 26 регіонах приріст доходів місцевих бюджетів перевищував відповідний показник попереднього року [264].

До позитивних надбань у сфері бюджетно-податкової політики регіонального рівня на даному етапі можна віднести й започаткування (поширення) дії двох таких інструментів як:

1. формування Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР). Фонд пропонується створити як частину державного бюджету. Кошти фонду мають спрямовуватися на виконання державних цільових програм та інвестиційних програм, що стосуються розвитку регіонів, а також на фінансування інших визначених витрат;

2. інтенсифікація запровадження програмно-цільового методу бюджетування. Міністерством фінансів України були затверджені Основні підходи до запровадження програмно-цільового методу (ПЦМ) складання та виконання місцевих бюджетів. Цей документ містить чіткі етапи, завдання та графіки виконання положень Бюджетного кодексу щодо поширення ПЦМ на місцеві бюджети [130].

Тенденції щодо нарощення доходів місцевих бюджетів не в останню чергу були спричинені бюджетно-податковою реформою 2010–2011 рр., результативність якої, водночас, не можна оцінювати однозначно. Серед невирішених питань залишаються наступні: збереження практики нецільового використання коштів; порушення у використанні державних коштів; невиконання планових показників надання міжбюджетних трансфертів.

В Україні і досі мають місце системні проблеми, які супроводжують реформування бюджетно-податкової сфери і які вирішальним чином впливають на стабільний регіональний розвиток. Серед цих проблем слід відзначити зменшення фіскального потенціалу місцевих податків та зборів, непов-

не використання потенціалів оподаткування. Перелік місцевих податків та зборів в Україні було суттєво реформовано. Було виключено ті податки, які переважна більшість населення не сплачувала, і контролювати сплату яких державі було економічно недоцільно. До обов'язкових місцевих податків передано єдиний податок (був загальнодержавним), введено податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір. Причому перші три є обов'язковими для встановлення місцевою радою на території поширення її повноважень, а запровадження інших є правом місцевих рад. У бюджетів місцевого самоврядування було забрано такі вагомі джерела надходжень, як податок з реклами та ринковий збір, що складала до 90 % у структурі місцевих податків та зборів.

Іншою проблемою залишається невміння посадових осіб місцевих органів влади реалізовувати прихований податковий потенціал та ефективно регулювати економічну діяльність на місцях. Непрозорість в адмініструванні окремих податків призводить до недовикористання наявних можливостей оподаткування. Внаслідок значного обсягу тіньової діяльності та зайнятості поза увагою фіскальних органів залишаються персональні доходи громадян, підприємницька діяльність незареєстрованих суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу. Зокрема, йдеться про втрати бюджету від недоотриманого збору за запровадження окремих видів підприємницької діяльності, плати за землю та єдиного податку, невикористання туристичного потенціалу, що знаходиться у тіньовому секторі економіки.

Отже, реформа системи бюджетно-податкового регулювання 2010–2011 рр. має недоліки у вирішенні питання зміцнення бюджетів місцевого самоврядування, збільшення фіскального потенціалу регіонів та зменшення їх бюджетної залежності від держави.

Для зростання фінансового потенціалу подальше реформування бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку, реформування системи

формування місцевих бюджетів доцільно було б проводити за такими напрямками:

1. збільшення частки і обсягу власних надходжень місцевих бюджетів, мобілізація джерел надходжень та використання економічно вигідних, оновлених способів оподаткування;
2. вжиття заходів щодо зменшення фінансової залежності від державного бюджету;
3. підвищення ефективності витрачання коштів місцевих бюджетів, вжиття заходів щодо досягнення планових показників виконання бюджетів.

Вказані заходи дозволять реалізувати ідеї зміцнення фінансової основи регіонального розвитку, реально розширити повноваження органів місцевого самоврядування при вирішенні нагальних проблем місцевого розвитку, підвищать прогнозованість розвитку громад та регіонів, сприятимуть забезпеченню їх соціальної орієнтованості і спрямованості на гарантування безпечного та комфортного проживання громадян на всій території України [130].

Загалом можна відзначити інерційність дії бюджетно-податкових механізмів. Зберігаються сподівання на центральну владу, яка збільшує обсяги фінансового нецільового забезпечення регіонів, місцевій владі не вдалося переламати цю тенденцію і активізувати власні джерела доходів.

Місцеві органи влади практично позбавлені стимулів до нарощення доходів і раціонального їх використання. Це обумовлено тим, що значна частина зібраних на певній території коштів надходить до державного бюджету України, а обсяг коштів, що залишається на місцях, не дає можливості здійснювати перспективне прогнозування і планування розвитку територій [25]. Це негативно впливає на формування фінансового потенціалу регіонів, у яких немає стимулів для пошуку додаткових ресурсів фінансування реалізації програм соціально-економічного розвитку. Вказані проблеми мають бути вирішені шляхом подальшого зміщення акцентів із бюджетного забезпечення регіонального розвитку до бюджетного регулювання і стимулювання.

Стосовно політики управління державним боргом на місцевому рівні слід відмітити, що вона реалізується за рахунок використання міськими радами можливостей внутрішніх і зовнішніх запозичень, що мають кредитний та емісійний характер. Важливим джерелом фінансового забезпечення розвитку місцевого самоврядування є розміщення муніципальних облігацій. Одразу варто відмітити виключно низький рівень випуску облігацій місцевих позик. Перешкодами активного випуску місцевих цінних паперів є недостатня прозорість операцій на фондовому ринку, обмежений допуск до інформації про діяльність емітентів та поточну економічну ситуацію в місті (регіоні), обмеження емісії короткостроковими облігаціями, тривалість підготовки випуску (до 3 місяців), необхідність здійснення рейтингової оцінки облігацій до випуску, висока ризиковість інвестиційних проектів. [130] Не зважаючи на нерозвиненість емісійного ресурсу, він, на нашу думку, знаходиться серед можливих складових зростання фінансового потенціалу певної території у середньостроковій перспективі.

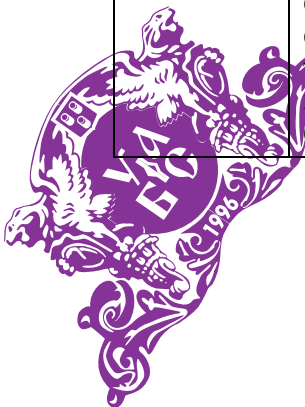
Для зростання фінансового потенціалу на місцевому рівні необхідне розширення умов та гарантій бюджетів міст стосовно здійснення зовнішніх запозичень.

Підсумовуючи викладене вище відмітимо, що за рівнем території фінансовий потенціал можна розглядати на державному та місцевому рівнях. На вказаних рівнях формування та управління фінансовим потенціалом має деякі особливості, які залежать від впливу реалізації фінансової політики. Найбільший вплив на формування фінансового потенціалу та управління ним чинить бюджетно-податкова складова фінансової політики. В той же час в роботі було доведено, що фінансовий потенціал не може бути реалізований тільки за рахунок засобів бюджетно-податкової політики. Вагомий вплив чинять грошово-кредитна політика та політика управління державним боргом. В роботі було систематизовано особливості формування фінансового потенціалу в розрізі складових фінансової політики і рівнів територіальності, а також особливості управління фінансовим потенціалом (табл. 2.11).

Таблиця 2.11 - Особливості управління фінансовим потенціалом в розрізі складових фінансової політики

Рівень управління	Складова ДФП		
	Бюджетно-податкова політика	Грошово-кредитна політика	Політика управління державним боргом
Особливості формування ФП			
Державний	Доходи державного бюджету: загальнодержавні податки і збори; неподаткові надходження; трансферти інших держав або міжнародних організацій; доходи від операцій з капіталом	Емісія грошей НБУ; регулювання обсягу золотовалютного резерву; вплив на обсяг грошової маси	Внутрішні запозичення (ОВДП, казначейські зобов'язання); зовнішні запозичення (ОЗДП, ЄБРР, Європейський Інвестиційний Банк, МВФ, Світовий Банк), гарантований державою зовнішній борг; гарантований державою внутрішній борг
Місцевий	Доходи місцевих бюджетів: частина загальнодержавних податків і зборів; місцеві податки і збори; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; міжбюджетні трансферти; добровільні внески	—	Зовнішні запозичення
Особливості регулювання ФП			
Державний	Бюджетні видатки; бюджетний дефіцит; податкові ставки; податкові пільги; альтернативні режими оподаткування; зміна строків сплати податків; податкові санкції	Ліміти кредитування для банків; пряме регулювання процентної ставки; ліміти на обсяг (вартість) кредитів окремим галузям; операції на відкритому ринку цінних паперів; зміна облікової процентної ставки; зміна вимог до рівня обов'язкових резервів депозитних інститутів	Випуск ОВДП, казначейських зобов'язань; випуск ОЗДП; зовнішні запозичення (МВФ, Світовий банк, ЄБРР)
Місцевий	Видаєтси місцевих бюджетів; ставки місцевих податків та зборів; податкові пільги; податкові санкції; міжбюджетні трансферти; формування Державного фонду регіонального розвитку; запровадження програмно-цільового методу бюджетування	—	Випуск облігацій місцевих позик; зовнішні запозичення

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 2

З метою визначення авторської позиції щодо понять «фінансовий потенціал», «управління фінансовим потенціалом» в роботі було проведено ретельний аналіз цих, а також цілого ряду пов'язаних з ними понять та категорій. Аналіз дозволив визначити «потенціал території» як можливість залучення та використання ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування території. Основу потенціалу території становить економічний потенціал. У результаті аналізу трактувань економічного потенціалу було встановлено, що він є уособленням рівня використання ресурсів, а також можливостей ще не залучених в економіку ресурсів. Важливою складовою потенціалу території є екологічний потенціал, реалізація якого є запорукою сталого розвитку суспільства. В роботі зауважено, що фінансовий потенціал виступає в якості фінансової бази для реалізації та ефективного управління екологічним потенціалом, а, отже, і необхідним елементом сталого розвитку суспільства.

Узагальнення численних варіантів структури економічного потенціалу території дозволило визначити його складові елементи, одним з яких є фінансовий потенціал.

Виділення авторами різних ключових характеристик дозволило систематизувати визначення фінансового потенціалу за наступними підходами: ресурсний підхід, підхід з позиції здатності, комбінований та екстремальний підходи. З'ясувавши основні характеристики фінансового потенціалу території, було запропоновано і обґрунтовано авторське визначення: фінансовий потенціал території – це загальна функція і оціночний показник території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.

Аналіз позицій вчених щодо виділення структурних елементів фінансового потенціалу території дозволив виділити два основних підходи, поєднання яких, на нашу думку, є оптимальним для комплексного відображення структури фінансового потенціалу. При цьому структуру формують суб'єкти – держава,

підприємства, кредитно-фінансові організації, домогосподарства та зовнішні організації, – які вступають у функціональні взаємовідносини.

За результатами дослідження виділено основні класифікаційні ознаки та види фінансового потенціалу.

Здійснивши аналіз теоретико-методологічних підходів до класифікації факторів впливу на фінансовий потенціал території, запропоновано додати до класифікаційних ознак ще одну – за видом, відповідно до якої необхідно розрізнити фактори прямого (нормативно-правове регулювання, фіскальна політика держави, грошово-кредитна політика, бюджетна політика, рівень розвитку фінансової інфраструктури, чисельність населення, кількість суб'єктів господарювання тощо) і опосередкованого (інвестиційний клімат, схильність населення до споживання та заощаджень, рівень розвитку міжнародних відносин, умови ведення, бізнесу, рівень науково-технічного прогресу) впливу.

Базуючись на результатах аналізу сутності фінансового потенціалу території, його ключових характеристик та факторів впливу, в роботі зауважено, що в загальному вигляді управління ФПТ являє собою систему прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування і ефективний розподіл ФП. Управління фінансовим потенціалом передбачає реалізацію ряду відповідних функцій, зокрема, регулювання, аналізу і оцінки, обліку та контролю.

За рівнем території фінансовий потенціал можна розглядати на державному та місцевому рівнях. На вказаних рівнях формування та управління фінансовим потенціалом має деякі особливості, які залежать від впливу реалізації фінансової політики. Найбільший вплив на формування фінансового потенціалу та управління ним чинить бюджетно-податкова складова фінансової політики. В той же час в роботі було доведено, що фінансовий потенціал не може бути реалізований тільки за рахунок засобів бюджетно-податкової політики. Вагомий вплив чинять грошово-кредитна політика та політика управління державним боргом. В роботі було систематизовано особливості формування фінансового потенціалу в розрізі складових фінансової політики і рівнів територіальності, а також особливості управління фінансовим потенціалом.

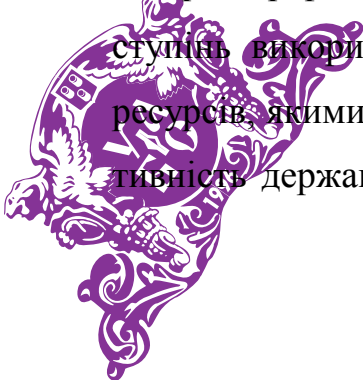
Важливим фактором успішності фінансової політики є її відповідність внутрішнім і зовнішнім можливостям території. На основі даних щодо фінансового потенціалу можна отримати повну інформацію щодо сукупності фінансових ресурсів території як наявних, так і перспективних. Використовуючи дані щодо наявного фінансового потенціалу з'являється можливість визначити оптимальний варіант розвитку фінансових відносин території – сформулювати її оптимальну фінансову політику. Знання рівня, якості, динаміки фінансового потенціалу дозволяє виявити внутрішні резерви, ширше використовувати фінансові стимули та забезпечити більш тісний зв'язок між плановими показниками розвитку території та реальними можливостями щодо їх виконання.

Фінансовий потенціал є важливим елементом, базисом, що забезпечує ефективну реалізацію фінансової політики, надаючи необхідну інформацію щодо обсягу наявних та можливих фінансових ресурсів. Екстраполяція методичних підходів, розроблених Марксом К. та Енгельсом Ф. в площину співвідношення фінансового потенціалу і фінансової політики дозволила краще і ширше розкрити особливості їх співвідношення.

Управління фінансовим потенціалом сприяє реалізації фінансової політики на всіх її етапах. Жодна з базових функцій фінансової політики не може ефективно виконуватись без інформації щодо фінансового потенціалу. Більшість проблем фінансової політики України пов'язані або можуть вирішитись шляхом управління фінансовим потенціалом.

Основою ефективної фінансової політики є адекватна оцінка фінансового потенціалу території з подальшими діями по плануванню та управлінню фінансовими ресурсами на базі отриманих значень.

Оцінка фінансового потенціалу не лише дозволяє визначити максимальний розмір фінансових ресурсів, що здатна одержати територія, але і визначити ступінь використання фінансового потенціалу, рівень залучення фінансових ресурсів, якими потенційно володіє територія, у фактичний обіг, оцінити ефективність державної фінансової політики шляхом порівняння значень фінансо-

вих потенціалів за декілька періодів, а також визначити величину резервів, якими володіє економіка території.

Аналіз методів оцінки фінансового потенціалу засвідчив відсутність певної усталеної методології. Існуючий плюралізм думок з одного боку дозволяє максимально широко подивитись на оцінку фінансового потенціалу, а з іншого – не дає можливості точно та адекватно його оцінити. Найбільш розповсюдженим та популярним в науковому середовищі є статистичний підхід, за яким фінансовий потенціал оцінюється як арифметична сума складових, що, в свою чергу, включають певні показники. Альтернативою даному методу є порівняльний підхід що базується на дослідженні декількох об'єктів з метою виявлення більш ефективних та динамічних відносно інших. Інформація про максимальні можливості при даних умовах в такому випадку закладена в показниках кращих об'єктів. Перспективними є методичні підходи, що базуються на регресійному аналізі та аналізі макроекономічних показників.

Незважаючи на різноманіття методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу території для всіх них характерними є певні недоліки. Так більшість науковців ігнорують той факт, що фінансовий потенціал – це в першу чергу здатність до генерації певного обсягу фінансових ресурсів, тому є категорію імовірнісною. Таким чином, оцінка потенціалу обов'язково має містити декілька сценаріїв, умовно кажучи, оптимістичний, песимістичний та реальний. З визначенням ймовірностей, з якими кожен зі сценаріїв може бути реалізований. На жаль, проведений нами аналіз показав, що такі оцінки робляться. А альтернативні сценарії не розробляються.

Крім того, основна маса зусиль науковців зосереджена на розрахунку, так званого використовуваного фінансового потенціалу, тобто того, що фактично може бути реалізований на даній території протягом найближчого часу. В той час як значну частку фінансового потенціалу складає нереалізований потенціал, що вимагає спеціальних та додаткових методів оцінки, як-то визначення настроїв споживачів, інвесторів, визначення бізнес-клімату території та перспектив її розвитку.

Ще одним важливим недоліком є ігнорування науковцями факту існування тіньового сектору, що фактично спотворює реальний стан речей. Більшість методик стосується аналізу суто «білого» сектору економіки, в той час як значна частина економіки, принаймні в Україні перебуває у тіні.

Таким чином, методологія оцінки фінансового потенціалу території, незважаючи на досить різноманітний інструментарій на сьогодні не є досконалою і вимагає переосмислення з метою наближення до економічних реалій та підвищення якості результатів.

Результати, отримані автором і представлені в даному розділі було опубліковано у таких працях автора:

1. Боронос В.Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Боронос В.Г. Сутність та структура бюджетної системи України // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста: Монографія: у 2 т. – Том 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / За заг. ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 12-18
3. Боронос В. Г. Місце і роль фінансового потенціалу регіону в дослідженні стійкості економічного розвитку території // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2010. - №11. – С. 18-24
4. Боронос В. Г., Карпенко І. В. Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». Спецвипуск – 2011.- №1(108) – С. 32-36
5. Боронос В. Г. Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ– 2011. – С. 99-101
6. Боронос, В. Г. Роль і місце фінансового потенціалу території в державній фінансовій політиці [Текст] / В. Г. Боронос // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць (Серія «Економіка», вип. 218) / ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – том XIII. – С. 8-17

РОЗДІЛ 3

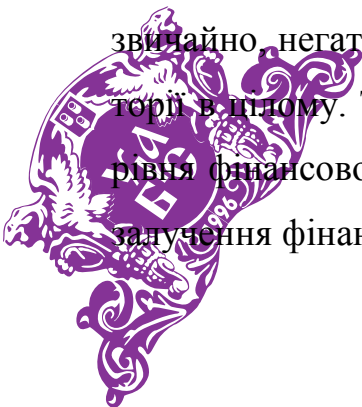
ОБГРУНТУВАННЯ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЙТИНГУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ПРИ УПРАВЛІННІ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЙ

3.1 Світові рейтинги й оцінки та їх роль у формуванні фінансового потенціалу території

Рівень фінансового потенціалу території залежить від багатьох факторів, деякі з яких детально аналізувались в попередніх підрозділах роботи. Умовно ми їх поділяли в залежності від джерел формування фінансових ресурсів, а також можливостей їх використання.

В умовах фінансової глобалізації досить важливими, на нашу думку, є питання, пов'язані з зовнішніми джерелами фінансування. Це пов'язане з тим, що, з одного боку, «зовнішні» фінансові ресурси мають значно меншу вартість залучення (відносно внутрішніх), а з іншого – звернення до зовнішніх джерел фінансування відкриває набагато більші можливості відносно обсягів ресурсів, що можна залучити.

Особливої актуальності дане питання набуло після початку світової фінансової кризи. Традиційні джерела фінансування (в першу чергу, кредити національної банківської системи) виявились майже недоступними і значно зросли у вартості. Робота внутрішні джерела формування фінансового потенціалу на невизначений час не в змозі адекватно виконувати свою функцію, що не тільки позбавляє певну територію можливостей збільшення обсягу фінансових ресурсів, але і звужує можливість використання наявних фінансових ресурсів, що, звичайно, негативно відображається на соціально-економічному розвитку території в цілому. Таким чином, майже єдиним джерелом підтримання належного рівня фінансового потенціалу та його збільшення сьогодні є зовнішні джерела залучення фінансових ресурсів.

У цьому напрямку діяльності слід обов'язково розглянути цілий ряд проблем як організаційного характеру (в першу чергу щодо відповідності українських господарських суб'єктів міжнародним вимогам), так і інформаційного.

Проблема асиметрії інформації є однією з найбільш обговорюваних в наукових колах. І, дійсно, з переходом до інформаційного суспільства і розвитком процесів глобалізації, обсяги релевантної інформації зростають за експонентою, що значно ускладнює управлінські рішення, особливо в області інвестування, оскільки остання вимагає надретельного аналізу об'єкту інвестування, обов'язкову оцінку ризиків інвестування тощо.

Інвестиційні компанії не здатні в повному обсязі оцінювати всю інформацію щодо потенційних об'єктів інвестування за рахунок лише власних сил. Цим і обумовлена поява різного роду рейтингів, індексів і оцінок країн, регіонів, компаній за різними напрямками, а саме їхньої інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, кредитоспроможності, ділової привабливості тощо. Використання результатів цих досліджень надає можливість інвестиційним компаніям орієнтуватись в морі інформації, прискорює і полегшує прийняття інвестиційних рішень. Що призводить як до зростання фінансового потенціалу, так і до його зменшення – залежно від того, наскільки позитивні оцінки отримав той чи інший об'єкт рейтингування.

Організація, що розраховує той чи інший рейтинг, оцінюючи територію за певними критеріями, а також порівнюючи її з іншими, фактично формує її імідж в очах потенційних інвесторів. У випадку позитивного іміджу у території з'являється можливість отримати доступ до відносно дешевих та значних за обсягами фінансових ресурсів, що забезпечить значне розширення її фінансового потенціалу (рис. 3.1).

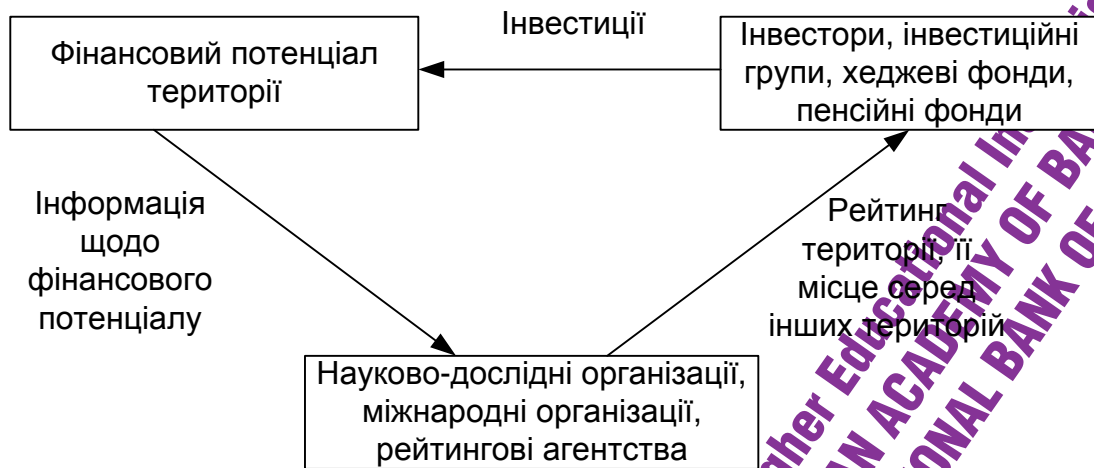

Рис. 3.1 – Вплив рейтингових оцінок на фінансовий потенціал території

Таким чином, територіальні громади мають активно працювати над власним іміджем, при чому не лише шляхом покращення соціально-економічних показників, а й за рахунок активної співпраці з провідними міжнародними організаціями, чиї рейтинги та оцінки формують думку потенційних інвесторів.

Виходячи з цього, вважаємо за необхідне провести дослідження найбільш впливових рейтингів, індексів, оцінок, а також організацій, що їх присвоюють та ключових положень в методології оцінки. Все це надасть необхідну інформацію для конкретизації зусиль щодо поліпшення іміджу і, за рахунок цього, підвищення фінансового потенціалу.

На сьогоднішній день існує велике різноманіття рейтингів, рейтингових оцінок, індексів тощо, метою яких є зниження асиметрії інформації. Це: індекси конкурентоздатності; рейтинги інвестиційної привабливості; кредитні рейтинги; рейтинги інвестиційних ризиків; індекси економічної свободи; індекси глобалізації; індекси корупції тощо.

Організацій, що здійснюють оцінки та проводять різного роду ранжування, досить багато, тому для формування більш чіткої уяви про них вони можуть бути розподілені на такі групи:

науково-дослідні організації, дослідницькі інститути;

- міжнародні організації для яких проведення відповідних досліджень є другорядним напрямом діяльності, але необхідним для прийняття рішень за основними напрямками (ООН, ЮНЕСКО, МВФ, Світовий банк тощо);
- рейтингові агентства;
- інформаційні агентства.

Аналіз інформаційних джерел, а також наукових праць, що містять в собі посилання на різного роду рейтингові оцінки, дозволив сформулювати наступний перелік організацій, чиї оцінки потенційно можуть здійснювати значний вплив на імідж території (територіальної громади) чи її суб'єктів за типами (табл. 3.1, 3.2, 3.3, 3.6). Звичайно даний перелік не претендує на абсолютну повноту, втім, основні «гравці» в ньому присутні, тому вибірку можна вважати репрезентативною.

Таблиця 3.1 – Провідні міжнародні та національні науково-дослідні організації, що здійснюють дослідження щодо присудження різного роду рейтингів [228,229,232,236,238]

Назва організації (країна)	Основний індекс (рейтинг) – позиція України в рейтингу/загальна кількість місць
Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD) (Лозанна, Швейцарія)	Рейтинг конкурентоспроможності - 57/59
Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)	Індекс благополуччя (складається для 34 ведучих країн з ринковою економікою, Україна до цього числа не входить)
Дослідний центр «Фонд спадщини» (The Heritage Foundation), США	Індекс економічної свободи – 163/183
Дослідний центр Brookings Institution, США	Рейтинг слабкості держав, що розвиваються – 107/141
Інститут Като, США	Рейтинг економічної свободи - 125/157

Як показав аналіз, провідні міжнародні дослідні центри вкрай негативно оцінюють Україну та її економічні «успіхи». На жаль, рівень конкурентоспроможності економіки України та умов ведення в ній економічної діяльності не тільки поступаються розвиненим країнам, але і не відповідають навіть усередненим оцінкам, що робить Україну не лише аутсайдером в Європі, але і в цілому в світі, ставлячи в один ряд з найбільш проблемними та неблагополучними країнами та регіонами.

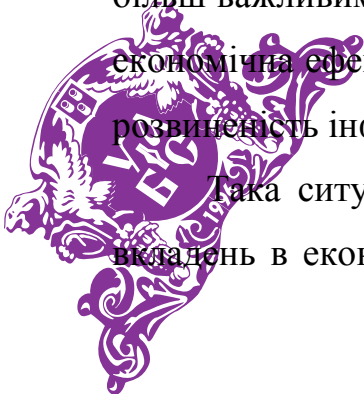
Проаналізуємо детально найбільш резонансні, а отже і найбільш впливові рейтинги. Почнемо з рейтингу конкурентоспроможності Інституту розвитку менеджменту – IMD (Лозанна, Швейцарія). Даний рейтинг оцінює «успішність» 59 країн за різними факторами конкурентоспроможності, що згруповані за такими групами: економічні показники, ефективність діяльності уряду, ефективність бізнесу та інфраструктура [341].

Як відмічає Геєць В., оцінки за цим рейтингом є найбільш показовими, оскільки вони здійснені для більшості розвинених країн, а не для всіх держав світу. Таким чином база порівняння не занижується штучно (коли порівнюються результати національної економіки з найменш розвиненими країнами світу) і з'являється можливість оцінити реальний стан речей та проблемні моменти [341].

Варто відмітити, що з початком світової фінансової кризи Інститут розвитку менеджменту ввів ряд додаткових факторів оцінки, які мають характеризувати здатність країни витримувати економічні шоки.

Що стосується України, то, на жаль, вона посідає останні місця майже за всіма ключовими позиціями даного рейтингу, знаходячись нижче Греції, Болгарії, Аргентини тощо, обігнавши лише дві країни – Хорватію та Венесуелу. Найбільш важливими питаннями, що потребують негайного вирішення є наднизька економічна ефективність, низька ефективність управління країною, а також нерозвиненість інфраструктури [328].

Така ситуація, звичайно, не може стимулювати інвесторів до активних вкладень в економіку України. Отже, наявний фінансовий потенціал не може

бути реалізований в повному обсязі та в значній мірі позбавлений ресурсів та перспектив росту.

Ще одним індексом, публікації якого мають серйозний резонанс в пресі та економічних колах, є Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom), що розраховується Американським дослідним центром «Фонд спадщини» (The Heritage Foundation) і газетою The Wall Street Journal.

Експерти The Heritage Foundation визначають економічну свободу як «відсутність урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком необхідної громадянам захисту і підтримки свободи як такої». Аналіз економічної свободи проводиться Фондом з 1995 року. Ступінь свободи економіки розраховується за середнім арифметичним десяти показників: свобода бізнесу, торгівлі, фінансового сектору, інвестицій та праці, монетарна та фіскальна свободи, гарантії прав власності, розмір бюрократичного апарату, ступінь захисту від корупції.

Країни світу, що представлені в звіті за 2011 рік (їх 183), розділені на п'ять умовних груп у відповідності зі своїм рейтингом за Індексом економічної свободи: «вільні», «переважно вільні», «помірно вільні», «переважно невольні» і «невільні». Укладачі Індексу вважають, що між свободою економіки та успішністю її розвитку є певний взаємозв'язок [228].

Україну було віднесено до групи несвободних країн разом з Іраном, Венесуелою, Північною Кореєю, Білоруссю та цілим рядом африканських країн. При чому протягом останніх років рівень економічної свободи України мав чітку тенденцію до зниження (рис. 3.2).

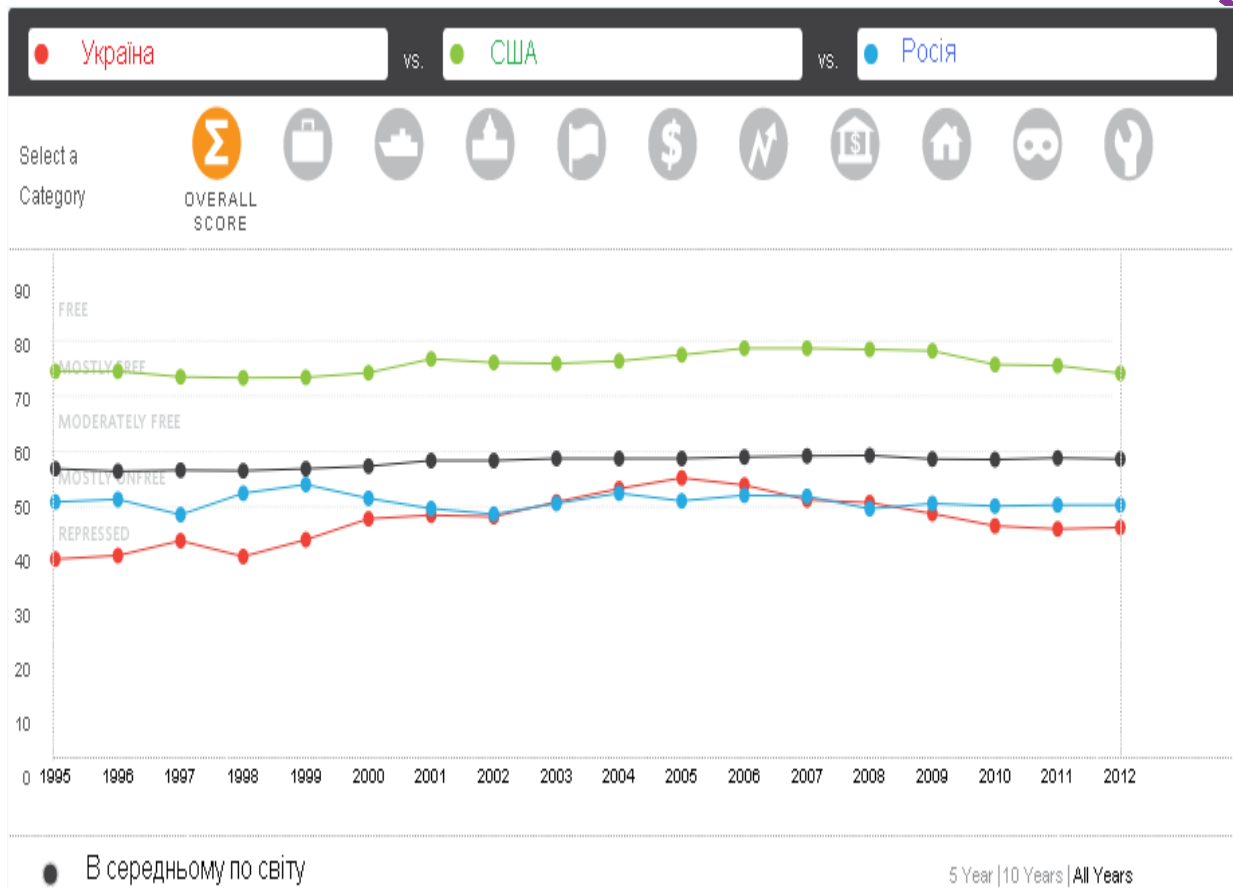

Рис. 3.2 – Динаміка значень Індексу економічної свободи за вибраними країнами та в середньому по світу протягом 2008-2012 років [228]

Головними характерними особливостями несвободних країн є низький рівень захисту прав власності, високий рівень корупції, перешкоди для підприємницької діяльності, нерозвиненість та недотримання законодавчих норм та недосконалість судової системи, а також несприятлива політична обстановка. Крім того експерти Фонду відмічають нерозвиненість фінансового сектору, недостатні зусилля з боку держави по співпраці з іноземними інвесторами, а також проблему бюджетного дефіциту [228].

Окрім дослідницьких організацій, присвоєнням різного роду рейтингових оцінок займаються і міжнародні організації економічного та соціального розвитку. Перелік найбільш впливових з них та результати рейтингів, що виставляються ними Україні наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Провідні міжнародні організації загального напрямку, що здійснюють дослідження з виставлянням різного роду оцінок та ранжування [230,231,233,234,235,237,239,240,241,242,243,244,245,246,247]

Назва організації	Основний індекс (рейтинг) – позиція України в рейтингу/загальна кількість місць
Світовий банк	Рейтинг ведення бізнесу – 152/183 Глобальний рейтинг економік за показником валового національного доходу на душу населення – 122/198
Міжнародний валютний фонд	Макроекономічні індикатори
ООН. Програма розвитку людства	Індекс людського розвитку – 69/169
ЮНКТАД Конференція ООН з торгівлі і розвитку	Індекс торгівлі і розвитку – 37/123 Індекс залучення прямих іноземних інвестицій (Inward FDI performance Index) – 38/141
ЮНЕСКО	GERD (індекс витрат на дослідження та розвиток) Рівень грамотності населення
Всесвітній економічний форум (Давос, Швейцарія)	Індекс конкурентоспроможності економічного зростання – 82/142 Індекс залучення країн у міжнародну торгівлю – 71/121
Європейський банк реконструкції та розвитку	Макроекономічні індикатори
Центр антикорупційних досліджень Transparency International	Індекс сприйняття корупції – 152/182
Євростат	Макроекономічні індикатори
Міждержавний статистичний комітет СНД	Макроекономічні індикатори
Компанія BERI (Business Environment Risk Intelligence S.A.), США	Рейтинг ділового ризику (BRS)
Аудиторська фірма PricewaterhouseCoopers	Рейтинг країн за рівнем складності податкової системи – 177/178
Компанія Maplecroft (Великобританія)	Індекс інвестиційних ризиків – 74/196
Міжнародна фінансова корпорація «Фонд миру»	Рейтинг легкості ведення бізнесу – 139/178 Рейтинг найбільш неспроможних країн світу – 110/177

Як бачимо, основним інструментом для проведення ранжування за різними соціально-економічними аспектами діяльності країн є макроекономічні індикатори та статистичні дані, втім ряд організацій (Світовий банк, Всесвітній економічний форум, Центр антикорупційних досліджень, Transparency International тощо) використовують спеціально розроблені показники, що узагальнюють за певним алгоритмом найбільш значимі дані та формують підсумкове значення, що значно полегшує загальне сприйняття та процес порівняння даних щодо конкретної країни з іншими країнами.

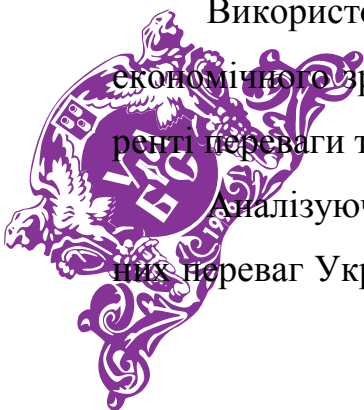
Незважаючи на ряд умовно позитивних результатів в індексах ООН, що обумовлені кількісними показниками діяльності економіки України (обсяги зовнішньої торгівлі, експорту та імпорту тощо), аналіз якісних складових економічної системи України свідчить про низьку конкурентоспроможність, високі інвестиційні ризики та корупцію, вкупі з відсутністю адекватних умов для здійснення економічної діяльності.

Проаналізуємо більш детально найбільш впливові рейтинги з наведених у таблиці 3.2.

Почнемо з індексу конкурентоспроможності економічного зростання, що розраховується Всесвітнім економічним форумом (Давос, Швейцарія). Даний індекс розроблений для оцінки здатності економіки досягати і підтримувати стабільне економічне зростання в середньо- і довгостроковій перспективі. Складається він з трьох компонентів: базові вимоги (інституції, інфраструктура, макроекономічне оточення, охорона здоров'я та базова освіта), показники ефективності (вища освіта, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку), інноваційні фактори (складність бізнесу, інновації) [248].

Використовуючи дані з досліджень за індексом конкурентоспроможності економічного зростання та його складовими можна не лише визначити конкурентні переваги тієї чи іншої країни, але і слабкі місця, що характерні для неї.

Аналізуючи останній звіт, можна відмітити наявність певних конкурентних переваг України за такими складовими як вища освіта, ефективність ринку

праці, розмір ринку. При цьому слабкими місцями держави є макроекономічне оточення суб'єктів господарювання, недостатній розвиток фінансового ринку, низька ефективність товарного ринку, слабкість інституційної складової

Особливий інтерес для завдань даного дослідження, з позиції вивчення фінансового потенціалу, має показник розвиненості фінансового ринку України, за яким вона посідає 116 місце зі 142 країн світу, що входять до рейтингу.

Важливими є дослідження умов ведення бізнесу, що проводиться в рамках оцінки індексу конкурентоспроможності. Основними факторами, що негативно впливають на ведення бізнесу в Україні є корупція (16%), податкове регулювання (14,4%), доступ до фінансових ресурсів (13,6%), неефективність регуляторної діяльності (10,3%) тощо [437].

Рейтингом, що найбільш серйозно сприймається в світі є рейтинг ведення бізнесу, який розраховується Світовим банком.

Основною метою створення даного індексу є оцінка якості правил, що регулюють та впливають на діяльність компаній в тій чи іншій країні протягом всього їх життєвого циклу – починаючи від створення і закінчуючи ліквідацією даних компаній.

Автори рейтингу відзначають, що в системах з прозорими і ефективними нормами регулювання підприємницької діяльності, доступ до ділових можливостей в меншій мірі обумовлений особистими зв'язками чи спеціальними привілеями, а більша частина економічної діяльності здійснюється у формальному секторі економіки, де вона може користуватися належним регулюванням та оподаткуванням.

У проєкті беруть участь понад 6700 експертів в різних країнах світу – консультанти з питань підприємницької діяльності, юристи, економісти, урядовці, а також провідні вчені країн, які надають методичну та експертну допомогу.

Рейтинг складається на підставі 10 індикаторів регулювання підприємницької діяльності, що враховують час і вартість виконання підприємцем вимог держави з реєстрації нового підприємства, діяльності підприємства, ведення

торговельних операцій, забезпечення виконання контрактів, оподаткування та закриття підприємства. Кожен індикатор має рівну вагу. При цьому не враховуються такі змінні, як макроекономічна політика, якість інфраструктури, кваліфікація робочої сили, коливання валютних курсів, думки інвесторів, безпека і рівень корупції.

Таким чином, умови організації та ведення бізнесу розглядаються без урахування політичних аспектів, виключно на рівні законодавчих положень і нормативів.

У підсумковому рейтингу всі країни ранжуються за рівнем сприяння веденню бізнесу з 1 до 183 місця, перше місце – найбільш високе. Висока позиція країни означає, що її регуляторний клімат сприяє веденню бізнесу [267].

Згідно з останнім дослідженням, результати якого були опубліковані в аналітичній доповіді «Ведення бізнесу в 2012 році», Україна посідає 152 місце. З 10 індикаторів, що аналізувались, лише 2 можна вважати такими, що позитивно характеризують умови ведення бізнесу в Україні – це отримання кредиту (24 місце) та виконання контрактів (44 місце). За іншими позиціями Україна є не лише європейським, але і світовим аутсайдером. Зокрема за такими індикаторами як одержання дозволів на будівництво (180 позиція), сплата податків (181), реєстрація власності (166) [267].

Те, що ці результати є об'єктивною реальністю, а не суб'єктивними оцінками, підтверджують результати дослідження «Сплата податків», що було проведене однією з найбільших аудиторських фірм в світі – PricewaterhouseCoopers, за якими Україна посіла 177 місце зі 178 учасників щодо зручності податкових систем [331].

Важливу роль в подоланні інформаційної асиметрії відіграють інформаційні агентства. Деякі з них розробили власні методики рейтингування та оцінювання країн за тими чи іншими критеріями – таблиця 3.3.

Таблиця 3.3 – Провідні інформаційні агентства, що здійснюють дослідження з виставлянням різного роду рейтингів [249,259,255,256,257,258,260,261,262,263]

Назва організації (країна)	Основний індекс (рейтинг) – позиція України в рейтингу/загальна кількість місць
The Wall Street Journal (США)	Індекс економічної свободи (розробляється разом з The Heritage Foundation) – 163/183
Economist (США)	Рейтинг демократичності країн – 79/165 (Україну було віднесено до групи країн з «проблемною демократією»)
Euromoney (Великобританія)	Рейтинг ризику країн – 89/186
Economist (Великобританія)	Рейтинг підприємницької привабливості – 70/82
Foreign Policy Journal (США)	Індекс глобалізації – 42/72 Індекс недездатних країн (Failed States Index) – 110/177
Журнал Forbes (США)	Рейтинг країн з найбільш сприятливими умовами для бізнесу (Best Countries for Business) – 105/134 Рейтинг країн з найгіршою економікою – 4/10
Журнал International Living (США)	Рейтинг країн за рівнем життя (Quality of Life Index) – 73/192
Журнал Business Insider (США)	Рейтинг країн з загрозою дефолту – 6/18
Журнал Institutional Investor (США)	Оцінка кредитоспроможності країн – 90/178
Newsweek (США)	Рейтинг кращих країн (Newsweek's The World's Best Countries) – 49/100

Проаналізуємо більш детально деякі з наведених в табл. 3.3 рейтингів. Почнемо з рейтингу ризику країн, що складається журналом Euromoney двічі на рік.

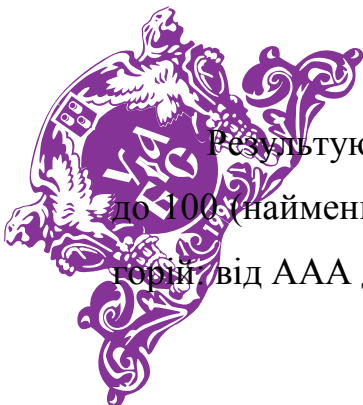
Опубліковані журналом Euromoney результати становлять собою таблицю з ранжируванням переліком країн, побудованим в порядку зменшення величини інтегрального показника надійності. Цей показник вимірюється в інтервалі від 0 до 100 і є фактичною сумою оцінок, отриманих експертним або розрахунково-аналітичним шляхом по дев'яти показникам (див. табл. 3.4).

Таблиця 3.4 – Складові методики оцінки ризику країни Euromoney [255]

Назва складової	Вага	Особливості розрахунку
Економічні дані	25%	Враховують динаміку росту економіки країни, ступінь її стійкості, стабільність грошово-кредитної системи, стан поточного платіжного балансу, розмір бюджетного дефіциту, рівень безробіття тощо
Політичний ризик	25%	Оцінку здійснюють на основі експертних висновків за шкалою від 0 - високий ризик до 10 - низький ризик
Боргові показники	10%	Розраховується на базі статистичної інформації, що публікується Світовим банком
Неспроможність до обслуговування боргу	10%	Розраховується на базі зовнішньої заборгованості, по якій протягом останніх трьох років були неплатежі чи переглянуті строки погашення
Кредитоспроможність	10%	Розраховується як середня з трьох показників кредитного рейтингу, які публікуються у відношенні офіційних позичальників агентствами «Moody's», «Standard & Poor's» і Міжнародним довідником з ризику країн. Країни, що не мають рейтингу, або ті, чий рейтинг нижче «BB», отримують оцінку 0 балів. Країни, що мають рейтинг тільки відносно короткострокових позик, прирівнюються до країн категорії «BBB»
Доступність банківського кредитування	10%	Оцінки базуються на опублікованих Світовим банком даних про величину приватних, негарантованих державою довгострокових запозичень банків, виражених у відсотках до річного обсягу ВВП. Країни ОЕСР автоматично отримують оцінку 10.
Доступність до короткострокових фінансових ресурсів	5%	Оцінки встановлюються виходячи з того, до якої категорії позичальників відповідно до класифікації ОЕСР відноситься конкретна країна. Позичальники I групи отримують оцінку 10, позичальники II групи - оцінку 5 і позичальники III групи - оцінку 0.
Доступ до ринків капіталу	5%	Аналіз здійснюється експертами «Euromoney», які визначають, наскільки легко країна могла б розмістити позики на міжнародному ринку облігацій або отримати торговий кредит. Оцінка 10 балів означає, що не виникло б жодних проблем. Нульова оцінка свідчить про неможливість розміщення позики.
Дискаунт по форфейтингу	5%	Країни, для яких форфейтингові операції недоступні, отримують оцінку 0. Дані для аналізу надають компанія «Morgan Grenfell Trade Finance Ltd», Лондонська біржа форфейтингових компаній та ін..

Результуюче значення ризику країни варіюється від 0 (найбільший ризик) до 100 (найменший). Дані числові значення конвертуються в 10 літерних категорій, від AAA до N/R [347].

Станом на березень 2011 Україна посідала 89 місце зі 186 країн, що аналізувались [410].

Ще одним рейтингом, що привертає увагу в межах даного дослідження є рейтинг країн з найбільш сприятливими умовами для бізнесу (Best Countries for Business), який складається журналом «Форбс» – одним із найбільш авторитетних і відомих друкованих видань в світі.

Експерти «Форбс» оцінюють умови ведення бізнесу в 134 країнах, враховуючи такі фактори як майнові права, інновації, податки, розвиток технологій, корупцію, рівень особистої та економічної свободи, бюрократію, захист інвесторів.

За результатами дослідження, за підсумками 2011 року, Україна посіла 105 місце зі 134 країн (при чому у порівнянні з попереднім роком країна втратила 7 позицій). Найбільш провальними показниками виявились податкове навантаження (134 місце), рівень монетарної свободи (126), захист прав власності (114), корупція (110) [404].

Цікавим з точки зору узагальнення основних світових рейтингів та оцінок є рейтинг 100 кращих країн світу від журналу Newsweek.

Аналітична група Newsweek поєднала дані, зібрані міжнародними організаціями, які регулярно випускають світові рейтинги за різними тематиками. Якість держав оцінювалося на основі п'яти загальноприйнятих ключових показників національного добробуту (табл. 3.5).

Таким чином було складено своєрідну метрику 100 країн, яка представлена на сайті журналу у вигляді інтерактивного рейтингу. Варто відзначити, що рейтинг видається більш наочним при порівнянні країн однакового розміру і добробуту, тому експерти розбили основну групу з 100 країн на підгрупи, виходячи з чисельності населення та доходів тих чи інших держав. У редакційній статті уточнюється, що робота над рейтингом проводилася протягом декількох місяців за участю ряду міжнародних експертів, а також аналітиків консалтингової компанії McKinsey & Company [432].

Таблиця 3.5 – Показники оцінки країн за рейтингом Newsweek [257]

Показник	Особливості розрахунку
Стан освіти	Оцінювався за середнім рівнем тестів TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) або PISA (Programme for International Student Assessment). Для країн, в яких такі тести не проводяться, оцінки визначені на підставі даних міжнародних організацій за рівнем грамотності та середньої тривалості навчання.
Стан охорони здоров'я	Оцінювався за показниками Всесвітньої організації охорони здоров'я – очікуваної тривалості життя при народженні, враховуючи середню кількість років, яку людина може прожити в повному здоров'ї, і з урахуванням років життя в неповному здоров'ї у зв'язку із захворюванням або травмою.
Якість життя	Оцінювалась за рівнем суспільної нерівності, бідності, стандартів життя, фізичної, екологічної та економічної безпеки. Для оцінки нерівності враховувався коефіцієнт Джині – ступінь нерівності в доходах сімей та гендерний розрив – ступінь нерівності між чоловіками і жінками. Рівень бідності визначався за відсотком населення, що живе менш ніж на два долари США на день у цінах 2005 року. Стандарти життя вимірювалися за рівнем споживання на душу населення. Рівень фізичної безпеки визначався за кількістю насильницьких злочинів і вбивств на душу населення. Рівень екологічної безпеки визначався по санітарному стану навколишнього середовища. Економічна безпека визначалася за рівнем безробіття.
Динаміка економічного розвитку	Оцінювалась за показниками зростання ВВП, диверсифікації економіки, якості підприємницького середовища, інновацій, капіталізації фондового ринку.
Політичне середовище	Оцінювалось за показниками якості виборчого процесу, участі громадян у політичному житті, якості функціонування уряду, свободі вираження переконань, об'єднання в асоціації, верховенства закону, особистої свободи і прав особистості. Також використовувався показник рівня демократизації та дані ризиків через політичні рішення, з якими стикаються уряд, компанії та інвестори в зарубіжних країнах.

Кращою країною світу автори дослідження назвали Фінляндію. Ця країна посідає перше місце за станом освіти, четверте – за якістю життя, п'яте – за станом політичного середовища, восьме – за динамікою економічного розвитку, і сімнадцятою – за станом охорони здоров'я. Далі в першій десятці: Швейцарія, Швеція, Австралія, Люксембург, Норвегія, Канада, Нідерланди, Японія і Данія. Сполучені Штати Америки опинилися на 11 місці.

Україна в рейтингу посіла 49 місце. Більш менш задовільні показники наша країна продемонструвала за критеріями освіта (40 місце), якість життя (40), а також політичне середовище (50), натомість за рівнем економічної динаміки (66) та здоров'я Україна є серед світових аутсайдерів [414].

Ще одними важливими суб'єктами, що знижують інформаційну асиметрію на світовому економічному просторі є рейтингові агентства. Перелік провідних міжнародних рейтингових агентств, що оцінюють країни наведено в табл. 3.6.

Таблиця 3.6 – Провідні міжнародні рейтингові агентства, що здійснюють рейтингування країн [312,313,314,315,316,317,318]

Назва організації	Основний індекс (рейтинг) – позиція України в рейтингу/загальна кількість місць
Moody's	Суверенний рейтинг країни – B2 прогноз стабільний
Standard and Poor's	Довгостроковий рейтинг за зобов'язаннями в національній валюті – B+, прогноз стабільний
Fitch	Довгостроковий рейтинг дефолту емітенту в національній валюті – B, позитивний
Japan Rating And Investment Information, Inc.	Рейтинг по зобов'язанням в національній валюті – BB-, прогноз стабільний
Dominion Bond Rating Service	Суверенний рейтинг країни. Україна не оцінюється даним рейтинговим агентством
Kroll Bond Rating Agency, Inc	Рейтинг фінансової сили країни. Україна не оцінюється даним рейтинговим агентством
Egan-Jones Rating Company	Суверенний рейтинг країни. Україна не оцінюється даним рейтинговим агентством

Оскільки найбільшим впливом на фінансовий потенціал території володіють саме кредитні рейтинги ведучих рейтингових агентств світу, нами буде приділена особлива увага ним у наступних підрозділах роботи.

Отже, за результатами аналізу провідних рейтингів та індексів світу іноземний інвестор побачив би дуже неприглядну для України картину – корумпована країна з надзначним податковим тягарем і вкрай несприятливими умовами бізнесу, що знаходиться на межі дефолту. Досить важко уявити собі раціонального економічного суб'єкта, що за своєї волі став би інвестувати кошти в таку країну, особливо враховуючи наявність близько 100 альтернатив. Таким чином, фінансовий потенціал України значно звужується, оскільки обмежуються обсяги залучення іноземних фінансових ресурсів.

Ще одним варіантом використання даних міжнародних рейтингів є прийняття їх в якості бази для побудови оцінки рівня використання фінансового потенціалу країни. Перераховуючи методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу (підрозділ 2.3 роботи), ми зауважували на тому, що одним з основних методів оцінки фінансового потенціалу є порівняльний. Згідно з цим методом, порівнюються декілька об'єктів з метою виявлення більш ефективних та динамічних відносно інших. Інформація про максимальні можливості при даних умовах в такому випадку закладена в показниках кращих об'єктів.

Таким чином, інформація, що криється в різного роду рейтингах може виступати в якості бази для оцінки фінансового потенціалу країни чи рівня його використання.

Головним питанням, на нашу думку, є вибір певного індикатора, що в достатньо повній мірі ми би охарактеризувати фінансовий потенціал, або, принаймні, його основну частину.

Виходячи з макроекономічної теорії, а також результатів теоретичних досліджень сутності фінансового потенціалу та підходів до його оцінки, що були проведені у другому розділі роботи, таким показником (індикатором) можна вважати ВВП країни. Втім, звичайно, валові обсяги ВВП не дають об'єктивних передумов для використання порівняльного методу. З цією метою варто використовувати його похідну – рівень ВВП на душу населення. Статистика за даним показником надається багатьма міжнародними організаціями, в тому числі і Світовим банком.

При порівнянні рівня ВВП на душу населення конкретної країни з даними по інших країнах з'являється принципова можливість визначити не лише місце держави в загальносвітовому рейтингу, але і визначити, наскільки ефективно держава використовує наявний в неї потенціал. Наприклад, рівень використання фінансового потенціалу можна оцінювати за наступною формулою (формула 3.1):

$$P_{\text{фп}} = \frac{ВВП_i}{ВВП_n}, \quad (3.1)$$

де $P_{\text{фп}}$ – рівень використання фінансового потенціалу

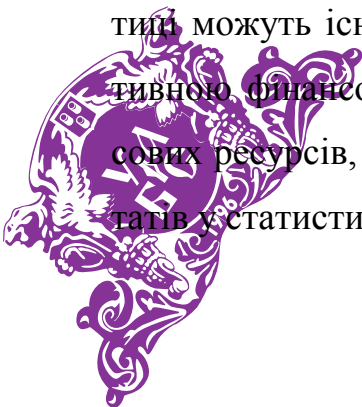
$ВВП_i$ – ВВП на душу населення в країні, що аналізується;

$ВВП_n$ – середній рівень ВВП на душу населення по групі країн, що найбільш близькі до аналізованої країни за соціально-економічними та географічними умовами.

Рівень використання фінансового потенціалу може бути менше 1 у випадку відносно неефективного його використання та більше 1, якщо використовується відносно більш ефективно.

Аналіз можна проводити по двох напрямках - оцінка поточного рівня використання та оцінка перспективного рівня використання фінансового потенціалу.

Пояснимо більш детально. Якщо порівняти значення конкретної країни зі значеннями країн, що схожі за рівнем соціально-економічного розвитку, природного потенціалу тощо, ми можемо визначити наскільки ефективно використовується фінансовий потенціал в поточному періоді. Тобто в теорії коефіцієнт має дорівнювати 1, оскільки порівнюються умовно рівні країни. Втім на практиці можуть існувати розбіжності. Ці розбіжності можна пояснити як неефективною фінансовою політикою, неефективним використанням наявних фінансових ресурсів, так і банальним «неврахуванням» фактично досягнутих результатів у статистиці, у тому числі існуванням тіньового сектору економіки.

Наприклад, за різними оцінками рівень тіньового сектору України коливається від 30% (офіційні оцінки Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [10]) до 55% (дослідження західних вчених, зокрема Шнайдера Ф. [433,434]).

Тобто фінансовий потенціал такого плану використовується в Україні, але не враховується в офіційній статистиці. Тому вважаємо за необхідне при здійсненні розрахунків вводити корегувальний коефіцієнт на фактор тіньової економіки. Таким чином, формула 1 має бути трансформована і прийме наступний вигляд (формула 3.2)

$$P_{\text{фп}} = \frac{ВВП_i \times Kme_i}{ВВП_n \times Kme_n}, \quad (3.2)$$

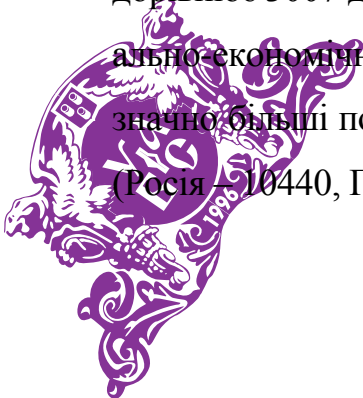
де Kme_i - коефіцієнт тіньової економіки країні, що аналізується;

Kme_n - середній коефіцієнт тіньової економіки по групі країн, що найбільш близькі до аналізованої країни за соціально-економічними, географічними умовами.

В свою чергу коефіцієнт тіньової економіки (kmi) пропонується розраховувати наступним чином (формула 3.3)

$$Kme = \frac{1}{\text{частка тіньової економіки}} \quad (3.3)$$

Звернемось до конкретних цифр. Згідно зі статистичними даними, що опубліковані Світовим банком, для України рівень ВВП України на душу населення дорівнює 3007 доларів. В той час, як країни, що близькі до України за рівнем соціально-економічного розвитку, природних і географічних умов, демонструються значно більші показники, що коливаються в межах від 10 тис до 15 тис дол. США (Росія – 10440, Польща – 12293, Угорщина – 12852 тощо) [439].

Що стосується тіньової економіки, то, базуючись на даних Шнайдера Ф., для України рівень тіньової економіки складає приблизно 55% (0,55). Для країн, що виступили базою порівняння рівень коливається в межах від 26,7% в Польщі до 47% в Росії [434].

Виходячи з цього, можемо розрахувати рівень використання фінансового потенціалу України наступним чином:

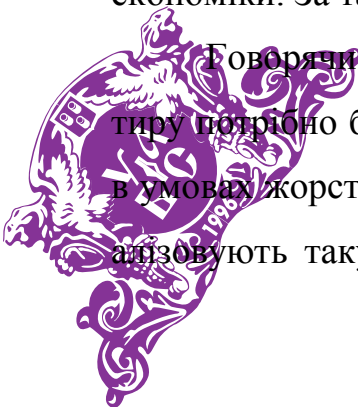
$$P_{\text{фп}} = \frac{ВВП_i \times Kme_i}{ВВП_n \times Kme_n} = \frac{3007 * 1 / 0,55}{12000 * 1 / 0,35} = 0,16$$

Як бачимо, результат є дуже негативним. Фінансовий потенціал України реалізовується лише на 16% зі 100% можливих. Такий показник, тим не менш, цілком узгоджується з попередніми даними щодо рейтингів економічного розвитку та ведення бізнесу України і пояснює, чому маємо таку негативну картину і чому дуже багато африканських країн є більш економічно розвиненими.

Виходячи з отриманих даних, поточну фінансову політику можна охарактеризувати як наднеєфективну.

В той же час, результати розрахунків показують, що головною проблемою сучасної фінансово-економічної політики є неспроможність влади реалізувати потенціал, яким володіє країна. Втім, за умови проведення ефективних реформ, Україна має базис та значний запас фінансово-економічної міцності, що може протягом досить довгого періоду часу забезпечувати їй значний приріст за основними фінансово-економічними показниками діяльності. При чому дво- та трьохкратні покращення можуть бути досягнуті досить швидко, оскільки стосуються забезпечення «середніх» умов ефективності функціонування економіки. За таких умов сьогодні працюють Польща, Угорщина і навіть Росія.

Говорячи про стратегію розвитку фінансового потенціалу, в якості орієнтиру потрібно брати країни з найкращими показниками ефективності. Ці країни в умовах жорсткої конкуренції змогли створити такі умови ведення бізнесу, реалізують таку фінансову політику, що дозволяють отримати максимум фі-

нансових ресурсів на одиницю населення. Тобто можна вважати їх рівень використання фінансового потенціалу близьким до 100%. Такими країнами на сьогодні можна вважати Люксембург (ВВП на душу населення дорівнює 150 438 дол США), Норвегію (84 538) та Швейцарію (67 464) [434]. Рівень тіньової економіки в цих країнах становить від 9% (Люксембург) до 16% (Норвегія) [434].

Таким чином, можемо оцінити рівень використання фінансового потенціалу України відносно абсолютного значення

$$P_{\text{фп}} = \frac{ВВП_i \times Kme_i}{ВВП_n \times Kme_n} = \frac{3007 * (1/0,55)}{85000 * (1/0,15)} = 0,008$$

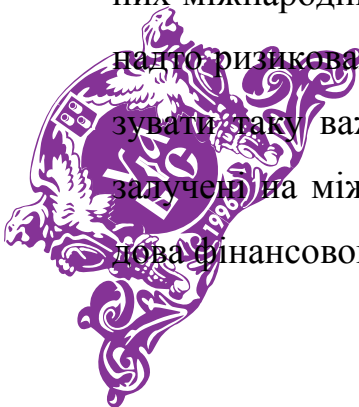
Як бачимо, Україна не використовує і 1% від потенційних можливостей.

На наш погляд, запропонований показник є своєрідним орієнтиром при розробці стратегії фінансово-економічного розвитку держави.

Отже, володіння інформацією щодо рейтингів та методологій їх оцінки допомагає не лише визначити місце конкретної країни в світі за певними критерієм, але і може допомогти у визначенні рівня використання фінансового потенціалу країни.

Підсумовуючи результати відмітимо, що міжнародні рейтинги здійснюють значний вплив на формування фінансового потенціалу території, оскільки вони формують імідж країни в очах потенційних інвесторів. Неврахування результатів рейтингів може призвести до фінансової ізоляції країни, оскільки закордонні інвестори можуть ігнорувати фінансовий ринок країни, чий імідж здається їм надто ризиковим.

На жаль, сьогодні Україна має вкрай неприглядний вигляд з позиції різних міжнародних рейтингів. Відповідно, в очах іноземних інвесторів Україна є надто ризикованою країною. Це призводить до того, що країна не здатна реалізувати таку важливу складову фінансового потенціалу як фінансові ресурси, залучені на міжнародних ринках. В умовах фінансової глобалізації дана складова фінансового потенціалу взагалі могла б бути однією з основних.

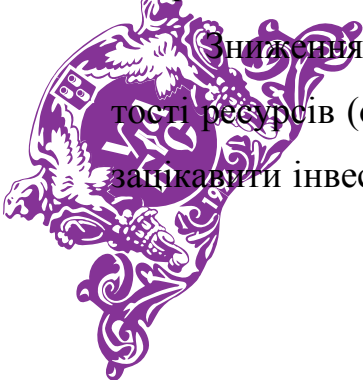
В той же час інформація щодо методології тих чи інших рейтингів, як правило, є публічною, тому влада країни має можливість безпосередньо впливати на результати рейтингу шляхом проведення відповідних найбільш критичних реформ. Тому ми вважаємо за необхідне при розробці і реалізації державної фінансової політики, при здійсненні заходів з управління фінансовим потенціалом території, обов'язково враховувати результати міжнародних рейтингів, аналізувати їх стан та динаміку з метою постійного покращення іміджу в очах іноземних інвесторів.

Рейтинги та різного роду рейтингові оцінки надають необхідну базу для адекватної оцінки рівня використання фінансового потенціалу конкретної країни. При чому в якості порівняння можуть виступати як схожі за рівнем соціально-економічного розвитку країни (з метою оцінки рівня поточного використання фінансового потенціалу), так і країни, що є світовими лідерами в соціально-економічному розвитку (вони мають виступати в якості орієнтирів, тобто при розробці довгострокових стратегій розвитку економіки та управління фінансовим потенціалом).

3.2 Формування фінансового потенціалу території під впливом діяльності рейтингових агентств

На фінансовий потенціал території певною мірою впливають дії рейтингових агентств. В розвинених країнах світу рейтингові агентства, що присвоюють рейтинги кредитоспроможності як емітентам, так і їхнім цінним паперам, виконують функцію зниження інформаційної асиметрії. Саме на базі рейтингів інвестори приймають рішення щодо купівлі/продажу тих чи інших цінних паперів. Роль рейтингових агентств значно зросла під час виникнення світової фінансової кризи, оскільки факти зниження рейтингів виявились додатковими джерелами панічних настроїв та підсилили кризові процеси.

Зниження рейтингу, наприклад, призводить не лише до підвищення вартості ресурсів (оскільки доходність облігацій має в цьому випадку зрости, щоб зацікавити інвесторів), але й до зниження обсягів залучених ресурсів внаслідок

падіння попиту на емітовані цінні папери та у зв'язку з підвищенням рівня їх ризику в очах інвесторів.

Рейтингові агентства відіграють важливу роль в інвестиційному процесі і можуть забезпечити як успіх, так і провал діяльності компанії на ринку облігацій шляхом присвоєння того чи іншого кредитного рейтингу.

Крім того провідні гравці фінансових ринків (пенсійні, хеджеві, інвестиційні фонди), як правило, зобов'язані з метою контролю за власними ризиками враховувати кредитні рейтинги при прийнятті інвестиційних рішень. Більшість із них навіть не мають право вкладати кошти у цінні папери, кредитний рейтинг яких нижче певного рівня [399].

Перш ніж детально аналізувати роль рейтингових агентств у формуванні та управлінні фінансовим потенціалом території, визначимо їх сутність, особливості методології рейтингових оцінок та встановимо провідних гравців ринку рейтингових послуг в світі та Україні.

Вважається, що кредитний рейтинг – це міра, яка відображає кредитоспроможність приватної особи, підприємства, регіону чи країни, а також надійність цінних паперів. Такі рейтинги розраховуються на основі минулого і поточного фінансового стану об'єктів рейтингування, а також на основі оцінок їх власності і взятих боргів [168].

Кредитні рейтинги – це думка рейтингового агентства про кредитоспроможність об'єкту рейтингування загалом та/чи відносно його окремого боргового зобов'язання чи іншого фінансового інструменту, що виражена у вигляді оцінки за шкалою кредитних рейтингів [115].

З точки зору інвесторів, кредитний рейтинг являє собою незалежну суб'єктивну якісну оцінку, якою вони керуються при визначенні ступеня довіри кредиторю і який допомагає приймати рішення про здійснення інвестицій [177].

Основною функцією рейтингових агентств є надання об'єктивної і неупередженої інформації про об'єкт рейтингування (це може бути країна в цілому чи окрема компанія або навіть конкретна емісія цінних паперів).

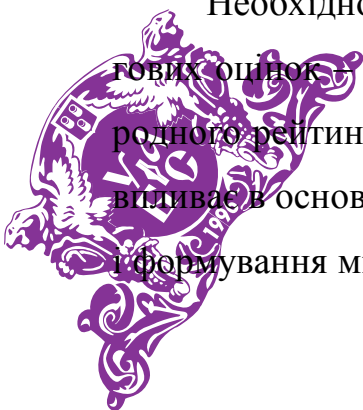

Популярність рейтингових агентств обумовлена цілим рядом переваг які надаються емітентам цінних паперів та інвесторам за умови участі у рейтингуванні і отриманні високих позицій (табл. 3.7).

Таблиця 3.7 – Переваги від діяльності рейтингових агентств для інвесторів та емітентів цінних паперів [5,6,77,159,168,216,224].

Перевага присвоєння рейтингу	Опис переваги
Рейтинг – джерело інформації	Рейтинг виступає джерелом інформації, складеним незалежними професіоналами, що обумовлює його високу якість
Рейтинг – орієнтир для інвесторів	Рейтинг виступає в якості орієнтиру при формуванні інвестиційного портфелю. Інвестиційні фонди використовують рейтинги міжнародних та національних рейтингових агентств, як наслідок, обсяг інвестицій напряму залежить від рейтингу емітента
Рейтинг – необхідна складова процесу залучення фінансових ресурсів	Спираючись на дані щодо рейтингу потенційного позичальника банки та інші кредитні установи приймають рішення з доцільності його кредитування
Рейтинг – каталізатор ліквідності	Наявність рейтингу збільшує ліквідність конкретних фінансових інструментів, підвищує імідж та формує позитивну репутацію емітентів
Рейтинг – інструмент зниження вартості залучень	Зменшується вартість залучень, оскільки за відсутності рейтингів в їх вартість необхідно включати премію за ризик
Рейтинг – інструмент оцінки ризиків	Рейтингові агентства ведуть статистику своїх рейтингів та дефолтів за об'єктами рейтингування. На цій базі вони розраховують ймовірність дефолту за певним об'єктом рейтингування
Рейтинг – засіб економії витрат	Компаніям не потрібно утримувати штат аналітиків, які б оцінювали фінансові ризики
Рейтинг – інструмент п'яру	Рейтинги є ефективними інформаційними та рекламними інструментами. Через їх публікацію об'єкт рейтингування може заявити про себе світові
Рейтинг – іміджева складова	Наявність рейтингу свідчить про відкритість та прозорість об'єкту рейтингування
Рейтинг – засіб оцінки	В процесі присвоєння рейтингу детально аналізується об'єкт рейтингування, що дозволяє виявити його слабкі місця

Необхідно відзначити, що на практиці використовується два види рейтингових оцінок – національних та міжнародних. Розрахунок і присвоєння міжнародного рейтингу для компанії може коштувати досить дорого (до \$ 150 тис.) і впливає в основному на здатність залучати іноземні ресурси на вигідних умовах і формування міжнародного престижу. Національний рейтинг, як правило, кош-

тує до \$ 10 тис. і присвоюється більш широким колом рейтингових агентств. Національні рейтинги мають враховувати всі внутрішні фактори, характерні для даної країни і максимально точно оцінювати ситуацію в компанії [168].

Якщо говорити про світовий ринок рейтингових послуг, то незважаючи на значну кількість присутніх на ньому гравців, по суті він є монополією з трьома основними учасниками - Moody's, Standard and Poor's та Fitch, які займають за різними оцінками від 80% до 90% ринку, присвоюючи рейтинги борговим зобов'язанням на суму близько 100 трлн. дол. [125].

Загальна характеристика провідних рейтингових компаній світу та особливості їхньої методології оцінювання наведені в табл. 3.8.

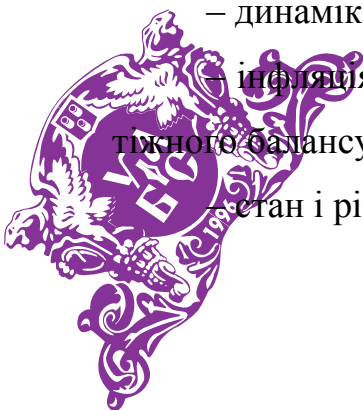
Як бачимо, спектр дій провідних міжнародних рейтингових агентств максимально широкий по об'єктам рейтингування. Рейтинг може присвоюватись не лише урядам країни, органам регіональної чи місцевої влади, суб'єктам господарювання, але й цінним паперам, що ними емітовані.

Рейтингові агентства працюють в різних секторах господарської діяльності, починаючи від матеріального виробництва, закінчуючи фінансовими організаціями – банками, страховими компаніями тощо. Основним інструментом їх роботи є кредитний рейтинг. Порівняльна шкала кредитних рейтингів найбільш авторитетних світових рейтингових агентств наведена в Додатку Б.

В цілому методологія різних агентств дуже схожа і полягає у комплексному фінансово-економічному аналізі об'єкту рейтингування з оцінкою цілого ряду додаткових факторів, що можуть здійснювати вплив на кредитоспроможність емітента.

Що стосується суверенного рейтингу, то, як правило, для його визначення використовують три групи показників:

- динаміка і рівень економічного зростання;
- інфляція, збалансованість державних фінансів і поточного рахунку платіжного балансу;
- стан і рівень розвитку банківського сектора.

Варто відмітити, деякі автори вказують на те, що при визначенні рейтингу, більшість рейтингових агентств ігнорують біржову інформацію, аргументуючи це спекулятивним характером сучасних бірж [75].

Таблиця 3.8 – Загальна характеристика провідних міжнародних рейтингових агентств [314,315,316,317,178]

Рейтингове агентство	Характеристика агентства	Ключові критерії під час виставляння рейтингу
Moody's	Рейтингове агентство надає рейтинги і публікує висновки про кредитоспроможність емітентів і кредитну якість випущених ними цінних паперів. Присвоює рейтинги борговим зобов'язанням банків, корпорацій, страхових компаній, фондів довірчого управління, регіональних та місцевих адміністрацій, держав, міжнародних організацій. Компанія проводить аналіз по ринках капіталу понад 110 держав. Moody's також присвоює в деяких юрисдикціях рейтинги за національною шкалою (National Scale Ratings), які не можуть бути використані для зіставлення з рейтингами, присвоєними в інших країнах.	1. Доля ринку та положення серед конкурентів; 2. Структура витрат та капіталоефективність; 3. Фінансова гнучкість; 4. Якість менеджменту; 5. Стратегічне управління.
Standard and Poor's	Кредитні рейтинги можуть присвоюватись емітенту (уряду країни, регіональним і місцевим органам влади, корпораціям, фінансовим інститутам, страховим компаніям, фондам тощо) або окремому борговому зобов'язанню. У країнах СНД Standard & Poor's присвоює рейтинги за міжнародною шкалою (по зобов'язаннях в національній і іноземній валюті) і за національними шкалами, створеними спеціально для кожної конкретної країни (в даний час для Росії і Казахстану).	1. Діловий ризик; 2. Ризик країни; 3. Виробничі фактори; 4. Конкурентна позиція; 5. Прибутковість; 6. Фінансовий ризик; 7. Керівництво; 8. Фінансова політика (достатність грошових потоків, структура капіталу, ліквідність тощо).
Fitch	Націлене на надання світовим кредитним ринкам незалежних і орієнтованих на перспективу оцінок кредитоспроможності, на проведення аналітичних досліджень. Співробітники Fitch Ratings працюють в 50 офісах по всьому світу і проводять аналіз по ринках капіталу понад 150 держав. Присвоює міжнародні та національні кредитні рейтинги банкам, небанківським фінансовим організаціям, страховим компаніям, емітентам корпоративного сектора, регіональним і місцевим органам влади, урядам. Fitch також рейтингує випуски боргових інструментів з фіксованим доходом і угоди структурного фінансування.	1. Ситуація в галузі і операційне середовище; 2. Стратегія менеджменту і корпоративне управління; 3. Структура власності, підтримка та інші значимі фактори; 4. Ризики країни; 5. Характеристики компанії (фінансові показники, рух і потоки грошових коштів, прибуток, структура капіталу, фінансова гнучкість, бухгалтерська звітність).

Проаналізуємо процедуру присвоєння кредитного рейтингу рейтинговим агентством Moody's, яку умовно можна розділити на 6 етапів: аналіз; попередня зустріч; зустріч з керівництвом; прийняття рейтингового рішення; повідомлення рейтингу; моніторинг рейтингу.

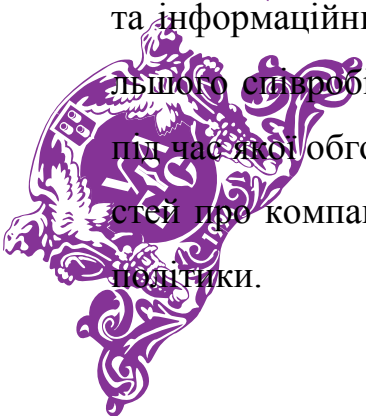
У процесі аналізу агентством досліджується внутрішнє середовище країни, в юрисдикції якої діє емітент. Аналітиків перш за все цікавлять економічне, політичне та культурне середовище.

При аналізі економічного середовища агентство цікавлять загальна макроекономічна ситуація, інвестиційні можливості країни, стан її ліквідності та боргового навантаження. Досліджуючи політичне середовище, звертають увагу на рівень та якість реформ, що провадяться в країні, рівень розвитку законодавства, а також відносини з іншими країнами. Що стосується культурного середовища, то першочергова увага приділяється національним особливостям ведення бізнесу та менталітету населення.

Виходячи з отриманої інформації, спеціалісти агентства намагаються визначити здатність емітента реагувати на зміни в економічному та політичному середовищі країни. Для цього аналізуються доля компанії на ринку та її конкурентоспроможність, якість менеджменту та стратегічного управління компанії, фінансова гнучкість та структура витрат.

В той же час, не існує чітко закріпленого стандартного набору показників та коефіцієнтів, що є обов'язковими для аналізу. Агентство активно консулюється з керівництвом компанії щодо доцільності використання того чи іншого показника та необхідності тих чи інших розрахунків.

Після здійснення аналізу, проводиться попередня зустріч, під час якої менеджмент компанії інформують щодо особливостей процедури рейтингування та інформаційних потреб агентства. У випадку принципової згоди щодо подальшого співробітництва, відбувається робоча зустріч з керівництвом компанії, під час якої обговорюється широке коло питань, від історії та загальних відомостей про компанію, до особливостей фінансового планування та інвестиційної політики.

За результатами цієї зустрічі, на базі інформації, отриманої на попередніх етапах, та після ретельного аналізу приймається рейтингове рішення. Рішення приймається рейтинговим комітетом у Нью-Йорку з обов'язковою участю представників іноземних офісів Moody's.

Одразу після прийняття рішення агентство повідомляє керівництво компанії про рівень рейтингу і дає його обґрунтування. Далі Moody's оприлюднює рейтинг через прес-релізи, що розсилаються в провідні фінансові видання світу і шляхом власних публікацій. Варто зауважити, що агентство має свої сторінки на терміналах провідних інформаційних компаній – Reuter, Dow Jones Telerate й Bloomberg.

Особливістю рейтингового процесу провідних міжнародних рейтингових агентств є оприлюднення рейтингів до початку емісії відповідного боргового зобов'язання. Це робиться з метою надання можливості інвесторам використати думку рейтингового агентства при прийнятті інвестиційного рішення.

Заключним етапом процесу рейтингування є моніторинг рейтингу, тобто агентство постійно аналізує дані, що генерує компанія чи її середовище, з метою підтримання рейтингу в адекватному стані [210].

Що стосується рейтингових агентств України, то на сьогоднішній день їх вже більше десяти, втім, реальними гравцями є лише ті з них, що внесені до переліку уповноважених агентств (даний перелік складає Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку). Характеристика уповноважених національних рейтингових агентств та особливості їх методології наведені в табл. 3.9.

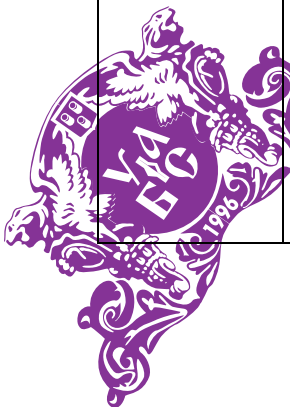
До рейтингових агентств, що не увійшли до переліку уповноважених, втім здійснюють діяльність з рейтингування на території України, відносять РА «Стандарт-Рейтинг», РА «Ранг», Українське рейтингове агентство, Агентство фондового ринку, Агентство Інвест-Рейтинг та Українське агентство фінансового ринку.

Національна рейтингова шкала наведена в Додатку В.

Таблиця 3.9 – Аналіз національних рейтингових агентств [308,309,310,311]

Рейтингове агентство	Характеристика	Ключові критерії під час виставлення рейтингу
Кредит-Рейтинг	Рейтингове агентство присвоює кредитні рейтинги підприємствам, банкам, страховим компаніям, органам місцевого самоврядування за Національною рейтинговою шкалою, спеціально розробленою для оцінки рівня кредитного ризику в умовах українського ринку. Агентство визначає кредитні рейтинги окремих боргових зобов'язань позичальника (облігаціям, позикам) за національною шкалою, а також рейтинги корпоративного управління та рейтинги надійності страхових компаній.	1. Виробничі ризики 2. Маркетингові ризики (ризики, пов'язані зі збутом товарів і послуг підприємств галузі) 3. Ризики державного регулювання 4. Стає підприємства на ринку 5. Структура власності і управління 6. Аналіз організації господарсько-виробничої діяльності 7. Фінансовий аналіз
Експерт-рейтинг	Агентство надає індивідуальні рейтинги для банків, компаній з управління активами, страхових компаній і промислових підприємств, міст і регіонів. Рейтинги представлені як класичними кредитними рейтингами, так і рейтингами корпоративного управління та інвестиційної привабливості.	1. Доля ринку та бізнес-активність 2. Адекватність капіталу, прибутковість, наявність зовнішньої підтримки 3. Якість активів 4. Ліквідність 5. Інші фактори, що впливають на визначення рейтингу - взаємодія з державними структурами, менеджмент тощо.
НРА «Рю-рік»	Займається виключно рейтингуванням (визначенням кредитних рейтингів позичальників та їхніх окремих боргових інструментів) та наданням інформаційно-аналітичних і консультативних послуг у сфері рейтингування. НРА «Рю-рік» пропонує послуги з проведення повномасштабної PR-акції з приводу присвоєння кредитного рейтингу, з метою привертання уваги широкого кола потенційних інвесторів та ділових партнерів.	1. Аналіз фінансово-економічного стану об'єкту рейтингування 2. Визначення позитивних і негативних факторів, що впливають на діяльність об'єкту рейтингування
“ІВІ - Рейтинг”	Надає рейтингові послуги з визначення кредитного рейтингу суб'єктів господарювання та емітентів боргових інструментів всіх галузей і секторів економіки, які здійснюють господарську діяльність на території України, а також органам регіональної та місцевої влади України. Кредитний рейтинг присвоюються, як окремим борговим інструментам, так і суб'єктам господарювання (позичальникам) за «Національною рейтинговою шкалою».	1. Бізнес-профіль об'єкту рейтингування 2. Фінансовий профіль 3. Фактори, що впливають на положення об'єкту рейтингування на ринку

Як показав проведений аналіз, агентства України є не настільки універсальними та різнонаправленими, як провідні міжнародні агентства. Основним інструментом їх роботи є кредитний рейтинг, що присвоюється емітентам та їх цінним паперам за національною шкалою.

Що стосується процедури присвоєння рейтингу, то вона має певні відмінності та нюанси, відносно процедур провідних міжнародних агентств.

Розглянемо процес рейтингування на прикладі рейтингового агентства «Кредит-рейтинг». Процес рейтингування в цьому агентстві здійснюється за наступними кроками: заявка, аналітична група, інформаційні вимоги, зустрічі з керівництвом, аналіз, рейтинговий комітет, опублікування рейтингу, апеляція.

Процес рейтингування розпочинається зі знайомства з уповноваженими представниками компанії-клієнта та узгодження всіх питань, пов'язаних з подальшою процедурою одержання рейтингу й основними моментами подальшої співпраці. Узгодивши всі умови співробітництва, агентство формує аналітичну групу та приступає до підготовки для проведення аналізу. Підготовка до проведення аналізу полягає у формуванні інформаційних вимог (список документів та перелік необхідної інформації), що доводяться до компанії. Важливим аспектом інформаційної підготовки є проведення серії зустрічей представників рейтингового агентства і керівництва компанії, на яких одержується додаткова інформація щодо компанії – перспективи розвитку, фінансові плани тощо.

На базі одержаної від компанії інформації, а також інформації, що доступна з інших джерел, аналітики рейтингового агентства проводять аналіз об'єкту рейтингування. Аналіз передбачається проводити за наступними напрямками: якісний (вивчення управлінської структури клієнта, фінансових і стратегічних планів клієнта, SWOT-аналіз тощо), кількісний (з використанням аналізу коефіцієнтів за даними звітності, який визначає фінансову діяльність і фінансовий стан клієнта), правовий (аналіз фінансово-господарської діяльності на предмет її відповідності чинному законодавству України, аналіз управлінських і трудових відносин, відносин між засновниками).

Після проведення аналізу підбиваються попередні підсумки. На їх основі проводяться заключні бесіди з керівництвом клієнта на предмет врахування всієї істотної інформації під час проведення аналізу. Після цього підводяться остаточні підсумки, що представляють собою характеристику бізнесу клієнта, оцінку місця клієнта на ринку, оцінку його стратегічного і фінансового стану та існуючих тенденцій.

На базі висновків аналітична група готує пропозицію до рейтингового комітету, який приймає рішення щодо присвоєння того чи іншого рейтингу. Після цього клієнт отримує письмове повідомлення про присвоєний йому рейтинг, а також рейтинговий звіт.

Рішення про оприлюднення вперше присвоєного рейтингу приймається винятково клієнтом. Тобто у випадку, якщо рейтинг його не влаштовує, клієнт може відмовитись від його публікації. Для подальших оновлень рейтингу згода клієнта не потрібна.

Особливістю рейтингового процесу українських агентств є право клієнта на апеляцію, яка використовується у випадках, якщо присвоєний кредитний рейтинг не влаштовує клієнта, він має підстави вважати, що в ході рейтингової процедури не були враховані істотні фактори [307].

Діяльність рейтингових агентств останнім часом привертає багато уваги з боку не лише інвесторів та компаній, але і з боку суверенних держав. При чому все частіше така увага має негативний характер. Основні претензії до рейтингових агентств на сьогодні пов'язані зі зростанням їх ролі на міжнародній фінансовій арені і обмеженістю впливу з боку державної влади на їх діяльність. Зі свого боку, рейтингові агентства можуть посилювати кризові процеси, що відбуваються, будучи при цьому багато в чому безвідповідальними за результати власних дій. Суб'єктивізм оцінок робить рейтинги потужним інструментом впливу як на суб'єкти господарювання, так і уряди в цілому.

Аналіз методології рейтингових агентств, а також подій в економіці, обумовлених діяльністю рейтингових агентств або пов'язаних з нею, дозволив виділити цілий ряд проблем (табл. 3.10).

Таблиця 3.10 – Проблеми та недоліки в діяльності рейтингових агентств
[117,6,7, 77,121, 153,159,207, 216,289,335,354,368,435]

Проблеми, недоліки діяльності агентств	Характеристика
Невідповідність рейтингів реальному стану об'єктів рейтингування	Події світової фінансової кризи засвідчили, що РА присуджували високі рейтинги компаніям і цінним паперам, що їм не відповідали. Банкрутства Enron, Lehman Brothers, WorldCom, Parmalat, що мали найвищі рейтинги підтверджують це.
Значна вартість послуг РА	Вартість присвоєння і підтримки кредитного рейтингу протягом року українським рейтинговим агентством коштує близько 10 тис. дол., у випадку оцінки міжнародними агентствами вартість зростає в рази, перевищуючи 100 тис. дол. США
Недоліки в роботі РА	РА часто не слідує власним методикам та процедурам. Крім того, методики, які використовувались рейтинговими агентствами засвідчили неадекватність в умовах кризи. Має місце нестача професійного персоналу у рейтингових агентств.
Наявність суб'єктивізму під час надання рейтингу	Незважаючи на формальну наявність методик присвоєння рейтингів, залишається дуже багато місця для особистих оцінок з боку аналітиків РА, оскільки методики не обмежують використання «інших вагомих фактів» при прийнятті рішення
Рейтинги виставляються з запізненням	Рейтинги присвоюються з багатомісячним запізненням і, як наслідок, не відповідають поточному економічному стану об'єкта рейтингування.
Відсутність відповідальності і контролю за результатами роботи РА	Діяльність РА до останнього часу не була підконтрольна державними структурам при тому, що вони не несуть ніякої відповідальності за свої оцінки.
Матеріальна залежність від об'єктів рейтингування і конфлікт інтересів	РА існують за рахунок того, що продають аналітичну інформацію компаніям, при цьому значну частину доходів вони отримують від самих об'єктів рейтингування, що спричиняє конфлікт інтересів.
РА можуть впливати на діяльність об'єктів рейтингування	Присвоєння низького рейтингу не лише позбавляє компанію чи країну отримання ресурсів із зовнішніх джерел, але і відлякує існуючих інвесторів. На рівні країн, пониження РА рейтингів Греції, Португалії сприяло посиленню боргової кризи в ЄС.
РА сприяють паніці на біржових ринках	Standard & Poor's у серпні 2011 року знизило довгостроковий кредитний рейтинг США, що викликало паніку на фондових ринках і, фактично, спровокувало початок нової фази світової кризи.
Подвійні стандарти в рейтингуванні	За багатьма параметрами оцінки ризиків РА "великої трійки" успішно застосовують подвійні стандарти. Так, високий показник державного боргу низки західних країн (наприклад в 2007 р. в Італії він становив 104%) не став підставою для перегляду рейтингів, оскільки ці країни, на думку аналітиків світових агентств, занадто багаті і розвинуті. А ось навіть невелике погіршення макроекономічних показників інших країн відразу ж веде до зниження суверенного рейтингу.

Однією з головних проблем методології рейтингових агентств є наявність суб'єктивізму. Детальний аналіз методик різних агентств свідчить, що, незважаючи на формальну наявність прописаних процедур присвоєння рейтингів, залишається дуже багато місця для особистих оцінок з боку аналітиків рейтингових агентств. Це пов'язане з тим, що кожне з аналізованих рейтингових агентств у методиці прописує так звані «інші вагомні фактори», що можуть прийматись до уваги при прийнятті рішення щодо присвоєння того чи іншого рейтингу. При чому ці «вагомні фактори» не перераховуються, не надається рівень їх ваги на остаточне рішення. Тобто рейтингове агентство має значну свободу дій, принаймні в плані зниження рейтингу.

Деякі дослідники взагалі вважають рейтингові агентства одними з основних винуватців поточної фінансової кризи. Звичайно це спірне питання, втім вплив рейтингових агентств на сучасну світову економіку не варто недооцінювати. Для демонстрації тієї влади, що зосередилась в руках рейтингових агентств, наведемо декілька прикладів, де наслідки дій рейтингових агентств не можна було списати на інші фактори.

Класичним є приклад, коли німецька компанія Hannover Re відмовилася від співпраці з Moody's. Аналітики рейтингового агентства у відповідь на це знизили її рейтинги. Втім, такі дії Moody's не змінили точку зору керівників Hannover Re, і тоді її кредитні папери були знижені до рівня «ненадійні». За кілька годин німецька компанія втратила \$ 175 млн своєї ринкової вартості.

Показовими є приклади з Канадою й Австралією, коли зниження суверенного рейтингу напередодні виборів приводило до змін правлячої політичної партії. У 2003 р., наприклад, влада Німеччини вказала на умисне, на їхню думку, заниження американськими агентствами рейтингів німецьких компаній через суперечності між США і рядом європейських країн у позиціях щодо Іраку.

Не можна залишати поза увагою і той факт, що зниження Standard & Poor's у серпні 2011 року довгострокового кредитного рейтингу США, викликало паніку на фондових ринках і, фактично, спровокувало початок нової фази світової кризи.

Наведені факти є ще одним аргументом на користь необхідності формування державою і місцевою владою адекватної системи взаємовідносин з рейтинговими агентствами задля забезпечення максимальної реалізації фінансового потенціалу території.

Однією з головних претензій, що висувуються до рейтингових агентств є неадекватність рейтингів. Тобто найвищий рейтинг не гарантує відсутність дефолту у майбутньому. Це пояснюється цілим рядом причин, до яких відносять такі:

- 1) недостатність статистичних даних – досить важко перевірити показники ймовірності настання дефолту залежно від рівня рейтингу, що наводяться рейтинговими агентствами;
- 2) неможливість врахувати всі ризикові фактори – цілий ряд ризиків, притаманних країні, місту чи компанії важко адекватно оцінити і в результаті реальний рівень ризику може значно відрізнятись від розрахованого рейтинговим агентством;
- 3) залежність корпоративних рейтингів від суверенного рейтингу. Дана проблема є особливо актуальною для України, оскільки вважається, що рейтинги корпоративних емітентів не можуть перевищувати суверенний рейтинг країни. Таким чином, потенційно фінансова стійка компанія, що відповідає критеріям інвестиційно привабливої, отримає або спекулятивний рейтинг або ще нижчий [15].

Аналіз діяльності рейтингових агентств дозволив зробити висновок про потенційну та реальну можливість їх впливу на фінансовий потенціал території. Це пов'язане з тим, що кредитний рейтинг, будучи незалежною оцінкою кредитоспроможності емітента, наприклад органу місцевої влади, виступає в якості базису при прийнятті учасниками ринку рішень щодо інвестування в той чи інший фінансовий інструмент. Це, в свою чергу, визначає як розмір потенційних залучень фінансових ресурсів, так і їх вартість, що формує величину фактичного фінансового потенціалу території.

В якості практичного прикладу впливу рейтингових агентств на фінансовий потенціал наведемо реакцію фондового ринку США на зниження кредитного рейтингу даної країни агентством Standard & Poor's на один рівень до АА+, яке відбулось 2 серпня 2011 року.

Після того, як інформація про зниження рейтингу постулила на фондові майданчики, ринки зазнали глибокої корекції, що призвело до значних фінансових втрат не лише рядових інвесторів, але і великих інвестиційних фондів. Так в період найбільшої активізації розпродажів з 25.07.11 р. по 09.08.11 р. індекс S&P 500 обвалився з 1340 до 1100 пунктів, досягнувши рівнів вересня 2010 р. за два тижні. Втрати капіталізації склали близько 20%, ознаменували одне з найбільш значних падінь в історії за такий короткий період. Тобто можна сказати, що наявний фінансовий потенціал фондового ринку країни знизився на 20%. Таким чином, якщо найбільш могутня держава світу втрачає 20% однієї з основних складових фінансового потенціалу внаслідок лише однієї дії одного з рейтингових агентств, навіть важко уявити собі результати дій ряду рейтингових агентств для менш потужних держав.

Варто відмітити, що Україна не є виключенням, її фінансовий потенціал як в цілому, так і окремі його складові, також залежить від дій рейтингових агентств. Досить показовими в цьому плані є дії рейтингового агентства Moody's у березні 2007 року та реакція на них. Того року міжнародна рейтингова агенція Moody's змінила кредитний рейтинг хімічного концерну «Стирол». Через зростання цін на газ рейтинг підприємства знизився з В3 (за класифікацією агенції – «боргові папери дуже спекулятивні й високо ризиковані») до рівня Саа1 (фінансовий стан хиткий, підприємство близьке до дефолту). Акції хімічного концерну миттєво подешевшали на 7,6%, хоча ринок зріс на 1,6%. Того ж року агенція попередила про можливість зниження рейтингу з В2 до В3 ще одного великого вітчизняного заводу – меткомбінату «Азовсталь». Причина – високі темпи зростання боргів підприємства. «Азовсталі» вдалося уникнути перегляду рейтингу, проте акції меткомбінату в день появи неприємної новини від Moody's знизилися в ціні на 5% за загального падіння ринку на 1,2% [392].

Якщо розглядати ринкову капіталізацію як один із варіантів оцінки його фінансового потенціалу, висновки щодо впливу рейтингових агентств на величину даного потенціалу однозначні.

Такий стан речей призвів до активізації зусиль з боку Євросоюзу зі створення власного потужного рейтингового агентства, яке має ліквідувати монополію американських компаній на цьому ринку. Про важливість створення такого агентства свідчить той факт, що в розпал кризи ЄС готовий інвестувати до 300 млн євро на його створення. Як планується, це агентство почне публікувати перші рейтинги на початку 2013 року [213].

Фондовий ринок України поки що перебуває на стадії становлення і крупні гравці, характерні для розвинених країн, на ньому ще не з'явилися. Втім, реалізація пенсійної реформи в перспективі сформує сегмент пенсійних фондів, що будуть володіти значними фінансовими ресурсами. Схожа ситуація і з компаніями по управлінню активами – сьогодні їх ресурси обмежені, але після закінчення кризи, будуть зростати за експонентою.

В той же час, на нашу думку, головна роль рейтингових агентств з позиції реалізації фінансового потенціалу полягає у наданні інформації про національних позичальників іноземним інвесторам – саме вони володіють значними фінансовими ресурсами і незначними відомостями про стан та можливості суб'єктів з України.

Таким чином, дії рейтингових агентств здійснюють як прямий так і опосередкований вплив на формування фінансового потенціалу території, впливаючи як на обсяги фінансових ресурсів, що можуть бути залучені, так і на їх вартість. Більш детально особливості впливу на фінансовий потенціал з боку рейтингових агентств та необхідність більш ефективної взаємодії з рейтинговими агентствами, як елемент системи управління фінансовим потенціалом, будуть розглянуті у наступному підрозділі роботи.

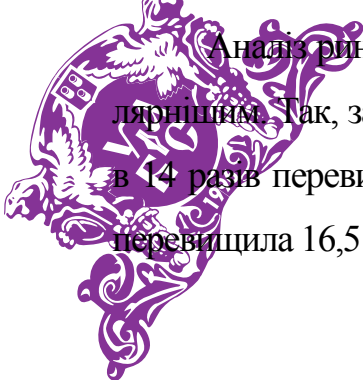

3.3 Управління фінансовим потенціалом території на основі розвитку відносин з рейтинговими агентствами

Однією з проблем, що заважають реалізації фінансового потенціалу України, є неефективність поточної системи міжбюджетного вирівнювання, яка стимулює місцеві органи влади підвищувати дохідну частину бюджету (оскільки в такому випадку сума трансфертів з боку держави буде зменшена). Відсутність стимулів до пошуку джерел збільшення фінансових ресурсів призводить до наднизького використання фінансового потенціалу, яким володіє та або інша територія. В той же час досвід закордонних країн, а також численні публікації вчених-економістів свідчать про неминучість змін в організації системи бюджетного вирівнювання в Україні. Це призведе до того, що регіони будуть змушені самостійно шукати джерела залучення фінансових ресурсів – тобто зусилля почнуть спрямовуватись на розкриття фінансового потенціалу території.

В роботах багатьох авторів [119, 143, 305, 376, 19] відмічається, що перспективним джерелом формування фінансового потенціалу є залучення фінансових ресурсів шляхом випуску облігацій, як на рівні держави чи окремих її регіонів і міст, так і на рівні суб'єктів господарювання. З настанням світової фінансової кризи, доступ до багатьох традиційних джерел залучення фінансових ресурсів значно ускладнився, світова банківська система відчуває брак ліквідності та кризи довіри. Все більший інтерес в цьому плані проявляється до облігацій як до джерела залучення фінансових ресурсів з одного боку, так і до об'єкту інвестування з іншого. Розвинені країни світу давно використовують даний інструмент для вирішення своїх нагальних фінансових проблем, залучаючи відносно дешеві фінансові ресурси. Ринок облігацій в розвинених країнах є одним з найдинамічніших, високотехнологічних та значних за масштабами операцій сегментів фондового ринку.

Аналіз ринку облігацій України засвідчує, що цей інструмент стає дедалі популярнішим. Так, за перше півріччя 2011 року обсяги зареєстрованих випусків облігацій в 14 разів перевищили аналогічні показники 2010 року (загальна сума обсягів емісії перевищила 16,5 млрд грн), а кількість емісій зросла в 2,2 рази до 80 [91, 145].

Для завдань нашого дослідження цікавим є, наприклад, досвід фінансового ринку США. Його особливістю є велика частка ринку боргових цінних паперів у фінансуванні потреб територій, причому емітентами можуть виступати не тільки влада держави, штатів і муніципалітетів, а й підприємства комунальної сфери. Державні казначейські облігації США можна вважати класичним прикладом залучення фінансових ресурсів за рахунок облігацій. Цими цінними паперами володіють майже всі країни світу та більшість інвестиційних, пенсійних та хеджевих фондів.

Аналізуючи місцеві фінанси, Васильєва Т. відмічає, що органи місцевого самоврядування не змогли б надавати більшість послуг населенню, якби не застосовували емісію облігацій [143].

В розвинених країнах світу даний інструмент дуже широко використовується, що забезпечує місцеві органи влади необхідними ресурсами та дозволяє їм повністю виконувати свої функції, що забезпечує в кінцевому підсумку високі соціальні стандарти та якість життя населення. Наприклад, на початку 2000 року 13% ринку облігацій США складала муніципальні облігації, при тому, що досвід муніципальних залучень мали більше 60% муніципальних органів [189].

До основних факторів, що сприяють використанню та розвитку даного джерела залучення ресурсів відносять:

- 1) гостра необхідність у фінансових ресурсах;
- 2) можливість отримання фінансових ресурсів за більш низькою ціною;
- 3) можливість залучення широкого кола інвесторів;
- 4) відсотки сплачуються за графіком, встановленим емітентом, а не кредитором, що дає можливість регулювати власні грошові потоки;
- 5) структуру і етапи здійснення запозичень можна адаптувати під реальні потреби території;
- 6) можливість розвитку інвестиційного потенціалу території шляхом спрямування залучених ресурсів на реалізацію інвестиційних проектів;
- 7) перспективи розвитку фондового ринку та фінансової інфраструктури в цілому [119, 143, 305].

Даний фінансовий інструмент є дуже привабливими для інвесторів внаслідок меншої ризикованості. Облігації можуть виступати у якості застави при отриманні банківського кредиту, а також, за умови розвиненого фондового ринку, володіють високою ліквідністю [107].

Незважаючи на очевидні переваги від застосування даного інструменту, ринок муніципальних облігацій в Україні все ще є нерозвиненим, випадки емісії муніципальних цінних паперів є скоріше поодиноким виключення, аніж правилом.

Для того, щоб краще оцінити поточний стан та фінансовий потенціал, що криється в даному інструменті, проаналізуємо основні етапи розвитку муніципальних облігацій в Україні (табл. 3.11).

Таблиця 3.11 – Основні етапи розвитку ринку муніципальних цінних паперів в Україні [322, 277,321,24]

Етап	Характеристика етапу
Перший етап: 1995 р. - перша половина 1998 р.	Першу в Україні емісію місцевих облігацій здійснила Київська міська державна адміністрація. За період з 1995 по 1998 роки емісії облігацій місцевих позик провадилися органами місцевого самоврядування Харкова, Донецька, Дніпропетровська, Одеси, Черкас на загальну суму 325 млн грн (близько 150 млн дол. США). Крім того, за цей період ще в 11 областях України органами місцевого самоврядування були прийняті рішення щодо здійснення такого роду запозичень. Загалом, за цей час, за даними Міністерства фінансів України, в обігу перебували облігації місцевих позик загальним обсягом більш ніж 190 млн грн (100 млн дол. США). Перший етап закінчився невдалим випуском місцевих облігацій Одеською міською радою у 1997 році, результатом якого став дефолт за даним випуском.
Другий етап: 1998-2003 рр	Тимчасове призупинення діяльності ринку МЦП, що було спричинено наслідками світової фінансової кризи (навесні 1998 р.), а також дефолтом за одеськими муніципальними облігаціями у 1998 році.
Третій етап: 2003 р. - перша половина 2008 р.	У 2003 р. Київська міська державна адміністрація випустила єврооблігації на суму 150 млн дол. США зі строком погашення – 10 років, а також було розміщено внутрішні облігації місцевої позики на суму 100 млн грн У другій половині 2003 року, Донецьк, Запоріжжя та Харків випустили облігації на загальну суму 220 млн грн З 2005 року даним інструментом залучення фінансових ресурсів скористались ще 24 міста України на загальну суму більш ніж 2 млрд грн
Четвертий етап: друга половина 2008 р. і до цього часу	У другій половині 2008 р. ринок МЦП відчув наслідки світової фінансової кризи, зменшилась частка ринку муніципальних цінних паперів та обсяг торгів муніципальними облігаціями. Емісійна діяльність пов'язана виключно з необхідністю фінансування об'єктів інфраструктури до ЄВРО-2012 містами-учасниками – Київ, Донецьк, Одеса, Харків, Львів. Протягом 2010 року не відбулось жодного випуску облігацій місцевої позики. Обсяги торгів ОБМП протягом 2010 року є дуже незначними (частка ринку – 0,23% загального обсягу торгів на Фондовій біржі ПФТС)

Аналізуючи сучасний стан ринку облігацій місцевих позик відмітимо, що загальний обсяг здійснених випусків за період 2003-2009 рр. складає 3,1 млрд грн В табл. 3.12 показано перелік усіх міських рад, які здійснювали залучення або спробу такого залучення коштів шляхом випуску внутрішніх місцевих позик. Повна історія запозичень муніципалітетів наведена в додатках Д і Е.

Таблиця 3.12 – Характеристика емісії місцевих облігаційних позик у 2003-2009 рр. [9]

Міська рада	Кількість запозичень	Сума, млн грн
Київська	2	1 100,0
Львівська	3	592,0
Одеська	2	450,0
Донецька	5	255,0
Запорізька	3	160,0
Харківська	1	100,0
Луцька	3	90,0
Луганська	2	79,3
Дніпропетровська	1	50,0
Миколаївська	1	50,0
Сумська	1	50,0*
Вінницька		45,0
Северодонецька	1	20,0
Краматорська	1	15,0
Бердянська	1	10,0
Кам'янець - Подільська	1	10,0
Бориспільська	1	9,0
Комсомольська	1	8,0
Івано-Франківська	1	5,5
Черкаська	1	5,0

* остаточне рішення щодо емісії не було прийнято сесією міської ради

Аналізуючи структуру ринку муніципальних облігацій на кінець 2011 року, відмітимо, що основними емітентами є Київська, Львівська і Одеська міські ради, що займають майже 70% ринку (див. рис. 3.3).

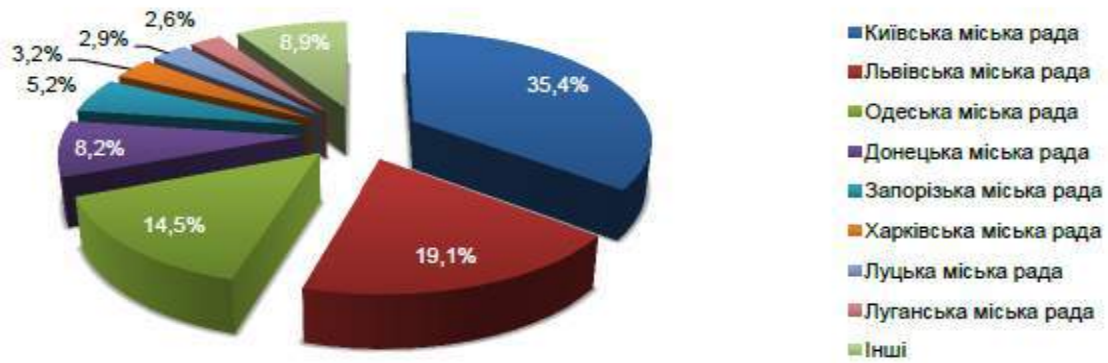

Рис. 3.3 – Структура ринку муніципальних цінних паперів України в розрізі емітентів [9]

Проведений аналіз показав, що ринок муніципальних облігацій володіє значним фінансовим потенціалом. Втім, світова фінансова криза, що розпочалась 2008 року, значно звузила можливості щодо реалізації фінансового потенціалу облігацій місцевої позики, про що свідчать результати торгів цінними паперами у 2008-2010 рр., наведені в таблиці 3.13.

Таблиця 3.13 – Обсяг біржових контрактів за видами цінних паперів у 2008-2010 роках, млн грн [22Г]

Цінні папери	2010 рік, млн грн	2009 рік, млн грн	Приріст		2009 рік, млн грн	2008 рік, млн грн	Приріст	
			млн грн.	%			млн грн	%
Акції	52707,23	13540,22	39167,01	289,26	13540,22	11313,35	1721,83	14,57
Облігації підприємств	6623,23	7073,64	-450,41	-6,37	7073,64	16611,78	3538,14	-57,42
Державні облігації України	60862,85	8183,13	52673,66	643,75	8183,13	8543,20	366,01	-4,28
Облігації місцевої позики	142,23	27,51	114,72	417,01	27,51	455,85	-428,34	-93,37
Інвестиційні сертифікати	7136,21	7142,31	-6,10	-0,09	7142,31	204,16	6938,15	1398,39
Деривативи	6727,81	47,15	3680,66	780628	47,15	120,40	-73,25	-60,84
Всього	131199,56	36014,02	95185,54	264,30	36014,02	37759,78	-1745,76	-4,62

В 2009 році обсяг торгів облигаціями місцевої позики склав лише 25,5 млн грн. Не зважаючи на те, що в 2010 році він зріс на майже на 115 млн грн і перебільшив 142 млн грн, даний показник залишається вкрай незадовільним. В результаті частка облигацій місцевої позики в загальному обсязі біржових контрактів складає лише 0,1% (рис. 3.4).

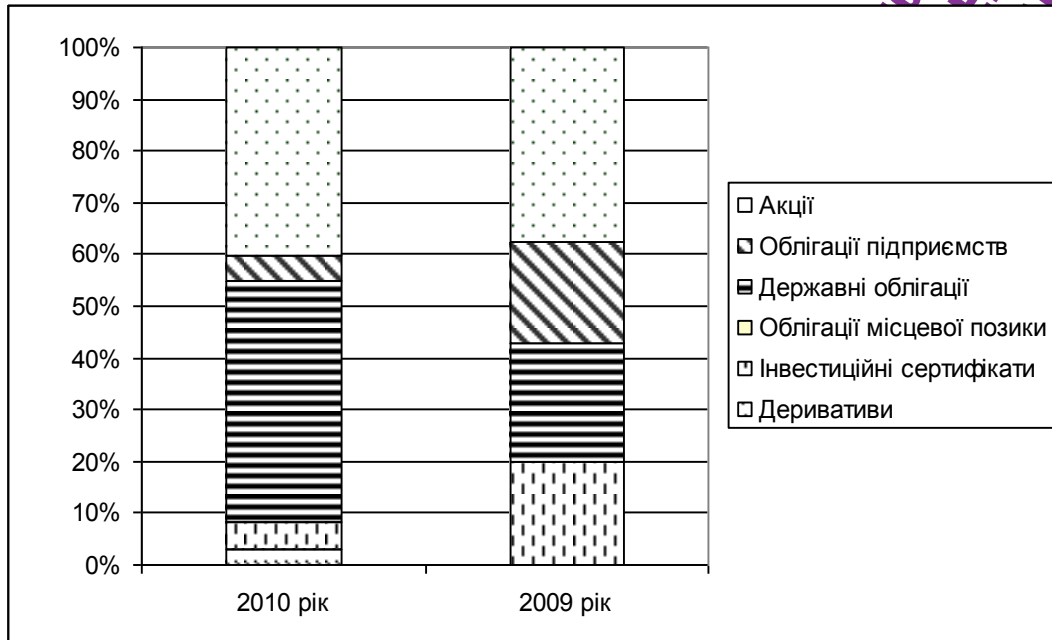
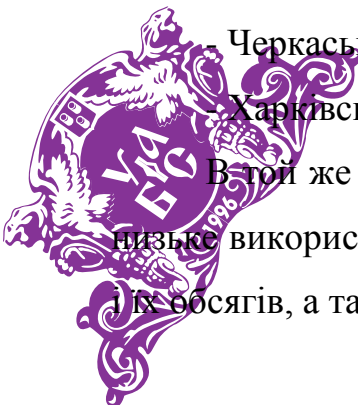

Рис. 3.4 – Структура торгів на фондовому ринку України за інструментами у 2009-2010 роках, % [9]

Аналізуючи результати діяльності фондового ринку України в 2011 році, відмітимо, що було зареєстровано 558 випусків акцій на суму 57,79 млрд грн, 209 випусків облигацій підприємств на суму 35.70 млрд грн, а також 8 випусків облигацій місцевих позик на суму 584,50 млн грн, емітентами виступили такі органи самоврядування:

- Верховна Рада Автономної Республіки Крим – 400 млн грн;
- Запорізька міська рада – 25 млн грн;
- Черкаська міська рада – 60 млн грн;
- Харківська міська рада – 99,5 млн грн [9].

В той же час порівняння з розвиненими країнами світу свідчить про наднизьке використання муніципальних облигацій як з позиції кількості емісій, так і їх обсягів, а також обсягів ринку муніципальних цінних паперів в цілому.

Наприклад, в США ще у 2004 році на ринку муніципальних облігацій діяло більш 51 тис. емітентів (порівняємо з 80 в Україні), в той час як обсяг ринку склав майже 2 трлн. дол. (16,5 млрд грн в Україні).

Що стосується частки ринку муніципальних облігацій, то ми вже відмічали, що в США він становив 13% ринку облігацій. В Польщі частка цього ринку на початок 2005 року склала 12% від обсягу ринку недержавних боргових цінних паперів [97].

Те, що ринок муніципальних облігацій перебуває тільки на початковій стадії розвитку та поки що не викликає значного інтересу з боку інвесторів, підтверджують експерти фондового ринку. Зокрема аналітик інвестиційної компанії Astrum Фурса С. відмічає, що “реально ринок муніципального боргу на сьогодні відсутній. Зараз муніципальні облігації ніхто не купує” [350].

Така ситуація пов’язана з тим, що розвитку ринку облігацій в Україні заважає цілий ряд проблем. По-перше, це ризик непогашення облігацій. Наприклад, у 1998 році міська влада Одеси допустила дефолт за облігаціями 1997 року. Втім маємо відмітити, що на відміну від підприємств, територіальна громада нікуди не зникає, продовжує отримувати податкові платежі і в перспективі може погасити свої зобов’язання, навіть за умови тимчасової поточної неплатоспроможності [381].

Другою проблемою є низька ліквідність даного виду цінних паперів, обумовлена недостатнім рівнем розвитку фондового ринку.

Ще однією проблемою є зміни нормативно-правового поля, які мають негативні наслідки саме для інвесторів.

Наприклад, згідно зі статтею 74 Бюджетного кодексу України, запозичення до відповідних бюджетів можуть бути здійснені лише до бюджету розвитку, а видатки на обслуговування боргу не можуть щорічно перевищувати 10% видатків від загального фонду відповідного місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування боргу. Таким чином, фінансовий потенціал, що здатен генеруватись за рахунок емісії облігацій місцевими органами влади штучно знижується [277].

Відсутність дієвого механізму гарантування прав кредиторів також не сприяє активному розвитку муніципальних облігацій в Україні.

Проблемою є і відсутність професіоналів, здатних відповідним чином підготувати та розмістити випуск цінних паперів.

Однією з найбільших, на наш погляд, є проблема відсутності інформації про емітента випуску цінних паперів. Без цієї інформації інвестори не можуть оцінити ризик інвестиції. Внаслідок цього на ринку домінують національні інвестори, в той час як очевидним є те, що основні фінансові ресурси з найвищими умовами по їх залученню зосереджені в руках іноземних інвесторів [119].

Отже, важливим фактором, що стримує розвиток ринку облігацій в Україні є недостатній обсяг інформації щодо емітентів та їх емісії, помножений на неможливість інвесторів адекватно оцінити економічні, правові та інші ризики.

Реальність сьогодення полягає в тому, що залучити значну кількість фінансових ресурсів на зовнішньому ринку практично неможливо без адекватного рейтингу, що присвоюється провідним світовим рейтинговим агентством [376]. В той же час, за інформацією рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг», навіть національний рейтинг отримали лише 16 міст і АПК з більш ніж 450 міст України [378].

При тому, що інформація провідних національних рейтингових агентств є публічною та відкрито розповсюджується не лише в межах України, але і в глобальному просторі, шляхом їх відображення в провідних світових інформаційних системах як-то REUTERS та BLOOMBERG.

В умовах світової фінансової та економічної кризи роль рейтингових агентств, як інститутів з вирішення проблеми інформаційної асиметрії, неминуче зростає. Зараз інвестори і кредитори особливо гостро потребують незалежної і адекватної ризикам оцінки фінансової стійкості і кредитоспроможності компаній, банків і країн в цілому [377].

Результатом перелічених проблем є відносна низька ефективність такого роду залучень.

З початком другої хвилі фінансової кризи, пов'язаної з борговою кризою у Європі, роль рейтингових агентств у формуванні фінансового потенціалу значно підвищилась у зв'язку з їх активними діями щодо перегляду рейтингів країн та компаній ЄС. Криза ліквідності у світовій банківській системі призвела до того, що єдиним інструментом по вирішенню проблеми нестачі фінансових ресурсів є випуск та розміщення боргових цінних паперів.

Результатом цього стала підвищена увага з боку світової фінансової спільноти до результатів аукціонів державних облігацій країн Єврозони.

Як ми відмічали раніше, дії рейтингових агентств будуть здійснювати прямий вплив на результати аукціонів як з точки зору доходності (вартість залучення ресурсів для позичальника), так і з позиції обсягів фінансових ресурсів, що будуть залучені. Для того, щоб підтвердити це та продемонструвати надзвичайну роль рейтингових агентств у формуванні фінансового потенціалу території, особливо в умовах кризи, нами було проведено аналіз дій рейтингових агентств щодо країн ЄС та результатів цих дій з позиції залучення ними ресурсів (табл. 3.14).

Як свідчить проведений аналіз, дії рейтингових агентств здійснюють безпосередній вплив на фінансовий потенціал території. Зниження рейтингу веде до значного підвищення доходності боргових інструментів об'єкта рейтингування. Для самого ж об'єкта це означає значне підвищення витрат на обслуговування боргу. Фактично мова йдеться про скорочення фінансового потенціалу.

Ще одним наслідком такого рейтингу є падіння попиту на боргові інструменти емітента, чий рейтинг було знижено. Це, зокрема, підтверджують результати аукціону облігацій Іспанії 17 лютого 2011 року, коли при запланованому обсягу залучень коштів в 4 млрд євро фактично було реалізовано держоблігацій на суму 3,5 млрд євро. Даний розрив є особливо вражаючим за умови, що ЄЦБ протягом 2010-2011 рр. дуже активно скуповував облігації країн Єврозони [300].

Таблиця 3.14 – Дії рейтингових агентств та їх наслідки відносно країн ЄС
[2,3,96,135,140,203,300,319,320,395]

Країна	Дата відповідних дій	Дія рейтингового агентства	Наслідки для країни
Португалія	6 квітня 2011	Агентство Moody's різко понизило кредитний рейтинг Португалії з Ваа1 до Ва2. Цей рівень означає, що інвестувати в папери не рекомендовано. Прогноз – негативний.	Доходність 12-місячних облігацій різко зросла з 4,331% до 5,902%. Доходність за більш короткостроковими паперами зросла до 5,117% з 2,984% у березні.
Італія	5 жовтня 2011 р.	Moody's знизило довгостроковий рейтинг держоблігацій Італії до рівня А2, прогноз - "негативний"	Італійські держоблігації поставили новий негативний рекорд за всю історію членства країни в єврозоні. Доходність десятирічних паперів і, відповідно, вартість запозичень для Італії, зросла до 6,68%. BNP скоротив обсяг облігацій Італії на балансі на 8,2 мільярда євро до 12,6 мільярда всього за чотири місяці.
Іспанія	10 березня 2011 р.	Агентство Moodys знизило рейтинг урядових зобов'язань Іспанії з Аа1 до Аа2. Прогноз по рейтингу - негативний	Середня доходність 10-річних облігацій зросла в порівнянні з попереднім аукціоном до 5,472% річних з 5,162%.
Греція	28 червня 2011 р.	Агентство Standard & Poor's скоротив суверенний кредитний рейтинг Греції до СС з ССС.	Доходність держоблігацій Греції з терміном обігу два роки вперше в історії перевищила 60% BNP - найбільший іноземний приватний власник держоблігацій Греції, продав суверенних облігацій на 25 мільярдів євро, що становить чверть його інвестицій в бонди.
Ірландія	17 грудня 2010 р.	Агентство Moody's знизило кредитний рейтинг Ірландії на п'ять сходинок – до Ваа1 (помірний кредитний ризик) з Аа2 (дуже низький кредитний ризик) - і попередило про можливість нових знижень	Доходність держпаперів Ірландії з терміном обігу 10 років вперше за всю історію єврозони перевищує 10% річних, спред між доходністю держоблігацій Ірландії і Німеччини також виріс до рекорду.
	13 липня 2011 р.	Агентство Moody's знизило рейтинг облігацій Ірландії до рівня "Ва1", тобто нижче інвестиційного рівня.	Доходність дворічних ірландських облігацій зросла до рекордного рівня у 18,68%. Доходність десятирічних ірландських облігацій зросла і досягла рекордного рівня в 10,75%.

Результатом масових знижень рейтингів країн ЄС став провал аукціону по розміщенню облігацій Німеччини, що проводився 24 листопада 2011 р. Цей аукціон

виявився найгіршим за всю історію Німеччини. Було розміщено облігацій лише на 3,9 млрд євро при плані в 6 млрд євро. Взагалі це був дев'ятий аукціон протягом 2011 року, що не досяг мети за обсягами продажів [300].

В той же час, присвоєння рейтингу інвестиційного рівня значно розширює потенційне коло інвесторів, що надає можливість не лише для залучення необхідної кількості фінансових ресурсів, але і дозволяє знизити вартість залучень, тобто підвищує фінансовий потенціал.

Таким чином, необхідним елементом механізму управління фінансовим потенціалом має бути не лише використання боргових цінних паперів як перспективного джерела залучення фінансових ресурсів, але і побудова адекватної системи взаємовідносин з рейтинговими агентствами як міжнародними, так і національними.

На жаль в Україні, як показав проведений вище аналіз, боргові цінні папери як джерело залучення фінансових ресурсів використовуються недостатньо. Ринок невеликий за обсягами і займає незначну частку фондового ринку. Нерозвиненими залишаються і відносини з рейтинговими агентствами. Міжнародні кредитні рейтинги надані меншій кількості українських компаній (ПАТ «Азовсталь», ПАТ «Київстар», ПАТ «Стирол», НАК «Нафтогаз», а також великі банки – ПАТ «Укрсопбанк», ПАТ «Укрсиббанк» тощо). [392].

Аналіз поточних тенденцій показав, що і без того невелика кількість суб'єктів господарювання, які отримали міжнародні рейтинги, останнім часом значно знизилась. Компанії вирішили зекономити декілька десятків тисяч доларів, не піклуючись про власний імідж у світовому фінансовому просторі та не хвилюючись про перспективу залишитись осторонь від відносно дешевих фінансових ресурсів.

Незадовільна ситуація склалася і щодо рейтингу боргових зобов'язань України. Рейтингове агентство Moody's Investor's Service надало рейтинг борговим зобов'язанням уряду України в національній та іноземній валюті на рівні «B2» (високоспекулятивний). Аналогічні з позиції інвесторів рейтинги України надали Standard&Poor's – «B+» та Fitch Ratings «B», які відповідають неінвести-

ційним, високоспекулятивним рейтингам. При цьому проблемою є не тільки обмеженість доступу України як держави до міжнародних фінансових ресурсів, але і так звана «рейтингова стеля» – рівень рейтингу, вище за який компанія окремо взятої країни піднятися не зможе. Міжнародними агентствами в якості такого порогового значення прийнято брати рейтинг державних запозичень, тобто рейтинг країни. Таким чином, підприємства України приречені отримувати низькі рейтинги. За таких умов годі й говорити про дешеві та значні за обсягами зовнішні фінансові ресурси. А, отже, потенціал, яким володіють суб'єкти господарювання України в сучасних умовах реалізований бути не може.

Про недостатність рівня розвитку відносин України та її суб'єктів з рейтинговими агентствами свідчить хоча б той факт, що провідні світові агенції не мають своїх представництв в Україні. Натомість той же Standard & Poor's відкрив офіси у Росії та Казахстані.

Отже, на нашу думку, необхідною умовою успішного управління фінансовим потенціалом території є обов'язкова співпраця з рейтинговими агентствами. На рівні держави це робота з постійного підвищення міжнародного рейтингу країни з метою покращення іміджу держави. На рівні суб'єктів господарювання – зміна формального відношення до рейтингів як до обов'язкового елементу цивілізованого бізнесу, на свідомі дії раціонального економічного суб'єкта, що інвестує кошти у своє майбутнє, в тому числі створюючи позитивний імідж та забезпечуючи інформацією про себе потенційних інвесторів.

Що стосується конкретних пропозицій і рекомендацій, то поруч зі зміною відношення до процесу рейтингування на всіх рівнях, необхідно забезпечити нормативно-правове поле, яке буде цьому сприяти.

На сьогоднішній день основними документами, що регулюють діяльність рейтингових агентств та відносини, що пов'язані з ними, є Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» та нормативно-правові акти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, це зокрема:

1. Правила визначення уповноваженим рейтинговим агентством рейтингової оцінки за Національною рейтинговою шкалою, затверджені рішенням

Комісії від 21.05.2007 р. №1042 та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 11.06.2007 р. за № 607/13874;

2. Положення про конкурс з визначення уповноважених рейтингових агентств, затверджене рішенням Комісії від 19.06.2006 р. №1040 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 24.11.2006 р. за №1233/13107;

3. Порядок ведення Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств та видачі Свідоцтв про включення до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств, затверджене рішенням Комісії від 23.06.2006 р. №444 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 12.07.2006 р. за №823/12697;

4. Порядок подання уповноваженими рейтинговими агентствами інформації до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затверджене рішенням Комісії від 19.09.2006 р. №855 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 13.10.2006 р. за №1112/12986;

5. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. N208-р.

Згідно зі статтею 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» рейтингові оцінки, отримання яких є обов'язковими, мають право визначати виключно уповноважені рейтингові агентства та/або міжнародні рейтингові агентства. Міжнародні рейтингові агентства обов'язково повинні бути визнані Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

Визначення рейтингової оцінки, якщо інше не встановлено законом, потребують усі види емісійних цінних паперів, які не розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і можуть розповсюджуватися шляхом підписки, купуватися та продаватися на біржі або іншому організованому ринку, крім: державних цінних паперів; акцій; цінних паперів недиверсифікованих інститутів спільного інвестування; цінних паперів, емітованих Державною іпотечною установою.

Що стосується рейтингової оцінки емітентів, то згідно з цим законом визначення рейтингової оцінки потребують: підприємства, у статутних капиталах яких є державна частка; підприємства, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави; підприємства, які займають монополіє (домінуюче) становище [296].

Ці положення спрямовані не стільки на підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання чи їх цінних паперів, скільки є прикладом штучного створення ринку (в даному випадку ринку рейтингових агентств). Пояснимо даний тезис. Довгий час в Україні список уповноважених агентств складався з однієї позиції – РА «Кредит-Рейтинг». Таке становище призвело до того, що оплата діяльності рейтингових агентств сприймалась суб'єктами господарювання як додатковий податок. Втім надходження від цього «податку» йшли не до держави, а до приватної структури [354]. Лише після низки скандалів та неодноразових звернень учасників фінансового ринку України, ситуацію було змінено і перелік уповноважених рейтингових агентств розширено.

Суть діяльності рейтингових агентств полягає в наданні професійних високоякісних послуг з оцінки об'єктів рейтингування. У випадку непрофесійності дій агентства його послуги не можуть бути затребувані ринком.

На наш погляд, логічною є зміна статті 4 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», а саме виключення норми щодо можливості присвоєння рейтингу лише уповноваженими агентствами і взагалі самого поняття «уповноважені рейтингові агентства», бо це містить елементи непрозорості. Звичайно, діяльність рейтингових агентств є суспільно важливою, тому залишати її зовсім без державного регулювання не можна, але підхід до нього має бути змінений. В якості альтернативи можна запропонувати закріплення за діяльністю рейтингових агентств статусу професійної з відповідним їй ліцензуванням та певним вхідним бар'єром, наприклад, у вигляді законодавчих вимог щодо професійності персоналу рейтингових агентств.

Ще одним принциповим моментом, який необхідно закріпити в законодавстві України – обов'язковість рейтингів для емітентів та їх цінних паперів.

На нашу думку, формальний підхід, що існує сьогодні по відношенню до рейтингування, необхідно змінити та привести його у відповідність до основної функції рейтингу – інформаційної. Сьогодні, в умовах глобалізації рейтингування за національною шкалою, особливо великих підприємств, є досить безперспективним з позиції виходу на міжнародні ринки.

Оскільки єдиним джерелом інформації про українських емітентів для потенційних інвесторів ззовні фактично є фондовий ринок України, пропонується приведення інформаційних потоків щодо нього до певного загального знаменника, який би розумівся не лише внутрішніми інвесторами, але і інвесторами зовнішніми.

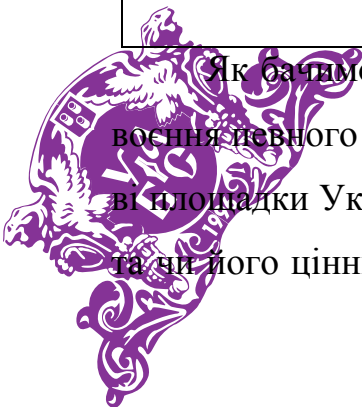
Про те, що національні рейтинги є лише виконанням законодавчих норм, а не реальним джерелом інформації щодо позичальника свідчить хоча б те, що основні фондові площадки України цей параметр ігнорують – як в правилах власних лістингів, так і в інформації, що вони надають про емітента.

Аналіз правил лістингу корпоративних облігацій двох провідних бірж України (Української біржі та ПФТС) дозволив виділити критерії, що впливають на рівень лістингу цінних паперів емітенту (див. табл. 3.15).

Таблиця 3.15 – Критерії, що впливають на рівень лістингу Української біржі та ПФТС [269,270]

Біржа	Критерій впливу на лістинг
Українська біржа	1. Строк існування емітента; 2. Вартість чистих активів емітента; 3. Відсутність збитків за останні 2 роки; 4. Номінальна вартість серії випуску облігацій; 5. Середньомісячна вартість біржових угод за облігаціями даної серії
ПФТС	1. Строк існування емітента; 2. Вартість чистих активів емітента; 3. Номінальна вартість серії випуску облігацій; 4. Середньомісячна вартість біржових угод за облігаціями даної серії

Як бачимо, рейтинг емітента не є серед факторів, які впливають на присвоєння певного рівня лістингу цінним паперам емітента. Тобто провідні фондові площадки України не цікавить такий параметр, як кредитний рейтинг емітента чи його цінних паперів. І це пов'язане не з тим, що їх не хвилює якість емі-

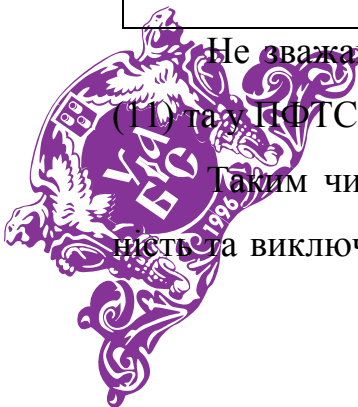
тента та його цінних паперів, а скоріше з тим, що на сьогодні національні кредитні рейтинги досі ще вважаються чимось штучним та не пов'язаним з економічними реаліями. Таке відношення до рейтингів з боку фондових бірж України підкреслює і аналіз анкет цінних паперів, де вказуються їх ключові параметри, що мають бути представлені інвесторам у першу чергу (див. табл. 3.16).

Таблиця 3.16 – Інформація щодо цінних паперів та їх емітентів, яка надається біржами [269,270]

Біржа	Критерій впливу на лістинг
Українська біржа	1. Код; 2. Назва; 3. Вид; 4. ISIN; 5. Дата початку торгів; 6. Рівень лістингу; 7. Кратність; 8. Ринок; 9. Номінал, UAH; 10. Загальна кількість, шт; 11. Статус
ПФТС	1. Назва емітента; 2. Код ЄДРПОУ; 3. Назва фонду; 4. Код ЄДРІСІ; 5. Адреса; 6. Веб-сайт; 7. Звітність емітента на сайті smida.gov.ua; 8. Звітність емітента на сайті stockmarket.gov.ua; 9. Галузь промисловості; 10. Підгалузь; 11. Підгалузь+; 12. ISIN; 13. Вид цінного папера; 14. Тип цінного папера; 15. Рівень Котирувального листа; 16. Виключено зі Списку; 17. Номінал, грн; 18. Кількість цінних паперів у випуску, шт.; 19. Номер реєстрації випуску; 20. Дата реєстрації випуску

Не зважаючи на досить значну кількість параметрів в Українській біржі (11) та у ПФТС (20), жодний з них не стосується рівня кредитного рейтингу.

Таким чином, робимо висновок, що не зважаючи на очевидну необхідність та виключну важливість рейтингів, цей ринок на сьогодні в Україні є не-

природним, він не виконує свої функції, а сприймається як необхідна формальність та додаткові перепони з боку держави.

Очевидним є факт, що для еволюційного розвитку ринку рейтингових послуг та формування позитивного іміджу кредитних рейтингів, як необхідного інструменту фінансового ринку України, потрібно багато часу, скоріш за все 10-15 років. Тому необхідно прискорити дані процеси, шляхом зміни акцентів державного регулювання в даній сфері.

Слід змінити правила щодо обов'язкового присвоєння рейтингу емітентам та їх цінним паперам. Пропонується запровадити наступне:

1) всі емітенти цінних паперів, що котируються на біржі мають пройти процедуру рейтингування, при чому компанії, що плануються або претендують перебувати у першому рівні лістингу мають отримати міжнародні рейтинги, інші можуть обмежитись національними.

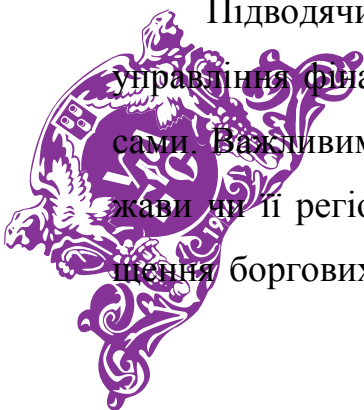
2) всі цінні папери, що перебувають на ринку, включаючи акції, мають пройти процедуру присвоєння рейтингу;

3) біржові площадки в правила лістингу мають додати вимоги щодо наявності та рівня кредитного рейтингу;

4) біржові площадки, подаючи інформацію щодо емітента чи його цінних паперів обов'язково мають вказувати кредитний рейтинг як самого емітенту, так і конкретних цінних паперів.

Запропоновані зміни не лише сприятимуть появі цивілізованого ринку рейтингових послуг, але і сприятимуть розвитку фондового ринку України в цілому, особливо в частині його взаємодії із зовнішніми інвесторами. В свою чергу, це дасть можливість підвищити фінансовий потенціал як держави в цілому, так і окремих її суб'єктів.

Підводячи підсумки необхідно відмітити, що одним із головних елементів управління фінансовим потенціалом території є управління залученими ресурсами. Важливим інструментом залучення фінансових ресурсів, як на рівні держави чи її регіону, так і на рівні окремих суб'єктів господарювання, є розміщення боргових цінних паперів у вигляді облігацій. Володіючи цілим рядом

переваг – низька вартість залучених ресурсів, значний потенціал з точки зору обсягів ресурсів – даний інструмент поки що недостатньо розвинений в Україні, що пов'язане як з неформованим фондовим ринком, так і відсутністю позитивного іміджу та відповідного інформаційного фону щодо України та українських компаній на міжнародній арені.

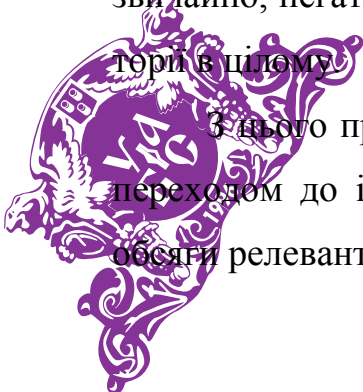
І хоча розвиток фондового ринку України – процес еволюційний та є питанням часу, позитивний імідж та інформаційний фон можуть бути забезпечені вже сьогодні шляхом використання кредитних рейтингів, що присвоюються провідними міжнародними рейтинговими агентствами.

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 3

Рівень фінансового потенціалу території залежить від багатьох факторів. В умовах фінансової глобалізації досить важливими є питання, пов'язані з зовнішніми джерелами фінансування. Це пов'язане з тим, що, з одного боку, «зовнішні» фінансові ресурси мають значно меншу вартість залучення (відносно внутрішніх), а з іншого – звернення до зовнішніх джерел фінансування відкриває набагато більші можливості відносно обсягів ресурсів, що можна залучити.

Особливої актуальності дане питання набуло після початку світової фінансової кризи. Традиційні джерела фінансування (в першу чергу, кредити національної банківської системи) виявились майже недоступними і значно зросли у вартості. Тобто внутрішні джерела формування фінансового потенціалу на невизначений час не в змозі адекватно виконувати свою функцію, що не тільки позбавляє певну територію можливостей збільшення обсягу фінансових ресурсів, але і звужує можливість використання наявних фінансових ресурсів, що, звичайно, негативно відображається на соціально-економічному розвитку території в цілому.

З цього приводу дуже актуально стає проблема асиметрії інформації. З переходом до інформаційного суспільства і розвитком процесів глобалізації, обсяги релевантної інформації зростають за експонентою, що значно ускладнює

управлінські рішення, особливо в області інвестування, оскільки остання вимагає надретельного аналізу об'єкту інвестування, обов'язкову оцінку ризиків інвестування тощо.

Інвестиційні компанії не здатні в повному обсязі оцінювати всю інформацію щодо потенційних об'єктів інвестування за рахунок лише власних сил. Цим і обумовлена поява різного роду рейтингів, індексів і оцінок країн, регіонів, компаній за різними напрямками, а саме їхньої інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, кредитоспроможності, ділової привабливості тощо. Використання результатів цих досліджень надає можливість інвестиційним компаніям орієнтуватись в морі інформації, прискорює і полегшує прийняття інвестиційних рішень. Що призводить як до зростання фінансового потенціалу, так і до його зменшення – залежно від того, наскільки позитивні оцінки отримав той чи інший об'єкт рейтингування.

Організація, що розраховує той чи інший рейтинг, оцінюючи територію за певними критеріями, а також порівнюючи її з іншими, фактично формує її імідж в очах потенційних інвесторів. У випадку позитивного іміджу у території з'являється можливість отримати доступ до відносно дешевих та значних за обсягами фінансових ресурсів, що забезпечить значне розширення її фінансового потенціалу.

Міжнародні рейтинги здійснюють значний вплив на формування фінансового потенціалу території, оскільки вони формують імідж країни в очах потенційних інвесторів. Невраховання результатів рейтингів може призвести до фінансової ізоляції країни, оскільки закордонні інвестори можуть ігнорувати фінансовий ринок країни, чий імідж здається їм надто ризиковим.

Крім того рейтинги та різного роду рейтингові оцінки надають необхідну базу для адекватної оцінки рівня використання фінансового потенціалу конкретної країни. При чому в якості порівняння можуть виступати як схожі за рівнем соціально-економічного розвитку країни (з метою оцінки рівня поточного використання фінансового потенціалу), так і країни, що є світовими лідерами в соціально-економічному розвитку (вони мають виступати в якості орієнтирів,

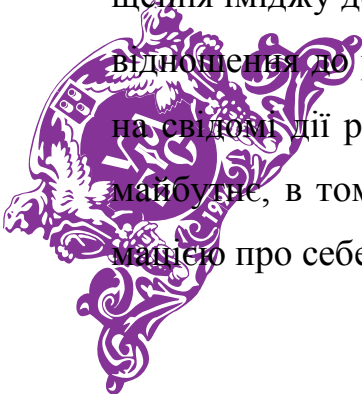
тобто при розробці довгострокових стратегій розвитку економіки та управління фінансовим потенціалом).

Аналіз, проведений в роботі, показав, що Україна має вкрай неприглядний вигляд з позиції різних міжнародних рейтингів. Відповідно, в очах іноземних інвесторів Україна є надто ризикованою країною. Це призводить до того, що країна не здатна реалізувати таку важливу складову фінансового потенціалу як фінансові ресурси, залучені на міжнародних ринках.

В той же час інформація щодо методології тих чи інших рейтингів, як правило, є публічною, тому влада країни має можливість безпосередньо впливати на результати рейтингу шляхом проведення відповідних найбільш критичних реформ. Таким чином, при розробці і реалізації державної фінансової політики, при здійсненні заходів з управління фінансовим потенціалом території, обов'язково враховувати результати міжнародних рейтингів, аналізувати їх стан та динаміку з метою постійного покращення іміджу в очах іноземних інвесторів.

Найбільшим впливом на фінансовий потенціал території володіють кредитні рейтинги провідних рейтингових агентств світу. Аналіз особливостей впливу рейтингових агентств на фінансовий потенціал території показав, що дії рейтингових агентств здійснюють як прямий так і опосередкований вплив на формування фінансового потенціалу території, впливаючи як на обсяги фінансових ресурсів, що можуть бути залучені, так і на їх вартість.

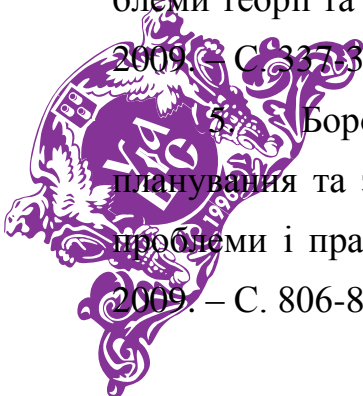
Таким чином, необхідним елементом механізму управління фінансовим потенціалом має бути побудова адекватної системи взаємовідносин з рейтинговими агентствами як міжнародними, так і національними. На рівні держави це робота з постійного підвищення міжнародного рейтингу країни з метою покращення іміджу держави. На рівні суб'єктів господарювання – зміна формального відношення до рейтингів як до обов'язкового елемента цивілізованого бізнесу, на свідомі дії раціонального економічного суб'єкта, що інвестує кошти у своє майбутнє, в тому числі створюючи позитивний імідж та забезпечуючи інформацією про себе потенційних інвесторів.

Що стосується конкретних пропозицій і рекомендацій, то поруч зі зміною відношення до процесу рейтингування на всіх рівнях, необхідно забезпечити нормативно-правове поле, яке буде цьому сприяти, зокрема в роботі запропоновано виключення норми щодо можливості присвоєння рейтингу лише уповноваженими агентствами, закріплення за діяльністю рейтингових агентств статусу професійної з відповідним її ліцензуванням та певним вхідним бар'єром, введення обов'язковості рейтингів для емітентів та їх цінних паперів. Крім того пропонуються зміни в правила лістингу фондових площадок України з метою включення в них інформації щодо кредитного рейтингу емітента цінних паперів, а також запровадження обов'язкового присвоєння рейтингу емітентам та їх цінним паперам.

Результати, отримані автором і представлені в даному розділі було опубліковано у таких працях автора:

1. Боронос В.Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Козьменко С. М. Світові рейтинги та їх роль у формуванні фінансового потенціалу території / С. М. Козьменко, В. Г. Боронос, О. Л. Пластун // Вісник Львівської державної академії. – 2012. – № 22. – С. 215–221
3. Боронос В. Г. Розвиток відносин з рейтинговими агентствами як складова управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія “Економічні науки”. – Випуск 30: У трьох частинах, 2012. – Ч. III. – С. 217–221
4. Боронос В.Г., Кулешова І.П. Планування фінансового забезпечення пріоритетних напрямів розвитку в умовах економічної кризи // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Випуск 249: В 6 т. – Т. 2. – 2009. – С. 337-344
5. Боронос В.Г., Малахова Л.С. Формування стратегічних напрямків планування та забезпечення фінансової безпеки території // Економіка: теорії проблеми і практики: Збірник наукових праць. – Випуск 252: В 6 т. – Т.3. – 2009. – С. 806-812

6. Боронос В. Г. Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ– 2011. – С. 99-101

7. Боронос В. Г., Карпенко І. В. Моделювання макроекономічних індикаторів розвитку регіонів: оцінка рейтингу// Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” 20 травня 2011 року . - Хмельницький, 2011. – С. 56-60

8. Боронос В. Г., Савченко К. В. Фінансовий менеджмент // Бізнес адміністрування: магістерський курс: підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, С. М. Ілляшенко, М. Сотник. – Суми, Університетська книга, 2009. – С. 118-134.

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

РОЗДІЛ 4

РОЗВИТОК МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

4.1 Теоретико-методологічні засади врахування тіньового сектору економіки при оцінці фінансового потенціалу території.

Дослідження, проведені в попередніх підрозділах роботи, засвідчили, що в чисельних наукових працях пропонуються різноманітні підходи до побудови алгоритму визначення фінансових можливостей певної території – статистичний, порівняльний, оцінка на базі макроекономічних показників та з використанням спеціальних показників, регресійний аналіз тощо.

Як правило, теоретичні, методологічні та методичні підходи, що пропонуються науковцями, базуються на оцінці результатів та можливостей легального сектору економіки, тоді як неможливо заперечувати той факт, що значна частка економічних процесів в країні перебуває в «тіні». Очевидно, що результати оцінки за такими методиками не в повній мірі відповідають дійсності. Зважаючи на те, що рівень тіньового сектору економіки України за різними оцінками коливається від 30 до 50%, можна зробити висновок про значну похибку в тому числі в результатах оцінки фінансового потенціалу території.

Наприклад, більшість науковців пропонує при оцінці фінансового потенціалу певного регіону враховувати бюджетні можливості. Однак, при цьому не приділяється належної уваги оцінці тих коштів, які не можуть бути отримані в якості бюджетних надходжень, оскільки системно, свідомо і організовано приховується від оподаткування. В той же час, очевидним є те, що ці кошти є частиною фінансового потенціалу території, а тому безумовно мають враховуватись при його оцінці.

Доходи підприємств та фізичних осіб на сьогоднішній день враховуються фіскальними органами не повною мірою, залишаючи місце для різного роду опортуністичної поведінки з боку об'єктів оподаткування, починаючи від приховування доходів, закінчуючи несплатою податків та податковою оптимізацією.

Складним є стан справ і на фінансовому ринку. Тінізація охопила певну частку банківського сектору, значно поширюється вона й у страховому бізнесі.

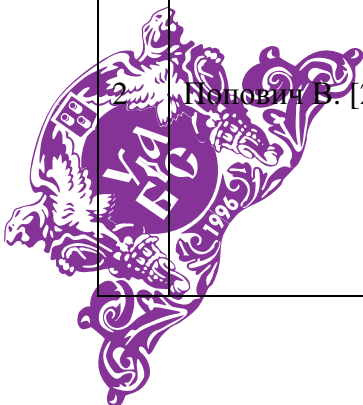
Таким чином, вивчення фінансових потоків, що акумулюються внаслідок тіньових процесів економічного життя країни, вкрай важливе з позиції оцінки фінансового потенціалу території. Лише враховуючи фінансові потоки, що обертуються у тіньовій економіці, можна стверджувати про об'єктивну і точну оцінку обсягів фінансового потенціалу території.

Перш ніж переходити до визначення ступеню впливу тіньового сектору на оцінку фінансового потенціалу території, проаналізуємо сутність та особливості тіньової економіки, визначимо основні підходи до трактування цього явища в суспільному та економічному житті країни.

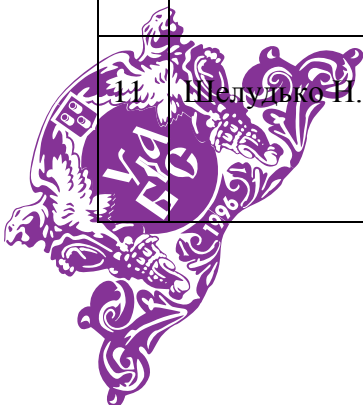
Аналіз різних підходів до трактування сутності тіньової економіки наведено в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Трактування терміну «тіньова економіка» у літературних джерелах

№ з/п	Автори	Визначення
1	2	3
1	Турчинов О. [355]	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
2	Понович В. [290]	Тіньова економіка – це такий стан розвитку кризових, криміногенних процесів в економіці, коли доходи злочинного походження стали засобом скоєння нових, нерідко більш небезпечних злочинів, а отримані за рахунок їх скоєння доходи перестали носити споживчий характер, а трансформувались у базу відтворення незаконних капіталів і криміногенного потенціалу в усіх сферах цивільно-правових, організаційно-регулятивних і суспільно-економічних відносин

1	2	3
3	Нагребельний В., Попович В. [400]	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка пов'язана з незаконним привласненням особою або групою осіб частини створеної вартості або частки майна через різного роду викривлення об'єктивної інформації про рух грошових коштів та матеріальних цінностей, спотворення даних первинного обліку для заплутування джерел походження доходів, а також через реалізацію методом лобіювання відповідних законодавчих норм і нормативів, схем корисливого перетікання капіталів, здійснення яких не підпадає під кримінальну відповідальність, але зумовлює матеріальні втрати державних або підприємницьких структур та окремих громадян
4	Ярмоленко А. [401]	Тіньову економіку можна визначити як фактично неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг
5	Thomas J. [440]	Тіньова економіка включає ті види економічної діяльності, які не записані на національних дохідних рахунках
6	Feige E. [412]	Тіньова економіка включає усю економічну діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту
7	Бородюк В. [30]	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
8	Проект “Тіньова економіка: соціальні проблеми неофіційної економічної діяльності в Україні” [301]	Тіньова економіка – сукупність відносин між окремими індивідуумами, групами індивідуумів, індивідуумами та інституційними одиницями, окремими інституційними одиницями щодо виробництва, розподілу, перерозподілу, обміну та споживання матеріальних благ та послуг, результати яких за тих чи інших причин не враховує офіційна статистика і обсяг якої не включається до макроекономічних показників
9	Головач В. [98]	Тіньова економіка – неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін і споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг; приховані від органів державного управління і суспільства соціально-економічні відносини між окремими громадянами, соціальними групами з використання майна в корисних особистих або групових інтересах
10	Тацій В. [346]	Тіньова економіка – це економічна діяльність, яка з якихось причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту. Вона проявляється у сукупності нелегальних і псевдолегальних операцій, що забезпечують рух речей, прав, дій як у нелегальній, так і в легальній сферах економіки
11	Шелудько П. [388]	Тіньова економіка – неконтрольоване суспільством виробництво, розподіл, обмін й споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг, тобто приховувані від органів державного управління й громадськості соціально-економічні відносини між окремими громадянами та соціальними групами

Виходячи з аналізу різних підходів до трактування сутності тіньової економіки, можемо умовно розділити їх на такі групи, що представлено на рис. 4.1.

Рис. 4.1 – Основні підходи до визначення тіньової економіки

Ярмоленко А. відзначає, що тіньова економіка не контролюється суспільством. Виробництво, перерозподіл, обмін та споживання благ, вироблених в тіньовому секторі економіки, відбуваються поза впливом суспільства, проте носять неймовірно значущий характер [401]. З цієї ж точки зору розглядає тіньову економіку Томас Дж., включаючи до її складу ті види економічної діяльності, які не записані на національних доходних рахунках [440].

Продовжуючи аналіз визначень, наведених у табл. 4.1, відмітимо, що на думку Ніколаєвої М. та Шевякова А. тіньова економіка включає всю економічну діяльність, яка з будь-яких причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до валового національного продукту [209].

Близьким до цього є визначення тіньової економіки, яке надала в своєму дослідженні Мушинська Н.: тіньова економіка – це діяльність юридичних та фізичних осіб, спрямована на отримання доходів від легальних або нелегальних видів діяльності в грошовому або натуральному вигляді, які не враховуються офіційною статистикою [204].

Макаров Д. [190] і Коссалс Л. [166] основною характерною рисою тіньової економічної діяльності вважають її неконтрольований характер. Ісправников В. для віднесення економічних явищ до тіньового сектору використовує критерій протиправної діяльності й ухилення від офіційної реєстрації [149]. Ореховський П. використовує такий критерій, як відсутність державної реєстрації комерційних угод [223]. Даллаго Б. для визначення тіньових економічних процесів використовує поняття «ірегульована економіка», що означає діяльність економічних агентів, які здійснюють свою господарську діяльність всупереч визначених правил та чинного законодавства або приховують її від державних органів управління та контролю [83].

Більшість вчених підкреслює, що тіньова економіка є негативним явищем, наслідки якого розповсюджуються не лише в економічній сфері, але і соціальної, політичній тощо (табл. 4.2).

Таблиця 4.2 – Негативні наслідки тіньової економіки

Вид наслідків	Сутність
Економічні	Зменшення обсягів податків
	Сумбурність та нерегульованість розвитку економіки
	Зниження інвестиційної привабливості національної економіки
	Неможливість використання тіньових коштів в екстрених випадках (під час фінансово-економічної кризи, стихійного лиха, введення надзвичайного стану)
Соціальні	Видача зарплати в конвертах
	Зменшення обсягів пенсійного забезпечення
	Неможливість сформулювати ефективну систему охорони здоров'я
	Втрата довіри громадян до органів державного управління
Політичні	Складність управління економікою країни
	Створення негативного іміджу держави

В той же час, ряд науковців зауважує на тому, що тіньова економіка як явище може нести в собі цілий ряд позитивних моментів. Зокрема Шарікова О.

вважає, що тіньова економіка створює нові можливості для зайнятості, при чому не тільки тіньової, оскільки цей сектор потребує продуктивних товарів легального сектора (матеріали, послуги) [386]. У галузях тіньової економіки з'являються інновації, які підвищують суспільний добробут, тіньова економіка може амортизувати потрясіння офіційної економіки, сприяючи стабільності системи загалом.

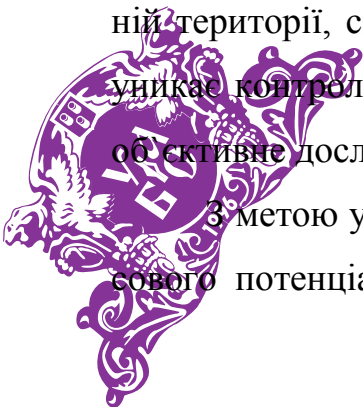
Основні позитивні моменти від існування тіньового сектора наведено на рис. 4.2.

Рис. 4.2 – Позитивні моменти від існування тіньового сектора економіки

На основі аналізу явища тінізації економічних процесів в країні, для цілей даного дослідження може бути запропоноване визначення тіньової економіки як вид опортуністичної поведінки економічних суб'єктів, розташованих на певній території, спрямованої на збільшення власних вигід у збиток державі, що уникає контролю чи реєстрації з боку державних органів, чим унеможливорює об'єктивне дослідження фінансового потенціалу території.

З метою уточнення та удосконалення існуючих підходів до оцінки фінансового потенціалу території, пропонується при його визначенні враховувати

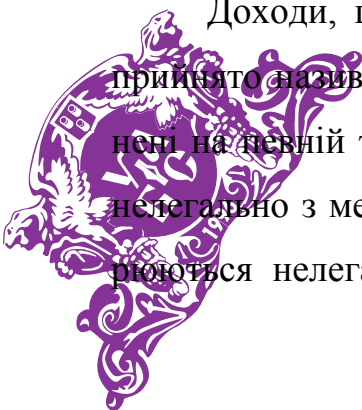
фінансові потоки, що генеруються у тіньовому секторі. З метою цього, було проаналізовано особливості тіньових процесів за основними складовими фінансового потенціалу території, а саме: фінанси домогосподарств; фінанси держави; фінанси підприємств; фінанси грошово-кредитних організацій.

Значна частина фінансового потенціалу домогосподарств зосереджена зараз у тіньовому секторі економіки. Для більш глибокого вивчення необхідності врахування тіньового сектору економіки при оцінці фінансового потенціалу певної території, наведемо класифікацію джерел доходів населення. Критерієм даної класифікації оберемо їх суспільне визнання, що дає можливість виділити такі види доходів населення:

1. доходи, отримані населенням в легальному секторі економіки (легальні доходи);
2. доходи, що отримані від діяльності в тіньовому секторі економіки (тіньові доходи);
3. доходи, які отримані протиправним шляхом внаслідок злочинної діяльності певних суб'єктів (кримінальні доходи).

Така класифікація набула гострої актуальності в той час, коли значною мірою послабшав державний контроль і регулювання виробництва. Паралельно з цим ускладнилися трудові відносини, зріс рівень безробіття, посилювався податковий тягар. Реальні доходи населення суттєво знизились, посилювалась корупційність працівників державних органів, в тому числі і силових. Наведеними обставинами населення було спровоковано до пошуків шляхів отримання доходів від нелегальної діяльності, яку не фіксують органи державної влади, зокрема фіскальні, а тому такі доходи можна в такий чи інший спосіб приховати від оподаткування.

Доходи, що не обкладені податком у встановленому законом порядку, прийнято називати неоподатковуваними. Їх джерелом є законодавчо незаборонені на певній території види діяльності, проте ними доволі часто займаються нелегально з метою уникнення податкового навантаження. З цією метою створюються нелегальні організації, які у встановленому порядку не проходять

обов'язкової державної та податкової реєстрації. Продукція, вироблена цими організаціями, і їх фінансові потоки не обліковуються контролюючими органами, а платню працівникам нараховують, оминаючи встановлений порядок.

Практика свідчить про те, що тіньові доходи можуть виплачуватися громадянам і у легальних організаціях, якщо це відбувається з недотриманням вимог чинного порядку оплати праці.

Фактично виплачені в таких випадках зарплати, премії, допомоги тощо суттєво перевищують офіційно зафіксовані у бухгалтерському і податковому обліках суми. Це поширене явище називається «виплати в конвертах».

Черкасов А. зазначає, що в Україні заробітна плата «в конвертах» виплачується майже на 140 млрд грн щомісяця. Він переконаний, що на великій кількості підприємств приватного типу реальна зарплата приховується [126].

На думку Тигипко С. ліквідація «конвертних зарплат» дозволить залучити до державного бюджету та соціальних фондів до 50 млрд грн [353].

Схожий характер притаманний також доходам, які населення отримує від самозайнятості – торгівля на вулицях, надання побутових, ремонтних, будівельних та інших послуг, здавання в оренду житла, дачних ділянок чи маєтків, гаражів, а також будь-якого іншого майна, якщо ці джерела доходів не є зареєстрованими в податкових органах, а отже, не оподатковуються.

Із послабленням функції заробітної плати, як джерела грошових доходів населення, підвищувалася частка доходів від підсобних господарств, городніх і дачних ділянок та інших форм самозайнятості населення. Це виявилось, зокрема, у постійному відчутному зростанні частки доходів населення від продажу продуктів сільського господарства.

Помітно зросла останніми роками питома вага інших доходів населення. Зокрема набули поширення такі доходи, як надання в оренду об'єктів нерухомості, отримання надходжень від членів домогосподарств, які виїхали на роботу за кордон, активізація діяльності населення на фінансовому ринку, зокрема збільшення вкладів в банках та в інших фінансових інституціях тощо.

Лібанова Е. зазначає, що аналіз даних про розшарування населення за рівнем доходів, витрат та реального споживання свідчить про те, що переважна частина населення України споживає набагато більше того, ніж дозволяють доходи. Різниця тільки в тому, що одні групи вдаються до такої діяльності тому, що це єдина можливість забезпечити мінімально прийнятний рівень життя (як правило, така діяльність не приносить значних доходів, але і не має відверто кримінального характеру), а інші (це стосується найбільш заможних) саме за рахунок порушення законодавства отримують високі та надвисокі доходи [226].

Наступна складова фінансового потенціалу, значна частина якого також зосереджена у тіньовому секторі, пов'язана з державними фінансами. Основним фактором, що стимулює зростання обсягів тіньового сектору економіки України та сприяє активізації протиправної, не дозволеної законом економічної діяльності, є занадто важке, а в чисельних випадках – непосильне для суб'єктів господарювання, податкове навантаження.

Логічним наслідком діяльності держави, яка не в силах забезпечити ефективний збір податків та намагається у будь-який спосіб компенсувати зниження кількості видів податків збільшенням ставок оподаткування, є надважкий тиск податкового тягаря по відношенню до потенційних платників.

Цікаво, що зменшення кількості податків з одночасним збільшенням їх обсягів неминуче тягне за собою навантаження на законослухняних платників. Чисельні підрахунки свідчать, що за нинішніх умов оподаткування платник, що не прагне порушити встановлені законом норми, має сплатити в бюджет від 60 до 90% від обсягу прибутку.

Таким чином, найбільші обсяги прихованих резервів вітчизняної економіки знаходяться не в нових видах податків або надходжень, а в її тіньовому секторі [146, 199].

На нашу думку, з метою підвищення фінансового потенціалу території необхідно врахувати деякі аспекти оптимізації системи оподаткування та легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом. Адже не викликає сумнівів, що

тіньовий сектор економіки потенційно має величезний вплив на формування ресурсного підґрунтя для економічних перетворень території.

Вірна координація діяльності державних органів всіх рівнів щодо зведення до мінімуму обсягів тінізації економічних процесів регіону, комплексне втілення запланованих заходів щодо стабілізації надходжень до бюджету території неминуче призведе до вливань прихованих фінансових ресурсів до державного бюджету. З огляду на це, вирішуючи питання щодо оцінки фінансового потенціалу території, вважаємо за необхідне враховувати ймовірні податкові надходження від процесів детінізації. Зазначені процеси мають забезпечити активізацію процесів по підвищенню інвестиційної привабливості території, вплинути на економічну та соціальну складові її розвитку.

Важливою складовою фінансового потенціалу території є фінанси підприємств. З позиції тіньової складової діяльності підприємств, варто виділити наступні види господарської активності, що спрямовані на ухилення від обліку контролюючих установ:

- формування нелегальних підприємницьких структур;
- заниження результатів господарювання, ухилення від сплати податків;
- заборонені чинним законодавством види підприємницької діяльності.

Дослідження показують, що в діяльності приватних підприємств та організацій з іншими формами власності (в тому числі і державної) в сільському господарстві, будівництві, сфері операцій з нерухомістю, торгівлі автомобілями, легкій промисловості, деревообробці, оптовій торгівлі, нафтопереробній, хімічній та рибній промисловості тіньова частка економічних процесів виражається у надто значних розмірах [103].

Традиційним методом тінізації доходів підприємств є приховування обсягів їх реального виробництва. Однак, в даному випадку метою суб'єктів господарювання є не зменшення податкового тягара, а несплата податків взагалі. А, отже, привласнення видобутої продукції тими, хто має таку можливість. При чому в різних обсягах привласненням займаються як рядові працівники, що

мають доступ до ресурсів, так і керівники підприємств, що здійснюють незаконну реалізацію продукції за відпрацьованими роками схемами.

Широкого поширення набуває тіньове ціноутворення на великих підприємствах.

З метою наочного відображення можливої схеми, наведемо приклад утворення тіньових потоків коштів при розрахунках між підприємствами рис. 4.3.

Рис. 4.3 – Відображення тіньових потоків коштів при розрахунках між підприємствами

Найпростіша схема виведення коштів підприємства у «тінь» – це фіктивне направлення у відрядження працівників організації. На тривалий термін оформляється відрядне посвідчення, видаються необхідні документи. Працівник, який ніби то відряджається, виконує свої посадові обов'язки на робочому місці, а в цей час підприємство «втрачає» чи «виводить» кошти на рахунок службовця. Наведена схема працює чи не на кожному великому підприємстві України та є дієвим інструментом для виведення коштів з бюджету організації.

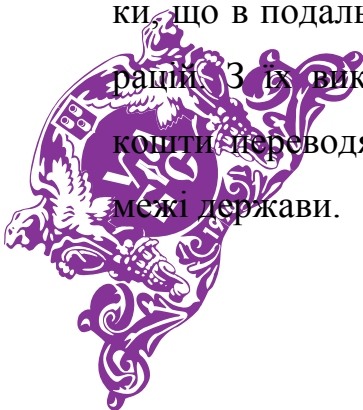
Сільське господарство, нафтопереробна промисловість та рибне господарство – це ті види діяльності, де підприємства мають реальну можливість реалізувати без офіційного врахування величезну частку видобутої (виробленої) продукції. Зовнішній контроль за такими видами діяльності має дуже посередні важелі впливу на процес обліку.

З метою уникнення контролю з боку компетентних органів, підприємства вводять в практику роботу у вихідні дні, використовуючи святковий день і уникаючи витрат електроенергії. Адже завищений показник спожитої електроенергії прямо свідчить про виробництво необлікованої продукції з метою її збуту та отримання тіньового доходу.

Важливою складовою фінансового потенціалу території є прибуток підприємств, що функціонують на певній території без державної реєстрації, передбаченої чинним законодавством України.

Торгівля алкогольною продукцією, відео та аудіо носіями, комп'ютерними технологіями та програмним забезпеченням – це ті види бізнесу, де нелегальні схеми набувають загрозливих форм в питаннях фіскальної політики. Великого поширення та значних обертів набуває практика підприємств по ввезенню на територію держави підакцизних груп товарів з подальшою їх реалізацією. В свою чергу це призводить до чисельних ненадходжень до бюджетів різних рівнів та, безумовно, зосереджує капітал поза державного обліку. Цей факт обов'язково варто враховувати при оцінці фінансового потенціалу території.

Зазначимо, що фінансові махінації нерідко мають місце із застосуванням легальної діяльності банків. Наявні чисельні випадки коли в банківських установах особами, що займаються «сірим» бізнесом, відкриваються поточні рахунки, що в подальшому будуть прямо призначені для проведення фіктивних операцій. З їх використанням реалізуються конвертаційні схеми, безготівкові кошти переводяться в готівку і, нерідко, фінансові потоки спрямовуються за межі держави.

Ще одним елементом фінансового потенціалу, де тіньовий сектор відіграє важливу роль є ресурси фінансово-кредитних організацій.

Практика свідчить, що банки, страхові компанії, а також інші суб'єкти господарювання активно застосовують практику тіньових розрахунків з підрядниками за виконані роботи. Серед них: проведення аудиторських перевірок чи досліджень, виконання робіт по чистці вентиляційних каналів, каналізації, систем водопостачання, електромереж.

Крім такого шляху виведення коштів з банків у тіньовий сектор широкого розповсюдження набуває замовлення поліграфічної рекламної продукції. Рішення про забезпечення банку цією продукцією приймається керівниками банківських установ за домовленістю із зацікавленими типографіями. Вартість замовленої продукції в таких випадках значно перевищує ринкові показники. Обсяги замовлень є у рази більшими за ті, що фактично необхідні замовникові.

Своєрідне ноу-хау в сфері виведення коштів з активів банку демонструють представники, які замовляють у спеціалізованих підприємств плани дій своїх співробітників в екстремальних ситуаціях. Так, протягом минулого року деякі банки України замовили на договірних засадах типові плани дій персоналу фінансових установ при атаці на адміністративні будівлі з повітря.

Подібний шлях тінзації коштів має місце при замовленнях банками програмного забезпечення з метою досить сумнівної оптимізації поточних бізнес – процесів.

Широкого поширення набуває тінзація економічних процесів у страховому бізнесі. Одним з найпоширеніших шляхів тіньових розрахунків є отримання від страховальника коштів за виплату страхових відшкодувань в разі настання страхового випадку.

Розширивши базу страховальників до значних розмірів, страхові компанії розпочинають роботу по визнанню себе банкрутами. Призначаються ліквідатори, які, в переважній більшості випадків, не в змозі покрити всі заборгованості страхової компанії. Таким чином великі кошти громадян привласнюються страховими компаніями, термін роботи яких на ринку страхових послуг не перевищує 1-1,5 років.

Систематизуючи та підсумовуючи результати дослідження тіньових фінансових потоків в розрізі окремих суб'єктів фінансової системи, можемо представити їх у вигляді табл. 4.3

Таблиця 4.3 – Природа тіньових фінансових потоків

Природа тіньових фінансових потоків елементів фінансового потенціалу			
Домогосподарства	Підприємства	Фінансово-кредитні організації	Держава
Ухилення від оподаткування	Формування нелегальних підприємницьких структур	Тіньовий розрахунок фінансових установ з підрядниками за виконані роботи	Недоодержання бюджетних коштів внаслідок ухилення від сплати податків з боку фізичних та юридичних осіб
Самозайнятість	Приховування обсягів їх реального виробництва, ухилення від сплати податків	Замовлення поліграфічної продукції в обсягах, що не відповідають нагальним потребам. Завищення ціни замовлень зазначеної продукції	
Зарплата «у конвертах»	Заборонені чинним законодавством види підприємницької діяльності	Замовлення за економічно необґрунтованими цінами у спеціалізованих підприємств планів дій співробітників в екстрених ситуаціях	
Торгівля на вулицях	Фіктивне направлення у відрядження працівників організації	Придбання програмного забезпечення, що не обумовлене нагальними потребами установи-замовника у зацікавлених компаній	
Побутові, ремонтні, будівельні послуги	Тіньове ціноутворення на великих підприємствах	Отримання дотацій держави при організації страхових компаній. Подальша ліквідація компаній без виконання послуг та розрахунків з лівовою долею клієнтів	Недоодержання бюджетних коштів внаслідок використання податкової оптимізації
Здавання в оренду житла, землі, маєтків, іншої нерухомості	Ухилення від контролю за виробництвом через витрати електроенергії		
Допомога членів родини з-за кордону	Тіньове ввезення на територію держави підакцизних груп товарів з подальшою їх реалізацією	Отримання дотацій держави при організації страхових компаній. Подальша ліквідація компаній без виконання послуг та розрахунків з лівовою долею клієнтів	Незаконні доходи від корупційних дій на всіх рівнях влади
Активізація діяльності населення на фінансовому ринку			

На формування тіньового сектора економіки впливають факти використання суб'єктами підприємництва, а також домогосподарствами недоліків в діяльності фіскальних та законодавчих органів. В свою чергу, це тягне за собою

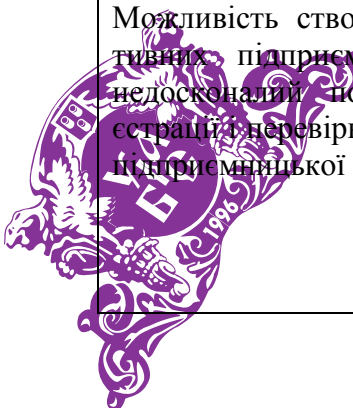

накопичення необлікованих коштів, що є частиною їхнього фінансового потенціалу, а, отже, й фінансового потенціалу території.

Ефективна боротьба із зазначеними порушеннями неможлива без встановлення їх причин, які, на наш погляд, можна поділити на такі групи: організаційно-управлінські; нормативно-правові; соціально-економічні (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Причини виходу економічних суб'єктів у «тінь»

Причини виходу суб'єктів господарювання у тіньовий сектор		
Причини організаційно-управлінського характеру	Причини нормативно-правового характеру	Причини соціально-економічного характеру
Незадовільна організація бухгалтерського обліку та звітності на підприємствах, установах, організаціях. Розрахунки через третіх осіб або методом взаємозаліку	Законодавча неврегульованість багатьох питань здійснення комерційної діяльності	Розбалансованість банківської системи і відсутність механізмів належної взаємодії банківських органів з правоохоронними органами
Некомпетентність органів і посадових осіб, що здійснюють організаційно-управлінські функції в сфері економіки, на всіх рівнях влади	Численні зміни в законодавстві, що становлять труднощі не тільки для контролюючих органів, але, перш за все, для платників податків	Розлад господарських зв'язків між підприємствами
Відсутність органу, що здійснює контроль за відповідністю даних звіту фактичному стану фінансово-господарської діяльності підприємства, організації, установи	Суттєві зміни в системі і структурі звітності, що ускладнює процедуру сплати та контролю за сплатою податків	Кризовий стан по розрахунках з заборгованістю по заробітній платні, пенсіях та інших виплатах
Незадовільний стан організації перевірок господарської діяльності.	Відсутність законодавчої бази щодо контролю за деякими відрахуваннями до позабюджетних фондів	Відсутність ефективного механізму ціноутворення
Можливість створення фіктивних підприємств через недосконалий порядок реєстрації і перевірки суб'єктів підприємницької діяльності	Відсутність чіткої визначеності щодо відповідальності за порушення законодавства про оподаткування, зокрема, відповідальності засновників підприємств та посадових осіб органів реєстрації за фальсифікацію даних і реєстрацію фіктивних структур; відповідальності банків, які мають справу з фіктивними підприємствами та за невиконання розпоряджень податкових органів про зупинення операцій по рахунках фіктивних фірм	Втрата історичних традицій, моральних і етичних норм, в основі яких — повага до приватної власності, кодексу підприємницької і робочої честі і т.п.

Очевидно, що надскладні фіскальні чинники значно більше впливають на вихід підприємств у «тінь», аніж недосконалість норм чинного законодавства України чи політичні процеси в державі. До подібної думки схиляється і Карлін М. при дослідженні державних фінансів України [157].

Проведений аналіз показав, що тіньова економіка є невід'ємною складовою економічного життя країни. Об'єктивна і точна оцінка фінансового потенціалу неможлива без врахування тих фінансових потоків, що офіційно відсутні, але реально існують. Таким чином, оцінка обсягів тіньової економіки є важливою складовою оцінки фінансового потенціалу території. На сьогодні існує цілий ряд методів та методичних підходів до оцінки рівня тіньової економіки, умовно їх можна розділити на дві групи – методи мікрорівня та методи макрорівня (рис. 4.3).

Дамо стисло характеристику представлених на рис. 4.3 методів. До методів мікрорівня належать:

1. Опитування. Його респондентами є населення та експерти. Також паралельно можуть проводитись обстеження суб'єктів економічної діяльності. Під час проведення опитування припускається, що частина респондентів є активними чи пасивними учасниками тіньової діяльності. Саме враховуючи отримані при опитуванні дані, проводиться оцінка тіньового сектору економіки.

2. Аналіз відомостей правоохоронних органів, а також податкових перевірок. Серед усіх перевірених платників податків встановлюється певна кількість суб'єктів, що допустили порушення у вигляді приховування частини отриманих доходів. Контролюючи цю сферу господарювання орган, припускає, що вибірка є репрезентативною стосовно всіх платників податків. На основі даних, отриманих шляхом вибірки, проводиться розрахунок загального неврахованого доходу по території в цілому [214].

3. Спеціальні методи економіко-правового аналізу. Їх поділяють на: метод економічного аналізу; метод бухгалтерського аналізу; метод документального аналізу.

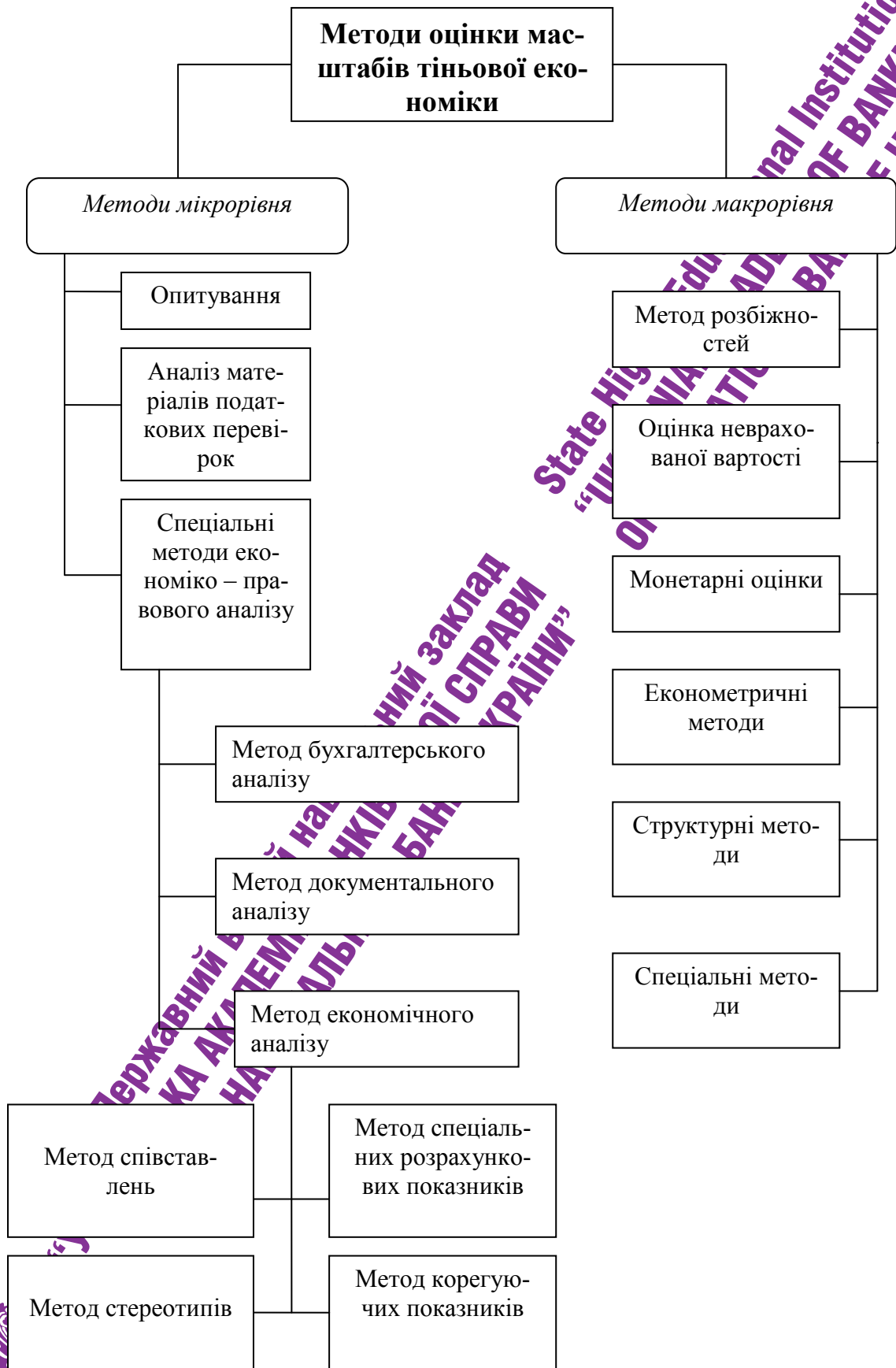

Рис. 4.3 – Методи оцінки масштабів тіньової економіки

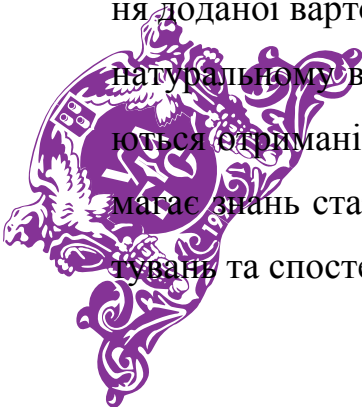
Перший з наведених методів економіко-правового аналізу дозволяє встановити причини відхилення від нормальної економічної діяльності. Визначають чотири різновиди зазначеного методу, що застосовуються з метою виявлення злочинів у сфері економіки: метод коригуючих показників; метод стереотипів; метод співставлень; метод спеціальних розрахункових показників [188].

Метод бухгалтерського аналізу передбачає в своїй основі дослідження бухгалтерського обліку з метою виявлення невідповідностей та відхилень в обліковій документації суб'єктів господарювання.

Метод документального аналізу полягає у вивченні документів бухгалтерського обліку на предмет наявності невідповідностей в їх зовнішньому оформленні та змісті певних облікових документів.

Перший з методів макрорівневої оцінки – це метод аналізу розбіжностей даних офіційної статистики. Найбільш часто використовується аналіз різниці між валовим внутрішнім продуктом, що розраховується як сукупний дохід від виробничої діяльності, і загальними обсягами видатків на придбання товарів та послуг. Домінування другого з наведених показників над першим свідчатиме про наявність певних доходів, що були отримані в ході тіньової діяльності та не були враховані. За цією методикою аналіз розрахунків, що базуються на даних офіційної статистики, не в змозі дійти об'єктивних результатів з огляду на те, що показники обсягів господарської діяльності за наявності неформального сектору свідомо викривлюються підприємствами в напрямку заниження.

Метод оцінки неврахованої вартості передбачає здійснення перевірки офіційних рахунків створення і використання ВВП на достовірність. Виявляються певні протиріччя, відслідковується зміна вартісних показників під час створення доданої вартості, беручи до уваги зміни обсягів продукції, що виробляється в натуральному вигляді. Вибірковими перевітками та спостереженнями уточнюються отримані дані. Даний метод потребує значних витрат часу та коштів, вимагає знань статистичної системи держави та здійснення великого обсягу опитувань та спостережень.

Сутність монетарних методів полягає в тому, що вони застосовуються при аналізі процесів, які пов'язані з попитом на гроші, формою використання грошових ресурсів та їх оборотністю. Базисом монетарних методів оцінки тіньової економіки є врахування особливостей обертання маси грошей при обслуговуванні як офіційної економіки, так і її тіньового сектору.

Економетричні методи ґрунтуються на припущенні, що підпільна діяльність має місце внаслідок занадто високих податкових ставок і готівкові кошти в переважній більшості випадків використовуються в тіньових операціях. Слід зазначити, що наведена група методів, зазвичай, використовується для оцінки обсягів тіньової економіки промислово розвинених країн. На нашу думку, на нинішньому етапі розвитку України використовувати економетричні методи оцінки тіньового сектору економіки не перспективно. Дослідження не дадуть повного достовірного висвітлення проблеми, враховуючи, серед іншого, той факт, що в країні готівкові гроші, наразі, мають безумовне значення та використовуються у більшості розрахункових операцій.

Структурні методи базуються на використанні наявної інформації про обсяги тіньового сектору в різноманітних сферах економічної діяльності. Наприклад, експертний метод дає можливість порівнювати рівні обсягів тінізації різних галузей економіки. Враховуючи існуючу інформацію, експертним шляхом в кожній галузі виробництва товарів та послуг визначаються розміри тіньової економіки. Аналіз показників розмірів усієї тіньової економіки країни проводиться шляхом співставлення обсягів тіньової економіки в окремих секторах з частками цих секторів у ВВП [214]. А, наприклад, метод зіставлення галузей ґрунтується на гіпотезі, що показники тінізації окремих галузей є пропорційними рівню тінізації всієї економіки в цілому. В цьому випадку співвідношення галузевих рівнів тінізації змінюється незначно. З метою одержання оцінки стану тіньової економіки проводяться ретельні дослідження однієї з галузей. В той же час визначається співвідношення рівнів тінізації інших галузей економіки по відношенню до тієї, де проводяться дослідження.

До спеціальних методів оцінки тіньової економіки належать: метод оцінки за показниками зайнятості та метод стійких взаємозв'язків.

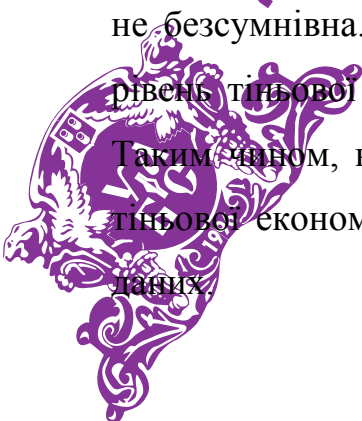
Метод оцінки за показниками зайнятості базується на припущенні, що зниження офіційного рівня зайнятості тягне за собою міграцію робочої сили з легального сектора у тіньовий. З метою проведення оцінювання обсягів тіньової економіки щодо валового внутрішнього продукту на основі отриманих даних про зайнятість в тіньовому секторі, обов'язково слід визначити продуктивність праці в цьому секторі [214].

Метод стійких взаємозв'язків полягає у визначенні розмірів тіньової економіки як різниці між реальним (таким, що враховує тіньову економіку) і офіційним ВВП. Реальний валовий внутрішній продукт розраховується через показник питомого енергоспоживання. Такий підхід особливо прийнятний для України, як країни в перехідною економікою.

На сьогодні в Україні для оцінки рівня тіньового сектору використовуються підходи та дані Державної служби статистики України, а також Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Обсяг економіки, яка безпосередньо не обраховується, за даними Державної служби статистики України у останні роки становить у середньому від 15 до 18% ВВП. Відповідно до розрахунків Міністерства економічного розвитку і торгівлі України обсяг тіньової економіки в Україні протягом кризи збільшився з 28 до 39% ВВП та у період відновлення дещо знизився до 37%.

Методологія оцінок тіньового сектору економіки відображена у Наказі Міністерства економіки України №123 від 18.02.2009 року «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки» [206].

Точність оцінок рівня тінізації економіки державними органами України не безсумнівна. Так, за розрахунками австрійського економіста Шнайдера Ф. рівень тіньової економіки в Україні складає понад 50% від офіційного ВВП. Таким чином, необхідно уточнити методологічний апарат щодо оцінки рівня тіньової економіки України з метою отримання більш точних та об'єктивних даних.

Дані щодо стану тіньової економіки, які відображають реальну дійсність, отримуються дослідниками при проведенні опитування громадян та експертного середовища. На нашу думку, даний спосіб дослідження заслуговує на увагу за умови достовірного висвітлення інформації респондентами.

Проаналізуємо деякі з думок та коментарів експертів щодо рівня тіньової економіки України.

За оцінками Кужель О., «в тіні» перебуває зараз понад 50% економіки України. «Одна з головних причин цього – те, що переважна більшість українських олігархів відправляє вироблену на їхніх підприємствах продукцію за кордон за собівартістю. А там уже продають за світовими цінами», – зазначає Кужель О. [285].

Юрчишин В., зазначає, що не декларують свої високі доходи приблизно стільки ж українців, скільки роблять це. «Вважається, що 50% економіки країни знаходиться в тіні. Я думаю, такий самий коефіцієнт зберігається для багатьох показників нашої економіки, включаючи кількість мільйонерів» [27].

Отже, експертному середовищу притаманне переконання щодо обсягів тінізації економічних процесів в країні на рівні, не меншому за 50%. Не враховуючи такий обсяг коштів, що обертаються в «тіні» при оцінці фінансового потенціалу території, неможливо одержати адекватні дані, на базі яких мала б розроблятися державна фінансова політика.

Що стосується регіональних особливостей тіньового сектору економіки України, то Мушинська Н. наводить таку класифікацію регіонів України за ознаками тінізації, представлену у табл. 4.5 [204].

Ці дані, на нашу думку, можна використовувати, оцінюючи фінансовий потенціал окремих територій.

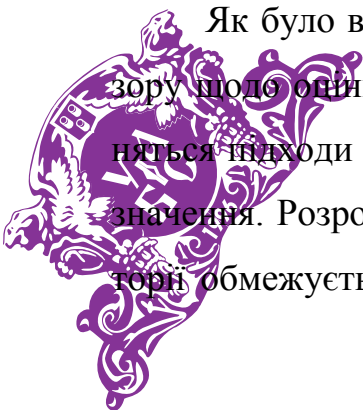
Таблиця 4.5 – Концентрація тіньових процесів по регіонах України

Область України	Високий рівень тінізації	Середній рівень тінізації	Низький рівень тінізації
Вінницька			*
Волинська			*
Дніпропетровська	*		
Донецька		*	
Житомирська	*		
Закарпатська		*	
Запорізька	*		
Івано-Франківська			*
Кіровоградська	*		
Київська		*	
АР Крим			
Луганська	*		
Львівська		*	
Миколаївська			*
Одеська			
Полтавська	*		
Рівненська	*		
Сумська		*	
Тернопільська			*
Харківська		*	
Херсонська			*
Хмельницька			
Черкаська			
Чернівецька			*
Чернігівська		*	

Підводячи підсумки, зазначимо, що оцінка рівня тіньової економіки є важливим елементом оцінки фінансового потенціалу території.

4.2. Методологічні засади оцінки фінансового потенціалу території

Як було вже зазначено в розділі II серед науковців не існує єдиної точки зору щодо оцінки фінансового потенціалу територій. Більше того, суттєво різняться підходи навіть до вибору показників, якими можна оперувати для її визначення. Розробка методологічних засад оцінки фінансового потенціалу території обмежується тими статистичними даними, які є у відкритому доступі. З

нашої точки зору, необхідно не просто побудувати модель, а реально працюючий механізм, який дозволить здійснювати розрахунки конкретних значень фінансового потенціалу.

Також слід відзначити і ще раз підкреслити, що окремі підходи, які були розглянуті нами в розділі II, невірно визначають загальний фінансовий потенціал територій. Це пов'язано з тим фактом, що дослідники здійснюють подвійний рахунок одних і тих самих потоків фінансових ресурсів. Наприклад, розраховуючи фінансовий потенціал населення дуже часто зазначають у якості його складових і доходи, і заощадження населення. Але ж очевидно, що їх заощадження є складовою частиною доходів. Або, розглядаючи депозити банків як джерело їх фінансових ресурсів, окремі дослідники одночасно включають до загальної оцінки фінансового потенціалу заощадження населення.

Це призводить до необхідності оперування двома видами фінансового потенціалу: валовим і чистим фінансовим потенціалом.

Валовий потенціал буде розраховуватись як сума потенціалів його складових частин, а чистий потенціал слід скоригувати на перехресні фінансові потоки, які виникають між його складовими частинами.

Також відзначимо, що при оцінці фінансового потенціалу територій можуть виникати проблеми, пов'язані із існуванням фінансових ресурсів в межах країни, які не мають чіткого територіального походження (наприклад, обсяги золотовалютних резервів НБУ). Такі фінансові ресурси слід враховувати окремо і розподіляти пропорційно, виходячи із здійсненої оцінки фінансового потенціалу всіх територій.

Ще одна особливість, яку необхідно враховувати при проведенні оцінки, це отримання зважених показників фінансового потенціалу. Як ВВП розраховується на 1 особу, так і фінансовий потенціал повинен оцінюватись відповідним чином. Але окрім цього, нами пропонується також оцінювати розмір фінансового потенціалу території в розрахунку на 1 зайняту особу, адже очевидно, що фактичними генераторами фінансових ресурсів є ті особи, які безпосередньо

зайняті в його формуванні. Це дозволить отримати уявлення про те, яка територія є більш ефективною з точки зору реалізації свого фінансового потенціалу.

Далі сформуємо перелік показників, які свідчать про валовий фінансовий потенціал території. Спочатку визначимо, фінансовий потенціал яких економічних агентів будемо враховувати в якості його складових частин. В першу чергу – це фінансовий потенціал місцевих органів влади, який проявляється через фінансові ресурси бюджету. Їх конкретним втіленням є доходи місцевого бюджету, а також залучені кредити і емітовані місцевими органами влади боргові цінні папери.

Друга складова – це фінансові ресурси підприємств, а отже їх фінансовий потенціал буде сформований з доходів від реалізації продукції, робіт, послуг, кредиторської заборгованості, залучених коротко- та довгострокових кредитів.

Третя частина фінансового потенціалу буде формуватись домогосподарствами, а отже для розрахунку візьмемо їх доходи і отримані кредити.

Четверта складова – фінансові ресурси, які є у розпорядженні фінансових посередників. Значна кількість видів таких установ вимагає більш детального їх розгляду. Основними представниками фінансових посередників є комерційні банки, фінансовий потенціал яких будемо визначати як суму їх капіталу, залучених коштів у вигляді депозитів та взятих кредитів. Фінансовий потенціал страхових компаній можна оцінити як суму їх капіталу та зібраних страхових платежів. Значну роль серед українських фінансових посередників відіграють інститути спільного інвестування, фінансовий потенціал яких будемо визначати виходячи з обсягів залучених коштів шляхом емісії власних цінних паперів. Фінансовий потенціал інших фінансових посередників (кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів, ломбардів, фінансових компаній) можна не враховувати, адже розміри коштів якими вони розпоряджаються, так само як і обсяги здійснюваних операцій, будуть складати незначну частку відсотка. Враховуючи, що в цілому ми не претендуємо на надзвичайно високу точність розрахунків, їх фінансовим потенціалом можна знехтувати.

Також відзначимо, що фінансовий потенціал території, в тому числі, визначається й її інвестиційним потенціалом (а саме, обсягом залучених інвестицій), експортно-імпортним потенціалом (втіленням якого будемо вважати розмір чистого експорту території).

Важливою складовою є золотовалютні резерви НБУ, але їх неможливо розподілити по конкретних територіях напряму. Тому розрахуємо їх розмір на 1 особу і помножимо на кількість населення досліджуваної території. Аналогічний підхід застосуємо і до доходів державного бюджету України, а також і для залучених шляхом емісії боргових цінних паперів державою фінансових ресурсів і отриманих кредитів.

Узагальнені висновки щодо оцінки наявного фінансового потенціалу територій наведено в табл. 4.6.

Відзначимо, що механізми корекції фінансового потенціалу територій на 1 особу і на 1 зайняту особу не обов'язково є найкращими. Можна використати і інші базові показники, такі як площа території (яка взагалі залишається незмінною на протигагу щорічним коливанням чисельності населення) або розмір середнього доходу домогосподарств (які навпаки змінюються постійно і можуть виступати індикатором успішності діяльності території при реалізації свого фінансового потенціалу). Тому, наприклад, золотовалютні резерви НБУ можна розрахувати на душу населення і помножити на показник кількості населення, що мешкає в межах конкретної області, отримавши значення, що дозволить приблизно оцінити золотовалютний потенціал території. Але той факт, що території дещо відрізняються за своїми можливостями генерувати фінансові ресурси, а отже вони різні за своїм фінансовим потенціалом, можна додатково скоригувати отриманий показник (наприклад, золотовалютний потенціал території) на коефіцієнт, який буде розраховуватись як відношення середнього доходу на душу населення конкретного регіону і середнього доходу населення по

Україні.

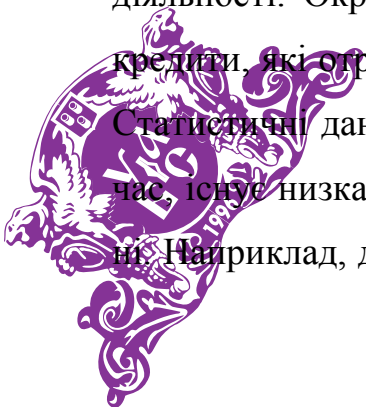

Таблиця 4.6 – Складові оцінки наявного фінансового потенціалу території

№ з/п	Складові фінансового потенціалу	Показники для розрахунку
1	Фінансовий потенціал місцевих органів влади	Доходи місцевого бюджету; залучені кредити місцевими органами влади; емітовані місцевими органами влади боргові цінні папери
2	Фінансовий потенціал підприємств	Доходи від реалізації продукції, робіт, послуг; залучені коротко- та довгострокові кредити
3	Фінансовий потенціал домогосподарств	Доходи; отримані кредити
4	Фінансовий потенціал фінансових посередників	Банки: капітал; депозити; залучені кредити.
5	Фінансовий потенціал позабюджетних фондів	Кошти, які знаходяться в розпорядженні
6	Інвестиційний потенціал	Обсяг залучених інвестицій
7	Експортно-імпорتنний потенціал	Чистий експорт
8	Загальнодержавний фінансовий потенціал	Золотовалютні резерви НБУ на душу населення; кредити, залучені державними органами управління на душу населення; емітовані боргові цінні папери на душу населення; доходи державного бюджету на душу населення

В цій роботі ми все ж таки обмежимось лише трьома показниками фінансового потенціалу: його абсолютний розмір, розмір на 1 особу і на 1 зайняту особу. Це викликано тим, що існуючі статистичні дані (вірніше їх відсутність по окремих показниках) не дозволяють розрахувати фінансовий потенціал територій максимально близько до його реального значення.

Отже, спочатку розглянемо фінансовий потенціал домогосподарств. В основу розрахунку показника їх фінансового потенціалу покладено ідею визначення загального розміру фінансових ресурсів, які знаходяться у їх розпорядженні. Первинним джерелом фінансових ресурсів для домогосподарств виступають доходи від заробітної плати, а також від впровадження підприємницької діяльності. Окрім цього, важливе значення, особливо в останні роки, мають кредити, які отримують фізичні особи на задоволення своїх споживчих потреб. Статистичні дані по цих показниках в розрізі регіонів є доступними. В той же час існує низка джерел фінансових ресурсів, які взагалі не можуть бути оцінені. Наприклад, до них можна віднести незадекларовані грошові кошти, отрима-

ні як заробіток за кордоном, доходи, які не обліковуються взагалі і належать до тіньового сектору економіки тощо. Тому для оцінки фінансового потенціалу, враховуючи ці показники, слід застосовувати підвищуючі коефіцієнти, хоча точність підрахунків в цьому випадку суттєво знижується.

Слід відзначити, що для оцінки фінансового потенціалу домогосподарств також можна враховувати: кредити від кредитних спілок і ломбардів; розміри вкладень в цінні папери; обсяги коштів, які розміщені у страховиків за договорами страхування життя і пенсійними контрактами. Але відсутність статистичних даних в регіональному розрізі щодо діяльності цих установ і неможливість оцінки присутності фізичних осіб на фондовому ринку обмежує можливості врахування всіх складових фінансового потенціалу домогосподарств. В той же час відзначимо, що поки що обсяги фінансових ресурсів по цих напрямках є незначними, а первинним джерелом окремих з них (цінні папери, договори страхування життя і пенсійні контракти) є доходи фізичних осіб. Тому формула для розрахунку фінансового потенціалу домогосподарств буде мати наступний вигляд.

$$\Phi\Pi_i = \sum_{j=1}^n (D_{ji} \cdot k_{jy} + K_{di}) \quad (4.1)$$

де D_{ji} – доходи j -го домогосподарства i -ї території;

K_{di} – кредити, отримані j -м домогосподарством i -ї території;

k_{jy} – коригуючий коефіцієнт для j -го домогосподарства i -ї території, що враховує рівень тінізації діяльності домогосподарств у певній сфері (y)

Розрахований загальний фінансовий потенціал домогосподарств в розрізі територій за 2005-2010 рр. наведено в табл. 4.7. Крім цього додатково були здійснені розрахунки їх фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу (див. Додаток Ж).

Таблиця 4.7 – Фінансовий потенціал домогосподарств України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника фінансового потенціалу домогосподарств за роками, млн грн						Ранг 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	17829,6	23187,8	33234,7	46674,2	49567,8	55828,9	7
Вінницька	12759,5	16190,7	22169,7	30265,0	31785,2	37221,1	11
Волинська	7220,1	9442,5	13063,9	18666,1	19261,9	22480,1	22
Дніпропетровська	34909,5	46285,3	65815,3	92430,1	92709,4	106127,4	3
Донецька	43557,5	56769,9	77337,5	109732,4	113530,8	131835,1	2
Житомирська	9991,3	12682,0	17488,0	24104,0	24552,6	28941,1	15
Закарпатська	8275,8	10956,2	15342,0	21723,5	22441,0	25061,7	18
Запорізька	17544,1	22758,3	31095,3	43720,2	45223,5	51366,3	9
Івано-Франківська	9683,4	12577,7	17483,6	25118,5	25452,6	30568,5	12
Київська	67487,9	99249,6	151572,6	233868,4	231602,5	259305,6	1
Кіровоградська	17572,7	9865,0	13248,3	18226,7	18568,8	22109,7	23
Луганська	18693,0	24090,2	32535,9	45323,4	47671,0	55629,9	8
Львівська	21005,1	26378,8	36772,6	52750,1	54039,3	62823,8	6
Миколаївська	10009,3	12856,8	18019,2	25583,6	26133,0	30270,1	14
Одеська	20752,7	29399,1	43445,5	63074,8	64399,2	72388,7	5
Полтавська	13517,7	17121,5	23191,8	31872,8	32449,7	38133,8	10
Рівненська	8295,2	10700,9	14528,9	20534,3	21086,9	24976,5	19
Сумська	9453,5	12099,4	16552,7	22770,6	22974,9	26896,7	17
Тернопільська	7355,4	9619,5	13154,6	18295,0	18539,1	21751,0	24
Харківська	24876,8	33340,2	45824,0	67367,4	68102,4	79543,8	4
Херсонська	8242,4	10586,4	14574,7	20736,1	21126,8	24443,4	21
Хмельницька	10418,5	13240,3	18193,5	25630,2	26168,7	30540,5	13
Черкаська	9922,9	12837,5	17593,8	24411,8	24758,9	28835,2	16
Чернівецька	6254,8	8167,8	11398,9	16068,2	15628,3	18612,3	25
Чернігівська	9029,0	11200,8	15098,2	20494,2	21143,5	24862,2	20

Отримані результати свідчать, що більша частина фінансових ресурсів в цілому акумулюється в м. Київ, а також в східних і південних регіонах, які мають високий промисловий потенціал (Дніпропетровська, Донецька, Харківська, Одеська області, АР Крим). Але якщо розглянути показник фінансового потенціалу домогосподарств на 1 особу або на 1 зайняту особу, то виявляється, що окремі регіони мають доволі стійкі позиції і мають суттєвий потенціал для зростання. Наприклад, АР Крим займає 7 місце по абсолютному значенню фінансового потенціалу домогосподарств, але в розрахунку на 1 особу це тільки 11 місце, а на 1 зайняту особу – взагалі 19. За останнім показником в десятку кращих

регіонів потрапляють такі області як Івано-Франківська, Полтавська, Миколаївська, що мають невисоке значення абсолютного розміру фінансового потенціалу.

Для розрахунку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання були використані показники загальної суми отриманих доходів від реалізації продукції, робіт, послуг (як первинного джерела фінансових ресурсів), а також розміру залучених кредитів від банківських установ. При цьому підсумовувались окремо доходи промислових підприємств, обсяги реалізованої продукції сільськогосподарських підприємств, обсяги реалізованих послуг.

Врахування інших джерел фінансових ресурсів дещо ускладнене відсутністю відповідної статистичної інформації в розрізі регіонів, а також незначними їх обсягами. Мова йде, в першу чергу, про лізингові і факторингові послуги. Окрім цього, додатковими складовими фінансового потенціалу можна вважати боргові цінні папери, емітовані підприємствами (векселі, облигації), які свідчать про залучення фінансових ресурсів. В певній мірі сюди ж можна віднести і участь суб'єктів господарювання у статутному капіталі інших суб'єктів економіки, володіння акціями тощо. Також слід відзначити, що і кредиторська заборгованість підприємств є своєрідною складовою їх фінансового потенціалу. Хоча враховуючи той факт, що підприємства мають борги одне перед одним, то включення такої заборгованості призведе до спотворення кінцевого результату розрахунків. Тому розрахунок фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, з врахуванням впливу тіньового сектору економіки, може здійснюватись таким чином:

$$\Phi П_{сг} = \sum_{j=1}^n (D_{сгj} \cdot k_{jk} + K_{сгj}) \quad (4.2)$$

де $D_{сгj}$ – доходи j -го суб'єкта господарювання i -ї території;

$K_{сгj}$ – кредити, отримані j -м суб'єктом господарювання i -ї території;

k_{jk} – коригуючий коефіцієнт для j -го суб'єкта господарювання i -ї території, що враховує рівень тінізації даного суб'єкта залежно від галузі (x)

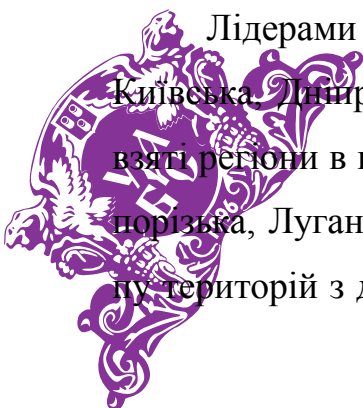

Отримані результати фінансового потенціалу суб'єктів господарювання представлено в таблиці 4.8. Крім цього додатково були здійснені розрахунки їх фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу (див. Додаток К).

Таблиця 4.8 – Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника фінансового потенціалу суб'єктів господарювання за роками, млн грн						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	19039,9	21877,3	28711,7	36439,8	37050,3	42736,0	10
Вінницька	14670,0	17462,8	20801,8	26816,6	27044,2	30706,4	13
Волинська	10376,6	11760,8	17256,8	19994,5	16626,7	18392,4	22
Дніпропетровська	92468,3	119157,3	151513,9	211777,2	190142,4	267460,3	2
Донецька	119825,6	133594,8	176629,4	236963,8	195316,2	257758,9	3
Житомирська	9803,1	11120,7	13310,3	17457,5	17059,3	19308,3	20
Закарпатська	6920,1	9018,7	11450,2	14083,6	12023,5	13093,1	23
Запорізька	43743,9	51493,0	67050,2	84876,9	69408,7	84078,6	4
Івано-Франківська	12278,2	17803,6	19681,3	22800,6	20371,1	21404,8	15
Київська	156287,9	207858,7	310966,9	475726,1	492814,8	565502,8	1
Кіровоградська	9035,4	10405,5	11620,2	15669,1	15707,4	18730,1	21
Луганська	41634,3	49505,2	63896,5	84641,0	68886,4	84014,3	5
Львівська	24224,8	29822,8	37089,2	48913,5	45417,8	50021,2	9
Миколаївська	15334,5	17369,2	19972,9	27723,0	29854,6	32436,9	12
Одеська	33140,1	37422,7	47066,5	72442,1	69319,9	78604,1	7
Полтавська	32133,7	40967,1	49970,9	57133,4	53242,4	71940,1	8
Рівненська	9830,3	11889,6	14521,2	18167,1	16354,5	20359,8	17
Сумська	12572,8	14589,7	16776,2	21876,3	20288,0	22810,9	14
Тернопільська	6416,5	7749,7	9369,4	12010,7	12099,3	12271,5	24
Харківська	38348,8	45353,2	57795,7	75434,1	73552,7	82938,3	6
Херсонська	9294,4	10398,4	12809,6	17026,1	18230,4	20558,7	16
Хмельницька	10118,1	12060,4	15944,5	19782,8	18469,8	20299,6	18
Черкаська	14343,4	17101,6	22146,9	32661,9	30852,5	38324,9	11
Чернівецька	4501,2	5389,4	7001,0	8878,3	8407,7	8594,4	25
Чернігівська	11494,9	13145,3	15451,0	19024,1	18832,6	19936,0	19

Лідерами по обсягу фінансового потенціалу суб'єктів господарювання є Київська, Дніпропетровська і Донецька області, які переважають інші окремо взяті регіони в кілька разів. Потенціал регіонів, які займають місця з 4 по 8 (Запорізька, Луганська, Харківська, Одеська, Полтавська області), складають групу територій з достатньо високим потенціалом. Можна побачити, що всі регіо-

ни-лідери фактично концентрують в собі основний промисловий потенціал України і належать до південних і східних регіонів країни, які є лідерами в цій сфері. Тому іншим регіонам значно складніше конкурувати з ними як з точки зору наявності необхідних природних ресурсів (які і виступили базою промислового розвитку регіонів-лідерів), так і вже сформованої промислової бази і трудових ресурсів. Це підтверджується показниками фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, розрахованими на 1 особу і на 1 зайняту особу (Додаток К), за якими ці регіони залишаються на лідируючих позиціях.

Розрахунок фінансового потенціалу банків можна вважати більш складнішим, адже окремі дані щодо їх діяльності не можуть бути отримані в розрізі регіонів, а тільки загальною по всій Україні. Це показники їх капіталу і залучених кредитів. Тому розподіл цих індикаторів було здійснено виходячи із чисельності банківських філій, які відкрито в кожній області. Базою для оцінки фінансового потенціалу банків є обсяги залучених депозитів. Обсяги вкладень банків у цінні папери включати до їх загального потенціалу, з нашої точки зору, недоцільно через те, що ці операції не являються основою банківської діяльності, а самі цінні папери можуть не мати задовільного рівня ліквідності. Окрім цього, їх доведеться також розподіляти за регіонами використовуючи проміжні розрахунки, що буде спотворювати загальний розмір показника фінансового потенціалу, а самі операції із вкладення коштів у цінні папери, все ж таки у більшості випадків здійснюються в межах головних офісів, а отже фактично залишаються в розпорядженні міста Київ, де знаходиться більша частина головних офісів банків України.

Загальна формула для розрахунку фінансового потенціалу банків буде мати наступний вигляд:

$$\Phi П_{\text{Б}} = \sum_{j=1}^n (D_{\text{Б}j} + K_{\text{Б}j} + T_{\text{Б}j}) \quad (4.3)$$

де $D_{\text{Б}j}$ – депозити, залучені j -м банком i -ї території;

$K_{\text{Б}j}$ – кредити, отримані j -м банком i -ї території;

$T_{\text{Б}j}$ – капітал j -го банку i -ї території

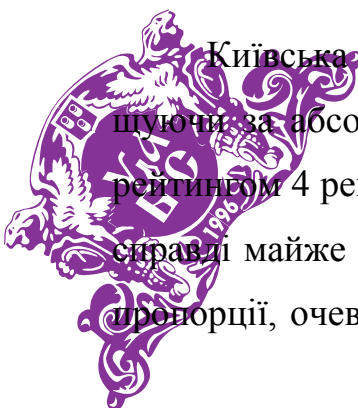

Результати проведених розрахунків абсолютних значень фінансового потенціалу банків в розрізі регіонів представлено в табл. 4.9, а їх значення на 1 особу і на 1 зайняту особу – в Додатку Л.

Таблиця 4.9 – Фінансовий потенціал банків України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника фінансового потенціалу банків за роками, млн грн						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	7073,9	11950,6	22203,7	36079,0	33230,6	37746,9	6
Вінницька	3203,2	5569,4	10454,5	16836,2	13986,9	13304,2	17
Волинська	2201,3	3665,3	6833,4	10808,8	9636,3	10894,1	23
Дніпропетровська	17443,7	27101,7	42378,1	61661,5	56093,2	61648,3	3
Донецька	18851,3	28247,5	45467,0	70387,9	70217,7	86285,5	2
Житомирська	2646,5	4322,8	8752,9	14959,7	13002,8	12375,9	19
Закарпатська	2301,6	4614,1	8823,4	15023,6	13737,9	11958,5	22
Запорізька	5913,5	9322,6	17269,3	25365,0	21882,5	21669,9	10
Івано-Франківська	3486,2	7194,5	11292,3	18612,5	16964,8	18320,3	13
Київська	59937,1	86942,2	144111,1	201055,1	181447,5	215787,1	1
Кіровоградська	2472,8	4427,3	8517,5	14018,0	12233,4	12135,9	21
Луганська	5497,4	8996,1	16584,2	28298,5	28011,4	32975,0	8
Львівська	9140,5	14492,6	24234,4	40398,3	38015,5	44219,5	5
Миколаївська	3893,8	7041,1	12908,3	22324,1	20227,3	19671,6	12
Одеська	8508,1	14473,2	25065,2	40967,2	38573,9	45387,9	4
Полтавська	5265,6	8604,0	15533,5	26378,3	23599,6	26976,9	9
Рівненська	2345,2	4163,3	7912,8	12106,0	12014,6	12289,1	20
Сумська	3122,2	5367,2	10618,4	18231,0	16790,7	17627,8	14
Тернопільська	2591,4	4669,3	8865,3	15087,5	12358,0	10622,8	24
Харківська	8576,1	14196,6	23216,9	33477,6	30324,4	35907,7	7
Херсонська	3213,6	5750,9	10266,7	17126,0	11773,5	12844,1	18
Хмельницька	3197,1	5666,1	10654,0	17119,4	15509,5	14371,1	15
Черкаська	3733,1	6515,4	12392,2	20251,0	18275,2	20755,7	11
Чернівецька	1803,3	3293,0	6443,5	11945,5	10517,1	9426,4	25
Чернігівська	2658,0	4664,4	8731,1	15069,7	15027,3	13807,5	16

Київська область із значним відривом випереджає інші регіони, перевищуючи за абсолютним значенням фінансового потенціалу банків наступні за рейтингом 4 регіони, що підтверджує той факт, що Київ (на який і припадає насправді майже весь потенціал області) є фінансовим центром країни. Такі диспропорції, очевидно, є несприятливими з точки зору розвитку фінансової сис-

теми країни і не призводить до формування передумов для вирівнювання територіального розвитку країни. Це лише сильніше поглиблює існуючі диспропорції, адже концентрація фінансового капіталу одночасно призводить до того, що левову частку кредитів як домогосподарства, так і суб'єкти господарювання отримують саме в цьому регіоні. Ще одним фактором, який призводить до формування дисбалансу, можна назвати і вищий рівень доходів населення саме столиці України. Відповідно можливості її населення щодо заощадження будуть вищими, а розміри отримуваних кредитів будуть більшими ніж в інших регіонах.

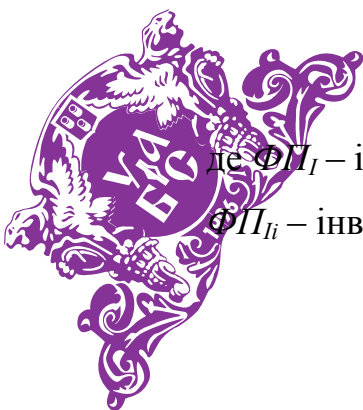
В той же час при проведенні розрахунку відносних показників фінансового потенціалу (на 1 особу і на 1 зайняту особу) позиції інших регіонів-лідерів (Донецької, Дніпропетровської, Одеської, Львівської областей, АР Крим) дещо змінюються. АР Крим втрачає свої позиції на користь таких областей як Полтавська, Миколаївська, Черкаська, Сумська, які є типовими регіонами із середнім рівнем розвитку і обсягу фінансового потенціалу. Тим не менш, їх спроможність генерувати фінансовий потенціал на 1 особу / 1 зайняту особу є значно вище ніж у лідируючої групи регіонів, а сама різниця між ними у цих відносних показниках є невеликою.

Що ж стосується інвестиційної складової фінансового потенціалу, то, на жаль, більшість областей України мають суттєві проблеми у створенні привабливих умов для зовнішніх інвесторів. Її розрахунок будемо здійснювати виходячи із обсягу іноземних інвестицій, залучених в регіон, в гривневому еквіваленті. Тому перерахунок відповідних показників офіційної статистики здійснимо за середньозваженим курсом гривні до долара США.

$$\Phi\Pi_I = \sum_{i=1}^n \Phi\Pi_{i_i} \quad (4.4)$$

де $\Phi\Pi_I$ – інвестиційна складова фінансового потенціалу;

$\Phi\Pi_{i_i}$ – інвестиційна складова фінансового потенціалу i -ї території.

Результати проведених розрахунків абсолютних значень інвестиційної складової фінансового потенціалу в розрізі регіонів представлено в табл. 4.10, а їх значення на 1 особу і на 1 зайняту особу – в Додатку М.

Отримані результати свідчать про концентрацію інвестиційного капіталу в Київській області, а також достатньо високе його значення (у порівнянні з іншими регіонами) у Дніпропетровській області. Лише ще 3 області мали результат за підсумками 2010 року, який перевищував у гривневому еквіваленті 10 млрд грн (Харківська, Донецька, Львівська області).

Таблиця 4.10 – Інвестиційна складова фінансового потенціалу України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр., млн грн

Область	Значення показника інвестиційної складової фінансового потенціалу за роками, млн грн						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	2834,5	3551,7	4410,7	4023,6	6834,4	7764,2	7
Вінницька	405,4	546,9	770,6	849,6	1438,3	1686,3	18
Волинська	581,1	1375,6	1981,6	1417,9	2589,8	2730,6	14
Дніпропетровська	8941,1	11924,6	14818,2	14064,0	54959,9	59411,5	2
Донецька	3148,6	4574,8	6843,8	7968,7	12752,6	16359,2	4
Житомирська	461,2	620,6	876,7	934,4	1855,1	1958,5	17
Закарпатська	1339,1	1489,8	1743,8	1877,2	2833,7	2877,4	12
Запорізька	2810,9	3062,8	3845,1	4427,6	7137,5	7458,7	8
Івано-Франківська	700,5	926,7	1945,3	2532,5	4948,2	4305,9	10
Київська	23429,1	34104,2	54364,8	77822,9	161672,1	186186,6	1
Кіровоградська	261,9	264,1	279,3	336,0	643,6	519,8	23
Луганська	1377,0	1435,7	1561,0	1769,3	4963,8	5005,8	9
Львівська	2187,7	2600,8	3896,1	4693,1	9338,5	10108,4	5
Миколаївська	633,9	570,7	690,8	852,2	1267,6	1437,9	21
Одеська	3071,2	3629,4	4448,0	5110,2	8118,4	8926,8	6
Полтавська	1430,3	1594,8	1857,9	2714,7	3513,1	4217,8	11
Рівненська	396,1	568,6	1177,2	1433,2	2396,6	2415,6	15
Сумська	848,1	791,3	911,5	832,2	1897,2	2837,8	13
Тернопільська	201,4	227,3	257,6	308,7	518,1	516,6	24
Харківська	2488,6	4967,2	6457,4	8479,1	16226,7	21469,0	3
Херсонська	467,9	554,0	788,8	921,8	1538,0	1609,3	19
Хмельницька	396,1	465,6	651,5	723,2	1710,9	1456,2	20
Черкаська	507,9	587,3	883,8	885,4	1733,5	2277,5	16
Чернівецька	145,5	185,8	258,6	316,6	481,5	494,4	25
Чернілівська	503,2	411,6	437,3	497,2	691,9	753,1	22

Значна група областей (Чернівецька, Тернопільська, Кіровоградська, Чернігівська) взагалі не мають абсолютного значення притоку іноземних інвестицій вище 1 млрд грн, а більшість областей не перевищує і 5 млрд грн. Враховуючи той факт, що ці регіони і з точки зору промислового потенціалу, і з позиції фінансового потенціалу їх населення не займають провідних позицій (тобто не можуть розраховувати на отримання фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел), їм слід, принаймні, створювати умови, які привернуть увагу зовнішніх інвесторів і сприятимуть притоку капіталу для підвищення загального фінансового потенціалу областей.

Врахування активності регіонів у сфері зовнішньоекономічної діяльності здійснимо шляхом розрахунку їх експортного фінансового потенціалу. При цьому в основу розрахунку покладемо показник чистого експорту області як різниці між обсягами експорту товарів і послуг та імпортом товарів і послуг.

$$\Phi\Pi_E = (E_{Ti} + E_{Pi}) - (I_{Ti} + I_{Pi}) \quad (4.5)$$

де E_{Ti} – обсяг експорту товарів i -ї території;

E_{Pi} – обсяг експорту послуг i -ї території;

I_{Ti} – обсяг імпорту товарів i -ї території;

I_{Pi} – обсяг імпорту послуг i -ї території.

Зазначимо особливість цього показника, яка полягає у тому, що регіони, у яких імпорт перевищує експорт, будуть мати від'ємне значення фінансового потенціалу. Цей факт дуже важливий, адже в цьому випадку значні обсяги імпорту призводять до втрати регіоном надходжень в іноземній валюті, створюється надмірний тиск на курс національної валюти і свідчить про залежність території від товарів та послуг нерезидентів, а отже в певній мірі можна говорити про зниження фінансового потенціалу території. Окрім цього, можна стверджувати, що на регіональному рівні не існує умов (або вони не створюються) для розвитку власного виробництва аналогів імпортованих товарів та послуг, а на державному рівні політика

захисту вітчизняного виробництва непослідовна. Саме тому необхідно брати різницю між експортом і імпортом конкретної території.

Результати проведених розрахунків абсолютних значень експортної складової фінансового потенціалу в розрізі регіонів представлено в табл. 4.11, а їх значення на 1 особу і на 1 зайняту особу – в Додатку Н.

Таблиця 4.11 – Експортна складова фінансового потенціалу України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр., млн грн

Область	Значення показника експортної складової фінансового потенціалу за роками, млн грн						Ранг, 2010 р
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	2240,0	2172,5	2516,9	2766,9	4345,9	4785,2	7
Вінницька	236,8	203,5	697,4	214,4	1499,8	1484,0	11
Волинська	-840,5	-1456,4	-3202,7	-4526,6	-879,6	-1072,9	19
Дніпропетровська	16525,1	16995,3	22402,8	23403,2	12329,6	20108,0	2
Донецька	29383,0	30280,3	31446,4	50245,9	58566,5	80666,2	1
Житомирська	435,1	563,6	571,2	859,7	-634,2	-296,0	15
Закарпатська	-664,7	-1353,9	1974,6	3302,0	0,8	-1448,2	21
Запорізька	5266,1	5496,4	4857,6	9016,9	12577,3	15117,3	4
Івано-Франківська	1259,1	632,8	1117,1	-14,2	643,6	-703,1	18
Київська	-46903,3	-72331,2	99695,1	-153782,2	-110684,1	-154956,1	25
Кіровоградська	513,5	513,1	530,8	868,6	866,4	1265,7	12
Луганська	8189,3	11641,8	12216,0	23939,4	8470,6	18297,1	3
Львівська	-1484,1	-1438,2	-1932,6	-8163,6	-6190,1	-8044,3	24
Миколаївська	2490,1	3380,5	3367,3	4601,4	6888,2	6970,6	6
Одеська	767,2	-2221,0	-2816,4	-6011,5	-631,1	-6934,9	23
Полтавська	6701,1	5922,6	5927,2	6229,0	4666,9	8507,0	5
Рівненська	-202,9	655,0	21,2	-260,2	677,1	0,8	13
Сумська	1298,1	892,8	1281,7	1306,8	2216,6	2029,9	9
Тернопільська	-86,6	-165,1	-197,0	-1013,9	-384,1	-607,9	17
Харківська	-3773,8	-5575,2	-5802,5	-5886,6	-2460,5	-4132,1	22
Херсонська	952,2	679,7	901,4	840,6	2194,0	1822,8	10
Хмельницька	-449,4	-320,2	70,2	-596,8	-218,9	-1303,8	20
Черкаська	117,4	404,5	962,0	-868,0	1467,1	2264,8	8
Чернівецька	-313,6	-320,7	119,2	-153,8	134,8	-23,0	14
Чернігівська	-35,9	236,3	360,6	153,3	-285,9	-552,3	16

Отримані результати свідчать про те, що половина регіонів мають від'ємне сальдо при здійсненні експортно-імпортних операцій, а найбільший внесок у це від'ємне сальдо здійснює Київська область. Навіть сумарне значен-

ня перших п'яти областей-лідерів (Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Запорізької, Полтавської областей) за показником чистого експорту не перевершують значення Київської області. Очевидним є те, що Україна в цілому залежить від промислово розвинених регіонів, в яких сконцентровані металургійні підприємства. Подібна обмеженість ставить країну в залежність від кон'юнктури на зовнішніх ринках, що може негативно позначитись на стані платіжного балансу держави. Необхідність проведення політики диверсифікації експортного потенціалу, сприяння розвитку інших підприємств, які будуть замінювати імпортовані товари вітчизняними аналогами, підтримка політики щодо залучення зовнішніх підприємств для відкриття виробництв в Україні, є тими завданнями, які повинні бути розв'язані у найближчій перспективі.

Наступна складова фінансового потенціалу має врахувати ті фонди фінансових ресурсів, які формуються, у тому числі, в межах певних територій, але акумулюються і розподіляються виключно на загальнодержавному рівні. Мова йде про золотовалютні резерви Національного банку України, доходи державного бюджету України, залучені державою кредити, емітовані нею боргові цінні папери. Базою для їх розподілу за регіонами оберемо чисельність населення, тому що ця величина змінюється з року в рік несуттєво, на відміну від будь-яких показників економічного розвитку, які можуть коливатись у випадку виникнення різних факторів впливу.

Формула для розрахунку загальнодержавної складової фінансового потенціалу в регіональному розрізі буде мати наступний вигляд.

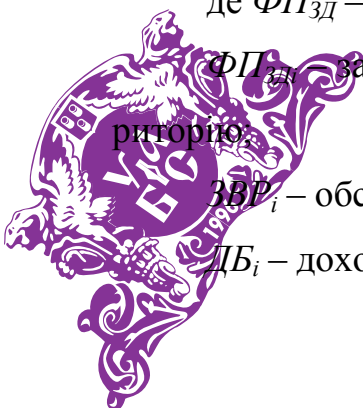
$$\Phi\Pi_{\text{зд}} = \sum_{i=1}^n \Phi\Pi_{\text{зд}i} = \sum_{i=1}^n (ЗВР_i + ДБ_i + КД_i + ЦПД_i) \quad (4.6)$$

де $\Phi\Pi_{\text{зд}}$ – загальнодержавний фінансовий потенціал;

$\Phi\Pi_{\text{зд}i}$ – загальнодержавний фінансовий потенціал, розподілений на i -у територію;

$ЗВР_i$ – обсяг золотовалютних резервів НБУ, що припадає на i -у територію;

$ДБ_i$ – доходи державного бюджету, розподілені на i -у територію;

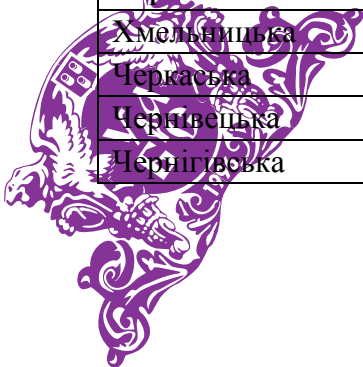
$KД_i$ – обсяг кредитів, залучених державою, розподілених на i -у територію;

$ЦПД_i$ – обсяг емітованих державною цінних паперів, розподілених на i -у територію.

Результати проведених розрахунків абсолютних значень загальнодержавної складової фінансового потенціалу в розрізі регіонів представлено в табл. 4.12, а їх значення на 1 особу і на 1 зайняту особу – в Додатку П.

Таблиця 4.12 – Загальнодержавна складова фінансового потенціалу України в розрізі регіонів у 2005-2010 рр., млн грн

Область	Значення показника загальнодержавної складової фінансового потенціалу за роками, млн грн						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	13442,62	15736,57	20269,06	26792,13	32720,66	42792,91	7
Вінницька	9744,47	11332,41	14507,39	19059,73	23138,92	30110,83	10
Волинська	5918,85	6928,91	8928,95	11812,89	14443,70	18911,85	23
Дніпропетровська	19692,88	22957,85	29444,03	38734,96	47033,34	61212,22	3
Донецька	26466,59	30787,85	39402,65	51734,37	62732,96	81483,12	2
Житомирська	7621,20	8858,27	11329,79	14880,09	18039,99	23456,02	15
Закарпатська	7072,83	8294,18	10699,26	14163,15	17331,89	22708,08	16
Запорізька	10634,45	12393,99	15887,17	20891,39	25387,30	33049,67	9
Івано-Франківська	7894,83	9249,87	11917,31	15758,87	19251,30	25187,22	12
Київська	25182,88	29682,98	38444,38	51034,54	62633,99	82216,47	1
Кіровоградська	6140,36	7107,40	9058,84	11850,50	14315,46	18567,07	24
Луганська	13824,44	16044,26	20489,27	26846,84	32503,21	42169,03	8
Львівська	14661,17	17163,11	22093,56	29176,60	35585,15	46510,71	5
Миколаївська	6965,19	8122,36	10424,85	13718,63	16668,39	21699,28	17
Одеська	13685,08	15998,30	20606,26	27294,79	33345,14	43617,47	6
Полтавська	8908,30	10355,41	13251,49	17380,81	21067,57	27356,23	11
Рівненська	6575,43	7702,12	9930,23	13130,49	16043,91	21007,90	19
Сумська	7046,77	8166,98	10420,55	13641,12	16503,91	21385,51	18
Тернопільська	6342,60	7406,43	9508,73	12521,84	15239,63	19864,10	22
Харківська	16136,35	18840,73	24189,89	31867,66	38784,18	50514,90	4
Херсонська	6447,97	7502,33	9609,37	12623,28	15321,87	19946,19	21
Хмельницька	7863,10	9146,65	11710,86	15390,72	18697,92	24335,30	13
Черкаська	7688,05	8934,20	11423,55	14994,07	18179,39	23627,50	14
Чернівецька	5163,70	6048,48	7796,06	10309,49	12602,35	16498,39	25
Чернігівська	6728,39	7782,04	9908,73	12946,99	15629,92	20243,54	20

Зрозуміло, що чим більшою є кількість населення того чи іншого регіону, тим більша частка загальнодержавного фінансового потенціалу буде в ньому акумульована. Також є очевидним, що розподіл цієї складової фінансового потенціалу на 1 особу буде однаковим для всіх регіонів. Саме тому в додатку П відсутнє рейтингування областей за цим показником.

Що ж стосується розподілу загальнодержавного потенціалу в розрахунку на 1 зайняту особу, то серед лідерів відзначимо присутність областей західної України: Івано-Франківська, Тернопільська, Рівненська, Волинська, Вінницька, Чернівецька. В той же час традиційні лідери – Київська, Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області, а також АР Крим, – зайняли останні місця в рейтингу загальнодержавного фінансового потенціалу у 2010 році. Поясненням цього з одного боку є те, що питома вага працюючого населення на західній Україні значно менша ніж в інших областях, тому і ця частка фінансового потенціалу в цих регіонах є більшою ніж в тих, де є великою і чисельність зайнятих, і загальна кількість населення. З іншого боку, відзначимо, що можна говорити про більшу ефективність західних регіонів з точки зору генерування фінансового потенціалу саме на 1 зайняту особу.

Що стосується особливостей розрахунку ще однієї важливої складової фінансового потенціалу територій – фінансового потенціалу місцевих органів влади, то до його складу пропонується включати доходи місцевих бюджетів (загального і спеціального фондів), а також запозичення, здійснені місцевими органами влади у вигляді кредитів і емісії боргових цінних паперів у відповідному році. Загальна формула для розрахунку фінансового потенціалу місцевих органів влади буде мати наступний вигляд.

$$ФП_{MB} = ДМБ + КМ + ЦПМ \quad (4.7)$$

де $ДМБ$ – дохідна частина місцевого бюджету i -ї території;

$КМ$ – обсяг кредитів, залучених місцевими органами влади i -ї території;

$ЦПМ$ – обсяг цінних паперів, емітованих місцевими органами влади i -ї території

Нажаль дані щодо доходів місцевих бюджетів за весь період, що аналізується, відсутні. Державне казначейство України пропонує відповідні показники лише за 2007-2010 рр. Тому обмежимося аналізом фінансового потенціалу місцевих органів влади України за цей період, розрахунки по якому наведено в табл. 4.13, а показники фінансового потенціалу на 1 особу і 1 зайняту особу в Додатку Р.

Таблиця 4.13 – Фінансовий потенціал місцевих органів влади України в розрізі регіонів у 2007-2010 рр., млн грн

Область	Значення показника фінансового потенціалу місцевих органів влади за роками, млн грн				Ранг, 2010 р.
	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	3035,7	3856,0	4010,6	5004,1	4
Вінницька	1234,2	1626,6	1675,5	1930,4	11
Волинська	797,8	1001,3	962,6	1065,4	23
Дніпропетровська	4704,4	6251,6	6261,8	7048,9	3
Донецька	6006,3	7572,8	7462,3	8611,5	2
Житомирська	1045,6	1396,1	1333,4	1530,2	14
Закарпатська	853,9	1130,5	1041,8	1140,8	22
Запорізька	2268,2	2945,1	2766,3	3261,8	9
Івано-Франківська	1060,5	1341,3	1329,2	1466,4	17
Київська	18238,4	19230,2	16809,8	18076,0	1
Кіровоградська	780,7	1026,6	1075,7	1250,1	20
Луганська	2297,6	3021,2	3001,8	3352,4	8
Львівська	2461,9	3249,3	3325,9	3378,1	7
Миколаївська	1114,7	1526,7	1505,4	1686,5	13
Одеська	3513,7	3925,6	3543,1	4423,8	6
Полтавська	1730,7	2234,3	2210,3	2591,4	10
Рівненська	951,6	1167,2	1180,6	1320,2	18
Сумська	993,8	1335,2	1371,1	1527,7	15
Тернопільська	613,8	816,3	830,4	978,1	24
Харківська	3629,0	4112,5	3982,7	4426,4	5
Херсонська	860,4	1115,1	1082,4	1249,0	21
Хмельницька	1024,7	1324,7	1333,1	1524,8	16
Черкаська	1108,5	1493,6	1502,9	1754,0	12
Чернівецька	680,4	873,5	866,8	944,8	25
Чернігівська	884,1	1119,1	1123,1	1286,0	19

Як і за іншими показниками фінансового потенціалу найкращі значення має Київська, Донецька, Дніпропетровська області. Але що найбільш важливе – це не високі значення у областей-лідерів, а низькі значення у більшості регіонів. Так 15 областей мають абсолютні значення фінансового потенціалу, які менше 2000 млн грн, половина з яких не перевищує і 1500 млн грн. Така ситуація свідчить про обмежені можливості саме в розрізі цієї складової нарощувати фінансовий потенціал. Очевидно, що регіони не мають повноважень і самостійності у використанні тих фінансових ресурсів, які ними генеруються. Це ще більш очевидним стає при порівнянні фінансового потенціалу місцевих органів влади із іншими складовими фінансового потенціалу. Таблиця 4.14 із підсумковими даними дає можливість оцінити незначний вплив фінансових ресурсів, які знаходяться у місцевих органів влади.

У більшості областей навіть обсяги зовнішніх інвестицій є більшими, не говорячи про те, що фінансовий потенціал домогосподарств або суб'єктів господарювання є більшим у 10-20 разів.

Таке несприятливе положення потребує необхідності радикального перегляду державної фінансової політики і надання місцевим органам влади більшої автономії і можливостей щодо розпорядження фінансовими ресурсами регіонів. Існуюча ж система міжбюджетного вирівнювання, а також існуючий розподіл міжбюджетних трансфертів не лише не створюють передумов для фінансової самостійності регіонів, а, навпаки, призводять до їх повної залежності від центру. Зважаючи на те, що майже всі регіони України є дотаційними, говорити про фінансову незалежність регіонів України, на жаль, не доводиться.

Таблиця 4.14 – Сумарне абсолютне значення фінансового потенціалу територій у 2010 р.

Область	Значення показників фінансового потенціалу, млн грн							Ранг	
	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банки	Місцеві бюджети	Інвестиційний потенціал	Експортний потенціал	Загальнодержавний потенціал		
АР Крим	55828,9	42736,0	37746,9	5003,9	7764,2	4785,9	42792,91	196658,0	9
Вінницька	37221,1	30706,4	13304,2	1928,8	1686,3	1484,0	30110,83	116441,7	12
Волинська	22480,1	18392,4	10894,1	1065,4	2730,6	1072,9	18911,85	73401,7	23
Дніпропетровська	106127,4	267460,3	61648,3	7048,9	59411,5	20108,0	61212,22	583016,6	3
Донецька	131835,1	257758,9	86285,5	8611,3	16359,2	80666,2	81483,12	662999,3	2
Житомирська	28941,1	19308,3	12375,9	1637,9	1958,5	-296,0	23456,02	87381,7	17
Закарпатська	25061,7	13093,1	11958,5	1140,8	2877,4	-1448,2	22708,08	75391,4	21
Запорізька	51366,3	84078,6	21669,9	3261,8	7458,7	15117,3	33049,67	216002,3	7
Івано-Франківська	30568,5	21404,8	18320,3	1466,4	4305,9	-703,1	25187,22	100550,1	14
Київська	259305,6	565502,8	215787,1	18071,0	186186,6	-154956,1	82216,47	1172113,6	1
Кіровоградська	22109,7	18730,1	12135,9	1250,1	519,8	1265,7	18567,07	74578,4	22
Луганська	55629,9	84014,3	32975,0	3383,0	5005,8	18297,1	42169,03	241474,2	6
Львівська	62823,8	50021,2	44219,5	3378,1	10108,4	-8044,3	46510,71	209017,4	8
Миколаївська	30270,1	32436,9	19671,6	1686,5	1437,9	6970,6	21699,28	114172,8	13
Одеська	72388,7	78604,1	45387,9	4423,9	8926,8	-6934,9	43617,47	246413,8	5
Полтавська	38133,8	71940,1	26976,9	2591,4	4217,8	8507,0	27356,23	179723,1	10
Рівненська	24976,5	20359,8	12289,1	1320,2	2415,6	0,8	21007,90	82369,8	19
Сумська	26896,7	22810,9	17627,8	1527,7	2837,8	2029,9	21385,51	95116,3	15
Тернопільська	21751,0	12271,5	10622,8	977,9	516,6	-607,9	19864,10	65396,1	24
Харківська	79543,8	82938,3	35907,7	4426,1	21469,0	-4132,1	50514,90	270667,7	4
Херсонська	24443,4	20538,7	12844,1	1249,0	1609,3	1822,8	19946,19	82473,5	18
Хмельницька	30540,5	20299,6	14371,1	1524,7	1456,2	-1303,8	24335,30	91223,6	16
Черкаська	23855,2	38324,9	20755,7	1754,0	2277,5	2264,8	23627,50	117839,7	11
Чернівецька	18612,3	8594,4	9426,4	944,5	494,4	-23,0	16498,39	54547,3	25
Чернігівська	24862,2	19936,0	13807,5	1286,0	753,1	-552,3	20243,54	80335,9	20

Що ж стосується остаточного розрахунку фінансового потенціалу територій виходячи із визначених і проаналізованих вище складових, то формула для його розрахунку має наступний вигляд.

$$\Phi\Pi = \sum_{i=1}^n \Phi\Pi_i = \sum_{i=1}^n (\Phi\Pi_{Дк} + \Phi\Pi_{СГі} + \Phi\Pi_{Бі} + \Phi\Pi_{Іі} + \Phi\Pi_{Еі} + \Phi\Pi_{ЗДі} + \Phi\Pi_{МВі}) \quad (4.8)$$

де $\Phi\Pi$ – сумарний фінансовий потенціал;

де $\Phi\Pi_i$ – сумарний фінансовий потенціал i -ї території;

Також здійснимо розрахунок фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу (Додатки С та Т). Отримані результати свідчать про те, що регіони-лідери в окремих показниках зберігають свої позиції і по сумарному значенню фінансового потенціалу. Відзначимо суттєвий вплив трьох областей – Київської, Донецької і Дніпропетровської – від інших регіонів України. Їх сумарний потенціал майже дорівнює потенціалу всіх інших областей країни, що продемонстровано на рис. 4.4.

Таким чином, можна запропонувати розділити регіони України за досягнутим фінансовим потенціалом на кілька груп, серед яких виділити регіони-лідери з високим фінансовим потенціалом (абсолютне значення перевищує 500000 млн грн), регіони з середнім фінансовим потенціалом (100000-500000 млн грн), регіони із низьким фінансовим потенціалом (до 100000 млн грн).

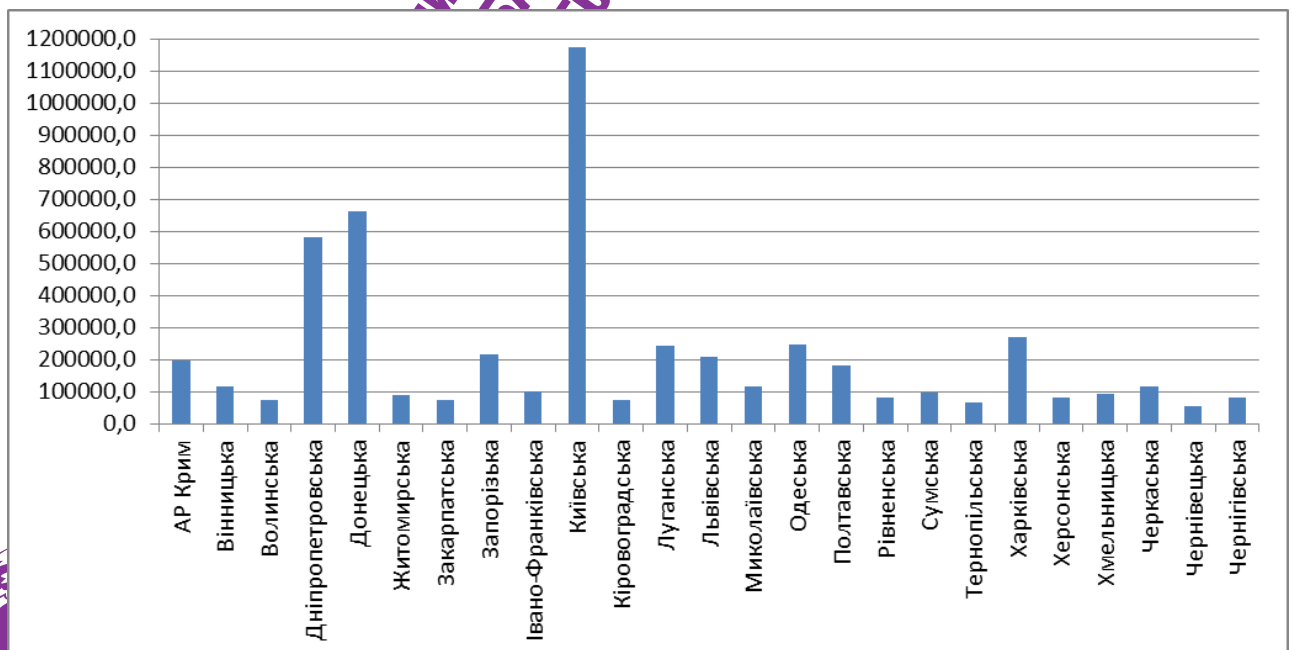

Рисунок 4.4 – Сумарний фінансовий потенціал регіонів України у 2010 р.,

млн грн

В таблиці 4.15 здійснено такий розподіл. Областей з високим фінансовим потенціалом лише 3, а з середнім і низьким – по 11 представників. При цьому 4 області із низьким фінансовим потенціалом (Сумська, Хмельницька, Житомирська, Херсонська) знаходяться достатньо близько до встановлених граничних значень, що дає підстави сподіватись на їх перехід до групи регіонів із середнім фінансовим потенціалом у майбутньому.

Таблиця 4.15 – Розподіл регіонів України за абсолютним значенням їх фінансового потенціалу у 2010 р.

Рівень фінансового потенціалу	Граничні значення, млн грн	Області
Високий	>500000	Київська, Донецька, Дніпропетровська
Середній	100000-500000	АР Крим, Вінницька, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Черкаська, Харківська
Низький	<100000	Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська

Графічно даний розподіл представлено на рис. 4.5, що дозволяє визначити географічні особливості розподілу фінансового потенціалу. Очевидним є відставання північних і західних областей (за окремими виключеннями) від південних і східних територій. Київ, як столиця України, стягує на себе більшу частину фінансового потенціалу країни, але це суттєво не позначається на територіях, які мають спільні кордони з Київською областю. В той же час, Донецька і Дніпропетровська області, які мають високий рівень фінансового потенціалу, оточені областями, які мають середній фінансовий потенціал.

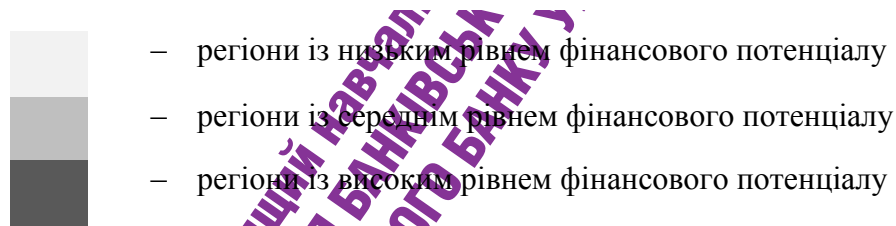

Рисунок 4.5 – Розподіл регіонів України за рівнем їх фінансового потенціалу у 2010 р.

Якщо ж проаналізувати відносні показники фінансового потенціалу регіонів в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу, виявляється, що відрив лідерів хоча і зберігається, але він не такий значний. Більше того, розриви між регіонами суттєво скорочуються (рис. 4.6), хоча Київська, Донецька і Дніпропетровська області все рівно домінують над іншими.

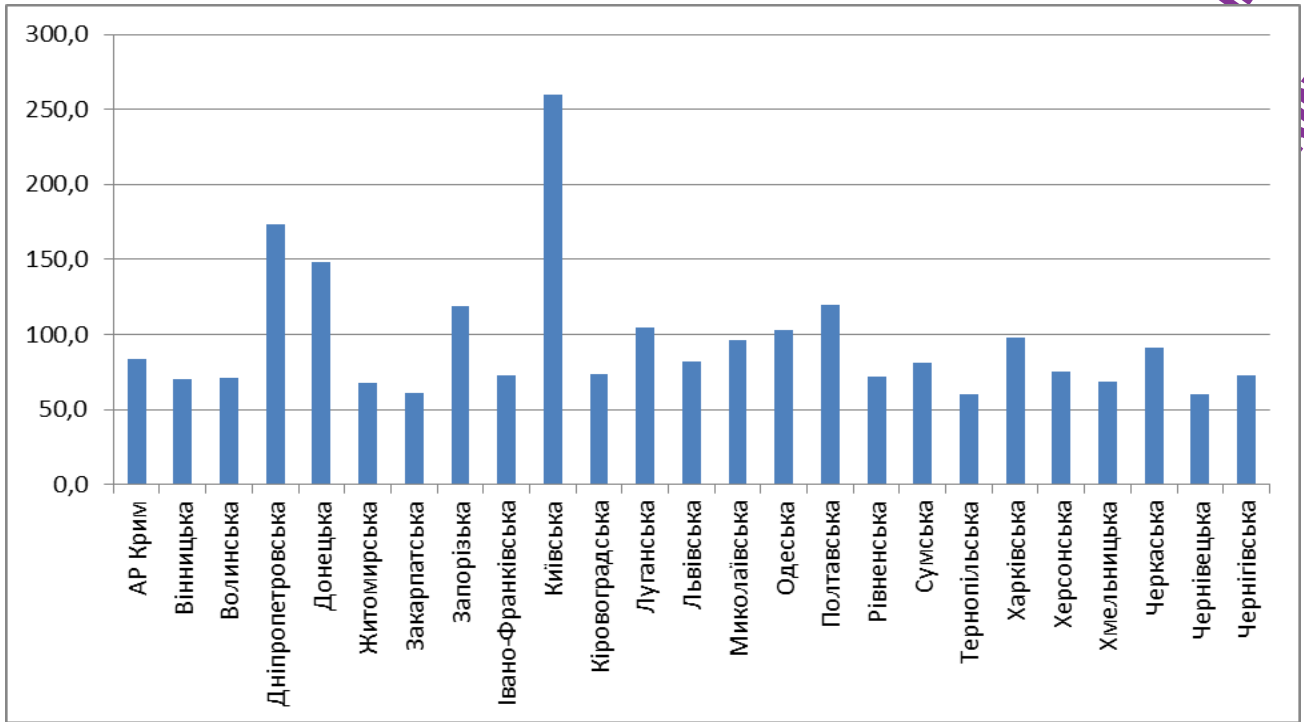

Рисунок 4.6 – Фінансовий потенціал регіонів на 1 особу, 2010 р.

Значна частка регіонів має значення фінансового потенціалу на 1 особу більше 100. Це Запорізька, Полтавська, Луганська, Одеська області. Близькі значення мають Харківська, Миколаївська, Черкаська області. Всі інші регіони знаходяться в межах значення фінансового потенціалу від 50 до 100.

В цілому очевидні диспропорції розвитку територій вимагають формулювання пропозицій, які б сприяли створенню умов для міжрегіонального вирівнювання. Хоча майже неможливо навіть у середньостроковій перспективі досягти значних результатів в цьому, але необхідність прийняття програм довгострокового розвитку є очевидною. Також важливим елементом має стати і більша самостійність у прийнятті рішень на регіональному рівні, особливо це стосується розпорядження наявними фінансовими ресурсами, проведенні самостійної політики щодо підвищення привабливості регіонів для зовнішніх інвесторів.

Ще однією причиною, яка унеможливує досягнення суттєвих результатів міжрегіонального вирівнювання у найближчій перспективі, є нерівний сформований фінансовий потенціал територій. Априорі, промислово розвинені східні регіони будуть мати переваги перед західними. До того такі фактори, як на-

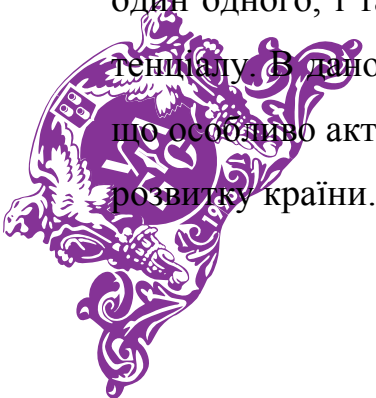
явні природні ресурси, корисні копалини, потенціал трудових ресурсів і їх кваліфікація тощо ставить одні регіони вище інших.

Але світовий досвід показує, що можливості для досягнення високих результатів економічного розвитку існують навіть при відсутності природних ресурсів, промисловості, достатньої кваліфікації трудових ресурсів. Такі країни як Швейцарія, Люксембург, Сінгапур, Південна Корея змогли стати провідними країнами світу, хоча і не мали задовільний стартових умов розвитку.

4.3 Методологічні засади оцінки фінансового потенціалу на базі врахування ступеню його використання та впливу тіньового сектору економіки

Розвиток методологічних засад оцінки фінансового потенціалу територій потребує застосування підходу щодо визначення орієнтирів, яких можуть досягати регіони в процесі його реалізації. Зрозуміло, що розрахунки, проведені в попередньому підрозділі, дозволяють лише мати уявлення про розмір фактичного фінансового потенціалу. При цьому не була врахована складова тіньового сектору економіки. До того ж динаміка показника фактичного розміру фінансового потенціалу свідчить про його суттєве зростання протягом останніх років, а отже важливим є те, яких саме величин він може досягти і які цілі мають стояти перед державою в процесі розробки фінансової політики. Фактично мова йде про визначення конкретних величин фінансового потенціалу, які необхідно досягти в процесі подальшого розвитку економіки, які будуть враховувати цілі тактичного і стратегічного розвитку держави.

Важливе значення також несе в собі показник чистого фінансового потенціалу, який не буде враховувати ті фінансові потоки, які можуть дублювати один одного, і таким чином демонструвати фактичний розмір фінансового потенціалу. В даному випадку здійснюється необхідне уточнення його величини, що особливо актуальне при з'ясуванні дійсних диспропорцій в територіальному розвитку країни.

Отже, в першу чергу необхідно врахувати ту частину фінансового потенціалу, яка знаходиться в тіні та не відображається в офіційній статистиці, що дасть можливість отримати остаточне значення поточного рівня фінансового потенціалу. Виходячи із результатів проведеного дослідження, відображених в п. 4.1, рівень тіньової економіки України досягає 50%, а отже фактичне значення реалізованого фінансового потенціалу, принаймні, має бути збільшено удвічі.

При порівнянні отриманих значень фінансового потенціалу окремих регіонів України із середнім значенням по країні з'ясується, що лише 7 областей (Київська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська, Одеська) перевищують цей показник і ще 2 області (Львівська, АР Крим) наближаються до нього. Тобто більша частина регіонів знаходяться суттєво нижче середнього показника фінансового потенціалу, що свідчить про суттєві диспропорції в їх розвитку. Але розмір фактичного фінансового потенціалу є недостатнім, він не відображає перспектив економічного розвитку. Саме тому виникає необхідність визначити, які можуть бути межі подальшого збільшення фінансового потенціалу, виходячи із тих досягнень, які існують і світовій практиці, а отже визначити конкретні пріоритети для розвитку країни.

Першим показником, який розраховується, виступає фінансовий потенціал територій тактичного рівня, що відображає, відповідно, цілі тактичного розвитку економіки. Для цього вводиться так званий коефіцієнт зростання фінансового потенціалу територій тактичного рівня (k_t), який пропонується визначити наступним чином.

$$k_t = \frac{\overline{ВВП}_c \cdot \kappa_c}{ВВП_y \cdot \kappa_y} \quad (4.9)$$

де $\overline{ВВП}_c$ – середнє значення ВВП на душу населення в країнах із середнім рівнем доходів

$ВВП_y$ – значення ВВП на душу населення в Україні;

κ_c – середній коефіцієнт тіньової економіки країн із середнім рівнем доходів;

κ_y – коефіцієнт тіньової економіки України.

Використання показника ВВП на душу населення можна вважати своєрідним орієнтиром щодо реалізації фінансового потенціалу, а застосування коефіцієнтів тіньової економіки дозволяє скоригувати здійснені розрахунки.

На підставі узагальнення інформації щодо тінізації економік світу [52, 53] взято значення рівня тіньової економіки України як 55%, а для країн із середнім рівнем доходів – 40%.

Далі важливими стають завдання стратегічного розвитку і, відповідно, визначення коефіцієнта зростання фінансового потенціалу територій стратегічного рівня (аналогічно до коефіцієнта зростання фінансового потенціалу територій тактичного рівня). Розрахунок відповідного коефіцієнта можна здійснити, використовуючи в якості орієнтиру показники ВВП на душу населення розвинутих країн світу.

$$k_s = \frac{\overline{ВВП}_B \cdot k_B}{\overline{ВВП}_Y \cdot k_Y} \quad (4.10)$$

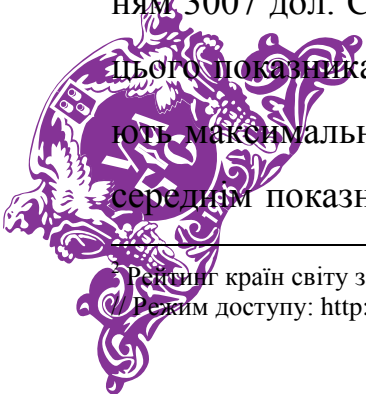
де $\overline{ВВП}_B$ – середнє значення ВВП на душу населення в країнах із високим рівнем доходів;

k_B – середній коефіцієнт тіньової економіки країн із високим рівнем доходів.

Середнє значення коефіцієнта тіньової економіки для країн із високим рівнем доходів було визначено як 20% на основі узагальнення інформації відповідних досліджень [433, 434].

Згідно із рейтингом країн світу за показником ВВП на душу населення, який складено Світовим банком², Україна знаходиться на 122 місці із значенням 3007 дол. США на 1 особу і відноситься до групи країн із середнім рівнем цього показника. Країни, які знаходяться в цій же групі, але вище України мають максимальне значення ВВП на душу населення майже 12000 дол. США із середнім показником 6320 дол. США. Якщо поглянути на групу країн із висо-

² Рейтинг країн світу за показником ВВП на душу населення, складений Світовим банком [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-gni/rating-countries-gni-info>

ким рівнем розвитку, то середнє значення показника ВВП на душу населення складає 38108 дол. США.

Першочерговим завданням для України є досягнення принаймні середнього значення ВВП на душу населення за групою країн, до якої вона входить. Тому це первинна тактичного рівня, і відповідний коефіцієнт буде позначено як k_{t1} . Його розрахункове значення складає 1,58. Якщо прийняти до уваги можливі темпи зростання ВВП на рівні 4,5-5%, то дана мета може бути реалізована протягом найближчих 10 років. Оптимістичний прогноз, який дає Міністерство економічного розвитку і торгівлі України на 2013-2014 рр., визначає ще більші темпи зростання – 7,3%, підтримання яких протягом 7 років дає можливість перевищити визначений орієнтир.

Наступним завданням є досягнення найвищих показників розвитку за групою країн, до яких входить Україна, тобто ВВП на душу населення на рівні 12000 дол. США. Відповідний коефіцієнт (k_2) визначено на рівні 2,99.

Мета стратегічного рівня буде досягнута, якщо показник фінансового потенціалу буде збільшено на коефіцієнт стратегічного розвитку (k_s), розрахункове значення якого дорівнює 7,13.

Застосування розрахованих значень коефіцієнтів дають наступні результати щодо орієнтирів майбутнього розвитку (2010 рік взятий за базу розрахунків) (табл. 4.16).

Отримані значення свідчать про те, що Україна для їх досягнення повинна докласти чималих зусиль, а реалізація потенціалу буде залежати від всебічного розвитку всіх його складових елементів. Майже половина від загальної кількості регіонів за абсолютним показником фінансового потенціалу не перевищують і 50% його середнього значення по Україні. Очевидно, що такі передумови ускладнюють досягнення прийнятних результатів у короткостроковій перспективі, принаймні беручи до уваги, що цільові показники тактичного (k_{t1} , k_2) і стратегічного розвитку (k_s) мають бути збільшені у 3,5 рази, 6,6 рази і 15,8 рази відповідно.

Таблиця 4.16 – Абсолютні значення фінансового потенціалу території України із врахуванням орієнтирів тактичного і стратегічного розвитку, млн грн

Область	Значення фінансового потенціалу				
	Без врахування тіньової економіки	Із врахуванням тіньової економіки	Фінансовий потенціал розвитку		
			k_{t1}	k_{t2}	k_s
АР Крим	196658,2	437018,2	690488,8	1306684,5	3115940,0
Вінницька	116443,2	258762,7	408845,0	773700,3	1844977,7
Волинська	73401,7	163114,8	257721,5	487713,4	1163008,9
Дніпропетровська	583016,7	1295592,6	2047036,3	3873821,9	9237575,3
Донецька	662999,6	1473332,3	2327865,1	4405263,7	10504859,6
Житомирська	87274,1	193942,4	306429,0	579887,8	1382809,3
Закарпатська	75391,4	167536,5	264707,6	500934,0	1194534,9
Запорізька	216002,3	480005,9	758407,9	1435215,0	3422435,7
Івано-Франківська	100550,0	223444,5	353042,3	668099,1	1593159,4
Київська	1172118,5	2604707,8	4115438,4	7788076,4	18571566,8
Кіровоградська	74578,4	165729,8	261853,0	495532,0	1181653,3
Луганська	241443,6	536541,4	847735,4	1604258,7	3825540,0
Львівська	209017,4	464483,1	733883,3	1388804,4	3311764,3
Миколаївська	114172,8	253717,4	400873,5	758615,1	1809005,2
Одеська	246413,8	547586,2	865186,2	1637282,7	3904289,5
Полтавська	179723,1	399384,6	631027,7	1194160,0	2847612,3
Рівненська	82369,8	183044,0	289209,6	547301,7	1305104,0
Сумська	95116,3	211369,4	333963,7	631994,6	1507064,1
Тернопільська	65396,2	145324,9	229613,3	434521,5	1036166,5
Харківська	270668,0	601484,4	950345,3	1798438,2	4288583,4
Херсонська	82473,5	183274,5	289573,7	547990,8	1306747,3
Хмельницька	91223,6	202719,1	320296,2	606130,2	1445387,5
Черкаська	117839,7	261866,0	413748,2	782979,3	1867104,4
Чернівецька	54547,6	121217,0	191522,8	362438,7	864276,9
Чернігівська	80335,9	178524,3	282068,4	533787,7	1272878,3
Разом	5289175,3	11753723,0	18570882,3	35143631,7	83804044,8
Середнє значення	211567,0	470148,9	742835,3	1405745,3	3352161,8

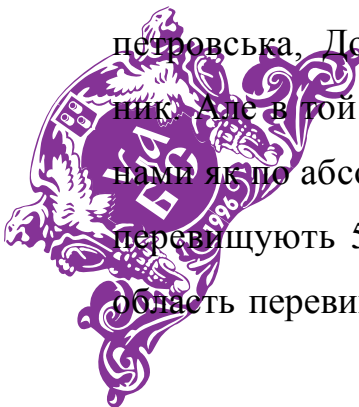
Важливими мають стати і орієнтири фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу (табл. 4.17).

Таблиця 4.17 – Розрахункові значення фінансового потенціалу розвитку на 1 особу та на 1 зайняту особу, тис. грн (2010 рік взятий за базу розрахунків)

Область	Значення фінансового потенціалу розвитку в розрахунку:					
	на 1 особу			на 1 зайняту особу		
	k _{t1}	k _{t2}	k _s	k _{t1}	k _{t2}	k _s
АР Крим	294,4	557,0	1328,3	635,9	1203,4	2869,7
Вінницька	247,7	468,7	1117,8	588,9	1114,4	2657,3
Волинська	248,6	470,4	1121,8	594,4	1124,8	2682,2
Дніпропетровська	610,1	1154,5	2753,0	1327,6	2512,4	5991,0
Донецька	521,2	986,2	2351,8	1173,5	2220,7	5295,6
Житомирська	238,3	451,0	1075,4	546,9	1035,0	2468,0
Закарпатська	212,7	402,4	959,6	497,8	942,0	2246,2
Запорізька	418,6	792,2	1889,1	918,5	1738,2	4144,9
Івано-Франківська	255,7	483,9	1153,9	665,7	1259,9	3004,3
Київська	913,1	1728,0	4120,7	918,0	3629,6	8655,2
Кіровоградська	257,3	486,9	1161,0	607,3	1149,2	2740,4
Луганська	366,7	694,0	1654,9	834,9	1579,9	3767,5
Львівська	287,8	544,7	1298,9	669,2	1266,3	3019,8
Миколаївська	337,0	637,8	1520,8	746,9	1413,5	3370,6
Одеська	361,9	684,8	1632,9	828,3	1567,5	3738,0
Полтавська	420,8	796,3	1898,9	978,6	1852,0	4416,3
Рівненська	251,4	475,3	1133,3	613,8	1161,5	2769,7
Сумська	284,9	539,1	1285,6	672,0	1271,6	3032,3
Тернопільська	210,9	399,0	951,6	532,4	1007,5	2402,4
Харківська	343,2	649,5	1548,7	749,9	1419,1	3384,0
Херсонська	264,8	501,2	1195,1	592,4	1121,1	2673,4
Хмельницька	240,7	454,4	1083,5	551,7	1044,0	2489,5
Черкаська	319,4	604,5	1441,6	732,4	1386,0	3305,2
Чернівецька	211,8	400,8	955,6	500,8	947,8	2260,1
Чернігівська	254,2	481,0	1147,0	587,5	1111,8	2651,3
Середнє значення	404,0	764,6	1823,3	916,4	1734,1	4135,2

Отримані результати свідчать про те, що більшість регіонів України за показником фінансового потенціалу розвитку на 1 особу суттєво відстають від середнього значення по країні. Лише кілька областей (Київська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Полтавська) перевищують даний показник. Але в той же час відзначимо, що настільки великих розривів між регіонами як по абсолютному показнику не спостерігається. По-перше, всі регіони перевищують 50% середнього значення показника. По-друге, лише Київська область перевищує середній показник більше ніж у 2 рази, а всі інші регіони-

лідери знаходяться в межах 100-150% його значення. По-третє, окремі області є більш ефективними з точки зору генерування фінансового потенціалу саме на 1 особу (Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Волинська, Херсонська), хоча і не мають лідируючих позицій по абсолютному значенню.

Що ж стосується показника фінансового потенціалу розвитку на 1 зайняту особу, то за ним 20% регіонів заходу України (Чернівецька, Хмельницька, Тернопільська, Закарпатська, Житомирська області) не перевищують і 60% середнього значення. Значно покращили свої позиції у рейтингу у порівнянні із абсолютним значенням показника фінансового потенціалу Волинська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська області. В той же час суттєво погіршилися позиції АР Крим, Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Львівської, Харківської, Хмельницької, областей.

Подальший розвиток методології розрахунку фінансового потенціалу територій полягає в усуненні потоків фінансових ресурсів, які потенційно можуть дублювати один одного, і визначенні показника чистого фінансового потенціалу. Розв'язання цього завдання будемо здійснювати, виходячи із тих складових, які формують показник валового фінансового потенціалу, розглянуті у пункті 4.2, а саме фінансовий потенціал домогосподарств, суб'єктів господарювання, фінансових посередників, місцевих органів влади, загальнодержавний фінансовий потенціал в регіональному розподілі, інвестиційна та експортна складова фінансового потенціалу.

Розглядаючи чистий фінансовий потенціал домогосподарств, слід брати до уваги лише суму отриманих доходів. Кредити, які були надані домогосподарствам слід виключити із розгляду, адже джерелами таких кредитів є грошові кошти, що залучені фінансовими посередниками від фізичних та юридичних осіб або із зовнішніх джерел.

Аналогічні міркування слід застосувати і при розрахунку чистого фінансового потенціалу суб'єктів господарювання: залучені кредити не беруться до уваги, а важливими є лише отримані ними доходи від реалізації товарів, робіт,

послуг. При цьому самі доходи слід брати не повністю, а лише в частині доданої вартості, що дозволить усунути вартість витрат на сировину, матеріали, а також інші витрати проміжного споживання. Також показник доданої вартості необхідно скоригувати на суму витрат, які йдуть на оплату праці. Вони складають за даними Держкомстату України 23%.

Чистий фінансовий потенціал фінансових посередників, які розглядались нами тільки з боку банківських установ також має бути зменшений. До уваги не будуть прийматись кошти, залучені банками на депозитні рахунки, адже джерелами цих коштів виступають частини доходів домогосподарств і суб'єктів господарювання. Складовими чистого фінансового потенціалу банків будуть сформований капітал та залучені кредити.

Без будь-яких змін до складу чистого фінансового потенціалу візьмемо його експортну складову, яка представлена різницею між загальною сумою експорту і імпорту.

Що стосується інвестиційної складової то її слід скоригувати на обсяги прямих інвестицій з конкретного регіону України. І хоча абсолютні значення таких інвестицій є невисокими, тим не менш отриманий показник буде більш прийнятним з точки зору загальної методології розрахунку чистого фінансового потенціалу.

Включення до складу фінансового потенціалу дохідної частини державного та місцевих бюджетів, які формуються переважно за рахунок податків вимагає її коригування при визначенні чистого фінансового потенціалу. Що стосується доходів державного бюджету, то на 85% вони забезпечуються податками і зборами, які стягуються із суб'єктів господарювання. Так як сплата податків відбувається після реалізації продукції, то застосований нами показник доданої вартості при розрахунку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання включає суми податків, які будуть сплачені до бюджетів різних рівнів. Тому доходи державного бюджету слід брати лише в обсязі 15% для уникнення подвійного підрахунку.

В структурі місцевих бюджетів також майже 85% дохідної частини складають різні види податків. Але 75% від суми податкових надходжень припадає на податок з доходів фізичних осіб, який не включається в статистичні відомості щодо доходів фізичних осіб (які і застосовувались для визначення фінансового потенціалу). Тому доходи місцевих бюджетів повинні бути скориговані в меншому обсязі, ніж доходи державного бюджету при розрахунку чистого фінансового потенціалу, а саме слід взяти приблизно 80% від загальної їх суми (через те, що структура доходів окремих місцевих бюджетів регіонів несуттєво, але відрізняється).

До складу фінансового потенціалу місцевих органів влади будуть включені залучені в результаті емісії цінних паперів і отриманих кредитів фінансові ресурси. Що ж стосується інших компонентів загальнодержавної складової фінансового потенціалу, то сума державного боргу і золотовалютні резерви будуть включені у повному обсязі.

Виходячи із сформульованих вище обмежень і припущень були проведені розрахунки чистого фінансового потенціалу, представлені в табл. 4.18.

Відзначимо, що внесок кожної зі складових є умовним (на відміну від розрахунків загального фінансового потенціалу), адже значення окремих з них коригувались в більшій мірі, залишаючи інші незмінними.

Позиції регіонів суттєво не змінилися у порівнянні із загальним показником фінансового потенціалу, лише окремі області втратили або набули 1-2 позиції в загальному рейтингу. Це є цілком нормальним явищем, адже коригування загального фінансового потенціалу здійснювалось майже за однаковими пропорціями.

Таблиця 4.18 – Чистий фінансовий потенціал територій (регіонів) України у 2010 р.

Область	Значення показників фінансового потенціалу, млн грн								Ранг
	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банки	Місцеві бюджети	Інвестиційний потенціал	Експортний потенціал	Загальнодержавний потенціал	Разом	
АР Крим	48232,0	25088,9	23726,4	4003,3	975,9	603,0	32354,7	134984,2	8
Вінницька	33448,0	14596,9	7908,8	1544,3	212,3	187,0	22766,4	80663,4	11
Волинська	19194,0	8918,9	6920,2	853,9	344,1	135,2	14298,8	50394,7	23
Дніпропетровська	88980,0	64165,6	24715,0	5639,2	7375,6	2533,9	46281,1	239690,4	3
Донецька	118554,0	71553,8	45969,9	6889,2	-3334,3	10165,1	61607,5	311405,2	2
Житомирська	25957,0	10440,4	8403,1	1224,2	246,8	-37,3	17734,5	63968,8	17
Закарпатська	20812,0	9244,6	8897,4	912,7	362,6	-182,5	17169,1	57215,8	20
Запорізька	45379,0	25553,2	9391,7	2609,4	925,9	1905,0	24988,1	110752,3	9
Івано-Франківська	26537,0	12046,7	13346,1	1173,1	542,6	-88,6	19043,5	72600,3	13
Київська	188136,0	152647,1	44487,0	14460,8	22842,2	-19526,7	62162,0	465208,3	1
Кіровоградська	20069,0	9800,6	8897,4	1000,1	65,4	159,5	14038,1	54030,0	22
Луганська	51523,0	41322,1	23232,1	2681,9	629,1	2305,7	31883,0	153576,9	5
Львівська	55162,0	25853,5	27186,5	2702,5	1273,1	-1013,7	35165,7	146329,5	7
Миколаївська	25724,0	14618,5	13346,1	1349,2	180,7	878,4	16406,3	72503,2	14
Одеська	52828,0	35800,4	24715,0	3599,1	1087,5	-873,9	32978,2	150134,2	6
Полтавська	34548,0	22470,9	16306,2	2073,1	529,5	1072,0	20683,4	98183,1	10
Рівненська	22170,0	9634,2	8403,1	1056,2	304,4	0,1	15883,6	57451,6	19
Сумська	24693,0	11674,0	13346,1	1222,2	354,9	255,8	16169,1	67715,0	15
Тернопільська	19399,0	8245,9	6425,9	782,5	65,1	-76,6	15018,8	49860,6	24
Харківська	67377,0	42449,3	17300,5	3541,1	2695,2	-520,7	38193,1	171035,6	4
Херсонська	20776,0	9805,2	8403,1	999,2	202,8	229,7	15080,8	55496,8	21
Хмельницька	26699,0	11401,4	9391,7	1219,8	183,5	-164,3	18399,4	67130,4	16
Черкаська	25886,0	13277,9	14829,0	1404,2	287,0	285,4	17864,2	73833,7	12
Чернівецька	15911,0	6402,6	6425,9	755,8	62,3	-2,9	12474,0	42028,7	25
Чернігівська	23021,0	10600,6	9886,0	1028,8	94,9	-69,6	15305,7	59867,3	18
Разом	1101015,0	667613,1	402359,8	64725,6	38509,1	-2111,4	633948,8	2906060,0	
Середнє значення	44040,6	26704,5	16094,4	2589,0	1540,4	-84,5	25358,0	116242,4	

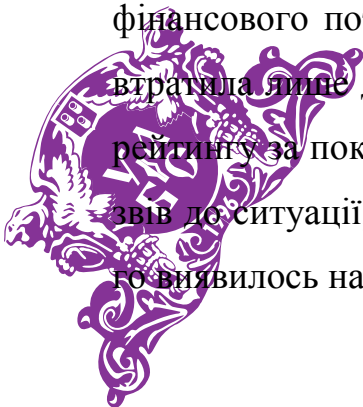
Порівняння отриманих результатів розрахунків чистого і загального фінансового потенціалу, як абсолютних, так і відносних значень (на 1 особу і на 1 зайняту особу) здійснено в табл. 4.19.

Таблиця 4.19 – Порівняння показників загального і чистого фінансового потенціалу територій України у 2010 р.

Область	Абсолютні значення фінансового потенціалу			Фінансовий потенціал в розрахунку на 1 особу			Фінансовий потенціал в розрахунку на 1 зайняту особу		
	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %	Загальний, млн грн	Чистий, млн грн	Чистий до загального, %
АР Крим	196658,2	134984,2	68,6	83,8	57,2	68,2	181,1	123,3	68,1
Вінницька	116443,2	80663,4	69,3	70,5	47,5	67,3	167,1	111,5	66,5
Волинська	73401,7	50394,7	68,7	70,8	48,4	68,4	169,3	116,4	68,8
Дніпропетровська	583016,7	239690,4	41,1	173,7	69,7	40,1	378,1	152,1	40,2
Донецька	662999,6	311405,2	47,0	148,4	67,5	45,5	334,2	146,6	43,9
Житомирська	87274,1	63968,8	73,3	67,9	48,2	71,0	155,8	112,4	72,2
Закарпатська	75391,4	57215,8	75,9	60,6	45,9	75,9	141,8	104,2	73,5
Запорізька	216002,3	110752,3	51,3	119,2	59,6	50,0	261,6	130,7	50,0
Івано-Франківська	100550,0	72600,3	72,2	72,8	52,3	71,8	189,6	137,0	72,3
Київська	1172118,5	465208,3	39,7	260,1	104,4	40,1	546,3	214,9	39,3
Кіровоградська	74578,4	54030,0	72,4	73,8	50,8	69,4	173,0	117,9	68,2
Луганська	241443,6	153576,9	63,6	104,4	64,0	61,2	237,8	145,2	61,0
Львівська	209017,4	146329,5	70,0	82,0	56,8	69,3	190,6	136,1	71,4
Миколаївська	114172,8	72503,2	63,5	96,0	59,6	62,1	212,7	133,4	62,7
Одеська	246413,8	150134,2	60,9	103,1	62,5	60,6	235,9	143,7	60,9
Полтавська	179723,1	98183,1	54,6	119,8	63,3	52,8	278,7	142,3	51,0
Рівненська	82369,8	57451,6	69,7	71,5	49,7	69,5	174,8	122,7	70,2
Сумська	95116,3	67715,0	71,2	81,1	55,4	68,3	191,4	124,7	65,2
Тернопільська	65396,2	49860,6	76,2	60,1	44,9	74,8	151,6	118,0	77,8
Харківська	270668,0	171035,6	63,2	97,7	60,5	61,9	213,6	131,2	61,5
Херсонська	82473,5	55496,8	67,3	75,4	49,4	65,5	168,7	110,3	65,4
Хмельницька	91223,6	67130,4	73,6	68,4	49,0	71,6	157,1	114,1	72,6
Черкаська	117839,7	73833,7	62,7	91,0	55,2	60,7	208,6	127,1	60,9
Чернівецька	54547,6	42028,7	77,0	60,3	46,3	76,7	142,6	113,6	79,6
Чернігівська	80335,9	59867,3	74,5	72,4	51,5	71,1	167,3	117,9	70,5
Разом	5289175,3	2906060,0	54,9	2384,5	1419,7	59,5	5430,0	3247,3	59,8
Середнє значення	211567,0	116242,4	54,9	115,1	63,2	54,9	261,0	143,4	54,9

Чистий фінансовий потенціал складає лише 55% від значення загального фінансового потенціалу в цілому по Україні. В той же час більшість регіонів втратила лише до 25-35%, але факт того, що регіони, які займали вищі місця в рейтингу за показником фінансового потенціалу, втратили більше 50-60%, призвів до ситуації, коли відношення чистого фінансового потенціалу до загального виявилось настільки значним.

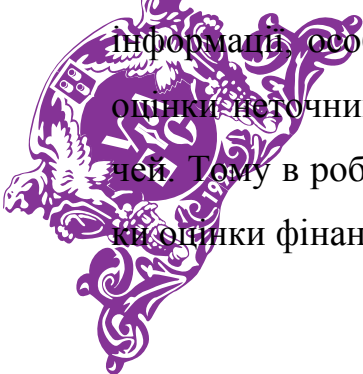

Показники втрат фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу не відрізняються суттєво від втрат за абсолютним показником. Різниця за окремими регіонами складає лише кілька відсоткових пунктів. Відзначимо таку особливість, що за відносними показниками чистого фінансового потенціалу регіони України не відрізняються настільки суттєво як за абсолютними значеннями, що в цілому може свідчити про можливість вирівнювання регіонального розвитку, а також про близьку ефективність використання трудових ресурсів територій.

Таким чином, подальший розвиток методологічних засад оцінки фінансового потенціалу територій дозволив виявити цільові орієнтири тактичного і стратегічного рівня із розрахунком конкретних показників для досягнення в середньо- та довгостроковій перспективі. Окрім цього, визначення показників чистого фінансового потенціалу і їх порівняння із загальними (особливо відносними показниками) виявило, що регіональні відмінності у використанні трудового потенціалу відрізняються несуттєво.

ВІСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 4

Важливим елементом управління фінансовим потенціалом території є його оцінка. Аналіз науково-методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу територій засвідчив недосконалість існуючої методології. Головними недоліками є подвійний облік фінансових потоків, неврахування тіньового сектору економіки, відсутність різних рівнів оцінки (мається на увазі перспективи розвитку фінансового потенціалу території в середньо- та довгостроковому періоду) та інші. Крім того обмеження накладає і існуюча статистична база, яка перебуває у відкритому доступі – за цілим рядом показників немає розгорнутої інформації, особливо в регіональному розрізі. Наявність цих недоліків робить оцінки неточними та такими, що, часом, не відповідають реальному стану речей. Тому в роботі було запропоновано авторський підхід до побудови методики оцінки фінансового потенціалу території.

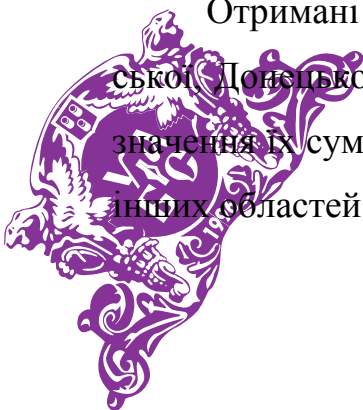
Ретельно проаналізувавши сутність та особливості тіньового сектору економіки, основні підходи до оцінки рівня тіньової економіки країни, базуючись на експертних оцінках та результатах досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців, з урахуванням даних офіційної статистики, в роботі було визначено, що на сьогодні рівень тіньової економіки України складає приблизно 50% всіх економічних процесів, що протікають в державі.

Виходячи з необхідності врахування тіньового сектору економіки при оцінці фінансового потенціалу, з метою уникнення недоліків існуючих науково-методичних підходів в роботі було запропоновано розрахунок двох видів фінансового потенціалу – валового і чистого. При чому валовий потенціал характеризується сумою потенціалів його складових частин, а чистий потенціал коригується на перехресні фінансові потоки, які виникають між його складовими частинами.

Окрім цього показником ефективності фінансового потенціалу можна вважати його відношення до чисельності населення відповідного регіону та чисельності зайнятих осіб. Адже саме трудові ресурси є основним джерелом генерації фінансових ресурсів і отримання фінансових результатів.

Розрахунок фінансового потенціалу території здійснено виходячи із основних складових частин, до яких включено: фінансовий потенціал місцевих органів влади, фінансовий потенціал підприємств, фінансовий потенціал домогосподарств, фінансовий потенціал фінансових посередників, інвестиційний потенціал, експортно-імпорتنний потенціал, загальнодержавний фінансовий потенціал. Кожна з цих складових має свої компоненти, які і дають можливість розрахувати значення окремих складових фінансового потенціалу і сумарний фінансовий потенціал території за відповідними формулами.

Отримані результати свідчать про суттєвий відрив трьох областей – Київської, Донецької і Дніпропетровської – від інших регіонів України. Абсолютне значення їх сумарного фінансового потенціалу майже дорівнює потенціалу всіх інших областей країни.

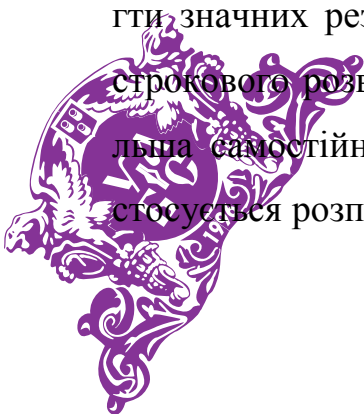

З метою класифікації регіонів України за рівнем фінансового потенціалу в роботі запропоновано поділити регіони України за досягнутим фінансовим потенціалом на кілька груп, серед яких виділити регіони-лідери з високим фінансовим потенціалом (абсолютне значення перевищує 500000 млн грн), регіони з середнім фінансовим потенціалом (100000-500000 млн грн), регіони із низьким фінансовим потенціалом (до 100000 млн грн).

До групи регіонів лідерів потрапили Київська, Донецька, Дніпропетровська області; до регіонів із середнім фінансовим потенціалом – АР Крим, Вінницька, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Черкаська, Харківська області; до регіонів із низьким рівнем фінансового потенціалу – Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області.

Проведений аналіз відносних показників фінансового потенціалу регіонів (в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу), виявив, що відрив лідерів хоча і зберігається, але він не такий значний. Більше того, розриви між регіонами суттєво скорочуються, хоча Київська, Донецька і Дніпропетровська області все рівно домінують над іншими. Значна частка регіонів має значення фінансового потенціалу на 1 особу більше 100. Це Запорізька, Полтавська, Луганська, Одеська області. Близькі значення мають Харківська, Миколаївська, Черкаська області. Всі інші регіони знаходяться в межах значення фінансового потенціалу від 50 до 100.

В цілому очевидні диспропорції розвитку територій вимагають формулювання пропозицій, які б сприяли створенню умов для міжрегіонального вирівнювання. Хоча майже неможливо навіть у середньостроковій перспективі досягти значних результатів в цьому, але необхідність прийняття програм довгострокового розвитку є очевидною. Також важливим елементом має стати і більша самостійність у прийнятті рішень на регіональному рівні, особливо це стосується розпорядження наявними фінансовими ресурсами, проведення само-

стійної політики щодо підвищення привабливості регіонів для зовнішніх інвесторів.

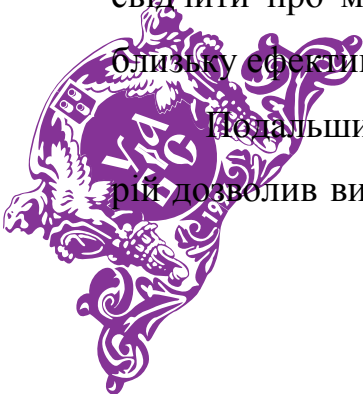
З метою підвищення адекватності розроблених методичних підходів, в роботі запропоновано використовувати ряд поправочних коефіцієнтів, що дозволять визначити рівень фінансового потенціалу з урахуванням прихованих (тіньових) фінансових потоків, а також визначити перспективні рівні фінансового потенціалу – тактичний та стратегічний. Саме ці значення мають виступати в якості орієнтирів при розробці державної фінансової політики.

Важливим є і розрахунок чистого фінансового потенціалу, який не включатиме перехресні фінансові потоки. Прикладом дублювання є залучені кредити домогосподарствами та суб'єктами господарювання і видані кредити банківською системою фізичним та юридичним особами тощо. Виходячи із визначених в роботі дублюючих фінансових потоків, були проведено порівняння розрахунків чистого і загального фінансового потенціалу, як абсолютних, так і відносних значень (на 1 особу і на 1 зайняту особу).

Згідно із отриманих результатів можна переконатись, що чистий фінансовий потенціал складає лише 55% від значення загального фінансового потенціалу в цілому по Україні. В той же час більшість регіонів втратила лише до 25-35%, але факт того, що регіони, які займали вищі місця в рейтингу за показником фінансового потенціалу, втратили більше 50-60%, призвів до ситуації, коли відношення чистого фінансового потенціалу до загального виявилось настільки значним.

Показники втрат фінансового потенціалу на 1 особу і на 1 зайняту особу не відрізняються суттєво від втрат за абсолютним показником. Різниця за окремими регіонами складає лише кілька відсоткових пунктів. В цілому це може свідчити про можливості вирівнювання регіонального розвитку, а також про близьку ефективність використання трудових ресурсів територій.

Подальший розвиток методології оцінки фінансового потенціалу територій дозволив виявити цільові орієнтири тактичного і стратегічного їх розвитку

із розрахунком конкретних показників для досягнення в середньо- та довгостроковій перспективі.

Результати, отримані автором і представлені в даному розділі було опубліковано у таких працях автора:

1. Боронос В.Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Боронос В. Г. Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ– 2011. – С. 99-101
3. Боронос В. Г. Науково-методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // Проблеми перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Випуск 34. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 86–96
4. Боронос В. Г., Карпенко І. В. Моделювання макроекономічних індикаторів розвитку регіонів: оцінка рейтингу// Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” 20 травня 2011 року . - Хмельницький, 2011. – С. 56-60
5. Боронос В. Г. Формування комплексної методики оцінки фінансового потенціалу регіону//Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. / редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 38-40
6. Боронос В. Г., Савченко К. В. Фінансовий менеджмент // Бізнес адміністрування: магістерський курс: підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, С. М. Ілляшенко, М. Сотник. – Суми, Університетська книга, 2009. – С. 118-134.

РОЗДІЛ 5

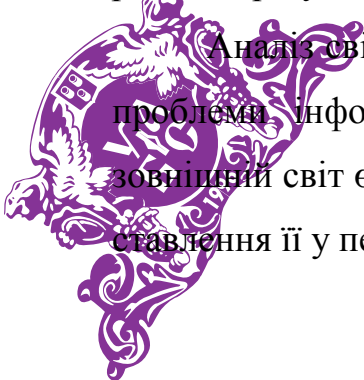
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЇ

5.1 Реалізація державної фінансової політики на основі побудови паспорту фінансового потенціалу регіону

Однією з головних проблем фінансової політики України є недосконалість системи фінансового планування та відсутність об'єктивної, повної і точної інформації щодо стану фінансових ресурсів як в цілому по країні, так в розрізі окремих елементів фінансової системи. Фінансове планування в основному, як і в адміністративно-командній економіці, базується на методі «планування від досягнутого», відштовхуючих в розрахунках не стільки від реального стану речей, скільки від результатів, досягнутих у минулому.

Слід звернути увагу на те, що для створення дієвої системи фінансового управління в країні необхідно перш за все уніфікувати релевантні інформаційні потоки. Особливо актуальним це є для потоків, що характеризують рух фінансових ресурсів, оскільки, як свідчить проведений в роботі аналіз, офіційні оцінки досить часто не відповідають реальному стану речей, як наслідок – високий рівень тіньової економіки; корупція та бюджетні зловживання; недоотримання податкових надходжень; неефективна система міжбюджетних трансфертів, яка з елемента фінансового вирівнювання та механізму забезпечення фінансово-соціальної справедливості перетворилась в один із головних гальмуючих елементів, що на регіональному рівні знищує зацікавленість місцевої влади у покращенні результатів діяльності.

Аналіз світового досвіду показав, що перспективним шляхом розв'язання проблеми інформаційної асиметрії на рівнях держава-регіони та регіони-зовнішній світ є паспортизація, тобто систематизація наявної інформації і представлення її у певному уніфікованому вигляді.

В попередніх підрозділах роботи було запропоновано методичний підхід до оцінки фінансового потенціалу території шляхом комплексного аналізу фінансових потоків, що виникають протягом певного періоду часу. Їх оцінка на регіональному рівні дає уявлення щодо обсягів фінансових ресурсів, які генерує територія. На нашу думку, саме ці показники варто використовувати при плануванні заходів державної фінансової політики, особливо в бюджетно-податковій сфері. За таких обставин місцева влада не зможе штучно занижувати результати діяльності та працювати у звичному для неї «економному» режимі, а змушена буде постійно удосконалювати власну фінансово-економічну діяльність з метою якнайповнішої реалізації наявного фінансового потенціалу та досягнення визначених стратегічних орієнтирів. Завдяки цьому зростуть обсяги податкових надходжень, підвищиться ефективність використання державних коштів, збільшиться прозорість фінансової сфери, знизиться корупція та зменшаться обсяги тіньової економіки.

В той же час, інформація щодо фінансових можливостей тієї чи іншої території є цікавою і зовнішнім суб'єктам, наприклад, іноземним інвесторам, які на базі такого роду інформації зможуть адекватно оцінити можливості тієї чи іншої території та прийняти зважене рішення щодо інвестування, що, в свою чергу, підвищить фінансовий потенціал території.

В контексті проблеми оцінки потенціалу території слід зазначити, що, наприклад, в Росії активно використовуються податкові паспорти регіонів, а також функціонують експериментальні проекти фінансових паспортів регіонів. Їх використання сприяє формуванню відкритого суспільства, інформаційної прозорості, діалогу влади і суспільства, держави і регіонів [136].

Розміщення інформації щодо наявного фінансового потенціалу території у відкритому доступі в розрізі декількох років, із зазначенням рівня потенціалу конкретного регіону відносно інших регіонів та країни в цілому дає можливість суспільству об'єктивно оцінити результативність діяльності влади.

Фінансова паспортизація допоможе не лише організувати адекватне фінансове планування в країні, а й сприятиме формуванню стійкої бюджетної си-

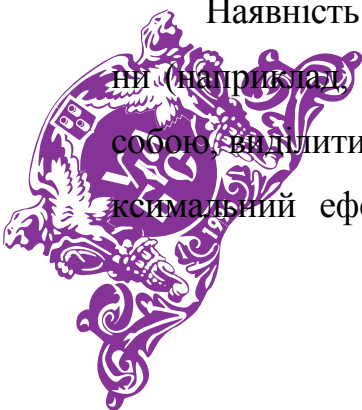

стеми. Володіючи даними не лише про наявні фінансові ресурси, але й інформацією щодо обсягів їх можливого залучення, органи державного управління будуть здатні ефективно здійснювати не тільки оперативне фінансове управління і планування, але і розробляти адекватні тактичні та стратегічні програми реалізації фінансової політики держави.

Паспортизація територій щодо їхнього фінансового потенціалу дозволить здійснювати оперативний моніторинг фінансових потоків території та змін в обсягах фінансового потенціалу, а також забезпечить принципову базу для виявлення різного роду дисбалансів в державному фінансуванні та економічному розвитку регіонів. При цьому оцінка ступеню реалізації фінансового потенціалу території фактично буде об'єктивною оцінкою якості державного управління даною територією. В кінцевому підсумку це буде стимулювати використання прогресивних методів і підходів щодо удосконалення фінансової діяльності та фінансової дисципліни.

Впровадження системи паспортизації фінансового потенціалу дозволить аналізувати фінансовий потенціал як в цілому, так і в розрізі окремих його складових, що дасть змогу визначити ті елементи, що використовуються найменш ефективно. Таким чином у державі з'являються реальні орієнтири для розробки і реалізації дійсно результативної фінансової політики. Наприклад, це можна трактувати наступним чином: недостатній ступінь реалізації фінансового потенціалу суб'єктів господарювання свідчить про необхідність впровадження заходів державної фінансової політики, спрямованих не в загалі на фінансову систему країни, а саме на цей її елемент. Отримані висновки дозволять конкретизувати державні зусилля, сконцентрувавши їх на перспективних напрямках, забезпечити максимальний ефект від заходів фінансової політики.

Наявність паспортів фінансового потенціалу на рівні кожного регіону країни (наприклад, області України) дозволить також і порівняти їх результати між собою, виділити ті інструменти та заходи державного регулювання, що дають максимальний ефект та використовувати позитивний досвід. Тобто у громади

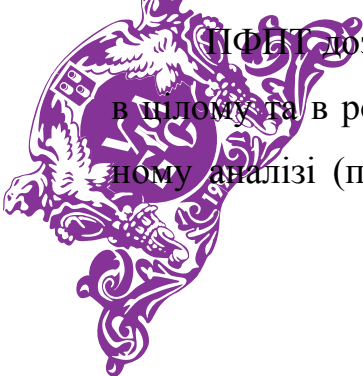
з'являється принципова можливість забезпечити зворотній зв'язок між управлінськими рішеннями влади та їх результатами [136].

Слід зазначити, що ідея паспортизації частково і в неявному вигляді реалізується і в Україні. Так, на офіційних сайтах ряду областей міститься інформація щодо ключових характеристик регіону – довідкова загальна інформація, інформація про економіку регіону, про демографічний стан, про стан АПК тощо. Дана інформація, як правило, носить назву паспорт регіону. Втім ретельний аналіз цих паспортів дозволив дійти висновку, що в них майже не приділяється увага фінансовим потокам території, не кажучи вже про оцінку фінансового потенціалу регіону.

Таким чином, ідея паспортизації саме фінансових потоків території з оцінкою на їх базі фінансового потенціалу для України є принципово новою. З метою практичної реалізації методологічних положень, запропонованих у четвертому розділі роботи, пропонується створення паспорту фінансового потенціалу території, який буде містити базову інформацію про певний регіон країни, фінансові потоки за складовими елементами фінансового потенціалу регіону, а також оперативні, тактичні і стратегічні орієнтири щодо обсягів і складових фінансового потенціалу. Паспорт фінансового потенціалу території повинен стати зведеним документом, що містить систему показників оцінки фінансового потенціалу території як в цілому, так і в розрізі його окремих елементів, що комплексно характеризують особливості його формування та реалізації.

Паспорт фінансового потенціалу території (ПФПТ) слід трактувати як формалізовану та уніфіковану сукупність відомостей загального та спеціального змісту, що у стислому вигляді дають характеристику території та її фінансового потенціалу. Тобто фінансовий паспорт території – це документ, що містить інформацію про її фінансовий потенціал.

ПФПТ дозволяє моделювати показники фінансового потенціалу території в цілому та в розрізі окремих елементів потенціалу, базуючись як на динамічному аналізі (порівняння з даними минулих періодів), так і параметричному

(прогнозування показників залежно від змін у характеристиках певного інструменту фінансової політики держави).

В якості інформаційної бази створення ПФПТ можуть бути використані дані безпосередньо установ і організацій кожної конкретної території (регіону), а також Державної служби статистики України, Національного банку України, Державної податкової служби України тощо.

Для максимальної реалізації тих позитивних ефектів від паспортизації, що були перелічені вище, необхідне створення відповідної науково-методичної бази.

З метою надання вичерпної інформації щодо стану та фінансових можливостей регіону, пропонується наступна структура ПФПТ (рис. 5.1).

Рис. 5.1 – Структура паспорту фінансового потенціалу території

Безпосередньо паспорт фінансового потенціалу території умовно можна розділити на дві складові (блоки):

- загальний блок, що містить загальну довідкову інформацію про територію паспортизації (розмір території, кількість населення тощо), а також надає стислу характеристику її соціально-економічного становища (обсяг створеної доданої вартості, розміри інвестицій, обсяги експорту та імпорту, кількість безробітних і т.д.);
- спеціальний блок, в якому зосереджена інформація щодо обсягів фінансового потенціалу у валових показниках та показниках на душу населення як в цілому, так і розрізі окремих елементів фінансового потенціалу. Крім того даний блок містить розділ «Орієнтири розвитку», який надає інформацію щодо перспективних рівнів фінансового потенціалу.

Для оцінки поточних тенденцій у зміні фінансового потенціалу території пропонується порівнювати фактичні дані із результатами минулого періоду. Даний елемент паспорту фінансового потенціалу не лише може виступати в якості інструменту контролю за відхиленнями, але і дає можливість оцінити результативність фінансового управління в цілому (в розрізі загальних показників), а також в розрізі окремих складових фінансового потенціалу, тобто визначити, наскільки ефективними були заходи державного фінансового управління з позиції підприємств, домогосподарств, місцевих бюджетів, інвестицій тощо.

Фінансовий потенціал пропонується оцінювати як у валових величинах, так і в розрахунку на одиницю населення території. Основним елементом паспорту фінансового потенціалу, що дозволяє визначити місце окремої території в загальній сукупності інших територій, є механізм ранжування – визначення місця території за певним показником в загальній сукупності.

Проаналізуємо більш детально сутність та показники кожного із пропозованих розділів паспорту фінансового потенціалу території. В якості об'єкту

аналізу, з метою демонстрації практичних аспектів паспортизації, у даному дослідженні розділи паспорту фінансового потенціалу заповнені даними Сумської області.

Наявність загального розділу (який носить нефінансовий характер) пояснюється тим, що на фінансовий потенціал, окрім суто фінансових показників, впливають і:

- природно-географічне розташування та наявний на території природно-ресурсний потенціал;
- галузева структура регіональних господарських комплексів та спеціалізація регіональної економічної системи та особливості її функціонування;
- пріоритетні напрями реалізації потенціалу в сфері агропромислового комплексу;
- рівень розвитку соціальної та виробничої інфраструктури місцевості;
- рівень розвитку науково-технічного потенціалу;
- рівень забезпечення і якість людських ресурсів;
- розмір території [136];
- стан природного середовища.

В табл. 5.1 наведено фрагмент Розділу I Паспорту фінансового потенціалу Сумської області.

Даний розділ містить здебільшого довідкову інформацію загального плану про територію – загальна площа, чисельність населення, а також ряд додаткових відомостей як то кількість адміністративно-територіальних одиниць, кордони, а також інформацію про природний і промисловий потенціал, про екологічні фактори.

Розділ I важливий з позиції формування загального уявлення щодо території. Він допомагає оцінити всі інші, окрім фінансової, складові потенціалу території. Ця інформація виступає свого роду підґрунтям для подальшої оцінки території з позиції наявності та рівня і ефективності використання її фінансового потенціалу.

Таблиця 5.1 – Розділ I «Загальна характеристика території» паспорту фінансового потенціалу Сумської області

1. Дата утворення	10.01.1939
2. Площа, км²	23832
3. Кордони, адміністративно-територіальні межі	- Російська Федерація (Брянська, Курська, Бєлгородська), - Україна (Харківська, Полтавська, Чернігівська)
4. Адміністративно-територіальні одиниці	
4.1 Кількість районів	18
4.2 Кількість міст	15
4.3 Кількість селищ	20
4.4 Кількість сіл	1466
5. Чисельність населення, тис. чол.	1161
6. Природний потенціал	
6.1 Мінерально-сировинна база	Корисні копалини паливно-енергетичного напрямку (нафта, газ, конденсат, торф), сировина для виробництва будівельних матеріалів
6.2 Сільськогосподарські угіддя, тис. га	1700
6.3 Ліси, тис. га	450
7. Промисловий потенціал	
7.1 Кількість підприємств	18000
7.2 Структура промислової продукції	У структурі промисловості 29% займає добувна промисловість, близько 65% – продукція обробної промисловості, в ній 27,1% – машинобудування, 22,6% – харчова промисловість та переробка сільськогосподарських продуктів, 9,6% – хімічна та нафтохімічна промисловість.
8. Потенціал АПК	
8.1 Пріоритетні напрямки	Виробництво продовольчого зерна, цукрових буряків, озимого і ярого ріпаку, олійної редьки, соняшника, льону, конопель, круп'яних культур, картоплі. Вирощування великої рогатої худоби молочного та м'ясного напрямку, свиней, птахівництва.
9. Екологічний потенціал і можливість природно-техногенних небезпек	На території області діють еколого-небезпечні виробництва, досить значні за масштабами діяльності. Рівень екологічної небезпеки середній.

Розділ II «Соціально-економічна характеристика території» містить інформацію про соціально-економічний стан території (табл. 5.2).

Таблиця 5.2 – Розділ II «Соціально-економічна характеристика території» паспорту фінансового потенціалу Сумської області

Показник		Фактичні дані		Питома вага Сумської області, %
		Сумська область	Україна	
Валова додана вартість (дані за 2008 рік), млн грн		15 038	860 714	1.75
Обсяги виконаних будівельних робіт за період з початку року	млн грн	458	43 175	1.06
	зміни у %	81.5	94.6	x
Обсяги обороту роздрібною торгівлі за період з початку року	млн грн	3 918	274 600	1.43
	зміни у %	103.6	107.8	x
Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал	млн грн	2 223	150 667	1.48
	зміни у %	101.1	99.4	x
Прямі іноземні інвестиції в регіон, млн дол. США		358	44 708	0.80
Прямі інвестиції з регіону, млн дол. США		3	6 871	0.04
Експорт	усього, млн дол. США	222.2	18645.2	1.2
Імпорт	усього, млн дол. США	182.7	20674.8	0.9
Сальдо	усього, млн дол. США	39.4	-2029.6	x
Доходи населення, млн грн		6 865	315 222	2.18
Витрати населення, млн грн		5 166	265 934	1.94
Заощадження населення, млн грн		1 699	49 288	3.45
Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн		4 537	5 224	86.84
Фонд оплати праці, млн грн		1 565	80 063	1.95
Середньорічна чисельність наявного населення, тис. осіб		1 167	45 871	2.54
Зайняте населення, усього, у віці 15-70 років (у середньому за період), тис. осіб		497	20 266	2.45
Безробітне населення (за методологією МОП), усього у віці 15-70 років (у середньому за період), тис. осіб		59	1 786	3.32
Рівень безробіття (за методологією МОП), % до населення працездатного віку (у середньому за період)		11.6	8.8	x
Фінансові результати діяльності підприємств	які одержали прибуток, млн грн	1 684	154 841	1.09
	які одержали збиток, млн грн	910	108 346	0.84

Розділ III «Наявний фінансовий потенціал (валові показники)» містить інформацію щодо обсягів фінансового потенціалу в цілому та в розрізі окремих елементів – фінансовий потенціал домогосподарств, підприємств, банків, місцевих органів влади, а також інвестиційна, експортна та загальнодержавна складові фінансового потенціалу території (табл. 5.3).

Таблиця 5.3 – Розділ III «Наявний фінансовий потенціал (валові показники)» паспорту фінансового потенціалу Сумської області, млн грн

№ з/п	Складові фінансового потенціалу	2009	Ранг 2009	2010	Ранг 2010	Питома вага регіону, %	Зміна обсягу		Зміна рангу
							Абсол	%	
1	Фінансовий потенціал домогосподарств	22974.9	17	26896.7	17	2.05	3921.8	17.07	0
2	Фінансовий потенціал підприємств	20288	15	22810.9	14	1.20	2522.9	12.44	1
3	Фінансовий потенціал банків	16790.7	14	17627.8	14	2.15	837.1	4.99	0
4	Інвестиційна складова фінансового потенціалу	1897.2	15	2837.8	13	0.80	940.6	49.58	2
5	Експортна складова фінансового потенціалу	2216.6	8	2029.9	9	12.12	-186.7	-8.42	-1
6	Загальнодержавна складова фінансового потенціалу	16503.9	18	21385.5	18	2.55	4881.6	29.58	0
7	Фінансовий потенціал місцевих органів влади	1371.1	14	1527.7	15	1.89	156.6	11.42	-1
8	Разом	82042.4	15	95116.3	15	1.80	13073.9	15.94	0

З метою якісної оцінки наявного фінансового потенціалу території та визначення ефективності використання територіальною громадою власних фінансових ресурсів та можливостей пропонується заповнювати Розділ IV «Наявний фінансовий потенціал (показники на душу населення)». Аналогічно Розділу III він містить інформацію про ранги та динаміку зміни показників.

Фрагмент Розділу III Паспорту фінансового потенціалу території, заповнений даними Сумської області наведено в таблиці 5.4.

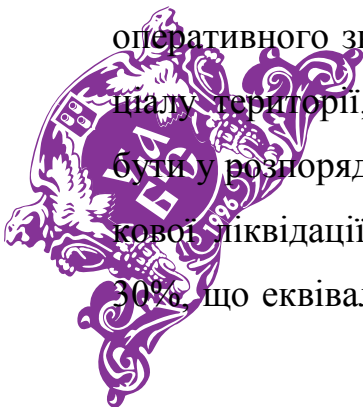

Таблиця 5.4 – Розділ IV «Наявний фінансовий потенціал (показники на душу населення)» паспорту фінансового потенціалу Сумської області, тис. грн

№ з/п	Складові фінансового потенціалу	2009	Ранг 2009	2010	Ранг 2010	Питома вага регіону, %	Зміна обсягу		Зміна рангу
							Абсол	%	
1	Фінансовий потенціал домогосподарств	19.4	13	22.94	12	3.60	3.54	18.25	1
2	Фінансовий потенціал підприємств	17.14	12	19.46	12	2.57	2.32	13.54	0
3	Фінансовий потенціал банків	14.18	8	15.04	10	4.05	0.86	6.06	-2
4	Інвестиційна складова фінансового потенціалу	1.6	15	2.42	12	2.15	0.82	51.25	3
5	Експортна складова фінансового потенціалу	1.87	8	1.73	9	12.15	-0.14	-7.49	-1
6	Загальнодержавна складова фінансового потенціалу	13.94	-	18.24	-	4.00	4.3	30.85	-
7	Фінансовий потенціал місцевих органів влади	1.16	12	1.5	8	3.50	0.14	12.07	-1
8	Разом	69.29	10	81.13	13		11.84	17.09	0

Основою ефективного фінансового планування є наявність чітких орієнтирів розвитку.

Розділ V «Орієнтири розвитку» Паспорту фінансового потенціалу території містить інформацію щодо перспективних обсягів фінансового потенціалу території залежно від строків їх досягнення. Перший рівень характеризує ті обсяги, що можливо залучити в найближчому часі, за умови прийняття адекватних заходів по боротьбі з тіньовою економікою. При чому, якщо в підрозділі 4.3 роботи розраховувались значення фінансового потенціалу, виходячи з припущення щодо повної ліквідації тіньового сектору, то у випадку розрахунку оперативного значення фінансового потенціалу в Паспорті фінансового потенціалу території, пропонується брати обсяги фінансових ресурсів, що можуть бути у розпорядженні території в найближчій перспективі, тобто за умови часткової ліквідації тіньового сектору економіки (частка, що залишиться складе 30%, що еквівалентно середньому показнику країн-сусідів, тобто є цілком реа-

льним і досяжним значенням за умови вжиття адекватних заходів з боку держави).

Тактичний рівень розраховується відповідно до методології, що представлена в підрозділах 3.1 та 4.3 даної роботи. Його сутність – доведення рівня використання фінансового потенціалу до показника, що характерний для країн, які близькі за рівнем соціально-економічного розвитку до України.

Стратегічний рівень фінансового потенціалу – це такий обсяг фінансових ресурсів та можливостей їх залучення, що може бути досягнутий за умови забезпечення рівня його використання, що є максимальним для країн, до групи яких належить Україна.

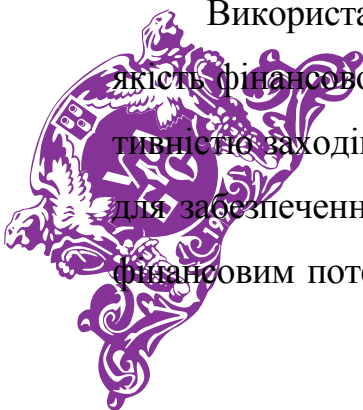
Для з'ясування позиції України відносно схожих за соціально-економічними умовами країн, пропонується розраховувати співвідношення поточного значення фінансового потенціалу території до відповідних показників-орієнтирів.

В табл. 5.5 наведено фрагмент Розділу V «Орієнтири розвитку» Паспорту фінансового потенціалу території Сумської області.

Таблиця 5.5 – Розділ V «Орієнтири розвитку» паспорту фінансового потенціалу Сумської області

Показник фінансового потенціалу	Валовий фінансовий потенціал	Фінансовий потенціал в розрахунку на 1 особу	Різниця (+/-) відносно схожих країн, у %
Поточне значення	95116.3	81.13	-
Оперативний	135880.4	115.9	-30.00
Тактичний	214691.1	183.1	-55.70
Стратегічний	407641.3	347.7	-76.67

Використання паспортів фінансового потенціалу дозволить підвищити якість фінансового планування, надасть базу для забезпечення контролю за ефективністю заходів фінансової політики, а також зможе виступати в якості підстави для забезпечення відповідальності виконавців за ті чи інші заходи з управління фінансовим потенціалом та реалізації фінансової політики в цілому. Це дозволяє

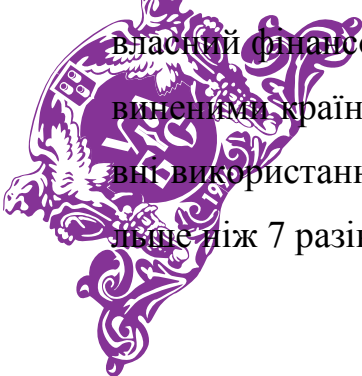
державі здійснювати адекватну фінансову політику, спрямовуючи зусилля на конкретні слабкі місця. Наприклад, за умов встановлення ситуації, коли фінансовий потенціал певної території відстає від показників фінансового потенціалу підприємств, зусилля з фінансового управління мають бути спрямовані саме в сектор підприємництва – починаючи від інвестицій і закінчуючи податковими пільгами – з метою його активізації.

Присутність у ПФПТ орієнтирів розвитку фінансового потенціалу може виступати в якості бази для розробки як короткострокових, так і довгострокових фінансових планів та програм соціально-економічного розвитку.

Контроль за відхиленнями на базі даних паспортів фінансового потенціалу території дасть можливість не лише оцінити ефективність тих чи інших заходів, але і, завдяки механізму ранжування, визначити найбільш перспективні та ефективні інструменти фінансового управління. Така інформація, в свою чергу, може виступити основою для комплексного впровадження найбільш ефективних фінансових інструментів, що дозволить якісно підвищити результативність фінансової політики країни.

5.2. Удосконалення фінансової політики України в сфері міжбюджетних відносин на базі оцінки фінансового потенціалу регіонів

Результати, отримані в попередніх підрозділах роботи свідчать про те, що Україна використовує лише незначну частку наявного в неї фінансового потенціалу. Розрахунки свідчать, що до 50% фінансового потенціалу країни не використовується офіційно, оскільки перебувають у тіньовому секторі економіки. Порівняння показників України з іншими країнами світу свідчить, що навіть країни, близькі за рівнем економічного розвитку до України, використовують власний фінансовий потенціал майже на 60% ефективніше. Порівняння ж з розвиненими країнами світу, а також світовими лідерами свідчать про розрив у рівні використання фінансового потенціалу у 3 рази (розвинені країни світу) і більше ніж 7 разів (світові лідери).

Звичайно слід здійснювати заходи по підвищенню рівня використання фінансового потенціалу – боротись з тіньовим сектором економіки, активно працювати на зовнішніх і внутрішніх ринках капіталу, створювати умови по стимулюванню притоку фінансових коштів до країни, сприяти зростанню платоспроможного попиту з боку населення та активнішого залучення коштів домогосподарств до економіки країни. Втім, епізодичність і безсистемність заходів державної фінансової політики помножена на існуючі протиріччя можуть призвести до відсутності очікуваних результатів.

Таким чином актуальною є розробка стратегії і тактики фінансової політики України у напрямку розвитку фінансового потенціалу країни. При цьому слід розуміти, що перш ніж переходити до розробки плану заходів, необхідно направити зусилля на позбавлення загальних вад фінансової системи.

Аналізуючи фінансову політику в Україні та проблеми, що існують в її реалізації сьогодні, ми відмічали, що однією з головних є проблема бюджетного вирівнювання та міжбюджетних відносин. Недостатній рівень самостійності місцевих бюджетів вкупі з відсутністю у місцевих органів влади зацікавленості у підвищенні результатів фінансово-економічної діяльності регіону призводять до того, що Україна вкрай неефективно використовує власний фінансовий потенціал. Саме існуючий підхід до фінансового вирівнювання, на нашу думку, є тим фактором, що незмінно буде призводити до невдач будь-яких ініціатив з покращення рівня використання фінансового потенціалу.

Залежність місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів з часом зростає – станом на початок 2011 року частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів майже дорівнює 50% (при 20-30% на початку 2000-их років) [82].

Існуючий формульний підхід створює підґрунтя до неефективного використання фінансового потенціалу регіонів, що в кінцевому підсумку призводить до незадовільного стану використання фінансового потенціалу в цілому по країні.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України №1149 від 8 грудня 2010 року, формула розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів між державним та бюджетним бюджетами в загальному вигляді наступна:

$$T_i = a_i (V_i - D_{izak}) \quad (5.1)$$

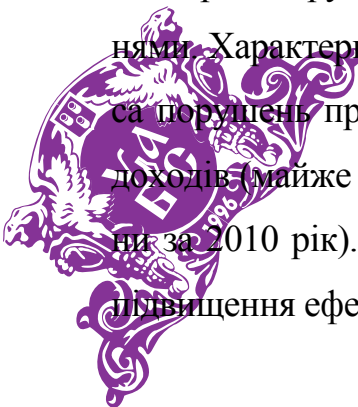
де T_i - обсяг дотації вирівнювання з державного бюджету, що надається бюджету Автономної Республіки Крим, обласному бюджету, зведеному бюджету м. Києва та Севастополя, містам республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення, району, або коштів, що передаються з таких бюджетів до державного бюджету;

V_i - розрахунковий показник обсягу видатків території;

D_{izak} - розрахунковий обсяг доходів (кошика доходів), закріплених за відповідними місцевими бюджетами;

a_i - коефіцієнт вирівнювання відповідної території [112].

Виходячи з логіки формули місцева влада не тільки не зацікавлена у збільшенні доходів місцевого бюджету, але і, навпаки, більш вигідним для неї є зменшення бюджетних доходів, оскільки в такому випадку сума бюджетних трансфертів буде збільшуватись. Місцева влада, з метою підвищення обсягів отриманих міжбюджетних трансфертів, крім неефективного використання фінансового потенціалу в існуючих умовах буде схильною до приховування джерел можливих доходів бюджету. Ці припущення підтверджуються результатами роботи Рахункової палати України. В підрозділі 2.2 роботи були наведені дані щодо обсягів бюджетних правопорушень – майже 20% коштів бюджету використовується з порушеннями. Характерною особливістю бюджетної системи України є те, що основна маса порушень припадає не на видатки бюджету, а на порушення адміністрування доходів (майже 21,5 млрд грн з 270 млрд грн доходів Державного бюджету України за 2010 рік). Саме це є тим фактором, що буде зводити нанівець всі заходи з підвищення ефективності фінансового потенціалу.

Що стосується конкретних фактів, то основні порушення та недоліки у формуванні доходів (відповідно до Звіту Рахункової палати України) наведені на рис. 5.2.

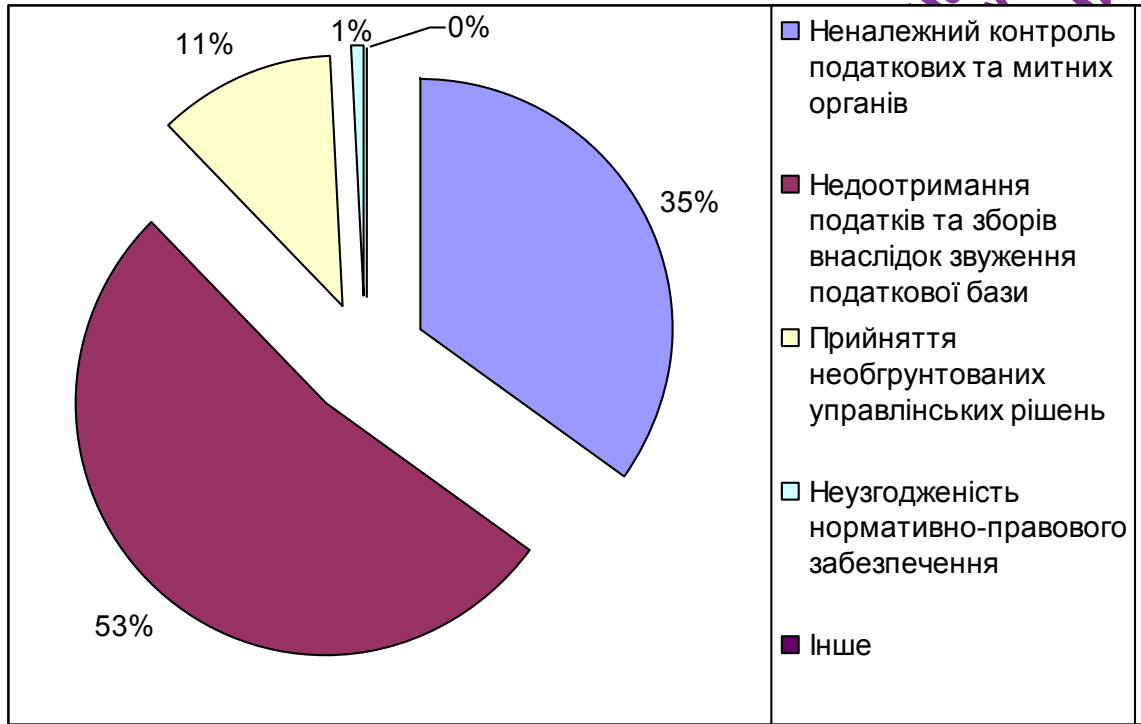

Рис 5.2 – Структура порушень та недоліків у формуванні доходів державного бюджету, виявлених у 2010 році, у % [127]

Як видно основними порушеннями при формуванні доходної частини бюджету є звуження податкової бази та недоліки у контролі за формуванням ресурсної бази. В кінцевому підсумку це призводить до появи надзвичайної регіональної диференціації доходів місцевих бюджетів на душу населення.

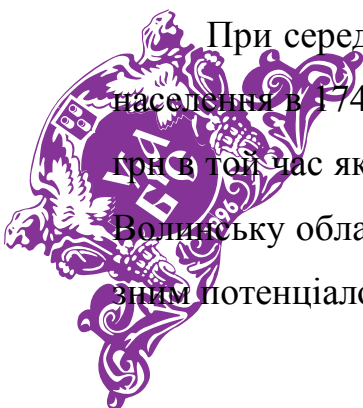
В таблиці 5.6 наведено дані по обсягах доходів і витрат місцевих бюджетів без врахування міжбюджетних трансфертів на душу населення. Крім того, розрахований коефіцієнт співвідношення доходів місцевих бюджетів до їх витрат, що показано з метою визначення рівня невідповідності між зобов'язаннями місцевої влади та її фінансовими можливостями.

Таблиця 5.6 – Доходи (без врахування міжбюджетних трансфертів) і витрати місцевих бюджетів України на душу населення за 2010 р. [375]

№	Область України	Доходи місцевих бюджетів на душу населення (грн)	Витрати місцевих бюджетів на душу населення (грн)	Співвідношення доходів до витрат місцевих бюджетів
1	Автономна Республіка Крим	2120	3847	0.55
2	Вінницька	1166	3151	0.37
3	Волинська	1020	3585	0.28
4	Дніпропетровська	2095	3205	0.65
5	Донецька	1921	3015	0.64
6	Житомирська	1186	3356	0.35
7	Закарпатська	917	3406	0.27
8	Запорізька	1796	3283	0.55
9	Івано-Франківська	1062	3482	0.30
10	Київська	1889	3500	0.54
11	Кіровоградська	1223	3185	0.38
12	Луганська	1444	2865	0.50
13	Львівська	1324	3219	0.41
14	Миколаївська	1414	3229	0.44
15	Одеська	1724	3234	0.53
16	Полтавська	1721	3284	0.52
17	Рівненська	1147	3564	0.32
18	Сумська	1297	3076	0.42
19	Тернопільська	896	3175	0.28
20	Харківська	1595	3024	0.53
21	Херсонська	1139	3199	0.36
22	Хмельницька	1140	3335	0.34
23	Черкаська	1346	3305	0.41
24	Чернівецька	1045	3424	0.31
25	Чернігівська	1153	3141	0.37
26	м.Київ	5339	4121	1.30
27	м.Севастополь	2199	3497	0.63
В середньому по Україні		1748	3301	0.53

При середньому по Україні значенні доходів місцевих бюджетів на душу населення в 1748 грн, у Волинській області цей показник склав приблизно 1000 грн в той час як по Києву перевищив 5300 грн. Звичайно порівнювати м. Київ і Волинську область не зовсім коректно, оскільки об'єктивно вони володіють різним потенціалом, втім диференціація характерна і для регіонів, що досить бли-

зкї за потенціалом, тобто невикористання власного потенціалу призводить до зниження рівня доходів на душу населення. Але це не має для влади жодних наслідків, бо регіони можуть собі це дозволити, оскільки їх неефективність буде компенсована державою у вигляді міжбюджетних трансфертів.

В той же час обсяг витрат розподілився більш рівномірно, що свідчить про відносно рівний доступ до гарантованих державою соціальних благ незалежно від регіону.

Підтвердженням цього є розрахунок середнього квадратичного відхилення за даними по доходах місцевих бюджетів та їх видатків на душу населення в розрізі окремих територій. Для доходів середнє квадратичне відхилення дорівнює 845 (це майже 40% від середнього – фактично це показник рівня розкиду значень, ступеня їх нерівномірності), а для видатків значення склало лише 260 (або 7,4% від середнього).

З економічної точки зору дана ситуація є неприйнятною. Відносна рівномірність витрат вказує на те, що диференціація регіонів України багато в чому є явищем штучним – доходи теж мають розподілятися більш рівномірно. Звичайно цьому є цілий ряд об'єктивних причин – нерозвиненість промисловості в західних регіонах, високий рівень безробіття тощо.

На нашу думку, така ситуація багато в чому обумовлена інформаційною асиметрією у відносинах держава-регіони. Регіони, користуючись відсутністю у центральній владі можливостей (або бажання) адекватної оцінки потенціалу тієї чи іншої території, штучно занижують показники власних доходів та ресурсної бази, фактично вдаючись до опортуністичної поведінки, яка, втім, не лише не заборонена, а навіть стимулюється існуючим нормативно-правовим полем.

З іншого боку, інформаційна асиметрія проявляється в тому, що формула в недостатній мірі враховує можливості конкретного регіону – демографічні, територіальні, економічні, природні і екологічні. В той час як очевидно, що рівні витрат в розрахунку на одного мешканця мають і будуть відрізнятися. Так, Фролов С. відмічає, що промислові міста і зони зеленого туризму володіють принципово різними екологічними умовами, а, отже, рівень захворюваності і

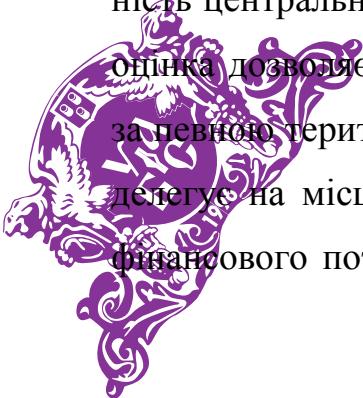
специфіка хвороб теж будуть різні, що, безумовно, відобразиться на обсягах фінансування даної сфери [375].

Таким чином, існуюча система бюджетного вирівнювання є одним із головних факторів, що стримує реалізацію фінансового потенціалу територій України. Не слід заперечувати необхідність використання механізму бюджетного вирівнювання, принаймні на сучасному етапі розвитку України. Об'єктивно існуючі відмінності в соціально-економічному розвитку різних територій, обумовлюють необхідність його, але використання його в тому вигляді, що існує сьогодні, буде зводити нанівець зусилля по підвищенню ефективності використання фінансового потенціалу.

Першопричиною перелічених проблем є відсутність інформації щодо номінального стану системи (території), тобто інформації про потенційні можливості щодо генерації певного рівня ресурсів. Відсутність такої інформації дає змогу маніпулювати фінансовими ресурсами території, в тому числі неефективно їх використовувати.

Принципово невірним та дестимулюючим є визначення суми міжбюджетних трансфертів за фактом, виходячи з розриву у поточних доходах і витратах бюджету території. З точки зору сутності системи міжбюджетного вирівнювання мають порівнюватись фінансові потенціали і виходячи з цього визначатись території-донори та території-реципієнти. За умови використання фінансового потенціалу в якості бази для визначення суми міжбюджетних трансфертів, дана проблема була б ліквідована, оскільки маніпулювати фінансовим потенціалом, при наявності адекватної методики його оцінки та нормативах його використання, було б значно складніше.

Отже, необхідною умовою успішного бюджетного вирівнювання є здатність центральної влади адекватно оцінити фінансовий потенціал території. Ця оцінка дозволяє визначити розрив між майбутнім рівнем доходів, закріплених за певною територією, та прогнозним рівнем видатків, виконання яких держава делегує на місцевий рівень. В процесі горизонтального вирівнювання оцінка фінансового потенціалу міст та районів допомагає уряду визначити напрямки

перерозподілу державних ресурсів між місцевими бюджетами, в результаті якого податкові можливості відносно заможніших територій будуть використані для трансфертів солідарності до регіонів з меншою спроможністю.

В попередніх підрозділах роботи нами було запропоновано методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу, на їх основі розраховано фінансові потенціали окремих територій та України в цілому. Використовуючи ці дані, запропоновано паспорти фінансового потенціалу територій, як механізм подолання інформаційної асиметрії. Ці напрацювання, на нашу думку, потрібно використовувати для удосконалення системи міжбюджетного вирівнювання. Тобто в якості бази при визначенні суми міжбюджетних трансфертів використовувати не лише інформацію, що подана регіонами щодо запланованих ними обсягів доходів та видатків місцевих бюджетів, але і дані щодо обсягів та рівня використання фінансового потенціалу території.

Зрозуміло, що важко визначити, яку частку фінансового потенціалу, наприклад, домогосподарств визначеної території можна перетворити в доходи відповідного місцевого бюджету. Це ж саме стосується і фінансового потенціалу суб'єктів господарювання, інвестиційного потенціалу тощо.

В якості одного з варіантів приблизної оцінки можна запропонувати здійснити це на основі аналізу ключових складових відповідного елемента фінансового потенціалу території та, виходячи зі ставок податків, що обкладають той чи інший фінансовий потік, визначити потенційний обсяг доходів місцевого бюджету.

В той же час можна перелічити цілий ряд фінансових потоків, відсоток відрахувань від яких до бюджету розрахувати дуже складно. Наприклад, складовою фінансового потенціалу суб'єктів господарювання є кредити. Звичайно, що використання кредитних ресурсів дозволяє підприємствам вести основну діяльність, що в кінцевому підсумку призведе до відрахування ними до бюджету відповідних податкових платежів, але, який відсоток відносно обсягу залучених кредитів в кінцевому підсумку залишиться у держави – невідомо і досить важко піддається розрахунку. Подібна картина спостерігається і за іншими ви-

дами фінансових потоків – депозити банківської системи, кредити населення тощо.

Тому може бути запропонований альтернативний підхід до оцінки потенційної дохідної бази місцевого бюджету, базуючись на знаннях обсягів фінансового потенціалу. Суть його полягає в знаходженні співвідношення обсягів фінансового потенціалу території до доходів місцевого бюджету (без урахування трансфертів) - рівня ефективності використання фінансового потенціалу території.

$$K_{efn} = \frac{D_i}{\Phi\Pi_i} \quad (5.2)$$

де K_{efn} - рівень ефективності використання фінансового потенціалу;

D_i - доходи i -го місцевого бюджету;

$\Phi\Pi_i$ - фінансовий потенціалу i -го регіону.

Далі визначається еталонне значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу (тобто такий рівень генерації доходів місцевого бюджету з одиниці фінансового потенціалу, який є принципово досяжним в умовах України, що доведено тією територією, яка змогла його одержати) і на його базі розраховуються прогностичні показники генерації доходів до місцевого бюджету.

Розрахунки рівня ефективності використання фінансового потенціалу в розрізі областей України представлено в табл. 5.7.

Таблиця 5.7 – Значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу в розрізі областей України в 2010 році

№ п/п	Назва області	Доходи місцевого бюджету (без трансфертів), тис. грн	Обсяг фінансового потенціалу, тис. грн	Рівень ефективності використання фінансового потенціалу, %
1	Автономна Республіка Крим	5 004 117	196 658 000	2.54
2	Вінницька	1 930 373	116 441 700	1.66
3	Волинська	1 057 414	73 401 700	1.44
4	Дніпропетровська	7 048 946	583 016 600	1.21
5	Донецька	8 611 545	662 999 300	1.30
6	Житомирська	1 530 239	87 381 700	1.75
7	Закарпатська	1 140 816	75 391 400	1.51
8	Запорізька	3 261 779	216 002 300	1.51
9	Івано-Франківська	1 466 367	100 550 100	1.46
10	Київська	18 075 996	1 172 113 600	1.54
11	Кіровоградська	1 250 079	74 578 400	1.68
12	Луганська	6 352 435	241 474 200	1.39
13	Львівська	3 378 091	209 017 400	1.62
14	Миколаївська	1 686 502	114 172 800	1.48
15	Одеська	4 123 817	246 413 800	1.67
16	Полтавська	2 591 372	179 723 100	1.44
17	Рівненська	1 320 227	82 369 800	1.60
18	Сумська	1 527 715	95 116 300	1.61
19	Тернопільська	978 068	65 396 100	1.50
20	Харківська	4 426 375	270 667 700	1.64
21	Херсонська	1 249 003	82 473 500	1.51
22	Хмельницька	1 524 764	91 223 600	1.67
23	Черкаська	1 749 000	117 839 700	1.48
24	Чернівецька	944 768	54 547 300	1.73
25	Чернігівська	1 285 964	80 335 900	1.60
	Всього	80 515 770	5 289 306 000	1.52

Досвід Житомирської області свідчить про те, що принципово можливою є генерація більшого обсягу доходів місцевим бюджетом. Наприклад з 1 грн фінансового потенціалу Донецька область в 2010 році змогла згенерувати 1,3 копійки доходів обласного бюджету (без урахування трансфертів), в той час як Житомирська область – 1,75 коп.

Ключовим питанням є вибір базового (еталонного) показника рівня ефективності використання фінансового потенціалу. Підходів в даному випадку може бути декілька:

1) максимальне значення показника по країні – береться значення того регіону, який зміг генерувати найбільший обсяг доходів місцевого бюджету, використовуючи наявний фінансовий потенціал. Даний підхід, на нашу думку, є доречним для довгострокового планування. Що стосується оперативного бюджетного управління, то його використання є необґрунтованим, оскільки є значний ризик його недосягнення іншими регіонами за умови відсутності періоду адаптації – певний час потрібно на оволодіння досвідом регіону-лідера, впровадження прогресивних технологій бюджетного управління та інструментів підвищення його ефективності тощо;

2) середнє значення по країні – найбільш безболісний варіант для регіонів, але не відповідає сутності запропонованих новацій. Суть ідеї в тому, що досить значною групою регіонів доведено принципову можливість генерації певного обсягу доходів з одиниці фінансового потенціалу. Відповідно інші регіони мають як мінімум демонструвати аналогічну ефективність. Використання ж середнього є методом боротьби лише з найбільш відсталими регіонами і потенційно може призвести до зниження ефективності у регіонів –лідерів;

3) значення групи кращих – обирається середнє значення серед групи регіонів, що володіють кращими після лідера показниками. Обирається група регіонів, що показали найкращі результати, і розраховується середнє значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу для цієї групи. Даний підхід, на нашу думку, є «золотою серединою» перелічених вище альтернатив, оскільки є менш «жорстким», аніж використання максимального значення і в той же час відповідає сутності пропонованої новації – необхідності забезпечення більш ефективного використання фінансового потенціалу.

Таким чином, пропонується використовувати в якості значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу середнє по групі кращих. В нашому випадку групою кращих можна назвати ті області, показник в яких ко-

ливається в районі 1,7% (Житомирська – 1,75%, Чернівецька – 1,73%, Кіровоградська – 1,68%, Одеська і Хмельницька – 1,67%). Отже, в якості поточного орієнтиру рівня генерації доходів місцевого бюджету з одиниці фінансового потенціалу є значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу, що дорівнює 1,7%.

Розрахунки величини доходів обласних бюджетів без урахування трансфертів, які вони могли б одержати за умови більш ефективного використання наявного фінансового потенціалу, наведено в табл. 5.8.

Як бачимо, переважна більшість областей вкрай неефективно використовує наявний фінансовий потенціал. Різниця в доходах, розрахованих на базі рівня використання фінансового потенціалу та фактично отриманих місцевими бюджетами, в середньому по області складає майже 500 млн грн. Найбільшими аутсайдерами в цьому плані є Дніпропетровська, де різниця перевищила - 2,8 млрд грн та Донецька, з показником різниці в 2,6 млрд грн. В результаті, як наслідок неефективного використання наявного бюджетного потенціалу, в цілому по Україні недоотримується більше 10 млрд грн доходів місцевих бюджетів. Головною проблемою є те, що ці кошти були компенсовані бюджетам за рахунок держави у вигляді дотацій вирівнювання. Тобто держава не лише не використовувала певні санкції та механізми відповідальності за провальні результати, а, навпаки, заохочувала їх.

Варто відмітити, що обрана в якості еталонної група областей (Житомирська, Чернівецька, Кіровоградська, Одеська і Хмельницька) звичайно є досить умовним орієнтиром. Оскільки системні вади – відсутність зацікавленості в ефективному використанні коштів, наднизький рівень використання фінансового потенціалу – характерні і для них. Таким чином, значення рівня ефективності використання фінансового потенціалу в 1,7% є досить умовним і в реальності є набагато більшим. Втім, з позиції поступового підвищення рівня фінансового потенціалу та змін у системі міжбюджетного вирівнювання, а також з точки зору демонстрації економічного ефекту від розроблених в роботі новацій, вважаємо можливим його використання.

Таблиця 5.8 – Доходи обласних бюджетів без урахування трансфертів, які вони могли б одержати за умови більш ефективного використання наявного фінансового потенціалу (рівень ефективності використання фінансового потенціалу дорівнює 1,7%)

№ п/п	Назва області	Доходи місцевого бюджету (без трансфертів), тис. грн	Обсяг фінансового потенціалу, тис. грн	Потенційні доходи місцевого бюджету (без трансфертів) при К=1,7%, тис. грн
1	Автономна Республіка Крим	5 004 117	196 658 000	5 004 117
2	Вінницька	1 930 373	116 441 700	1 979 509
3	Волинська	1 057 414	773 401 700	1 247 829
4	Дніпропетровська	7 048 946	583 016 600	9 911 282
5	Донецька	8 611 545	662 999 300	11 270 988
6	Житомирська	1 530 239	87 381 700	1 530 239
7	Закарпатська	1 140 816	75 391 400	1 281 654
8	Запорізька	3 261 779	216 002 300	3 672 039
9	Івано-Франківська	1 466 367	100 550 100	1 709 352
10	Київська	18 075 996	1 172 113 600	19 925 931
11	Кіровоградська	1 250 079	74 578 400	1 267 833
12	Луганська	3 352 435	241 474 200	4 105 061
13	Львівська	3 378 091	209 017 400	3 553 296
14	Миколаївська	1 686 502	114 172 800	1 940 938
15	Одеська	4 123 817	246 413 800	4 189 035
16	Полтавська	2 591 372	179 723 100	3 055 293
17	Рівненська	1 320 227	82 369 800	1 400 287
18	Сумська	1 527 715	95 116 300	1 616 977
19	Тернопільська	978 068	65 396 100	1 111 734
20	Харківська	4 426 375	270 667 700	4 601 351
21	Херсонська	1 249 003	82 473 500	1 402 050
22	Хмельницька	1 524 764	91 223 600	1 550 801
23	Черкаська	1 749 000	117 839 700	2 003 275
24	Чернівецька	944 768	54 547 300	944 768
25	Чернігівська	1 285 964	80 335 900	1 365 710
	Всього	80 515 770	5 289 306 000	91 641 346

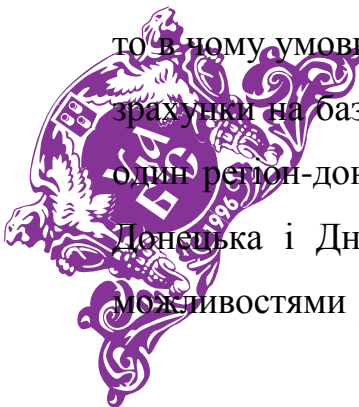
Порівняємо фактично існуючі дефіцити місцевих бюджетів з їх значеннями, розрахованими на базі фінансового потенціалу (таблиця 5.9) з метою визначення бази, яка буде використана при розрахунку обсягів дотацій вирівнювання.

Таблиця 5.9 – Порівняння фактично існуючих дефіцитів місцевих бюджетів з їх значеннями, розрахованими на базі фінансового потенціалу (рівні ефективності використання фінансового потенціалу дорівнює 1,7%)

№ п/п	Назва області	Видатки, скореговані на обсяг субвенцій, тис. грн	Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів), тис. грн	Обсяг дефіциту за наявними нормами (з урахуванням субвенцій), тис. грн	Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів, розраховані на базі фінансового потенціалу (к=1,7%), тис. грн	Обсяг дефіциту на базі фінансового потенціалу (з урахуванням субвенцій), тис. грн
1	Автономна Республіка Крим	7 552 490.8	5 004 116.8	-2 548 374.0	5 004 116.8	-2 548 374.0
2	Вінницька	4 227 461.0	1 930 372.8	-2 297 088.3	1 979 508.9	-2 247 952.1
3	Волинська	2 879 882.4	1 057 413.7	-1 822 468.7	1 247 828.9	-1 632 053.5
4	Дніпропетровська	8 868 443.9	7 048 945.6	-1 819 498.3	9 911 282.2	1 042 838.3
5	Донецька	11 096 114.6	8 611 545.4	-2 484 569.2	11 270 988.1	174 873.5
6	Житомирська	3 485 547.7	1 530 238.5	-1 955 309.2	1 530 238.5	-1 955 309.2
7	Закарпатська	3 354 855.6	1 140 816.5	-2 214 039.2	1 281 653.8	-2 073 201.8
8	Запорізька	4 970 941.9	3 261 778.6	-1 709 163.3	3 672 039.1	-1 298 902.8
9	Івано-Франківська	3 877 860.0	1 466 366.7	-2 411 493.3	1 709 351.7	-2 168 508.3
10	Київська	15 148 558.2	18 075 996.0	2 927 437.9	19 925 931.2	4 777 373.0
11	Кіровоградська	2 650 628.3	1 250 079.4	-1 400 548.9	1 267 832.8	-1 382 795.5
12	Луганська	5 432 074.8	3 352 434.6	-2 079 640.2	4 105 061.4	-1 327 013.4
13	Львівська	6 658 035.0	3 378 090.5	-3 279 944.5	3 553 295.8	-3 104 739.2
14	Миколаївська	3 127 660.7	1 686 301.3	-1 441 159.1	1 940 937.6	-1 186 723.1
15	Одеська	6 354 251.4	4 123 817.4	-2 230 434.1	4 189 034.6	-2 165 216.8
16	Полтавська	4 125 289.8	2 591 371.8	-1 533 918.1	3 055 292.7	-1 069 997.1
17	Рівненська	3 224 677.9	1 320 227.3	-1 904 450.4	1 400 286.6	-1 824 391.3
18	Сумська	2 994 708.9	1 527 714.7	-1 466 994.1	1 616 977.1	-1 377 731.8
19	Тернопільська	2 800 333.0	978 068.2	-1 822 264.8	1 111 733.7	-1 688 599.3
20	Харківська	6 968 942.2	4 426 375.5	-2 542 566.7	4 601 350.9	-2 367 591.3
21	Херсонська	2 855 888.1	1 249 002.8	-1 606 885.3	1 402 049.5	-1 453 838.6
22	Хмельницька	3 625 296.3	1 524 763.6	-2 100 532.7	1 550 801.2	-2 074 495.1
23	Черкаська	3 567 754.1	1 749 000.1	-1 818 754.1	2 003 274.9	-1 564 479.2
24	Чернівецька	2 499 770.6	944 767.6	-1 555 003.0	944 767.6	-1 555 003.0
25	Чернігівська	2 899 693.1	1 285 963.9	-1 613 729.2	1 365 710.3	-1 533 982.8
Всього		125 247 160.3	80 515 769.5	-44 731 390.8	91 641 345.9	-33 605 814.4

Порівнюючи дані бюджетних дефіцитів, скорегованих на обсяги субвенцій, розрахованих відповідно існуючого нормативного регулювання та за методологією врахування фінансового потенціалу, можна зробити висновок про багато в чому умовний характер отриманих даних відповідно існуючих підходів. Розрахунки на базі фінансового потенціалу свідчать, що в Україні має існувати не один регіон-донор (Київська область, а фактично це м. Київ), а три - Київська, Донецька і Дніпропетровська. Спостерігається системна невідповідність між можливостями регіонів і їх реалізацією – майже всі регіони декларують більші

дефіцити, ніж реально могли мати, що пов'язано з існуючою дестимулюючою до збільшення доходів місцевих бюджетів формулою міжбюджетного вирівнювання. Загальний обсяг дефіциту (при більш ніж лояльному рівні ефективності використання фінансового потенціалу в 1,7%) виявляється на 25% меншим за той, що був задекларований місцевими бюджетами і прийнятий державою, а також відповідним чином, шляхом надання дотацій вирівнювання компенсований.

Таким чином можна вважати за доцільне внесення змін до формули розрахунку обсягів дотацій вирівнювання з урахуванням даних щодо фінансового потенціалу відповідної території та орієнтовної ефективності використання наявного фінансового потенціалу.

У формулі замість показника D_{izak} (розрахунковий обсяг доходів (кошика доходів), закріплених за відповідними місцевими бюджетами) пропонується використовувати обсяг фінансового потенціалу відповідної території, помножений на коефіцієнт ефективності використання фінансового потенціалу. Таким чином, базова формула для розрахунку обсягів дотації вирівнювання матиме наступний вигляд:

$$T_i = a_i \cdot (V_i - \Phi \Pi_i \cdot K_{efn} / 100 \%), \quad (5.3)$$

де T_i – обсяг дотації вирівнювання з державного бюджету, що надається конкретній i -ї території (бюджету Автономної Республіки Крим, обласному бюджету, зведеному бюджету міст Києва та Севастополя, міст республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення, району) або коштів, що передаються з бюджетів таких територій до державного бюджету;

V_i – розрахунковий показник обсягу видатків i -ї території;

K_{efn} – рівень використання фінансового потенціалу;

$\Phi \Pi_i$ – фінансовий потенціал i -ї території;

a_i – коефіцієнт вирівнювання відповідної i -ї території.

Розрахунки обсягів дотацій відповідно до модифікованої формули при рівній ефективності використання фінансового потенціалу в 1,7% наведено в табл. 5.10.

Таблиця 5.10 – Порівняння обсягів дотацій вирівнювання, розрахованих за наявним методом та розробленою методологією на базі фінансового потенціалу (рівень ефективності використання фінансового потенціалу дорівнює 1,7%)

№ п/п	Назва області	Обсяг дотацій на наявними нормами, тис. грн	Коефіцієнт вирівнювання	Обсяг дотацій на базі фінансового потенціалу, тис. грн
1	Автономна Республіка Крим	1 678 406	0.66	1 678 406
2	Вінницька	2 172 732	0.95	2 126 256
3	Волинська	1 614 080	0.89	1 445 438
4	Дніпропетровська	1 649 653	0.91	-
5	Донецька	2 353 890	0.95	-
6	Житомирська	1 694 485	0.87	1 694 485
7	Закарпатська	2 014 568	0.91	1 886 419
8	Запорізька	1 291 503	0.76	981 496
9	Івано-Франківська	2 012 686	0.83	1 809 885
10	Київська	1 344 039	-	-
11	Кіровоградська	1 327 293	0.95	1 310 468
12	Луганська	1 954 347	0.94	1 247 064
13	Львівська	3 025 718	0.92	2 864 093
14	Миколаївська	1 351 898	0.94	1 113 221
15	Одеська	2 057 864	0.92	1 997 692
16	Полтавська	1 378 546	0.90	961 616
17	Рівненська	1 755 960	0.92	1 682 143
18	Сумська	1 244 402	0.85	1 168 684
19	Тернопільська	1 682 336	0.92	1 558 935
20	Харківська	2 067 099	0.81	1 924 844
21	Херсонська	1 493 785	0.93	1 351 511
22	Хмельницька	1 917 275	0.91	1 893 509
23	Черкаська	1 547 400	0.85	1 331 062
24	Чернівецька	1 359 555	0.87	1 359 555
25	Чернігівська	1 400 557	0.87	1 331 345
	Всього	43 390 074	-	34 718 126

Таким чином, як свідчать дані табл. 5.10, держава несе більше 9 млрд грн додаткових видатків на компенсацію неефективності діяльності місцевої влади.

В той же час, використання в якості еталону значень коефіцієнту ефективності використання фінансового потенціалу, обчислених на основі фактичного рівня доходів та наявного обсягу фінансового потенціалу дає дуже умовне і обмежене уявлення щодо рівня ефективності та потенційних обсягів доходів місцевих бюджетів. Оскільки, як ми відмічали раніше, наявний фінансовий потенціал України – це лише незначна частка того, чим реально володіє Україна. Дослідження, проведені в попередніх підрозділах роботи свідчать, що Україна використовує лише незначну частку наявного в неї фінансового потенціалу.

В роботі були розраховані різні варіанти обсягів фінансового потенціалу України та її регіонів, умовно розподілені на тактичні і стратегічні. Методологія розподілу наведена в підрозділах 3.3 та 4.3 роботи.

Для того, щоб оцінити перспективи розвитку системи міжбюджетних відносин в Україні за умови використання запропонованих модифікацій у формулу визначення обсягів дотацій вирівнювання, нами було розраховано значення обсягів доходів місцевих бюджетів за умови досягнення різних рівнів фінансового потенціалу країни (за умови скорочення рівня тіньової економіки до 25% (таблиця 5.11), за умови досягнення ефективності використання фінансового потенціалу на рівні схожих за соціально-економічним розвитком країн (таблиця 5.12)), а також обсягів дефіцитів місцевих бюджетів та обсягів дотацій вирівнювання.

В підрозділі 4.3 роботи ми робили корекцію фінансового потенціалу за умови ліквідації тіньового сектору економіки, що, звичайно, є ситуацією гіпотетичною, оскільки навіть розвинені країни світу, незважаючи на низькі рівні корупції та високий рівень фінансового контролю як державного, так і публічного, мають певний рівень тіньового сектору – від 10% до 20%. Тому ми вирішили розглянути ситуацію більш реальну – яким чином зміниться фінансовий потенціал, якщо довести показники тіньового сектору до 25% (дана цифра досить близька до значень у країнах, що близькі до України за рівнем розвитку, географією, менталітетом). Досягнення даного показника, на нашу думку, за умови вжиття адекватних заходів, є цілком реальним, навіть, у середньостроковій перспективі.

Як свідчать дані таблиці 5.11, результати діяльності місцевих бюджетів з позиції формування дохідної бази міняються досить кардинально. Чотири регіони (Дніпропетровська, Донецька, Київська і Луганська) стають донорами, наближається до них і Полтавська область. За рештою регіонів обсяги дотацій значно зменшуються. В результаті негативне сальдо місцевих бюджетів зменшується майже вдвічі.

Таблиця 5.11 – Розрахунок доходів місцевих бюджетів та обсягів дотацій за умови рівня тіньової економіки 25%

№ п/п	Назва області	Фінансовий потенціал, тис. грн	Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів, розраховані на базі фінансового потенціалу (K=1.7%), тис. грн	Обсяг дефіциту на базі фінансового потенціалу (з урахуванням субвенцій), тис. грн	Обсяг дотацій на базі фінансового потенціалу, тис. грн
1	Автономна Республіка Крим	262 210 936.9	4 457 585.9	-3 094 904.9	-2 038 361
2	Вінницька	155 257 590.4	2 639 379.0	-1 588 082.0	-1 502 109
3	Волинська	97 868 909.3	1 663 771.5	-1 216 110.9	-1 077 056
4	Дніпропетровська	777 355 567.1	13 215 044.6	4 346 600.8	0
5	Донецька	883 999 408.6	15 027 989.9	3 931 875.4	0
6	Житомирська	116 365 442.8	1 978 212.5	-1 507 335.2	-1 306 268
7	Закарпатська	100 521 873.5	1 708 871.8	-1 645 983.8	-1 497 691
8	Запорізька	288 003 003.5	4 896 051.1	-74 890.8	-56 590
9	Івано-Франківська	134 066 713.7	2 279 134.1	-1 598 725.9	-1 334 332
10	Київська	1 562 824 692.1	26 568 019.8	11 419 461.6	0
11	Кіровоградська	99 437 863.4	1 690 443.7	-960 184.6	-909 962
12	Луганська	321 924 827.7	5 472 722.1	40 647.3	0
13	Львівська	278 689 843.0	4 737 727.3	-1 920 307.6	-1 771 466
14	Миколаївська	152 230 449.7	2 587 917.6	-539 743.0	-506 313
15	Одеська	328 551 715.0	5 585 379.2	-768 872.3	-709 384
16	Полтавська	239 630 766.0	4 073 723.0	-51 566.8	-46 344
17	Рівненська	109 826 421.9	1 867 049.2	-1 357 628.8	-1 251 774
18	Сумська	126 821 666.9	2 155 968.3	-838 740.5	-711 476
19	Тернопільська	87 194 940.1	1 482 314.0	-1 318 019.0	-1 216 811
20	Харківська	360 890 610.5	6 135 140.4	-833 801.8	-677 878
21	Херсонська	109 964 712.6	1 869 400.1	-986 488.0	-917 054
22	Хмельницька	121 631 487.3	2 067 735.3	-1 557 561.0	-1 421 674
23	Черкаська	157 119 585.6	2 671 033.0	-896 721.2	-762 932
24	Чернівецька	72 730 176.3	1 236 413.0	-1 263 357.6	-1 104 566
25	Чернігівська	107 114 579.5	1 820 947.9	-1 078 745.3	-936 244
	Всього	7 052 233 783.0	119 887 974.3	-5 359 186.0	-21 756 284

В той же час очевидно, що тіньовий сектор економіки – це лише один із напрямків удосконалення фінансової політики України. Порівняння результатів України щодо використання наявного в неї потенціалу відносно країн, що схожі з нею (або навіть поступаються) за природними умовами, територією, населенням, соціально-економічним розвитком, проведене в попередніх підрозділах роботи свідчить про наднизький рівень використання Українського фінансового потенціалу. Коефіцієнт відставання від схожих країн складає 1,58. Тобто Україна має генерувати в 1,58 рази більше фінансових ресурсів, ніж вона це робить сьогодні. Відставання від розвинених країн і країн лідерів є значно більшим. Втім останні є орієнтиром стратегічного розвитку, а рівень країн, що близькі до України - орієнтир тактичний, тобто такий, що може бути досягнутий у найближчому часу.

Розрахунки доходів місцевих бюджетів та обсягів дотацій за умови досягнення ефективності використання фінансового потенціалу на рівні країн зі схожим соціально-економічним розвитком наведено в таблиці 5.12.

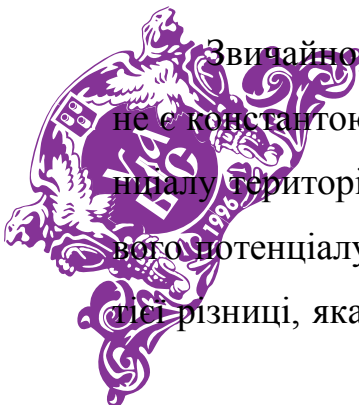
Як свідчать дані таблиці 5.12, проведення адекватної фінансової політики, спрямованої на реалізацію фінансового потенціалу країни, та підвищення ефективності його використання радикально змінять стан системи бюджетного вирівнювання (за умови використання методичних підходів, розроблених в даній роботі – тобто прив'язка розрахунку доходної частини до фінансового потенціалу конкретної території). В цілому регіони України перестануть бути дотаційними. Якщо сьогодні в Україні є лише один регіон-донор – Київська область (за рахунок м. Києва), в перспективі їх має стати 14 – тобто більша частина. При чому обсяги допомоги держави регіонам будуть значно меншими аніж ті кошти, що вона буде отримувати від місцевих бюджетів (тільки коштів, що мають поступити від Луганської області вистачить, щоб покрити всі бюджетні дефіцити за дотаційними регіонами). Дотаційними залишаться лише найменш промислово розвинені області України – західні регіони (Вінницька, Волинська, Закарпатська, Чернівецька тощо).

Таблиця 5.12 – Розрахунок доходів місцевих бюджетів та обсягів дотацій за умови рівня тіньової економіки 25% та досягнення ефективності використання фінансового потенціалу на рівні країн зі схожим соціально-економічним розвитком

№ п/п	Назва області	Фінансовий потенціал, тис. грн	Доходи місцевих бюджетів (без міжбюджетних трансфертів, розраховані на базі фінансового потенціалу (K=1.7%), тис. грн	Обсяг дефіциту на базі фінансового потенціалу (з урахуванням субвенцій), тис. грн	Обсяг дотацій на базі фінансового потенціалу, тис. грн
1	Автономна Республіка Крим	414 293 280.3	7 042 985.8	-509 505.0	-335 569
2	Вінницька	245 306 992.8	4 170 218.9	-57 242.1	-54 143
3	Волинська	154 632 876.7	2 628 758.9	-251 123.5	-222 409
4	Дніпропетровська	1 228 221 796.0	20 879 770.5	12 011 326.6	0
5	Донецька	1 396 719 065.6	23 744 224.1	12 648 109.5	0
6	Житомирська	183 857 399.7	3 125 575.8	-359 971.9	-311 954
7	Закарпатська	158 824 560.1	2 700 017.5	-654 838.1	-595 841
8	Запорізька	455 044 745.5	7 735 760.7	2 764 818.8	0
9	Івано-Франківська	211 825 407.6	3 601 031.9	-276 828.1	-231 047
10	Київська	2 469 263 013.5	41 977 471.2	26 828 913.1	0
11	Кіровоградська	157 111 824.1	2 670 901.0	20 272.7	0
12	Луганська	508 641 227.8	8 646 900.9	3 214 826.1	0
13	Львівська	440 329 952.0	7 485 609.2	827 574.2	0
14	Миколаївська	240 524 110.5	4 088 909.9	961 249.2	0
15	Одеська	519 111 709.6	8 824 899.1	2 470 647.6	0
16	Полтавська	378 616 610.2	6 436 482.4	2 311 192.6	0
17	Рівненська	173 525 746.5	2 949 937.7	-274 740.2	-253 319
18	Сумська	200 378 233.7	3 406 430.0	411 721.1	0
19	Тернопільська	137 768 005.3	2 342 056.1	-458 276.9	-423 087
20	Харківська	570 207 164.5	9 693 521.8	2 724 579.6	0
21	Херсонська	173 744 245.9	2 953 652.2	97 764.1	0
22	Хмельницька	192 177 749.9	3 267 021.7	-358 274.5	-327 017
23	Черкаська	248 248 945.2	4 220 232.1	652 477.9	0
24	Чернівецька	114 913 678.5	1 953 532.5	-546 238.1	-477 581
25	Чернігівська	169 241 035.6	2 877 097.6	-22 595.5	-19 611
Всього		11 142 529 377.2	189 422 999.4	64 175 839.1	-3 251 579

Звичайно, коефіцієнт ефективності використання фінансового потенціалу не є константою і має перераховуватись щорічно, як і обсяги фінансового потенціалу територій. Це пов'язано з тим, що ефективність використання фінансового потенціалу має зростати, при чому досить значними темпами (виходячи з тієї різниці, яка існує на сьогодні між ефективністю використання фінансового

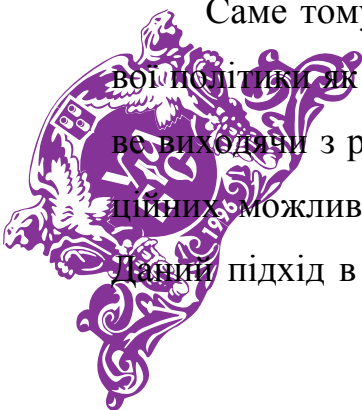
потенціалу Україною та іншими країнами світу, як схожими за рівнем соціально-економічного розвитку, так і тими, що перевищують Україну за основними показниками, втім їх досвід свідчить, що наявний потенціал принципово можна використовувати більш ефективно з більшою віддачею).

Таким чином, запропонована методологія не лише дозволить зекономити кошти державного бюджету, але і підвищить його дохідну частину за рахунок збільшення кількості регіонів-донорів. В цілому, за умови використання фінансового потенціалу в якості об'єктивної бази для оцінки надходжень бюджету, за рахунок підвищення ефективності його використання та вжиття дієвих заходів по боротьбі з тіньовою економікою система міжбюджетного вирівнювання зміниться докорінно. І вже не держава буде допомагати регіонам, а регіони будуть виступати в якості донору фінансових ресурсів. В якості дотаційних залишаться лише найменш промислово розвинені регіони (Західна Україна), але обсяги допомоги ним знизяться в разі і перестануть бути тягарем для держави.

5.3. Розвиток теоретичних і методологічних засад управління фінансовим потенціалом як складової фінансової політики України

При розгляді зв'язку фінансового потенціалу і фінансової політики було з'ясовано, що фінансовий потенціал виступає своєрідним базисом, на підставі якого можуть розроблятися і реалізовуватися заходи фінансової політики. Зрозуміло, що процес реалізації будь-яких заходів фінансової політики неможливий без належної оцінки тих фінансових ресурсів (у тому числі і потенціальних), які існують в межах конкретної території і використання яких спроможне дати ті результати, які були закладені в основу фінансової політики.

Саме тому на перший план виходить не формулювання заходів фінансової політики як такої, або фіксація певних показників, досягнення яких можливе виходячи з результатів попередніх періодів, а попереднє оцінювання потенційних можливостей території генерувати певні обсяги фінансових ресурсів. Даний підхід в управлінні фінансовим потенціалом повинен забезпечити мак-

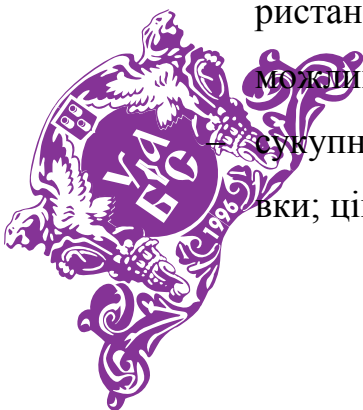

симально можливе використання фінансового потенціалу, не обмежуючись лише простим збільшенням минулорічних показників на певний коефіцієнт зростання.

В попередніх розділах було з'ясовано, що регіони за своїм фінансовим потенціалом суттєво відрізняються, тому в якості однієї з основних задач управління фінансовим потенціалом повинно бути зниження диференціації між територіями. Реалізація даної задачі може виконуватись як за рахунок внутрішніх можливостей самих регіонів, так і за рахунок загальнодержавної підтримки. Саме тому управління фінансовим потенціалом вірно і раціонально здійснювати як на макро-, так і на мікрорівні. При цьому не слід покладатись виключно на механізми міжбюджетного вирівнювання, які, як було показано раніш призводять до ситуації, коли регіони-донори не зацікавлені в максимізації фінансових потоків, а регіони-реципієнти, які отримують значні обсяги коштів, в свою чергу, не намагаються створювати можливості для свого розвитку за рахунок внутрішніх джерел. Саме тому акценти мають бути зміщені в бік переважного фінансування перспективних регіонів, які спроможні забезпечити максимальну віддачу інвестицій у стислі терміни.

Відзначимо, що ефективне управління фінансовим потенціалом територій повинно включати в себе наступні компоненти:

- сукупність принципів, на основі яких здійснюється управління: системний підхід; врахування особливостей регіонального розвитку; безперервність самого процесу формування і управління фінансовим потенціалом; самозабезпечення; взаємозв'язок складових частин фінансового потенціалу; удосконалення фінансових відносин між елементами (складовими) фінансового потенціалу; прозорість формування і використання фінансових ресурсів і фінансового потенціалу; мінімізація можливих ризиків тощо;
- сукупність фінансових інструментів: кредити; податки; відсоткові ставки; цінні папери тощо;

- сукупність методів оцінки фінансового потенціалу: розрахунок коефіцієнтів; факторний аналіз; метод вартісної оцінки; аналіз динаміки і структури тощо.

Цільовими орієнтирами управління фінансовим потенціалом виступають як загальні завдання фінансової політики, так і специфічні напрями підвищення рівня фінансового потенціалу, а саме:

- забезпечення регіонів необхідними фінансовими ресурсами;
- стимулювання суб'єктів господарювання до збільшення і прискорення фінансових потоків;
- реалізація механізму ефективного перерозподілу фінансових ресурсів між суб'єктами економіки;
- контроль за процесами формування, розподілу і використання фінансових ресурсів;
- захист і страхування можливих ризиків;
- підвищення загального добробуту населення;
- стимулювання внутрішнього платоспроможного попиту;
- підвищення інвестиційної привабливості регіону;
- покращення взаємодії регіону із зовнішнім середовищем;
- підтримка темпів економічного зростання.

Ієрархію цілей управління фінансовим потенціалом територій наведено на рис. 5.3.

Виходячи із вищезазначених положень управління фінансовим потенціалом території може крім іншого трактуватись як система цільових орієнтирів, принципів і механізмів реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування, розвиток фінансового потенціалу і підвищення ефективності його використання на макро- і макрорівні в розрізі його основних складових.

Рис. 5.3 – Ієрархія цільових орієнтирів управління фінансовим потенціалом територій

Складові фінансового потенціалу (які можна вважати об'єктами управління) було визначено при проведенні його оцінки за територіями (розділ 4). Таким чином, до загального фінансового потенціалу входять фінансовий потенціал домогосподарств, суб'єктів господарювання, фінансових посередників, місцевих органів влади, загальнодержавний, експортний і інвестиційний. Склад суб'єктів управління фінансовим потенціалом визначається населенням, суб'єктами господарювання, фінансовими посередниками, місцевими і державними органами влади, зовнішніми інвесторами, суб'єктами ЗЕД, регуляторами і саморегулювальними організаціями.

Зрозуміло, що управління фінансовим потенціалом повинно здійснюватись безперервно, враховуючи особливості і специфіку окремо взятої території (регіону), поточної економічної ситуації, впливу зовнішніх факторів. Тому

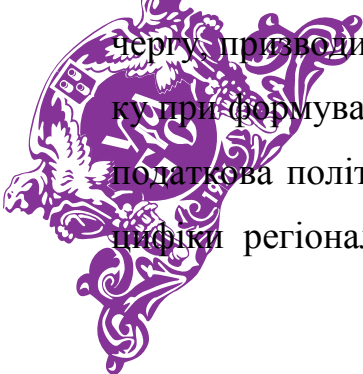

управлінські рішення повинні бути гнучкими і забезпечувати оперативне реагування на можливі зміни внутрішнього і зовнішнього середовища.

Методи управління фінансовим потенціалом можуть бути об'єднані у кілька груп (організаційно-правові, економічні, прогнозування, координація, контроль), а основні управлінські блоки мають включати наступні дії:

- оцінка фінансового потенціалу території, що забезпечує визначення обсягу фінансових ресурсів, які є в розпорядженні даної території; визначення додаткових потреб в ресурсах понад наявну кількість; аналіз факторів, які впливають на процес формування фінансового потенціалу; розробка механізмів і процедур по його збільшенню;
- моніторинг використання фінансового потенціалу, який включає аналіз фінансових потоків суб'єктів управління фінансовим потенціалом, їх перерозподіл, напрями і ефективність використання, визначення обсягів нестачі або надлишку фінансових ресурсів;
- впровадження заходів щодо зростання фінансового потенціалу, які можуть передбачати загальне підвищення конкурентоспроможності території, стимулювання розвитку його окремих суб'єктів, підвищення якості управлінських рішень тощо;
- виявлення і оцінка можливих ризиків і загроз та розробка механізмів щодо їх уникнення, усунення або зменшення.

В цілому можна стверджувати, що фінансова система і фінансові ресурси, які формуються в межах певної території, визначаються цілями і задачами суб'єктів цієї території, а фінансовий потенціал визначає можливості вирішення поставлених завдань. Таким чином, формується причинно-наслідковий зв'язок між фінансовими ресурсами територій і держави, фінансовою політикою і фінансовим потенціалом держави і її територіальних одиниць. Це, в свою чергу, призводить до необхідності враховувати регіональні особливості розвитку при формуванні фінансової політики в регіоні. Якщо регіональна бюджетно-податкова політика фактично існує, то, наприклад, ніяких особливостей і специфіки регіональної грошово-кредитної політики не прослідковується. Хоча

впровадження диференційованого підходу до, наприклад, регіональних банків з точки зору їх регулювання і контролю, нормативів діяльності, вимог до статутного капіталу, доступу до кредитів Національного банку України тощо, може суттєво вплинути на розвиток місцевих і регіональних банків, надати їм конкурентні переваги перед великими банками. Те ж стосується і розвитку небанківських фінансово-кредитних інститутів.

Необхідність розгляду участі держави в ролі основного інституту, який повинен сприяти формуванню фінансового потенціалу та впроваджувати заходи по підвищенню ефективності його використання, є очевидною. Оскільки держава через уповноважені органи має можливість щодо прийняття і впровадження законодавчо-нормативних актів та застосування важелів впливу, її статус в економічній системі є особливим. Саме тому держава повинна: сприяти створенню правових засад діяльності суб'єктів економіки; провадити регулювання загальноекономічної рівноваги, здійснювати розробку концепції розвитку територій, створювати умови для впровадження механізмів саморегулювання територій та їх фінансової самодостатності; формувати внутрішній платоспроможний попит, у тому числі за рахунок стимулювання пріоритетних галузей і територій (наприклад, шляхом активного застосування податкових пільг і преференцій, створення вільних економічних зон); провадити механізми перерозподілу фінансових ресурсів між регіонами, галузями, сферами економічної діяльності (такими інструментами можуть бути міжбюджетні трансферти, фінансування цільових програм розвитку); створювати умови для накопичення заощаджень у населення і суб'єктів господарювання, що сприятиме їх трансформації у капіталовкладення; стимулювати зовнішньоторговельний обіг за рахунок підвищення конкурентоспроможності місцевих виробників.

Групи зовнішніх у внутрішніх факторів, які впливають на управління фінансовим потенціалом, представлені на рис. 5.4.

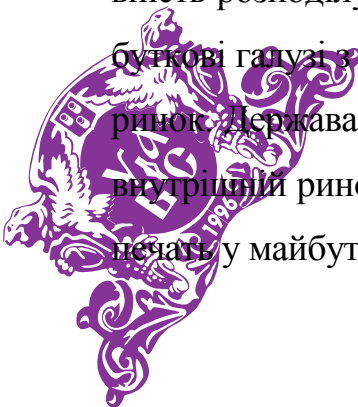
ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ТЕРИТОРІЇ

Зовнішні фактори:	Внутрішні фактори:
– цільова спрямованість розвитку країни; – розробка і реалізація фінансової політики держави; – стан фінансового ринку і ринкової інфраструктури; – розробка і реалізація цільових регіональних програм; – взаємодія органів управління різних рівнів; – моніторинг стану фінансової системи і її окремих елементів.	– цільова спрямованість розвитку регіону; – розробка стратегії і тактики розвитку регіону; – склад структурних елементів фінансового потенціалу; – адекватність набору методів і способів управління фінансовим потенціалом; – стан окремих суб'єктів господарювання; – оцінка стану і перспектив розвитку фінансового ринку і ринкової інфраструктури в регіоні. – регіональний моніторинг процесів відтворення

Рис. 5.4 – Фактори, які впливають на управління фінансовим потенціалом території

Політика управління фінансовим потенціалом з боку держави може бути консервативною та передбачати використання переважно власних джерел фінансових ресурсів, помірно агресивною і базуватись на використанні у рівних пропорціях власних і позикових коштів або агресивною, в основі якої закладено принцип активного залучення позикових фінансових ресурсів.

Вибір тієї або іншої політики повинен враховувати поточний стан економіки регіону, можливості виходу на зовнішні ринки дешевих запозичень, рівень інфляції, ризики тощо. Ці фактори, в тому числі, визначають умови, за яких окрім держави на можливості управління фінансовим потенціалом регіону суттєвий вплив мають і ринкові сили, бо ринок визначає реальну вартість фінансових активів суб'єктів економіки, сприяє підвищенню їх капіталізації, стимулює конкуренцію, залучення і розміщення фінансових ресурсів, забезпечує раціональну ефективність розподілу фінансових потоків, що сприяє їх спрямуванню у найбільш прибуткові галузі з мінімальним строком окупності, у галузі, орієнтовані на зовнішній ринок. Держава, зі свого боку створює умови для того, щоб капітал потрапляв на внутрішній ринок з метою реструктуризації економіки, а також в галузі, які забезпечать у майбутньому конкурентоспроможність національної економіки.

Загальна система управління фінансовим потенціалом території представлена на рис. 5.5.

Рис. 5.5 Система управління фінансовим потенціалом території

Слід погодитись з думкою Шніпера Р., який розглядаючи характеристики, які повинна мати система управління фінансовим потенціалом, і механізм його реалізації, виділяє такі його властивості:

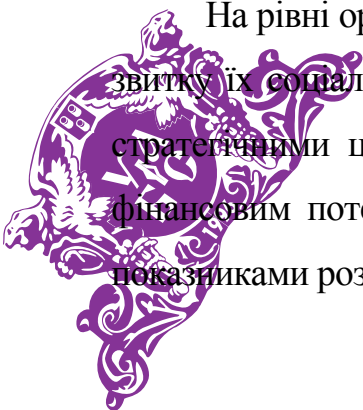
- слугувати інтересам комплексного економічного і соціального розвитку регіону, забезпечувати взаємовигідні виробничо-економічні зв'язки між всіма ланками регіональної системи;

- в наборі важелів механізму управління надавати перевагу економічним, які взаємодіють з правовими і організаційно-адміністративними,
- бути заснованим на довгострокових економічних регуляторах, які враховують регіональні умови функціонування. Нормативний апарат повинен складатись з фінансово-економічних нормативів (встановлюються центральними органами влади і які регламентують поведінку регіону і його окремих ланок у вертикальному підпорядкуванні) та нормативів, які формуються місцевими органами влади для провадження внутрішньо регіональної економічної і соціальної політики;
- забезпечувати міжгалузеву взаємодію у вирішенні економічних і соціальних завдань, особливо у сфері невиробничого будівництва і розвитку внутрішньо регіональної виробничої інфраструктури;
- приймати участь у формуванні нових пропорцій подальшого розвитку системи управління фінансовим потенціалом;
- гарантувати ефективне безперервне функціонування органів управління з високим рівнем локалізації [393].

В якості концепції управління фінансовим потенціалом можна розглянути підхід, в якому визначальна роль відводиться державі, яка визначає стратегічні цілі розвитку національної економіки, регіонів і економічних суб'єктів. Для реалізації стратегічних цілей на національному рівні законодавча і виконавча влади формують систему нормативно-правових актів і правових механізмів, які регламентують принципи реалізації фінансового потенціалу в межах країни. Окрім цього виконавча влада розробляє стратегічні плани розвитку для регіонів, галузей, суб'єктів господарювання, які забезпечують конкурентні переваги національної економіки на міжнародних ринках товарів, послуг, капіталів.

На рівні органів влади окремих територій визначаються стратегічні задачі розвитку їх соціально-економічної сфери, які повинні бути узгоджені із загальними стратегічними цілями економічного розвитку. Ефективність процесу управління фінансовим потенціалом території в цьому сенсі буде визначатись конкретними показниками розвитку, які вдалось досягти протягом планового періоду.

Загальний механізм ефективного управління фінансовим потенціалом регіону представлений на рис. 5.6

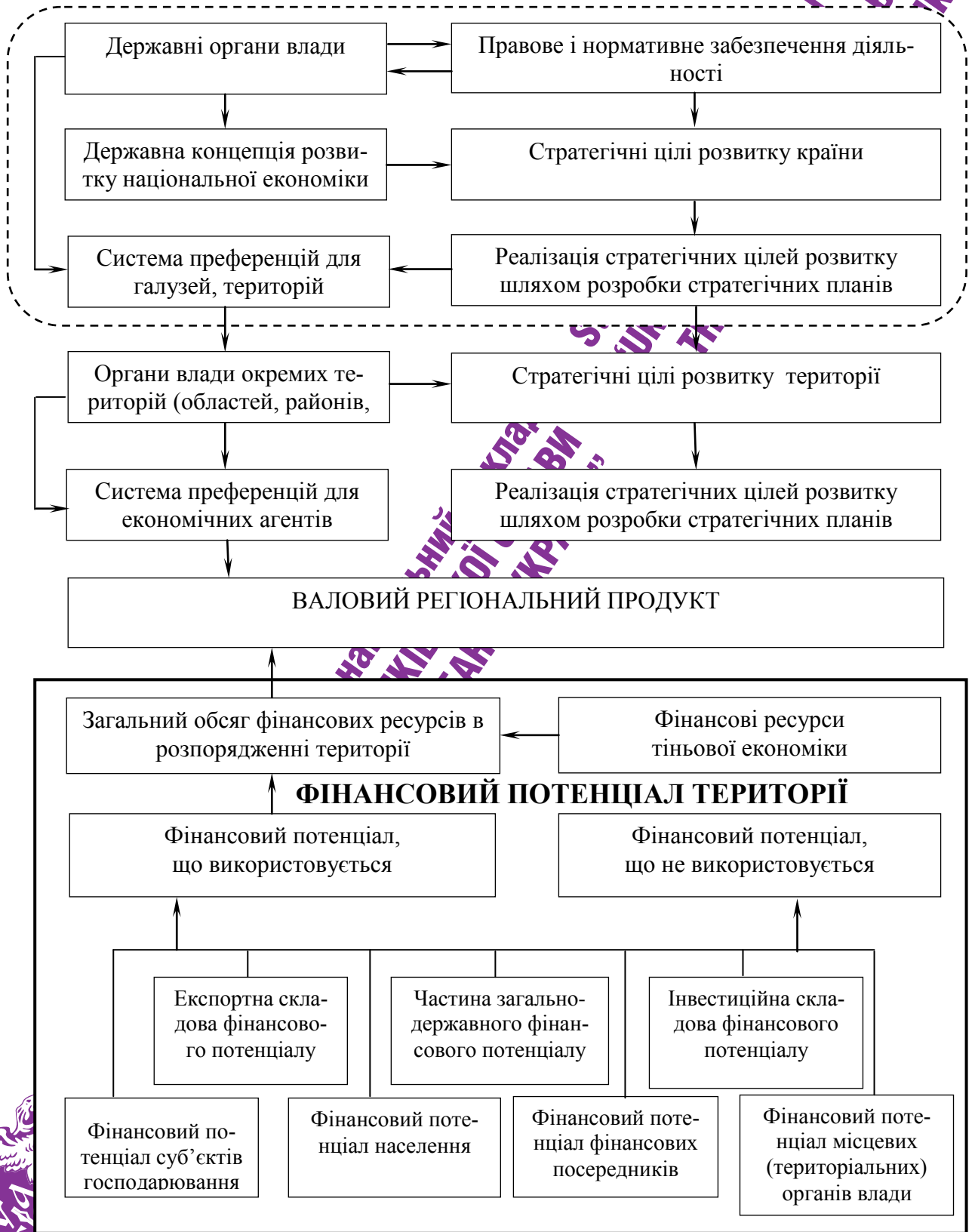

Рис. 5.6 – Механізм управління фінансовим потенціалом (ФП) території

Як зрозуміло з наведеної схеми фінансовий потенціал території включає в себе не тільки фінансові ресурси, які вона має в своєму розпорядженні у поточний момент часу, але і ті, які можуть бути залучені для виконання функцій місцевих органів влади в процесі реалізації загальнодержавної фінансової політики. В той же час території (органи влади) можуть розпоряджатись не всіма коштами, що мобілізуються (частина з них є доходами більш високого рівня державної влади). Окрім цього, в процесі внутрішньодержавного перерозподілу коштів з боку вищих ланок фінансової системи, що відбувається з метою вирівнювання ступеня фінансової забезпеченості територіального розвитку, обсяги фінансових ресурсів, які концентруються на місцях, можуть навіть перевищувати розміри наявного фінансового потенціалу.

З точки зору реалізації завдань тактичного і стратегічного розвитку території, які є невід'ємними частинами системи управління фінансовим потенціалом і спрямовані на його збільшення, визначальне значення мають ті інструменти, які можуть бути застосовані з метою перетворення фінансового потенціалу у реальні фінансові ресурси, що будуть активно використовуватись економічними агентами. Серед таких інструментів необхідно відзначити наступні: податки, позики (у тому числі зовнішні), державні витрати, ціна, облікова ставка, норми амортизації, цінні папери.

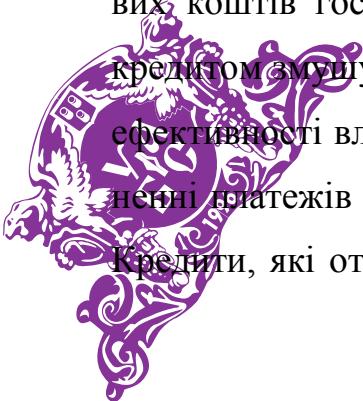
Так, податки виконують важливу соціальну роль, окрім сприяння накопиченню і перерозподілу доходів держави. З точки зору розгляду теорії фінансового потенціалу податки сприяють його реалізації шляхом підтримки розвитку економічних агентів через систему пільг та створюючи бар'єри входу на ринки в рамках протекціоністської політики держави. Важливим є зниження податкового тягара для суб'єктів підприємницької діяльності, що створює умови для вивільнення грошових коштів і їх використання на збільшення обсягів виробництва, фінансування програм розвитку, інвестування в оновлення основних фондів тощо. Поряд з цим необхідно враховувати той факт, що стимулююча функція податків для розвитку фінансового потенціалу не завжди буде актуальною і вплив податків буде опосередкованим, адже самі по собі вони не стиму-

люють створювати додану вартість, а лише стягуються з її частини. Якщо певна сфера діяльності є збитковою або малоефективною, податкові інструменти не зможуть змінити цю ситуацію і для її розв'язання знадобиться використання інших інструментів. В той же час встановлення високих ставок оподаткування гарантовано призводить до спаду виробництва через втрату його ефективності з точки зору доходу, який залишається після всіх обов'язкових виплат. Наявність податкових пільг є додатковим фактором на користь вибору тієї чи іншої діяльності чи форми активності.

Система державних витрат має більш виражений вплив на реалізацію фінансового потенціалу. З їх допомогою можна проводити структурну перебудову економіки, модернізацію і переоснащення окремих галузей, забезпечується впровадження заходів інвестиційної політики тощо. Напрями використання фінансових ресурсів держави будуть визначатись пріоритетами фінансової і економічної політики. Державні витрати спрямовуються, в першу чергу, на фінансування тих сфер, які мають загальнодержавне значення (оборона, наука, освіта). Також вони можуть використовуватись у вигляді кредитного забезпечення діяльності економічних агентів, розвиток яких має пріоритетне значення. Важливе значення державних витрат полягає у тих напрямках їх перерозподілу, які визначаються, як правило, державним бюджетом. Фінансові ресурси держави можуть спрямовуватись у регіони, які потребують додаткових коштів для їх розвитку, на підтримку інвестицій у визначені галузі і сфери діяльності, на фінансування заходів, які закладають основи для отримання ефекту від них у довгостроковій перспективі.

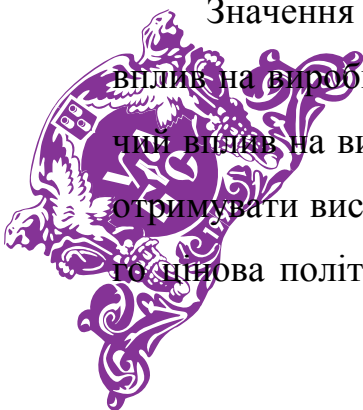
Ще один інструмент, а саме кредит, відіграє найважливішу роль у процесі управління фінансовим потенціалом, виступаючи джерелом основних і обігових коштів господарюючих суб'єктів. Необхідність компенсації відсотків за кредитом змушує позичальника здійснювати заходи, спрямовані на підвищення ефективності власної діяльності. Особливо помітною є роль кредиту при здійсненні платежів і розрахунків, завдяки чому скорочується час на їх проведення. Кредити, які отримують споживачі продукції, також відіграють значну роль у

реалізації фінансового потенціалу, адже саме завдяки цьому розширюється купівельна спроможність домогосподарств і суб'єктів господарювання, що призводить до зростання сукупного попиту і стимулює виробників до нарощення обсягів виробництва. Ще одним важливим моментом є те, що переваги при отриманні кредитів (особливо банківських), як правило, мають найбільш ефективні економічні суб'єкти через їх високу надійність і платоспроможність, а це визначає постійну підтримку саме тих сфер, де спостерігається високий рівень рентабельності, фактично сприяючи структурній перебудові економіки.

Враховуючи важливість кредиту для збільшення фінансового потенціалу на перший план виходить політика держави з боку регулювання кредитних відносин, зокрема процентна політика і регулювання облікової ставки як основного її інструменту. Підвищення облікової ставки центральним банком країни призводить до зменшення зацікавленості банків у отриманні додаткових грошових коштів у нього і навпаки, її зниження розширює можливості банків у залученні кредитів від центробанку. Але найважливішим є навіть не зазначені можливості банків щодо доступу (або обмеження доступу) до кредитних ресурсів центрального банку. Принципове значення має той факт, що облікова ставка виступає в якості своєрідного орієнтиру для банківської системи щодо встановлення відсоткових ставок за депозитами і кредитами. На відміну від податків і державних витрат, облікова ставка діє на об'єкт впливу майже миттєво. Зниження відсоткової ставки призводить до стимулювання інвестицій і інших чутливих до змін відсоткових ставок автономних витрат. Кредитні можливості банків розширюються, що в свою чергу призводить до зростання обсягів видачі кредитів як фізичним особам, так і суб'єктами господарювання. А це, як вже зазначалось, збільшує обсяги споживання, виробництва, а отже відбивається і на зростанні фінансового потенціалу.

Значення ціни з позиції фінансового потенціалу можна розглядати як її вплив на виробництво і споживання різних видів товарів. Ціна має стимулюючий вплив на виробника через розмір закладеного в ній прибутку, що дозволяє отримувати високий прибуток у порівнянні з іншими виробниками. Окрім цього, цінова політика в певній мірі може сприяти науково-технічному прогресу,

розробці і впровадженні нової техніки, технології виробництва, підвищенні якості товарів, випуску нової продукції, зростанні продуктивності праці і економії матеріальних ресурсів, створенні оптимальної структури виробництва, стимулювання споживачів у придбанні товарів і послуг тощо.

Роль амортизації і встановлення її норм також носить важливий характер для управління фінансовим потенціалом. Це реалізується, зокрема, в тому, що методи нарахування амортизації активно впливають на обсяг амортизаційного фонду, концентрацію ресурсів в різні періоди функціонування основних засобів, розміри відрахувань, які включаються у собівартість продукції. Таким чином створюються умови для відновлення основних засобів, їх заміну новими, більш ефективними аналогами, а отже безпосередньо відбивається на розмірі фінансового потенціалу суб'єктів господарювання. Стимулююча роль амортизації стає ще більшою при застосуванні методів прискореної амортизації, що дозволяє в перші роки експлуатації основних засобів компенсувати більшу частину їх вартості, а отже отримати кошти для модернізації виробництва.

Цінні папери виступають важливим інструментом акумуляції капіталу і сприяють його подальшому перерозподілу, що безпосередньо впливає на фінансовий потенціал. Окрім цього за допомогою цінних паперів можна досягати трансформації відносин власності, зменшення ризикованості проведення операції, ліквідувати дефіцит фінансових ресурсів на рівні як держави, так і суб'єктів господарювання. Даний інструмент сприяє отриманню доходів від володіння ним (процентів по облігаціям, дивідендів по акціям), участі в управлінні емітентом акцій. За допомогою цінних паперів держава може здійснювати фінансування видатків держбюджету, проводити реструктуризацію державного боргу; місцеві органи влади можуть залучати кошти для фінансування програм розвитку регіонів; фінансові посередники (інституційні інвестори) формуються портфелі цінних паперів для своїх клієнтів, забезпечуючи отримання ними додаткових доходів; юридичні і фізичні особи отримують інструмент для вкладення вільних грошових коштів і заоща-

Найбільш важливими фінансовими документами, які відображають рівень фінансового потенціалу і можливості його підвищення є фінансовий паспорт території і регіональна програма фінансової політики. Вони повинні відображати всі фінансові ресурси конкретного регіону, напрями їх використання і можливості щодо збільшення їх обсягів, відображаючи не лише наявні джерела, а й потенційні, які можуть бути залучені або реалізовані внаслідок відповідного регіонального розвитку.

Саме тому для України актуальною є задача розробки не тільки економічної стратегії розвитку держави, а й у її рамках актуальним є прийняття заходів державної фінансової політики, на основі цільових орієнтирів якої регіони могли б приймати відповідні власні програми середньострокового і довгострокового розвитку, впроваджувати заходи щодо підвищення їх фінансової самозабезпеченості, розвитку фінансових ринків, покращення інвестиційного і підприємницького клімату, виконання фінансових зобов'язань.

Важливим елементом, з нашої точки зору, є складання зведеного фінансового балансу регіону, який би характеризував джерела формування і використання фінансового потенціалу території, визначав можливий дефіцит ресурсів, що в свою чергу визначало б необхідність пошуку джерел фінансування і реалізації заходів щодо підвищення наявного фінансового потенціалу.

Подібний механізм фінансового балансування, в залежності від поставлених цілей, може бути поточним, тактичним і стратегічним. В короткостроковому періоді основою реалізації розвитку регіону виступав би наявний фінансовий потенціал, в середньостроковому, при реалізації цілей тактичного і стратегічного характеру, збільшення наявного фінансового потенціалу відбувалось би за рахунок скорочення тіньового сектору економіки і переведення нереалізованого фінансового потенціалу в категорію реалізованого, а отже наявного.

Загальний алгоритм цього процесу можна представити у вигляді послідовних етапів розвитку і реалізації конкретних заходів (рис. 5.7).

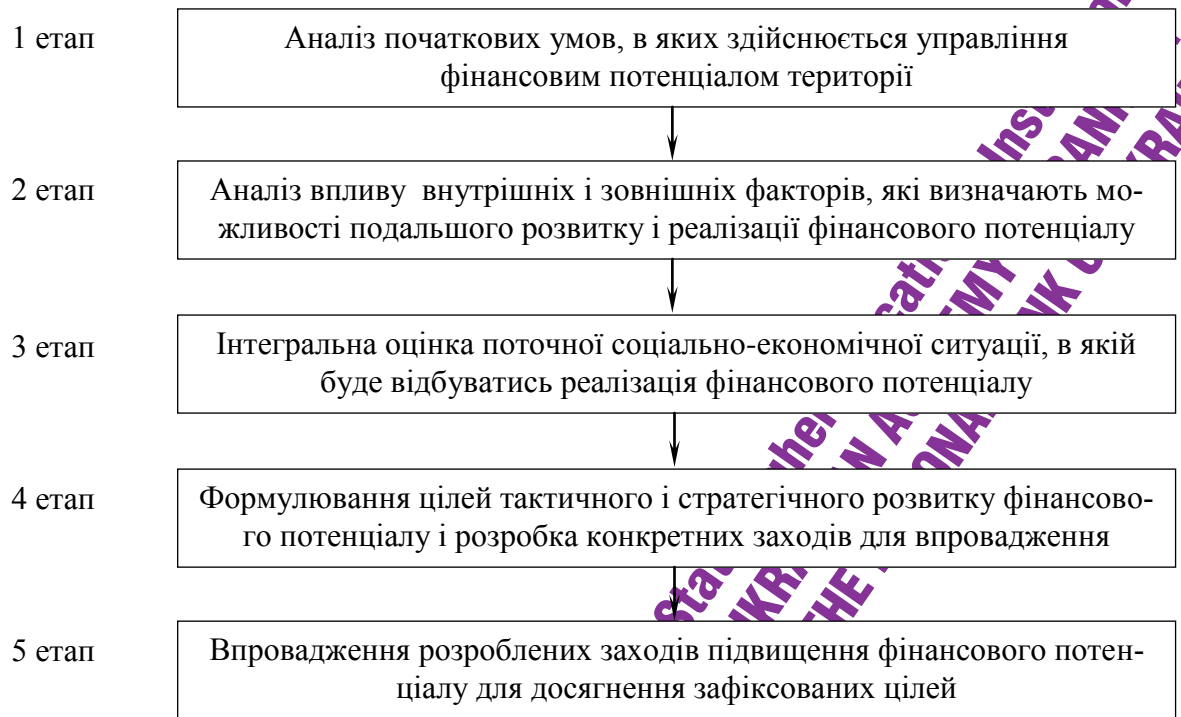

Рис. 5.7 – Загальний алгоритм управління фінансовим потенціалом території

Визначальний вплив на зміцнення фінансового потенціалу території має система повноважень регіонального рівня управління, оскільки без чіткого їх поділу неможливо досягти ефективного управління регіональними фінансами через відсутність або слабку відповідальності за його результати. У зв'язку з цим необхідно визначитись із чітким розмежуванням повноважень між рівнями державної влади; регіональні влади повинні володіти в межах своїх територій і повноважень достатнім ступенем автономії в проведенні фінансово-економічної політики; загальнодержавні органи управління повинні мати ефективні повноваження щодо забезпечення єдиного економічного і правового простору, підтримки мобільності факторів виробництва.

ВИСНОВКИ ПО РОЗДІЛУ 5

Для забезпечення ефективного управління фінансовим потенціалом в Україні необхідно перш за все уніфікувати інформаційні потоки, що циркулюють в державі. Особливо актуальним це є для потоків, що характеризують рух фінансових ресурсів, оскільки, як свідчить аналіз проведений в роботі, офіційні оцінки досить часто не відповідають реальному стану речей.

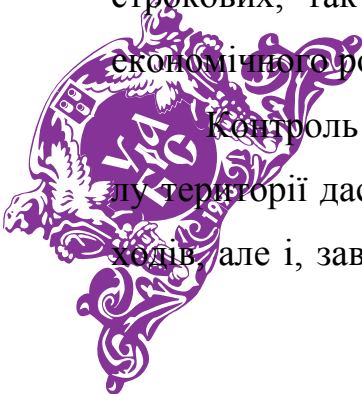
В роботі пропонується створення паспорту фінансового потенціалу території, який буде містити базову інформацію про певний регіон країни, фінансові потоки за складовими елементами фінансового потенціалу регіону, а також оперативні, тактичні і стратегічні орієнтири щодо обсягів фінансового потенціалу.

Паспорт фінансового потенціалу (ПФП) території – це сукупність відомостей загального та спеціального характеру, що у стислому вигляді дають характеристику території та її фінансового потенціалу. Тобто фінансовий паспорт території – це документ, що містить інформацію про її фінансовий потенціал.

Використання паспортів фінансового потенціалу дозволить підвищити якість фінансового планування. Надасть базу для забезпечення контролю за ефективністю заходів фінансової політики, а також може виступати в якості підстави для забезпечення відповідальності виконавців за ті чи інші заходи з управління фінансовим потенціалом та реалізації фінансової політики в цілому. Використання паспортів фінансового потенціалу внесе ясність в дії держави і дозволить зробити їх адресними та ефективними.

Присутність у паспортах фінансового потенціалу орієнтирів розвитку фінансового потенціалу може виступати в якості бази для розробки як короткострокових, так і довгострокових фінансових планів та програм соціально-економічного розвитку держави.

Контроль за відхиленнями на базі даних паспортів фінансового потенціалу території дасть можливість не лише оцінити ефективність тих чи інших заходів, але і, завдяки механізму ранжування, визначити найбільш перспективні

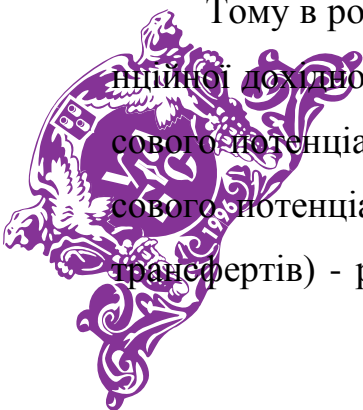
та ефективні інструменти фінансового управління. Така інформація, в свою чергу, може виступити основою для комплексного впровадження найбільш ефективних фінансових інструментів, що дозволить якісно підвищити результативність фінансової політики країни.

Однією з головних проблем фінансової політики в Україні є проблема бюджетного вирівнювання та міжбюджетних відносин. Недостатній рівень самостійності місцевих бюджетів вкупі з відсутністю у місцевих органах влади зацікавленості у підвищенні результатів фінансово-економічної діяльності регіону призводять до того, що Україна вкрай неефективно використовує власний фінансовий потенціал. Саме існуючий підхід до фінансового вирівнювання є тим фактором, що незмінно буде призводити до невдач будь-яких ініціатив з покращення рівня використання фінансового потенціалу.

Першопричиною перелічених проблем є відсутність інформації щодо номінального стану системи, тобто інформації про потенційні можливості щодо генерації певного рівня ресурсів. Відсутність такої інформації дає змогу маніпулювати фінансовими ресурсами території, в тому числі неефективно їх використовувати без особливих наслідків у вигляді відповідальності.

Існуючий формульний підхід розрахунку суми трансфертів стимулює місцеві органи влади приховувати доходи бюджету з метою підвищення суми вхідних трансфертів, що, звичайно, негативно відображається на ефективності фінансової політики країни в цілому. За умови використання фінансового потенціалу в якості бази для визначення суми міжбюджетних трансфертів, дана проблема була б ліквідована, оскільки маніпулювати фінансовим потенціалом, при наявності адекватної методики його оцінки та нормативах його використання, було б значно складніше.

Тому в роботі було запропоновано альтернативний підхід до оцінки потенційної доходної бази місцевого бюджету, базуючись на знаннях обсягів фінансового потенціалу. Суть полягає в знаходженні співвідношення обсягів фінансового потенціалу території до доходів місцевого бюджету (без урахування трансфертів) - рівня ефективності використання фінансового потенціалу тери-

торією. Далі визначається еталонне значення цього показника (тобто такий рівень генерації доходів місцевого бюджету з одиниці фінансового потенціалу, який є принципово досяжним в умовах України, що доведено тією територією, яка змогла його одержати) і на його базі розраховуються прогностичні показники генерації доходів до місцевого бюджету.

Порівнюючи дані бюджетних дефіцитів, скорегованих на обсяги субвенцій, розрахованих відповідно до існуючого нормативного регулювання та за методологією врахування фінансового потенціалу, в роботі зроблено висновок про багато в чому штучний і умовний характер даних відповідно існуючої методології. Розрахунки на базі фінансового потенціалу свідчать, що в Україні має існувати не один регіон-донор (Київська область, а фактично це м. Київ), а три - Київська, Донецька і Дніпропетровська. Спостерігається системна невідповідність між можливостями регіонів і їх реалізацією – майже всі регіони декларують більші дефіцити, ніж реально могли мати, що пов'язано з існуючою дестимулюючою до збільшення доходів місцевих бюджетів формулою міжбюджетного вирівнювання. Загальний обсяг дефіциту (при більш ніж лояльному рівні ефективності використання фінансового потенціалу в 1,7%) виявляється на 25% меншим за той, що був задекларований місцевими бюджетами і прийнятий державою, а також відповідним чином, шляхом надання дотацій вирівнювання компенсований.

Запропонована методологія не лише дозволить зекономити кошти державного бюджету, але і підвищить його дохідну частину за рахунок збільшення кількості регіонів-донорів. В цілому, за умови використання фінансового потенціалу в якості об'єктивної бази для оцінки надходжень бюджету, за рахунок підвищення ефективності його використання та вжиття дієвих заходів по боротьбі з тіньовою економікою система міжбюджетного вирівнювання зміниться докорінно. І вже не держава буде допомагати регіонам, а регіони будуть виступати в якості донору фінансових ресурсів. В якості дотаційних залишаться лише найменш промислово розвинені регіони (Західна Україна), але обсяги допомоги ним знизяться в разі і перестануть бути тягарем для держави.

Систематизуючи результати дослідження, в роботі були розвинені методологічні засади управління фінансовим потенціалом як складової реалізації фінансової політики України. Визначено компоненти, на яких базується ефективне управління фінансовим потенціалом, а також цільові орієнтири управління фінансовим потенціалом та запропоновано їх ієрархію.

При чому під управлінням фінансовим потенціалом території пропонується розуміти систему цільових орієнтирів, принципів і механізмів реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування, розвиток фінансового потенціалу і підвищення ефективності його використання на макро- і макрорівні в розрізі його основних складових.

В роботі було систематизовано фактори впливу на ефективність управління фінансовим потенціалом території.

В якості підсумкового результату проведеної роботи було запропоновано систему управління фінансовим потенціалом території та механізм і алгоритм ефективного управління фінансовим потенціалом території.

Запропоновані науково-методичні підходи та рекомендації, котрі в кінцевому підсумку підвищать якість управління фінансовим потенціалом території, що призведе до зростання ефективності фінансової політики України в цілому.

Результати, отримані автором і представлені в даному розділі було опубліковано у таких працях автора:

1. Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
2. Kozmenko S. The development of inter-budgetary relations on basis of assessment of regions financial potential [Текст] / S. Kozmenko, V. Boronos, O. Plastun // Економіст. – 2012. – № 5 (307). – С. 16–20
3. Боронос В. Г. Паспорт фінансового потенціалу регіону як основа для реалізації державної фінансової політики території / В. Г. Боронос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Випуск 35. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 63–68

4. Боронос В.Г., Савченко К.В. Критерії вдосконалення фінансового механізму управління інноваційним розвитком екологічного спрямування // Проблеми управління інноваційним підприємництвом екологічного спрямування: Монографія / За заг. ред. О.В. Прокопенко – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007.– С. 202-224.
5. Боронос В.Г. Сутність та структура бюджетної системи України // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста. Монографія: у 2 т. – Том 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста / За заг. ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 12-18
6. Боронос В.Г., Савченко К.В. Теоретичні засади функціонування фінансового механізму управління інноваційним розвитком економіки // Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : Монографія / За заг. ред. Т.А. Васильєвої, В.Г. Боронос. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009.– С. 121-136.
7. Боронос В. Г. Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ– 2011. – С. 99-101
8. Боронос В. Г. Формування комплексної методики оцінки фінансового потенціалу регіону//Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010 р. / редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 38-40
9. Боронос В. Г., Савченко К. В. Фінансовий менеджмент // Бізнес адміністрування: магістерський курс: підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, С. М. Ілляшенко, М. Сотник. – Суми, Університетська книга, 2009. – С. 118-134.

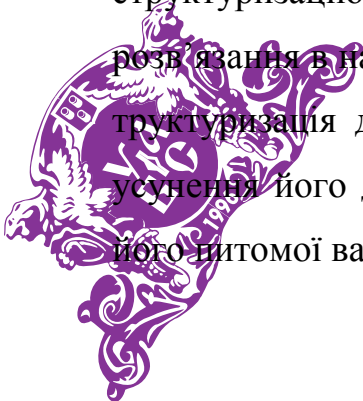
ВИСНОВКИ

Успішний розвиток економіки неможливий без реалізації ефективної державної фінансової політики, тобто ефективного формування, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів з метою досягнення визначених цілей і завдань. При цьому виділення окремих видів фінансової політики повинно відображати цільові орієнтири держави, серед яких пріоритетних державних має бути сталий розвиток суспільства.

Залежно від характеру завдань, які стоять перед державою, і часу, необхідного для їх розв'язання, фінансова політика має стратегічні і тактичні ознаки, а в залежності від впливу на окремі складові фінансової системи вона може мати деструктивні або конструктивні наслідки. Також фінансову політику слід поділяти на політику економічного зростання, політику обмеження ділової активності і політику стабілізації.

В дисертаційному дослідженні у якості основних складових елементів державної фінансової політики було виокремлено бюджетно-податкову політику, грошово-кредитну політику і політику управління державним боргом. На цьому, а також на аналізі функціонального навантаження державних інститутів в процесі реалізації державної фінансової політики, і було побудовано структурно-логічну схему дослідження.

Аналіз реалізації окремих складових державної фінансової політики України виявив, що загальні позитивні тенденції наявні в провадженні її заходів в рамках бюджетно-податкової політики і політики управління державним боргом. Зокрема йдеться про управління дефіцитом державного бюджету та реструктуризацію державного боргу за валютами, строками, ставками. Але розв'язання в найближчій перспективі потребує цілий ряд проблем, а саме: реструктуризація доходної і видаткової частин державного бюджету, остаточне усунення його дефіциту, зменшення абсолютного розміру державного боргу і його питомої ваги до ВВП тощо.

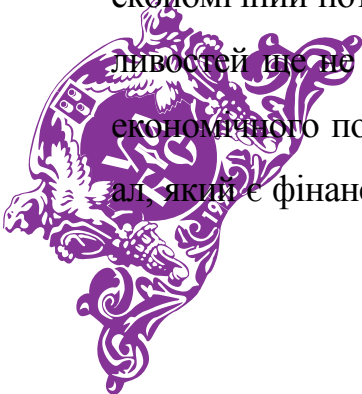
Важливим також є узгодження державної фінансової політики із грошово-кредитною політикою НБУ.

Аналіз і оцінка успішності досягнення планових показників грошово-кредитної політики України з боку НБУ свідчать про недостатню ефективність цієї діяльності. Національний банк України поступово відходить від застосування методів прямого втручання і більш розраховує на інструменти, вплив яких на банківську систему і її суб'єктів носить непрямий характер.

З метою виділення перспективних методів та інструментів реалізації фінансової політики в роботі було проаналізовано досвід таких країн як Польща, Чехія, Словенія, Хорватія. Визначено основні пріоритети державної фінансової політики обраних країн на перспективу, до яких віднесено наступні: боротьба з наслідками кризових явищ; відновлення економіки і темпів її зростання; зменшення державного боргу та виплат на його обслуговування; пошук шляхів для наповнення бюджету поряд із скороченням витрат, включаючи модернізацію систем соціального захисту населення (особливо в сфері пенсійного забезпечення та охорони здоров'я); підтримка цінової стабільності в рамках монетарних інструментів. Відмінності політики у цих країнах стосуються лише окремих інструментів або побудови фіскальних, бюджетних, монетарних систем.

У процесі дослідження обґрунтовується, що ефективність реалізації фінансової політики безпосередньо пов'язані з можливостями конкретних територій, з їх потенціалом. Під «потенціалом території» запропоновано розуміти можливість залучення та використання ресурсів з метою забезпечення ефективного виконання соціально-економічних функцій на цій території.

Виходячи з того, що основу загального потенціалу території становить економічний потенціал та у результаті аналізу його трактувань було встановлено, що економічний потенціал є уособленням рівня використання ресурсів, а також можливостей ще не залучених в економіку ресурсів. Обґрунтовано складові елементи економічного потенціалу та виокремлено основну складову – фінансовий потенціал, який є фінансовою базою реалізації соціально-економічних функцій та ефекти-

вного управління на певній території. Звертається увага на екологічний потенціал, реалізація якого є запорукою сталого розвитку як держави в цілому, так і її регіонів.

Запропоновано і обґрунтовано визначення фінансового потенціалу території як загальної функції і оціночного показника території щодо залучення, створення та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення ефективного функціонування та розвитку територіальної громади.

Базуючись на аналізі сутності фінансового потенціалу території, його ключових характеристик та факторів впливу на нього, в роботі доводиться, що в загальному вигляді управління фінансовим потенціалом території являє собою систему прийняття і реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування і ефективний розподіл фінансового потенціалу. Управління фінансовим потенціалом передбачає реалізацію ряду відповідних функцій, зокрема, регулювання, аналізу і оцінки, обліку та контролю.

Фінансовий потенціал пропонується розглядати на державному та місцевому (відповідно до адміністративно-територіального поділу) рівнях. В роботі систематизуються особливості формування фінансового потенціалу в розрізі складових фінансової політики і рівнів територій, а також особливості управління фінансовим потенціалом на різних рівнях.

Основою ефективного управління фінансовим потенціалом території є його адекватна оцінка з подальшим плануванням та управлінням фінансовими ресурсами на базі отриманих значень. Оцінка фінансового потенціалу не лише дозволяє визначити максимальний розмір фінансових ресурсів, що здатна одержати територія, але і визначити ступінь його використання (рівень залучення фінансових ресурсів у фактичний обіг), оцінити ефективність державної фінансової політики шляхом порівняння значень фінансових потенціалів за декілька періодів, а також визначити величину резервів, якими володіє економіка території.

Аналіз методологічних підходів щодо оцінки фінансового потенціалу засвідчив відсутність певної усталеної методології. Існуючий плюралізм думок з одного боку дозволяє максимально широко подивитись на оцінку фінансового потен-

ціалу, а з іншого – не дає можливості точно та адекватно його оцінити. Найбільш розповсюдженим та популярним в науковому середовищі є статистичний підхід, за яким фінансовий потенціал оцінюється як арифметична сума складових, що, в свою чергу, включають певні показники. Альтернативою даному методу є порівняльний підхід, що базується на дослідженні декількох об'єктів з метою виявлення більш ефективних та динамічних відносно інших. Інформація про максимальні можливості при даних умовах в такому випадку закладена в показниках кращих об'єктів. Перспективними є методичні підходи, що базуються на регресійному аналізі та аналізі макроекономічних показників.

При цьому ігнорується факт існування тіньового сектору, здійснюється подвійний облік фінансових потоків, не враховуються перспективи розвитку фінансового потенціалу території в середньо- та довгостроковому періоді тощо. Певні обмеження накладає і існуюча статистична база (за цілим рядом показників немає розгорнутої інформації, особливо в регіональному розрізі). Тому в роботі, виходячи з необхідності врахування тіньового сектору економіки при оцінці фінансового потенціалу та з метою уникнення недоліків існуючих науково-методичних підходів, було запропоновано оцінювати два види фінансового потенціалу – валовий і чистий. Валовий потенціал характеризується сумою потенціалів його складових частин, а чистий потенціал коригується з урахуванням перехресних фінансових потоків між його складовими частинами.

Для оцінки ефективності фінансового потенціалу в роботі пропонується розрахунок відношення валової суми фінансового потенціалу території до чисельності її населення та чисельності зайнятих осіб. До основних складових частин фінансового потенціалу включено: фінансовий потенціал місцевих органів влади, фінансовий потенціал підприємств, фінансовий потенціал домогосподарств, фінансовий потенціал фінансових посередників, інвестиційний потенціал, експортно-імпорتنний потенціал, загальнодержавний фінансовий потенціал.

З метою класифікації регіонів України за досягнутим фінансовим потенціалом в роботі запропоновано їх поділ на групи: регіони-лідери з високим фінансовим потенціалом (абсолютне значення перевищує 500 млрд грн), регіони з

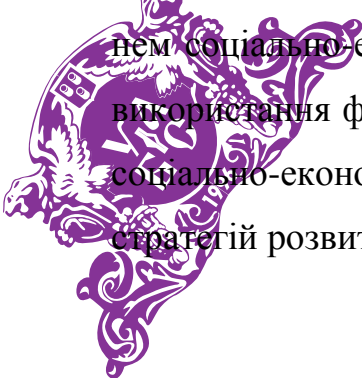

середнім фінансовим потенціалом (100-500 млрд грн), регіони із низьким фінансовим потенціалом (до 100 млрд грн).

З метою підвищення адекватності запропонованих науково-методичних підходів обґрунтовується введення поправочних коефіцієнтів, що дозволять визначити рівень фінансового потенціалу з урахуванням прихованих (тіньових) фінансових потоків, а також визначити перспективні рівні фінансового потенціалу – тактичний та стратегічний. Саме ці значення потенціалу мають виступати в якості орієнтирів при розробці державної фінансової політики.

В умовах фінансової глобалізації важливими є питання, пов'язані з зовнішніми джерелами фінансування. З цього приводу актуалізується проблема асиметрії інформації, тобто нерівномірного розподілу інформації між економічними суб'єктами, внаслідок чого, наприклад, інвестори не вкладають кошти в економіку України, оскільки недостатньо обізнані з її особливостями, ризиками та умовами ведення бізнесу. До того ж інвестори неспроможні в повному обсязі оцінювати всю інформацію щодо потенційних об'єктів інвестування за рахунок лише власних сил, що обумовило появу різного роду рейтингів, індексів і оцінок країн, регіонів, компаній за різними напрямками, а саме їхньої інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності, ділової привабливості, кредитоспроможності тощо. Використання результатів цих рейтингів прискорює і полегшує прийняття інвестиційних рішень, а також призводить до певних змін фінансового потенціалу. Неврахування результатів рейтингів може призвести до фінансової ізоляції країни, оскільки закордонні інвестори будуть ігнорувати фінансовий ринок країни, чий імідж здається їм надто ризиковим.

У роботі обґрунтовується, що рейтинги надають необхідну базу для адекватного оцінювання рівня використання фінансового потенціалу конкретної країни, у процесі якого в якості порівняння можуть виступати як схожі за рівнем соціально-економічного розвитку країни (з метою оцінки рівня поточного використання фінансового потенціалу), так і країни, що є світовими лідерами в соціально-економічному розвитку (орієнтири при розробці довгострокових стратегій розвитку економіки та управління фінансовим потенціалом).

Аналіз показав, що Україна має низькі позиції у міжнародних рейтингах, що обумовлює її нездатність реалізувати таку важливу складову фінансового потенціалу як фінансові ресурси, залучені на міжнародних ринках. У роботі доводиться, що рейтингові агентства здійснюють як прямий так і опосередкований вплив на формування фінансового потенціалу території, впливаючи на обсяги фінансових ресурсів, що можуть бути залучені, і на їх вартість. Акцентовується увага на необхідності – при розробці і реалізації державної фінансової політики та здійсненні заходів з управління фінансовим потенціалом території – врахування результатів міжнародних рейтингів, аналізу їх стану та динаміки. Для забезпечення ефективного управління фінансовим потенціалом в Україні обґрунтовується необхідність уніфікації інформаційних потоків, в першу чергу таких, що характеризують рух фінансових ресурсів.

В роботі запропоновано створення паспорту фінансового потенціалу території (сукупність відомостей загального та спеціального характеру, що у стислому вигляді дають характеристику території та її фінансового потенціалу).

Контроль за відхиленнями на базі даних паспортів фінансового потенціалу території дасть можливість не лише оцінити ефективність тих чи інших заходів, але і, завдяки механізму ранжування, визначити найбільш перспективні та ефективні інструменти фінансового управління. Така інформація, в свою чергу, може виступити основою для комплексного впровадження найбільш ефективних фінансових інструментів, що дозволить якісно підвищити результативність фінансової політики країни.

У контексті питання підвищення рівня використання фінансового потенціалу досліджено існуючу в Україні систему бюджетного вирівнювання та міжбюджетних відносин. У роботі наголошується, що недостатній рівень самостійності місцевих бюджетів вкупі з відсутністю у місцевих органів влади зацікавленості у підвищенні результатів фінансово-економічної діяльності регіону призводять до вкрай неефективного використання власного фінансового потенціалу.

Формульний підхід розрахунку суми трансфертів стимулює місцеві органи влади до приховування доходів бюджету з метою підвищення суми трансфертів, що негативно відображається на ефективності фінансової політики країни в цілому. За умови використання фінансового потенціалу в якості бази для визначення суми міжбюджетних трансфертів, дана проблема буде ліквідована. Тому в роботі було запропоновано науково-методичний підхід до оцінки потенційної дохідної бази місцевого бюджету, базуючись на знаннях обсягів фінансового потенціалу. Суть запропонованого підходу полягає у співставленні обсягів фінансового потенціалу території і доходів місцевого бюджету (без урахування трансфертів), визначенні такого рівня генерації доходів місцевого бюджету з одиниці фінансового потенціалу, який є принципово досяжним в умовах України, і розрахунку прогнозних показників генерації доходів до місцевого бюджету.

Обґрунтовується можливість докорінної зміни системи міжбюджетного вирівнювання (за умови використання фінансового потенціалу в якості об'єктивної бази для оцінки надходжень бюджету, за рахунок підвищення ефективності його використання та вжиття дієвих заходів по боротьбі з тіньовою економікою).

Систематизуючи результати дослідження, в роботі були розвинені методологічні засади управління фінансовим потенціалом як складової реалізації фінансової політики України. Визначено компоненти, на яких базується ефективне управління фінансовим потенціалом, а також цільові орієнтири управління фінансовим потенціалом та їх ієрархію. При цьому акцентується увага в першу чергу на системі цільових орієнтирів, принципів і механізмів реалізації управлінських рішень, спрямованих на формування, розвиток фінансового потенціалу і підвищення ефективності його використання на макро- і макрорівні в розрізі його основних складових.

Розроблені науково-методичні підходи та рекомендації в кінцевому підсумку підвищать якість управління фінансовим потенціалом території, що призведе до зростання ефективності фінансової політики України в цілому.

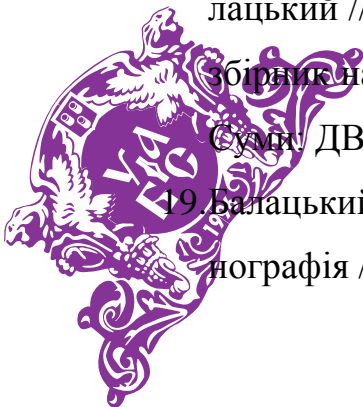

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абалкин, Л. М. Диалектика социалистической экономики [Текст] / Л. М. Абалкин – М. – 1981. – 351 с.
2. Агентство Fitch нанесло удар по евро, понизив рейтинг Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://forexpro.ua/kommentarii_rynka_foreks_ot_vtb24.php?id=11392
3. Агентство Moody's понизило долгосрочный рейтинг гособлигаций Италии с уровня Aa2 до A2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rbc.ua/rus/top/show/agentstvo-moody-s-ponizilo-dolgosrochnyy-reyting-gosobligatsiy-05102011093600>
4. Алехин Э. В. Государственные и муниципальные финансы. Учебник. Пенза. – 2010. – 400 с.
5. Ализаде Ф. Преимущества международного рейтинга для страховых компаний [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.zerkalo.az/2011-05-14/economics/19478->
6. Альшанский Л. Кому он нужен, этот рейтинг? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ably.com/ru/press/investments/date/2011/08/29/komu-on-nuzhen-etot-rejting>
7. Аналитики Standard & Poor's снизили кредитный рейтинг США [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finomenov.ru/economy/21359-analitiki-standard-poors-snizili-kreditnyy-reyting-ssha.html>
8. Аналіз стану зовнішньоекономічної безпеки України: основні загрози та пропозиції щодо подолання кризових явищ. - Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/152>.

9. Аналітичний огляд ринку облігацій України за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bonds_review_2010.pdf
10. Андреева В. Пішли в тінь [Електронний ресурс] / Вікторія Андреева. – Режим доступу: http://www.tovarish.com.ua/archive/1329/vtoraia_po_Pishly_v_t.html
11. Андрущенко В. Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво // В. Л. Андрущенко // Фінанси України. – 2003. – № 6. – 27–35 с.
12. Артем'єв Б. В. Аналіз сучасних підходів до визначення сутності економічного потенціалу [Електронний ресурс] / Б. В. Артем'єв // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSU/2011_8_1/Artemev.pdf
13. Артус М. М. Бюджетна система України: Навчальний посібник / М. М. Артус, Н. М. Хижа – Київ.: Європейський університет, 2005. – 220 с.
14. Архипов А. И., Погосов И. А., Караваева И. В. Финансы. -Велби Проспект; Учебник, 2007,– 632 с.
15. Астраханцева М. Секьюритизация по-американски, или С какими иллюзиями нам придется расстаться? [Текст] // Рынок ценных бумаг. – 2008. – № 12. – С.34-42
16. Ахмедов А. Б. Финансовый потенциал региона и его использование в системе межбюджетных отношений : автореферат дис. ... кандидата экономических наук. 08.00.10 / А. Б. Ахмедов // Махачкала. – 2005. – 27 с.
17. Бак Н.А. Бюджетный потенциал территории как складовая її финансового потенциалу [Текст] / Н. А. Бак // Праці міжнародної науково-практичної конференції “Фінансовий потенціал регіонів України в умовах ринкової економіки” – Чернівці, 2006. – С. 50-52
18. Балацький, Є.О. Міжбюджетні трансферти і державна політика/ Є. О. Балацький //Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць/ Держ. вищий навчальний заклад "УАБС НБУ". - Суми: ДВНЗ "УАБС НБУ", 2009. - вип. 27. - С. 234-238
19. Балацький Є. О. Бюджет міста у системі фінансів території [Текст] : монографія / Є. О. Балацький. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 302 с.

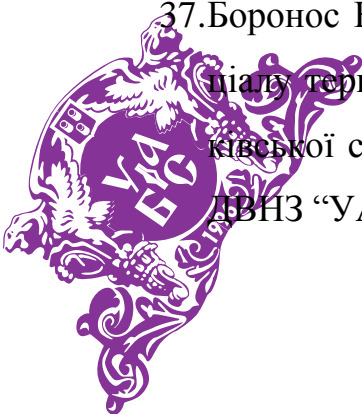
20. Балтина А. М. Финансовые системы зарубежных стран [Текст] : учебное пособие / А.М Балтина, В. А. Волохина, Н. В. Попова. – М.: Финансы и статистика, 2007. – 304 с.
21. Банківський менеджмент : навчальний посібник / [Кириченко О. А., І. В. Гіленко, С. Роголь, С.В. Сиротян та ін..] – Київ: Знання - Прес, 2002. – 438 с.
22. Баткибеков С. Оценка налогового потенциала регионов и распределение финансовой помощи из федерального бюджета / С. Баткибеков, П. Кадочников, О. Луговой, С. Синельников, И. Трунин // Совершенствование межбюджетных отношений в России. Сборник статей. М.: ИЭПП, 2000. Сер. «Научные труды». – № 24Р. – С. 83–237
23. Беляков Д. Е. Развитие социально-экономического потенциала регионов в условиях рыночной экономики [Текст] / дис. канд. экон. наук : 08.00.05 : / Д. Е. Беляков. – Москва. – 2001. – 165 с.
24. Берадзе, Г., Берадзе, К. Муніципальні облігації України / Г. Берадзе, К. Берадзе // Ринок цінних паперів. Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку – 2002. – № 11. – С. 67-75.
25. Березянюк Т.В. Особливості державного управління національною бюджетною системою в ринковому форматі /Т.В.Березянюк // Інвестиції: практика та досвід – 2010. – № 1. – 24-28 с.
26. Бикова В.Г. Оцінка та планування фінансово-економічного потенціалу підприємств загальнодержавного значення [Текст] : автореф. дис. канд. экон. наук / В.Г. Бикова // Київ, 2006 – 24 с.
27. Більше половини українських мільйонерів приховують свої доходи [Електронний ресурс]. / Режим доступу: www.newsmarket.com.ua/2011/09/bilshe-polovini-ukrayinskih-milyoneriv-prihovuyut-svoyi-dohodi/.

Загос з екрану

28. Богачева О.В. Налоговый потенциал и региональные счета [Текст] / О.В. Богачева // Финансы. – 2000. – №2. – С.29-32.

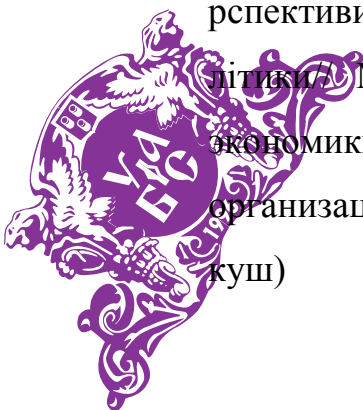
- 29.Большаков С.В. Основы управления финансами: Учебное пособие. М.: НД ФБК-ПРЕСС. – 2000. – 560 с.
- 30.Бородюк В. Оцінка стану тіньової економіки України та методи розрахунків її обсягів. // Бородюк В., Приходько Т., Турчинов О. К. Інститут Росії НАН України, 1997 – 138 с. – Вип. 3.
- 31.Боронос В. Г , Кулешова І. П. Системно-структурний зміст фінансового потенціалу регіону//Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. /редкол.: О. В. Прокopenко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 42-44
- 32.Боронос В. Г. Аналіз теоретико-методологічних засад фінансового потенціалу / В. Г. Боронос // Вісник УАБС НБУ. – 2012. – № 1 (32). – С. 22–26
- 33.Боронос В. Г. Вплив бюджетно-податкової політики на систему фінансового регулювання еколого-інноваційного розвитку // Формування єдиного наукового простору Європи та завдання економічної науки: матеріали науково-практичної конференції (24-26 жовтня 2007 р.). – Тернопіль, 2007.- С. 371-372.
- 34.Боронос В. Г. Дослідження сутності фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // Научно-практический журнал “Экономика и управление”. – 2012. – № 4. – С. 82–87
- 35.Боронос В. Г. Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.
- 36.Боронос В. Г. Місце і роль фінансового потенціалу регіону в дослідженні стійкості економічного розвитку території // Міжгалузевий науково-практичний журнал «Проблеми науки». – 2010. - №11. – С. 18-24
- 37.Боронос В. Г. Науково-методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Випуск 34. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 86–96

- 38.Боронос В. Г. Основні характеристики фінансового потенціалу території / В. Г. Боронос // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2012. – № 2 (12). – С. 76–83
- 39.Боронос В. Г. Оцінка ролі фінансового потенціалу регіону в дослідженні стійкості економічного розвитку території // Вісник СНАУ. Серія: фінанси і кредит. – 2011. - №2. – С. 76–85
- 40.Боронос В. Г. Паспорт фінансового потенціалу регіону як основа для реалізації державної фінансової політики території / В. Г. Боронос // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Випуск 35. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 63–68
- 41.Боронос В. Г. Проблеми інформаційного забезпечення оцінки фінансового потенціалу регіону / Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ– 2011. – С. 99-101
- 42.Боронос В. Г. Розвиток відносин з рейтинговими агентствами як складова управління фінансовим потенціалом території / В. Г. Боронос // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. – Серія “Економічні науки”. – Випуск 30: У трьох частинах, 2012. – Ч. III. – С. 217–221
- 43.Боронос В. Г. Роль і місце фінансового потенціалу території в державній фінансовій політиці [Текст] / В. Г. Боронос // Розвиток фінансових методів державного управління національною економікою : зб. наук. праць (Серія «Економіка», вип. 218) / ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2012. – том XIII. – С. 8-17
- 44.Боронос В. Г. Роль та місце бюджетно-податкового потенціалу регіону в системі регіонального фінансового управління / В. Г. Боронос, І. В. Карпенко // Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования : мат. VIII Междунар. науч.-практ. конф. / [НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований / редкол. : Богачев С. В. и др.]. – Донецк : Изд-во “Ноулидж”. – 2011. – С. 41–44

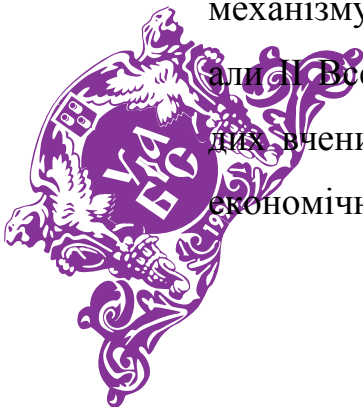
- 45.Боронос В. Г. Сутність та структура бюджетної системи України // Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста: Монографія: у 2 т. Том 2. Інструменти інвестиційного забезпечення соціально-економічного розвитку міста/за заг. ред. А. О. Єпіфанова, Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – С. 12-18
- 46.Боронос В. Г. Теоретичні засади функціонування фінансового механізму управління інноваційним розвитком економіки / В. Г. Боронос, К. В. Савченко // Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : монографія / за заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – С. 121–136
- 47.Боронос В. Г. Управління фінансовою санацією підприємств: методологія та практика: навчальний посібник/ В. Г. Боронос, І. Й. Плікус. – Суми: Вид-во СумДУ, 2011. – 320с.
- 48.Боронос В. Г. Управління фінансовою санацією підприємств: навчальний посібник/ В. Г. Боронос, І. Й. Плікус, І. М. Кобушко. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – 437 с.
- 49.Боронос В. Г. Фінансовий потенціал підприємств регіону: основні види та фактори росту// Сучасні проблеми управління виробництвом: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Донецьк, ДонНТУ, 14-15 жовтня 2010 р. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2010 – С. 66-67
- 50.Боронос В. Г. Формування комплексної методики оцінки фінансового потенціалу регіону//Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. / редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 38-40
- 51.Боронос В. Г., Боронос В. М., Рубанов П. М. Фінансове регулювання і перспективи розвитку економічних інструментів реалізації екологічної політики// Международный научный журнал «Механизм регулирования экономики, экономика природопользования, экономика предприятия и организация производства», №3-4, Сумы, 2002. – С. 67-89. (2 друк. аркуш)

- 52.Боронос В. Г., Боронос В. Н., Рубанов П. Н. Финансовое обеспечение инвестиционной составляющей экологически устойчивого развития. // Вісник Сумського державного університету», серія "Економіка", №6, Суми. 2003. – С. 14-20.
- 53.Боронос В. Г., Буряковский В. В., Боронос В. Н. Налоговое регулирование взаимодействия экономики и экологии // Вісник Сумського державного університету, № 2 (8), 1997. – С. 68-80.
- 54.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Аналіз економічного змісту фінансового потенціалу регіону // Аналітично-інформаційний журнал «СХІД». Спецвипуск – 2011. – №1(108) – С. 32-36
- 55.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Вплив інноваційного потенціалу на розвиток регіону: фінансова складова // Вісник СумДУ. Серія Економіка. – 2011. – №1 – С. 112-121
- 56.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Концепція формування фінансового потенціалу//Збірник тез доповідей Сьомої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ століття: національна ідентичність та тенденції глобалізації. – Т.: Тернопільський національний економічний університет, 2010 – С. 101-102
- 57.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Моделювання макроекономічних індикаторів розвитку регіонів: оцінка рейтингу// Збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції “Статистична оцінка соціально-економічного розвитку” 20 травня 2011 року . - Хмельницький, 2011. – С. 56-60
- 58.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Проблеми управління фінансово-економічною стратегією регіонального розвитку//Збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 6-7 травня 2010р. редкол.: О. В. Прокопенко та ін. – Суми: Вид-во СумДУ, 2010. – С. 40-

- 59.Боронос В. Г., Карпенко І. В. Роль та місце бюджетно-податкового потенціалу регіону в системі регіонального фінансового управління// Город, регион, государство: экономико-правовые проблемы хозяйствования. материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф./ [НАН Украины, Ин-т экономико-правовых исследований; Редкол.: Богачев С. В. (отв. ред. и др.). – Донецк: Изд-во «Ноулидж». - 2011. – С. 41-44.
- 60.Боронос В. Г., Кулешова І. П. Планування фінансового забезпечення пріоритетних напрямів розвитку в умовах економічної кризи // Економіка: проблеми теорії та практики: збірник наукових праць. – Випуск 249: В 6 т. – Т. 2. - Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, 2009. – С. 337-344.
- 61.Боронос В. Г., Кулешова І.П. Бюджетне фінансування в контексті забезпечення еколого-інноваційного розвитку. // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика: зб. тез доповідей III Міжнародної науково-практик. конференції (15-16 травня 2008 р.). – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2008. Т. 2. – С. 14-16.
- 62.Боронос В. Г., Кулешова І.П. Джерела та форми фінансового забезпечення бюджетних програм // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Наукова думка інформаційного століття - 2009»(07-15 березня 2009 року). – Дніпропетровськ, 2009. – С. 88-90
- 63.Боронос В. Г., Кулешова І.П. Екологічні податки – як інструмент державного регулювання еколого-орієнтованого бізнесу // Труды VI-ї міжнародної науково-практичної конференції “Дослідження та оптимізація економічних процесів” “Оптимум - 2008” (3-5 грудня 2008 р.)- Харків НТУ “ХПІ”, 2008. – С. 196.
- 64.Боронос В. Г., Малахова Л. С. Підходи до удосконалення економічного механізму забезпечення екологічної безпеки розвитку території // Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених “Сучасні підходи, методи і моделі в управлінні фінансами: економічний і соціальні аспекти”. – Хмельницький, 2009. – С. 21-22

- 65.Боронос В. Г., Малахова Л. С. Формування стратегічних напрямків планування та забезпечення фінансової безпеки території // Економіка: теорії проблеми і практики: Збірник наукових праць. – Випуск 252: В 6 т. – Т.3. – 2009. – С. 806-812.
- 66.Боронос В. Г., Савченко К. В. Бюджетно-податкові інструменти механізму управління екологічно спрямованим інноваційним розвитком економіки.// Світ фінансів. – 2008. – Випуск 4 (17), – Тернопіль: ТНЕУ, “Економічна думка”. – С. 175-181.
- 67.Боронос В. Г., Савченко К. В. Концептуальні засади програмно-цільового методу фінансування еколого-інноваційного розвитку // Вісник СНАУ, Серія «Фінанси та кредит», № 1, 2006 р., С. 83-89.
- 68.Боронос В. Г., Савченко К. В. Критерії вдосконалення фінансового механізму управління інноваційним розвитком екологічного спрямування // Проблеми управління інноваційним підприємництвом екологічного спрямування: Монографія / За заг. ред. О.В. Прокопенко – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – С. 202-224.
- 69.Боронос В. Г., Савченко К. В. Необхідність структурної трансформації економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави // Економіка та управління в умовах побудови трансформаційного суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції: Секція 1: Інноваційна складова розвитку трансформаційної економіки (Одеса, 21-22 квітня, 2009 р.). – Одеса, 2009. – С.16-17. (0,16 друк. арк.)
- 70.Боронос В. Г., Савченко К. В. Розвиток банківської системи України в контексті забезпечення перерозподілу ресурсної складової інноваційного потенціалу національної економіки // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – №2. – Т.1 (127). - С.80-82. (0,2 друк. арк.)
- 71.Боронос В. Г., Савченко К. В. Теоретичні засади функціонування фінансового механізму управління інноваційним розвитком економіки // Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку : Монографія /

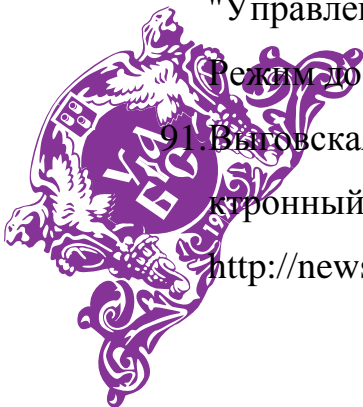

За заг. ред. Т. А. Васильєвої, В. Г. Боронос. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009.– С. 121-136. (0,7 друк. арк.)

- 72.Боронос В. Г., Савченко К. В. Фінансовий менеджмент // Бізнес адміністрування: магістерський курс: підручник / за заг. ред. Л. Г. Мельника, С. М. Ілляшенко, М. Сотник. – Суми, Університетська книга, 2009. – С. 118-134.
- 73.Боронос В. Г., Савченко К. В., Сторчака Н.О. Особливості фінансового стимулювання розвитку інноваційного потенціалу економіки // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції “Моделювання сучасних економічних процесів та інформаційні технології”. – Т.2. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – С.99-101. (0,16 друк. арк.)
- 74.Боронос В. Г., Снопченко А. В. Дефіцит ресурсів та інноваційний розвиток – проблеми пошуку компромісу // Вісник національного аграрного університету, серія "Фінанси і кредит", №1 (24), 2008 – С. 339-343. (0,5 друк. арк.)
- 75.Бричко М. М. Підвищення ефективності корпоративного управління як засіб впливу на суверенний рейтинг країни // М. М. Бричко / Проблеми системного підходу в економіці. – 2011. - №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_1/Brichko_111.htm
- 76.Булатова Ю. И. Формирование финансового потенциала инвестиционной деятельности субъекта Российской Федерации [Текст] : автореф. дис. канд. Экон. наук : 08.00.10 / Ю. И. Булатова // Оренбург, 2011 - 21 с.
- 77.Быстрицкая Е. Рейтинговые агентства: обвал рынка "заказали"? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://economics.unian.net/rus/detail/98342>
- 78.Бюджетний Кодекс України від 8 липня 2010 року N 2456-VI.
- 79.Бюджетний менеджмент: підручник / [В.Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – Київ: КНЕУ, 2004 – 864 с.

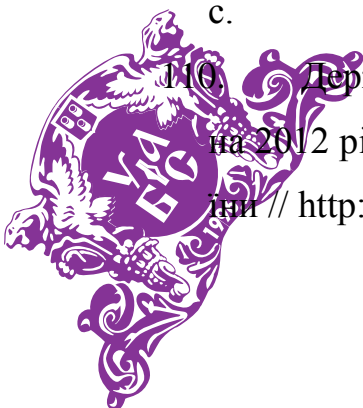
80. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Н.М. Касаткина и др. М.: ИНИОН РАН, 1996. – 326 с.
81. Бюджетный процесс в зарубежных государствах / Под ред. Виноградова В.А. Институт Научной Информации по Общественным Наукам РАН, 1996. – 144 с.
82. Бюлетень Рахункової палати за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>
83. Варналій З. С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації // З. С. Варналій // Київ: НІСД, 2006. – 576 с.
84. Василик О. Д. Державні фінанси України: підручник / Василик О.Д., Павлюк К.В. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.
85. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник / О. Д. Василик; КНУ ім.Т.Г.Шевченка. - 4-е вид., доп. – К.: Нос, 2003. – 416 с.
86. Васильева М. В. Роль баланса финансовых ресурсов региона в реализации эффективной финансовой политики // Фундаментальные исследования. – 2006. – № 7 – С. 54-56
87. Вдовенко Л. О. Фінанси: Навч. посіб. [Текст] / Л. О. Вдовенко, Н. М. Сушко, Н. Д. Фаюра – К.: Центр учбової літератури. – 2010. – 152 с.
88. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. Ірпінь: ВТФ «Перун». – 2005. – 1728 с.
89. Возняк Г. В. Фінансовий потенціал регіону та проблеми його оцінки [Електронний ресурс] / Г.В. Возняк // Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/66671.doc.htm
90. Воробьева В. Проблемы формирования бюджетного потенциала муниципалитетов в реализации финансовой политики региона. Журнал "Управленческое консультирование", 2002, № 2 [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dialogvn.ru/uk/index.html>
91. Выговская Л. Банкиры вышли на рынок / Л. Выговская, Г. Калачева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://news.finance.ua/ru/~2/0/all/2011/08/17/248642>

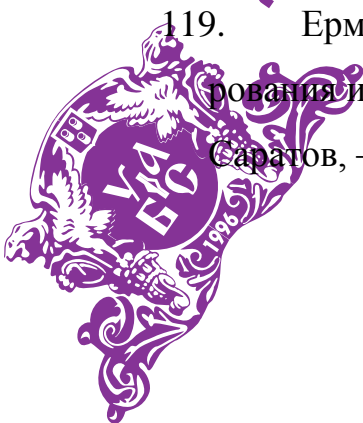
92. Выгон Г. Банкротство Enron как урок российскому менеджменту [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.atlanta.com.ua/articles/?print=3921>
93. Гайнанов Д. А. Оценка и механизм управления финансовым потенциалом муниципального образования / Д. А. Гайнанов, А. Г. Япарова // Вестник БИСТ. – № 2(2). – 2009. – С.77-94
94. Геєць В. М. Формування дохідної частини бюджету: підсумки, проблеми, перспективи // В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 1. – 9-31 с.
95. Герчаківський С. Д. Податковий інструментарій фінансового забезпечення розвитку територій в Україні [Текст] : дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / С. Д. Герчаківський. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2008.
96. Глава МИД Греции назвал действия рейтинговых агентств безумием [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://korrespondent.net/business/economics/1236512-glava-mid-grecii-nazval-dejstviya-rejtingovyh-agentstv-bezumiem>
97. Глущенко С. В. Муниципальные позикы как инструмент финансирования развития міст і регіонів / С. В. Глущенко // Наукові записки. - Том 44. Економічні науки. – С. 75-80
98. Головач В. Аудит. теневая экономика // В. Головач // Деловая Украина. – 1996. – №43
99. Голодова Ж. Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста [Текст] : дис. ... доктора экономических наук : 08.00.10 / Ж. Г. Голодова // Москва, 2010. – 446 с.
100. Голодова Ж.Г. Формирование и управление финансовым потенциалом региона в целях обеспечения его экономического роста [Текст] : автореф. дис. докт. экон. наук / Ж.Г. Голодова // Москва, – 2010. – 44 с.

101. Голубицкий С. Уроки бухгалтерского пароксизма от WorldCom [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kinnet.ru/cterra/451/18803.html>
102. Гончарова Л. І. Доцільність впровадження податкового паспорту регіону / Л. І. Гончарова // Вісник Хмельницького національного університету 2009, № 4, Т. 2. – С.287-289
103. Горова М.В. Розвиток тіньової економіки в Україні – причини та наслідки для соціально-економічного розвитку країни / М. В. Горова, А. В. Кравченко // Фінансова безпека та проблеми детінізації економіки. – 2009. – № 4. – 229–230 с.
104. Горский И. В. Налоговый потенциал в механизме межбюджетных отношений [Текст] / И. В. Горский // Финансы. – 1999. – №6. – С.27-30.
105. Горский П. Введение в рейтинги [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.finexpertiza.ru/articles/leading_in_ratings/
106. Гошовский И. Ушли в отказ / И. Гошовский // Инвест газета. - 16 марта 2009. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ukrrudprom.ua/digest/Ushli_v_otkaz.html
107. Гринькова В. М. Гроші та кредит : навчальний посібник / В. М. Гриньова, Ю. М. Великий, О. Ю. Проскура. – Харків : ІНЖЕК, 2008. – 312 с.
108. Давтян Н. Т. Зарубіжний та вітчизняний досвід оцінки фінансового потенціалу [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.icr-ua.com/ru/node/464>
109. Данілов О. Д. Фінанси підприємств у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник./ О. Д. Данілов, Т. В. Паєнтко – Київ: ЦУЛ, 2011. – 256 с.
110. Державна програма економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основні напрями розвитку на 2013 і 2014 роки. Закон України // <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/>

111. Державний фінансовий контроль: Навч.-метод. посіб. Для самост. вивч. дисципліни / Н. С. Вітвицька, І. Ю. Чумакова, М. М. Коцупатрий, М. Т. Фенченко. – К.: КНЕУ, 2003. – 408 с.
112. Деякі питання розподілу обсягу міжбюджетних трансфертів: Постанова Кабінету Міністрів України N 1149 від 8 грудня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1149-2010-%D0%BF/print1330166590366527>
113. Джаин И. О. Оценка трудового потенциала. Монография [Текст] / И. О. Джаин. – Сумы: ИТД «Университетская книга», – 2002. – 250 с.
114. Доронина Т.В. Финансово-экономическое обеспечение устойчивости региональных бюджетов [Текст] : автореф. дис. канд. экон. наук / Т. В. Доронина // Москва, – 1999. – 20 с.
115. Дослідження ринку кредитно-рейтингових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rate1.com.ua/ua/ekonomika/finansii/1886/>
116. Доц О.О. Регіональні особливості фінансової бази інвестування в Україні / О. О. Доц // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.6. – С. 242-248.
117. Дынниченко А. Рейтинги мировых агентств: угроза или панацея для экономики стран? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finbrok.in.ua/ekonomika/intervyu-kommentarii-stati/1610-rejtingi-mirovykh-agentstv-ugroza-ili-panatseya-dlya-ekonomiki-stran>
118. Економічний словник [Текст] / За ред. П.І.Багрія. С.І.Дорогунцова. – К.: Гол. ред. УРЕ АН УРСР. 1973. – 624 с.
119. Ермакова Е. А. Финансовый потенциал региона: стратегия формирования и использования [Текст] : дис. канд. экон. наук / Е. А. Ермакова // Саратов, – 2001. – 182 с.

120. Ермакова, Е. А. Финансовый потенциал региона: стратегия формирования и использования : автореферат диссертации ... кандидата экономических наук : 08.00.10/ Е. А. Ермакова // Саратов, 2001. – 22 с.
121. ЕС создаст орган надзора за рейтинговыми агентствами [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bfm.ru/news/2010/06/03/yes-sozdast-organ-nadzora-za-ryejtingovymi-agyentstvami.html>
122. Жук И. Н., Киреева Е. Ф., Кравченко В. В. Международные финансы: Учеб. пособие / Под общ. ред. И. Н. Жук. – Мн.: БГЭУ, 2001. – 149 с.
123. Заблоцкий М. Тіньова нація [Електронний ресурс] / М. Заблоцкий. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/04/13/232545/>
124. Загородній А. Г., Вознюк, Г. Л. Фінансово-економічний словник [Текст] / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів: Видавництво національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с.
125. Зайцева М. Хотите кредит? Предъявите рейтинг. Можно и национальный / М. Зайцева // День - 2004. – № 69. - 17 апр. - С. 5.
126. Заробітна плата в конвертах в Україні виплачується на суму 140 млрд грн [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.money-news.te.ua/2011/07/25/>. Загол. з екрану
127. Звіт Рахункової палати за 2010 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ac-rada.gov.ua/img/files/Zvit_2010.pdf
128. Зенченко С. В. Бюджетный потенциал региона и методические подходы к его оценке [Текст] / С. В. Зенченко // Региональные проблемы преобразования экономики. – 2008. – №1. – С. 186-198.
129. Зенченко С. В. Формирование и оценка регионального финансового потенциала устойчивого развития экономики территории: теория и методология [Текст] : диссертация докт. экон. наук / С.В. Зенченко // Ставрополь. – 2009. – 391 с.
130. Зміни бюджетно-податкового регулювання регіонального розвитку: перші підсумки : Аналітична записка. / Національний інститут стратегіч-

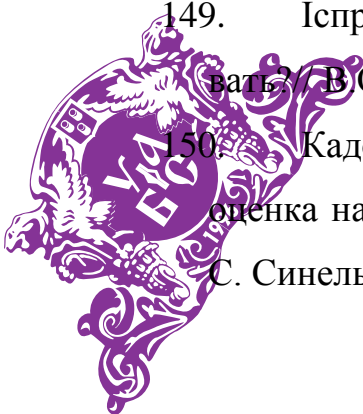

них досліджень при Президентіві України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/647>.

131. Ибрагимова П. А. Оценка экономического потенциала региона [Электронный ресурс] / Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ESPR_2006/Economics/2_ibragimova%20p.a..doc.htm
132. Иванова Т.Б. Методические подходы к оценке регионального финансового потенциала / Т. Б. Иванова, Р. А. Прокопенко // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 1 – С. 155-157
133. Игнатенко Н.Г. Природно-ресурсный потенциал территории: географический анализ и синтез [Текст] / Н. Г. Игнатенко, В. П. Руденко. – Львов: Вища школа, 1986. – 163 с.
134. Игнатовский П. Экономический потенциал и условия действительности хозяйственного механизма [Текст] / П. Игнатовский // Плановое хозяйство, 1980. – №2. – С.70-76
135. Инвесторы голосуют против Берлускони [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.gazeta.ru/financial/2011/11/08/3825802.shtml>
136. Информационная система «Финансовый паспорт Уральского федерального округа» // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.urfo.finmon.ru/\(X\(1\)S\(c0ejv0qxeq14rjagvoym1szh\)\)/Index.aspx](http://www.urfo.finmon.ru/(X(1)S(c0ejv0qxeq14rjagvoym1szh))/Index.aspx)
137. Исаев Э. А. Финансовый потенциал крупного экономического региона / Э. А. Исаев, науч. ред. Ю. И. Любимцев. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 206 с.
138. Исаев Э.А. Модернизация системы и развитие потенциала региональных финансов российской федерации [Текст] : автореф. дис. докт. экон. наук / Э. А. Исаев // Москва, – 2011. – 40 с.
139. Исаев Э.А. Финансовый потенциал крупного экономического региона / науч. ред. Ю.И. Любимцев. – М.: 2007 – 206 с.

140. Испания разместила гособлигации на 3,5 млрд евро при планах в 4 млрд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/economy/20110217/335247377.html>
141. Исследование всемирного банка: ведение бизнеса в 2012 году [Электронный ресурс] / – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/10/21/3682>
142. Іванов В. М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн [Текст] : курс лекцій / В. М. Іванов, І. Я. Софіщенко; МАУП. К. МАУП, 2001. – 232 с.
143. Інвестиційне забезпечення соціально-економічного розвитку міста. Том 2: монографія : у 2т. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 264 с.
144. Інтернет ресурс ЛІГА Бізнес Інформ, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.lbi.ua>
145. Інформаційна довідка щодо розвитку фондового ринку України протягом січня – серпня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ssmsc.gov.ua/user_files/content/62/1317037512.doc
146. Іоненко К. В. Формування поняття “фінансовий потенціал регіону” та визначення його структури / К. В. Іоненко // Економіка: проблеми теорії та практики: 36 наук. пр. // Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. – № 194, Т. 3. – 782-792 с.
147. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону [Текст] : автореферат дис... кандидата економічних наук / К. В. Іоненко // Київ, 2007. – 24 с.
148. Іоненко К. В. Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону [Текст] : дис. канд. екон. наук / К. В. Іоненко // Київ, 2007. – 168 с.
149. Исправников В.О. Теневой капитал: конфисковать или амнистировать? / В.О. Исправников // Экономика и жизнь. – 1996. – № 24. – С.24-28
150. Кадочников П. Моделирование динамики налоговых поступлений, оценка налогового потенциала территорий / П. Кадочников, О. Луговой, С. Синельников, Е. Шкребла. – М. – ИЭПП. – 1999 – 324 с.

151. Каламбет С. В. Податковий потенціал: теорія, практика, управління [Текст] / С. В. Каламбет. – Донецьк: Наука і освіта, 2001. – 304 с.
152. Каламбет С. Податковий потенціал у механізмі регулювання економіки [Текст]: автореферат дис. кандидата економічних наук: 08.04.01 / С. Каламбет. // Донецьк, 2004. – 32 с.
153. Камара С. Деньги лишили рейтинг объективности [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economica.com.ua/finance/article/114251.html>
154. Карбунар М. Податковий інструментарій фінансового забезпечення розвитку територій в Україні. Матеріали всеукраїнської студентської інтернет-конференції. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://conf-cv.at.ua/forum/58-628-1>
155. Карлін М. І. Фінанси зарубіжних країн [Текст] : навчальний посібник / М. І. Карлін; Мін-во освіти і науки України, Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. - К.: Кондор, 2004. – 384 с.
156. Карлін М. І. Фінанси України та сусідніх держав [Текст] : навчальний посібник / М. І. Карлін. - К.: Знання, 2007. – 589 с.
157. Карлін М.І. Державні фінанси України: Навч. посіб. / М. І. Карлін // Київ: Знання, 2008. – 348 с.
158. Карпінський Б. А. Фінансова система [Текст] : навчальний посібник / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко ; Мін-во освіти і науки України, Львівський держ. фінансово-економ. ін-т. - К. : ЦНЛ, 2003. – 184 с.
159. Кац Е. Мнение ценой в миллионы / Е. Кац // Журнал «Компания». – 2010. №37. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ko.ru/articles/22706>
160. Кашина Н. В. Использование налогового потенциала региона в системе государственного финансового планирования : На примере Амурской области [Текст]: диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.10 / Н. В. Кашина. – Хабаровск, 2002

161. Кашина Н. В. Использование налогового потенциала региона в системе государственного финансового планирования : На примере Амурской области [Текст] : диссертация ... кандидата экономических наук. 08.00.10 / Н. В. Кашина. – Хабаровськ. – 2002. – 27 с.
162. Квасов С. А. Організаційно-економічний механізм виявлення та попередження тіньової діяльності [Текст]: автореферат дис. ... кандидата економічних наук / С. А. Квасов // Київ, 2005. – 19 с.
163. Кириленко О. П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): Навч. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 212 с.
164. Кириллова О. С. Экономический потенциал как база оценки налогового потенциала региона [Текст] / О. С. Кириллова // Финансы и кредит. – 2005. – № 6. – С.32 - 37.
165. Климова, Н. И. Инвестиционный потенциал региона [Текст] / Н. И. Климова. – Екатеринбург : УрО РАН, 2003. – 276 с.
166. Коссалс Л. Теневая экономика как особенность российского капитализма // Л. Коссалс // Вопросы экономики. –1998. – № 10. – 32-35 с.
167. Ковалев В. В. Финансы. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 520 с.
168. Коваленко Н. FITCH, S&P, MOODY'S: кто ставит оценки банкам? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.prostobank.ua/depozity/stati/fitch_s_p_moody_s_kto_stavit_otseuki_bankam
169. Козоріз М. А., Возняк Г. В. Фінансовий потенціал регіону: економічна суть та структура / М. А. Козоріз, Г. В. Возняк // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 8 (29). – Ч. 3. – 2011.
170. Козьменко С. М. Світові рейтинги та їх роль у формуванні фінансового потенціалу території / С. М. Козьменко, В. Г. Боронос, О. Л. Пластун // Вісник Львівської державної академії. – 2012. – № 22. – С. 215–221

171. Колесникова Н. А. Финансовый и имущественный потенциал региона: опыт регионального менеджмента. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 236 с.
172. Коломиец А.Л. Анализ концептуальных подходов и методов оценки налогового потенциала регионов [Текст] / А.Л. Коломиец // Налоговый вестник. – 2000. – №2. – С.3-5.
173. Концепція створення системи рейтингової оцінки регіонів, галузей національної економіки, суб'єктів господарювання від 1 квітня 2004 р. N 208-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=208-2004-%F0>
174. Конярова Э. К., Осипов А. К. Управление воспроизводством финансового потенциала региона. – Ижевск: Издательский дом «Удмуртский университет», 2005. – 200 с.
175. Конярова Э.К. Управление воспроизводством финансового потенциала региона [Текст] : автореф. дис. канд. экон. наук / Э.К. Конярова // Ижевск – 2005, 20 с.
176. Котельникова Е. А. Финансы. конспект лекцій / Е. А. Котельникова. – Эксмо, Москва, 2008. – 160 с.
177. Кредитный рейтинг государственных ценных бумаг Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ninfin.gov.ua/control/ru/publish/printable_article?art_id=39188
178. Кредитный рейтинг и мировые рейтинговые агентства. Справка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ria.ru/spravka/20110806/412856666.html>
179. Кукурудза О. В. Вплив державного боргу на соціально-економічний розвиток держави : теоретико - концептуальні засади. Матеріали інтернет-конференції «Научный прогресс на рубеже тысячелетий - 2010». [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.rusnauka.com/7._DN_2007/Economics/20704.doc.htm

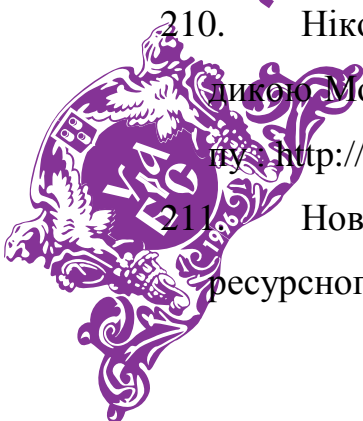
180. Кунцевич В. О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки [Текст] / В. О. Кунцевич // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 7. – С. 123-130.
181. Кэмпбелл Р. Макконелл, Стенли Л. Брю. Экономикс: принципы, проблемы и политика. –Т. 2. –М. –1995. –340 с.
182. Ладюк О. Аналіз фінансового потенціалу рівненської області / О. Ладюк, Л. Петровська, Л. Волевач // Економічний аналіз. 2011 рік. Випуск 8. Частина 1. – С.265-267
183. Лапин Е. В. Экономический потенциал предприятия: Монография [Текст] / Е. В. Лапин. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002 – 310с.
184. Лисенков Ю. М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн [Текст]: навчальний посібник / Ю. М. Лисенков, Т. А. Коротка. – К. : Зовнішня торгівля, 2005. – 118 с.
185. Лондар С. Л., Тимошенко О. В. Фінанси. Навчальний посібник. - Вінниця: Нова Книга, 2009 – 384 с.
186. Лучка А. В. Бюджетний потенціал фінансової незалежності місцевого самоврядування [Текст] – автореф. дис. канд. екон. наук / А. В. Лучка // Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль – 2009. – 18 с.
187. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: монографія. – Київ: Атіка, 2000. – 240 с.
188. Мазур І. Детінізація економіки України: теорія та практика // І. Мазур // Київ, 2006. – 239 с.
189. Мазур І. Особливості становлення ринку муніципальних паперів в Україні / І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – №1. – 2010 р. – С. 23-29
190. Макаров Д. Экономические и правовые аспекты теневой экономики в России // Д. Макаров // Вопросы экономики. – 1998. – № 3. – 16-22 с.

191. Маслій В. Економічна сутність та основні напрямки статистичного аналізу фінансового потенціалу міста [Текст] / В. Маслій // Економічний аналіз. – 2010. - Випуск 5. – С.128-132
192. Меламед М. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М. Меламед // Вісник національного банку України. – 2005. – №5. – 26 с.
193. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці. - Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.
194. Менькова Н. М. Теоретические и методологические подходы к оценке финансового потенциала муниципальных образований в условиях реформирования территориальной организации местного самоуправления. / Н.М. Менькова // Финансы и кредит. – 2008. - №14. – с. 79.
195. Мещерякова В. С. Налоговые системы развитых стран мира. М., 1996. – 240 с.
196. Миргородська Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн [Текст] : навчальний посібник / Л. О. Миргородська; Мін-во освіти і науки України, Таврійський нац. ун-т. - К.: ЦНІ, 2003. – 240 с.
197. Мищенко В.В. Экономика регионов. Учебное пособие. / В.В. Мищенко. - Барнаул: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. – 160 с.
198. Мінфін: державний і гарантований державою борг в 2011р. зменшився до 36,2% ВВП. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/show/minfin-gosudarstvennyu-i-garantirovannyy-gosudarstvo-16012012133800>. Загол. з екрану.
199. Мірчев О. В. Розвиток податкового потенціалу в умовах трансформації бюджетної системи України [Текст]: автореферат дис. ... кандидата економічних наук: 08.04.01 / О. В. Мірчев. // Ірпінь, 2006. – 19 с.
200. Мірчев О.В. Посилення ролі податкового потенціалу в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону // О. В. Мірчев // Науково-виробничий журнал гуманіт. унів. „ЗІДМУ” „Держава та регіони”, серія: економіка та підприємництво. // Запоріжжя. – 2003. – № 1. – 256-259 с.

201. Місцеві фінанси : навч.-метод. посібник / [М. А. Гапонюк, В. П. Яцюта, А. Є. Буряченко, А. А. Славкова]. // Київ : КНЕУ, 2002. – 184 с.
202. Моделі ендогенного зростання економіки України / За ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко. – К.:Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 576 с.
203. Мудізі понизило рейтинг правительственных обязательств Испании [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lenta.com.ua/820817.html>
204. Мушинська Н. Ю. Регіональні особливості зниження рівня тінізації економіки [Текст]: автореферат дис... канд. екон. наук. 08.00.05 / Мушинська Н. Ю. – Харків, 2008. – 20 с.
205. Назаров Н. Н., Кораев А. Б. Финансовая политика как инструмент воздействия на экономику // Вестник Северо-Кавказского государственного технического университета. Приложение №1. – 2006. – С. 23-27.
206. Наказ Міністерства економіки України № 123 від 18.02.2009 року «Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки»
207. Нестеренко В. Мировой кризис и проблема адекватности суверенных рейтингов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finanal.ru/001/mirovoi-krizis-i-problema-adekvatnosti-suverennykh-reitingov>
208. Нешиной А. С. Финансы и кредит: Учебник. - 2-е изд., перераб и доп. - М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К0», 2006. – 572 с.
209. Николаева М. И. Теневая экономика: методы анализа и оценки // М.И. Николаева, А.Ю. Шевяков // М.: Экономика и математические методы. 1990. Т. 26. – 926–935 с.
210. Ніколаєва Т. Процедура присвоєння кредитного рейтингу за методикою Moody's Investment Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufin.com.ua/info/moody.htm>
211. Новиков Ю.Н., Балабас З.Я. Сравнительная оценка методов расчета ресурсного потенциала // Оценка производственного потенциала в хозяй-

ственном механизме АПК [Текст] / Под ред. В.И. Шилы. – Харьков: ХСХИ, 1990. – 141 с.

212. Новицкий В.Е., Бурлакова Л.В. Финансово-кредитная система в странах рыночной экономики. Киев: УкрИНТЭИ, 1992. – 40 с.
213. Общеввропейское рейтинговое агентство обойдется в €300 млн [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://raexpert.ru/researches/publications/ra_300 mln/
214. Огреба С.В. Статистичне оцінювання масштабів тіньової економіки України // С. В. Огреба // Прикладна статистика: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. Вип. 6. – 2010. – 353 – 359 с.
215. Олейник П.В. Формирование финансового потенциала инвестирования экономики региона [Текст] / автореф. дис. канд. экон. наук / П.В. Олейник // Москва, – 2009. – 19 с.
216. Олейников О. Удосконалення системи рейтингової оцінки стану фондового ринку із врахуванням глобалізації торгівлі цінними паперами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inventure.com.ua/main/analytics/security/govsecurity/udoskonalennya-sistemi-reitingovo-oc456nki-stanu-fondovogo-rinku-456z-vrahuvannyam-global456zac456-torg456vl456-c456nnimi-paperami>
217. Онишко С. В. Финансове забезпечення інноваційного розвитку: Монографія .- Іршів, Національна академія ДПС України, 2004 - 434 с.
218. Онишко С. В. Финансовий потенціал інноваційного розвитку економіки [Текст] / С. В. Онишко // Фінанси України. – 2003. – №6. – С.67-74
219. Опарін В. М. Фінанси. (Загальна теорія): навчальний посібник / В. М. Опарін; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: [Б. В.], 2002. – 240 с.
220. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти):

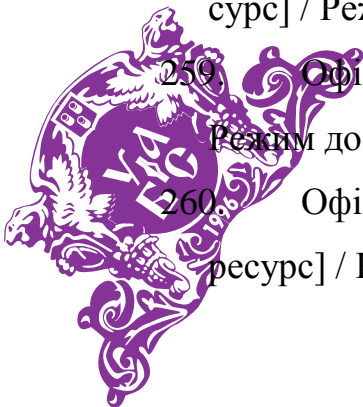
221. Оперативна інформація щодо обсягів біржових контрактів за видами цінних паперів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/activities/monitoring/operational>
222. Опихана Н. Є. Регіональний податковий потенціал в Україні / Н. Є. Опихана // Фінанси України – № 2. – 2004. – 122-125 с.
223. Ореховский П. Статистические показатели и теневая экономика // П. Ореховский // РЭЖ. – № 4. – 1996.
224. Осипов Н. Рейтинги нарушают спокойствие [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.raexpert.ru/researches/publications/pub_15082011_8/
225. Основні засади грошово-кредитної політики на 2010 рік // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64992>
226. Основні проблеми економіки розвитку / [Д.М. Майер, Дж.Е. Раух, А. Філіпенко, Е.М. Лібанова та ін.] / Київ, 2003. – 688 с.
227. Оспіщев В. І. Міжнародні фінанси [Текст] : навчальний посібник / В. І. Оспіщев, О. П. Близнюк, В.В. Кривошей. - К. : Знання, 2006. – 335 с
228. Офіційний сайт «Американський дослідний центр «Фонд спадщини» (The Heritage Foundation)» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.heritage.org/>
229. Офіційний сайт «Дослідний центр Brookings Institution» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.brookings.edu/>
230. Офіційний сайт «Європейський банк реконструкції та розвитку» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ebrd.com/russian/pages/homepage.shtml>
231. Офіційний сайт «Євростат» [Електронний ресурс] / Режим доступу: epp.eurostat.ec.europa.eu
232. Офіційний сайт «Інститут Като» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.cato.org>

233. Офіційний сайт «Конференція ООН з торгівлі і розвитку ЮНКТАД» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.un.org/ru/ga/unctad/>
234. Офіційний сайт «Міждержавний статистичний комітет СНД» [Електронний ресурс] / Режим доступу: www.cisstat.com
235. Офіційний сайт «Міжнародний валютний фонд» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.imf.org/external/index.htm>
236. Офіційний сайт «Міжнародний інститут розвитку менеджменту (IMD)» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.imd.org>
237. Офіційний сайт «ООН. Програма розвитку людства» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://hdrstats.undp.org>
238. Офіційний сайт «Організація економічного співробітництва і розвитку» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://oecdru.org/oecd_rf.html
239. Офіційний сайт «Світовий банк» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>
240. Офіційний сайт «Юнеско» [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.unesco.org/new/ru/unesco/about-us/>
241. Офіційний сайт Business Environment Risk Intelligence S.A. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.beri.com>
242. Офіційний сайт International Finance Corporation [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www1.ifc.org>
243. Офіційний сайт Marlecroft [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://marlecroft.com/>
244. Офіційний сайт PricewaterhouseCoopers [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.pwc.com>
245. Офіційний сайт The Fund for Peace [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.fundforpeace.org/global/>
246. Офіційний сайт Transparency International [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://transparency.org/>

247. Офіційний сайт Yahoo.finance [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.yahoo.finance.com
248. Офіційний сайт Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.weforum.org/>
249. Офіційний сайт газети The Wall Street Journal [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://europe.wsj.com/home-page>
250. Офіційний сайт Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua>.
251. Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс] / Режим доступу: // <http://sta.gov.ua>
252. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.
253. Офіційний сайт ДПА України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.sta.gov.ua>.
254. Офіційний сайт Європейський банк реконструкції та розвитку [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ebrd.com/pages/homepage.shtml>
255. Офіційний сайт журналу Euromoney [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.euromoney.com>
256. Офіційний сайт журналу International Living [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://internationalliving.com/>
257. Офіційний сайт журналу Newsweek [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.thedailybeast.com/newsweek.html>
258. Офіційний сайт журналу "Інституціонал інвестор" [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.institutionalinvestor.com/>
259. Офіційний сайт журналу Business Insider [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/>
260. Офіційний сайт журналу Economist (Великобританія) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.economist.com/>

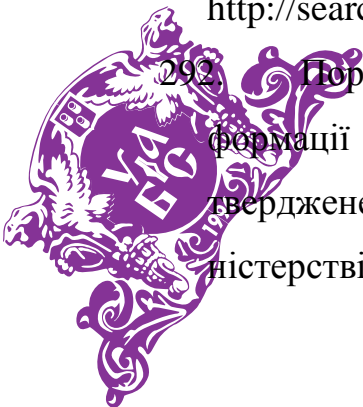
261. Офіційний сайт журналу Forbes [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.forbes.com/>
262. Офіційний сайт журналу Foreign Policy [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.foreignpolicy.com/>
263. Офіційний сайт журналу Institutional Investor [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.institutionalinvestor.com/>
264. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.me.kmu.gov.ua>.
265. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.minfin.kmu.gov.ua.
266. Офіційний сайт Національного банку України // www.bank.gov.ua
267. Офіційний сайт проекту Doing Business [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/>
268. Офіційний сайт Рахункової палати України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.ac-rada.gov.ua
269. Офіційний сайт Української біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ux.ua/>
270. Офіційний сайт Фондової біржі ПФТС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfts.com>
271. Оценка стоимости бизнеса. Примеры оценок [Электронный ресурс].– Режим доступа: <http://www.dist-cons.ru>.– Загл. с экрана.
272. Оцінка впливу факторів на державний борг. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.finsettings.com/statt/1195-ocnka-vplivu-faktorv-na-derzhavniy-borg.html>. Загол. з екрану.
273. Павлов В. Н. Факторы роста и модернизации финансового потенциала региона [Текст] / В. Н. Павлов / Финансы. – 2011. – № 7. – С. 62–64.
274. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави. – Київ: НІОС, 1998. – 175

275. Пасенко, В.М. Методи кількісної оцінки податкового потенціалу регіону [Текст] / В.М. Пасенко // Научно-технический сборник. – №70. – С. 364-370
276. Пасічник Ю. В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: Монографія. – Донецьк : Юго-Восток, 2006. – 642 с.
277. Перспективи становлення ринку муніципальних цінних паперів в Україні. Аналітичні записки щодо проблем і подій суспільного розвитку. Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/12.htm>
278. Петровська І. О. Фінанси (з елементами статистики фінансів): Навч. посіб. /І. Петровська. Д. Клиновий. – К.: ЦУП, 2002. – 300 с.
279. Побережна Н. М. Аналіз трактування поняття «потенціал» [Текст] / Н. М. Побережна // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – Харків: НТУ «ХПІ». – 2010. – № 62. – С.26-33
280. Погарська О. Г. Особливості грошово-кредитної політики у країнах з перехідною економікою на прикладі України. Наукові записки. / О. Г. Погарська, Я. М. Ширмер. – Київ: КМ Академія, Т.21. – 2003. – 74 с.
281. Податковий Кодекс України від 2 грудня 2010 року N 2755-VI.
282. Податкові системи зарубіжних країн // [Електронний ресурс] / Режим доступу. <http://www.worldwide-tax.com/>
283. Подьяблонская Л. М. Государственные и муниципальные финансы. – М. 2009. – 560 с.
284. Половина жителів України не довіряють депозитам і зберігають заощадження вдома. [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.newsru.ua>
285. Половина української економіки у тіні – Кужель [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.newsmarket.com.ua/2011/07/50-ukrayinskoyi - ekonomiki-u -tini-kuzhel/>

286. Положення про зміст, порядок розробки Основних засад грошово-кредитної політики та здійснення контролю за їх виконанням // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50276>
287. Положення про конкурс з визначення уповноважених рейтингових агентств, затверджене рішенням Комісії від 19.06.2006 № 1040 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 24.11.2006 за № 1233/13107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13107.html
288. Положення про управління ризиками, пов'язаними з державним боргом. Наказ Міністерства фінансів України від 16.06.2010 N 461 // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.licasoft.com.ua/component/lica/?href=0&view=text&base=1&id=597688&menu=742068>
289. Полякова И. Рейтинговые агентства рискнули собственным рейтингом [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.firstnews.ru/news/finance/Reytingovye-agentstva-risknuli-sobstvenn/>
290. Попович В. М. Теорія детінізації економіки / В. М. Попович // Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 175 с.
291. Порядок ведення Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств та видачі Свідоцтв про включення до Державного реєстру уповноважених рейтингових агентств, затверджене рішенням Комісії від 23.06.2006 № 444 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 12.07.2006 за № 823/12697 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12697.html
292. Порядок подання уповноваженими рейтинговими агентствами інформації до Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, затверджене рішенням Комісії від 19.09.2006 № 855 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 13.10.2006 за № 1112/12986 [Електронний ре-

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Re12986.html

293. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Кіндзерський Ю. В., Якубовський М. М., Галиця І. О. та ін.]: за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кіндзерського: НАН України. Ін-т екон. та прогнозує. — К., 2009. — 928 с
294. Правила визначення уповноваженим рейтинговим агентством рейтингової оцінки за Національною рейтинговою шкалою, затверджене рішенням Комісії від 21.05.2007 № 1042 та зареєстроване в Міністерстві юстиції України 11.06.2007 за № 607/13874 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13874.html
295. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України. Закон України від 23 березня 2000 року № 1602-III // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/print/T001602.html
296. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні : Закон України N 475/96-ВР від 30.10.96 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. - N 51. - ст.292
297. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 року № 2411-VI. [Електронний ресурс]. — Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
298. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 № 280/97-ВР.
299. Проблеми формування і розвитку фінансово-кредитної системи України [Текст]: збірник наукових статей / Мін-во освіти і науки України. - X. : Штрих, 2002. - 274 с.
300. Провал аукциона по продаже облигаций в Германии – «сигнал тревоги» о возможном кризисе в стране [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.gazeta.ru/news/business/2011/11/24/n_2108342.shtml

301. Проект “Тіньова економіка: соціальні проблеми неофіційної економічної діяльності в Україні”// Київ, 2000. – 12 с.
302. Прокопенко Р. А. Оценка и направления развития финансового потенциала региона [Текст] : автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.10, 08.00.05 / Р. А. Прокопенко // Волгоград. – 2008. – 27 с.
303. Пушак Я. Я. Напрями формування бюджетного потенціалу регіону. Матеріали інтернет-конференції «Научный прогресс на рубеже тысячелетий - 2010» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Economics/66977.doc.htm
304. Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 496 с.
305. Рак Р.В. Ринок муніципальних облігацій в Україні / Р.В. Рак // Фінанси України. – 2007. - №11. – С. 86-94
306. Рейтинг экономической свободы стран мира 2011 года [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2011/01/13/2758>
307. Рейтинговая процедура РА «Кредит-Рейтинг» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.credit-rating.ua/ru/about-rating/procedure/>
308. Рейтинговое агентство “Кредит-Рейтинг” [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.credit-rating.ua/>
309. Рейтинговое агентство «ЭКСПЕРТ — РЕЙТИНГ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.expert-rating.com
310. Рейтинговое агентство «IBI — Рейтинг» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ibi.com.ua
311. Рейтинговое агентство "Рюрик" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://rurik.com.ua/>
312. Рейтинговое агентство Dominion Bond Rating Service [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dbrs.com/>

313. Рейтинговое агентство Egan-Jones Rating Company [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.egan-jones.com/>
314. Рейтинговое агентство Fitch Ratings [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://fitchratings.ru>
315. Рейтинговое агентство Japan Rating And Investment Information, Inc. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.jri.com/>
316. Рейтинговое агентство Kroll Bond Rating Agency, Inc. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://krollbondratings.com/>
317. Рейтинговое агентство Moody's [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://moody's.ru>
318. Рейтинговое агентство Standard & Poor's [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.standardandpoors.ru>
319. Рейтинговые агентства не верят в Испанию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/2011/10/14/473238/>
320. Рейтинговые агентства снова пугают инвесторов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://minfin.com.ua/2011/12/19/513725/?u>
321. Рекуненко І. І., Котляревський О.Б. Роль муніципальних облігацій на ринку місцевих запозичень / І. І. Рекуненко, О. Б. Котляревський // Збірник наукових праць ЧДУ. - Випуск 22. - С. 39-44
322. Ринок облігацій. Розвиток ринку муніципальних облігацій // Цінні папери України - № 11 (454). - 29 березня 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.securities.org.ua/securities_paper/review.php?id=454&pub=2964
323. Річний звіт Національного банку України за 2010 рік // <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>
324. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник. 4-те вид. [Текст] / О. Р. Романенко – К: Центр учбової літератури. 2009. – 312 с.
325. Романовский М. Н. Финансы. Учебник. – С-Петербург, 2006. – 440

326. Рубан Н. І. Джерела ефективності бюджетно-податкових важелів в умовах кризи фінансових відносин. / Н. І. Рубан, І. І. Чуницька // Науковий вісник Національного університету ДПС України, – 2010. №1(48). 42-48 с.
327. Рубрикатор по индексам, рейтингам и исследовательским проектам. Подборки публикаций и справочная информация [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://gtmarket.ru/ratings>
328. Саакян Р. А. Налоговый паспорт и его значение при определении налогового потенциала субъекта Российской Федерации и планировании поступлений по налогам и сборам в бюджетную систему Российской Федерации / Р. А. Саакян // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.akdi.ru/mns/new/021226.htm>
329. Сабитова Н. М. О понятии финансового потенциала региона и методологии его оценки [Текст] / Н. М. Сабитова // Финансы. - 2003. - №2. - С. 63-65.
330. Самоукин А.И. Потенциал нематериального производства [Текст] / А. И. Самоукин – М.: Знание, 1991. – 243 с.
331. Самые удобные налоговые системы в мире [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://rating.roc.ru/article.shtml?2007/12/14/31753018>
332. Свірський В. С. Теоретичний аналіз взаємозв'язку понять «фінансові ресурси» та «фінансовий потенціал» / В. С. Свірський // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_2/233.pdf
333. Свірський В. Фінансовий потенціал: теоретико-концептуальні засади [Текст] / В. Свірський // Світ фінансів. – 2007. – № 4 (13). – С. 43-51.
334. Свірський В. С. Проблеми структурування фінансового потенціалу держави [Електронний ресурс] / В. С. Свірський // Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2009_3/136.pdf
335. Сергеев Г. Работа, за которую никто не отвечает // Г. Сергеев // Газета «Россия». – 2009. - №30 - <http://www.russianews.ru/newspaper/25834/>

336. Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2011-2013 роки. Затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 2 березня 2011 р. №170 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/main/170-2011-%D0%BF,nreg>
337. Сніжко О. В. Фінансовий розвиток трансформаційних економік: структурно - функціональний аналіз : монографія/ О. В. Сніжко – К.: Київський ун-т, 2009. – 815 с.
338. Советский энциклопедический словарь [Текст] / гл. ред. А. М. Прохоров – 4-е изд. – М.: Советская энциклопедия», 1986. – 1600 с. ил.
339. Сохова Ф. В. Налоговый механизм развития бюджетного потенциала региона [Текст] : диссертация кандидата экономических наук / Ф. В. Сохова // Москва, 2008. – 159 с.
340. Социально-экономический потенциал региона: монография [Текст] / под общ. ред. проф. О. Ф. Балацкого. – Сумы: Университетская книги, 2010. – 364 с.
341. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М.Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
342. Степанов А. Я., Иванова Н. В. Категория "потенциал" в экономике [Электронный ресурс] / А. Я. Степанов, Н. В. Иванова. – Режим доступа : <http://www.marketing.spb.ru/read/article/a66.htm>
343. Стеценко Т. О. Управління регіональною економікою : навч. посібник. [Текст] / Т. О. Стеценко, О. П. Тищенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 471 с.
344. Стеценко Т. О. Аналіз регіональної економіки [Текст] : навчальний посібник / Т. О. Стеценко. – Київ: КНЕУ, 2002. – 116 с.
345. Тарангул Л. Л. Удосконалення податкової політики у контексті соціально-економічного розвитку регіонів / Л. Л. Тарангул // Фінанси України – 2004. – №6. – 8-16 с.
346. Тацій В. Правові засоби детінізації економіки // В. Тацій // Вісник НАН України. – 2001. – №4. – С.4-8

347. Твердохлебов М. І. Порівняльна оцінка країнних ризиків України та країн СНД / М. І. Твердохлебов // Вчені записки ТНУ. Серія: Економіка та управління. – 2009. – Т. 22 (61), № 2. – С. 341-344.
348. Теория финансов: Учеб. пособие / Н. Е. Заяц, Т. В. Сорокица, М. К. Фисенко. Мн.: Вышэйш. шк., 2006. – 352 с.
349. Теорія фінансів: Навч. посіб./П. М. Леоненко, П. Л. Юхименко, А. А. Ільєнко [та ін.]; за загальною ред. О. Д. Василика. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 480 с.
350. Терехова Н. Муніципальні позики / Н. Терехова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://consulting.sivash.kiev.ua/?p=135>
351. Тернова І.А. Економічне регулювання потенціалу в сучасних умовах [Текст] : автореф. дис. канд екон наук / І.А. Тернова // Харків, – 2005. – 20 с.
352. Тимошенко І.І. Фактори росту фінансового потенціала регіона [Текст] : дис. канд. екон. наук / І.І. Тимошенко // Москва, –2004. – 169 с.
353. Тігіпко розраховує одержати 50 мільярдів з конвертів [Електронний ресурс]. / Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2011/04/4/6078027>. Загол. з екрану
354. Торговці воздухом [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://finpravda.com.ua/digest/issue02/14-torgovtsy-vozduhom-014.html>
355. Турчинов О. В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження. // О. В. Турчинов // Київ: «АртЕК», 1995. – 32 с.
356. Управління державним боргом у контексті ризик-менеджменту / В. М. Федосов, О. А. Колот // Фінанси України. – 2008. – №3. – С. 3-33.
357. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: Навч. Посібник [Текст] / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2004. – 316 с.

358. Фигурнов Э. Производственный потенциал социалистического общества [Текст] / Э. Фигурнов // Политическое самообразование. – 1982 – №12.
359. Финансово-кредитный энциклопедический словарь. – Под общей редакцией Л.Г.Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 1200 с.
360. Финансовый потенциал саморазвития региона [Текст] / Под ред. Н.И. Климовой. – Уфа: Гилем, 2005. – 238 с.
361. Финансы в схемах: учебное пособие / Л. В. Давыдова, О. А. Федорова, Г. В. Коршунова. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 80 с.
362. Финансы. /В. М. Родионова, Ю. Я. Вавилов, Л. И. Гончаренко и др., Под ред. В. М. Родионовой. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 682 с.
363. Финансы. Денежное обращение. Кредит.:учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. / В. К. Сенчагов, А. И. Архипов и др.; / под ред. В. К. Сенчагова, А. И. Архипова. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 720 с.
364. Финансы: Учеб. Пособие/ Под ред. А. М. Ковалевой. - М.: Финансы и статистика, 2003. – 714 с.
365. Финансы: Учебник / Под ред. В. В. Ковалёва. – М: ТК Велби, изд-во Проспект, 2004. – 358 с.
366. Финансы: Учебник [Текст] / Под ред. Л. А. Дробозиной. – М: ЮНИТИ, 1999. – 475 с.
367. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. проф. Л. А. Дробозиной. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 2005. – 527 с.
368. Финрегулятор Европы стал надзирателем рейтинговых агентств [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bfm.ru/news/2011/11/01/finreguljator-evropy-stal-nadziratelem-rejtingovym-agentstv.html>

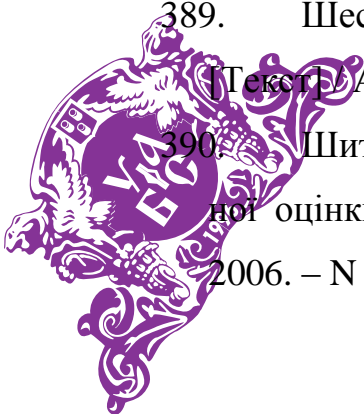
369. Фишер С, Дорнбун Р., Шмалензи Р. Экономика: Пер. с англ. со 2-го изд. – М.: Дело, 1998. – 864 с.

370. Фінанси (теоретичні основи): Підручник / М. В. Грідчина, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.; Під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчиної, В. Б. Захожая. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.
371. Фінанси підприємств: Підручник [Текст] / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. 3-тє вид., перероб. та доп. — К.: КНЕУ, 2000. — 460 с., іл.
372. Фінанси регіону: навчальний посібник / [Коваленко М. А., Мацієвич Т. О., Полевик Г. М., Радванська Н.В.] — Київ, Кондор, 2010 — 312 с.
373. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред.. І.Я. Чугунова. — К.: ДННУ АФУ, 2009. — 848 с.
374. Фінанси: Навч. посіб. / О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Оспіщев [та ін.]; за ред. В.І. Оспіщева. - К.: Знання, 2006. -415 с.
375. Фролов С. М. Бюджетний менеджмент і проблеми розвитку прикордонних територій : монографія / С. М. Фролов; Мін-во освіти і науки України, Сумський державний ун-т. — Суми : Вид-во Сумського державного університету, 2010. — 316 с.
376. Фурса С. Украинские облигации: начать все с чистого листа [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.denga.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=2637&Itemid=39
377. Хомяков В.І., Бакулін, І.В. Управління потенціалом підприємства [Текст] / В.І. Хомяков, І.В. Бакулін. — К.: Кондор, 2007 — 400с.
378. Хорошилова О. Муніципалітети GO WEST / О. Хорошилова, Т. Кісельова // Юридична газета. - №38 (122). — 20 вересня 2007 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.yur-gazeta.com/ru/article/1307/>
379. Цыбульская Э. И. Теоретические основы оценки экономического потенциала предприятия [Текст] / Э. И. Цыбульская, А. В. Сотник // БИЗНЕСИНФОРМ. - № 3. — 2009. - С. 58-61
380. Черник Д.Г. Финансы и налоги зарубежных стран. М., 1999. — 250 с.

381. Черный Р. Одесса исчерпала кредит доверия / Р. Черный, Б. Кисиль // Газета "Коммерсантъ Украина", №218 (1266) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kommersant.ua/doc/1557017>
382. Чертов Н. А. Теоретические и прикладные вопросы формирования и использования финансового потенциала агропромышленного региона // Финансовая система России: история и современность: материалы научно-практической конференции / Под ред. доц. И. Н. Юдиной. – Барнаул: Филиал ВЗФЭИ, 2003. – 238 с.
383. Чуницька І. І. Бюджетно-податкові важелі формування фінансового потенціалу держави [Текст]: автореферат дис. ... кандидата економічних наук / І. І. Чуницька // Податкова академія України. – Ірпінь, 2009. – 18 с.
384. Чуницька І. І. Бюджетно-податкові важелі формування фінансового потенціалу держави [Текст] : дис. канд. екон. наук / І. І. Чуницька // Податкова академія України. - Ірпінь, 2009. — 188 с.
385. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн для спеціальності "Банківська справа" [Текст]: навчально-методичний посібник для самост. вивч. дисц. / І. В. Шамова; Мін-во освіти і науки України, КНЕУ. – К. : КНЕУ, 2007. – 160 с.
386. Шарікова О. В. Економічні наслідки тінізації економічної системи // О. В. Шарікова // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 1. – 3-6 с.
387. Шелегеда Б. Г. Економічний потенціал регіону: закони формування і методи оцінки [Текст] / Б. Г. Шелегеда, І. В. Савченко, М. В. Савченко // Схід. – 2003. – №4 (54). – С.28-33.
388. Шелудько Н. М. Проблема тіньової економіки в Україні / Н. М. Шелудько // Фінанси України. – 2002. – №9. – 80-87 с.
389. Шестаков А. В. Экономика и право: Энциклопедический словарь [Текст] / А. В. Шестаков. – М.: Дашков и К, 2000. – 568 с.
390. Шитко О. П. Фінансова система: підходи до визначення та кількісної оцінки [Текст] / О. П. Шитко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – N 4. – С. 66-75.

391. Шитко О.П. Нові інструменти фінансової політики: досвід країн з розвинутою ринковою економікою / О. П. Шитко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 10. – С.16-22
392. Шкарпова О. «Корпоративні фінанси»: В2-В3 / О. Шкарпова // «Контракти». - №16. - Квітень 2007р.
393. Шнипер Р. И. Регион: экономические методы управления. М.: Наука, 1991. – 308 с.
394. Шумська С. С. Фінансовий потенціал України: методологія визначення та оцінки/ С. С. Шумська // Фінанси України – 2007. – N 5. – С.55-65
395. Экономика Испании увернулась от наказания рейтинговым агентством [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.newsspain.ru/novost4678.html>
396. Экономический потенциал административных и производственных систем: Монография [Текст] / Под общей ред. О. Ф. Балацкого. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2006. – 973 с.
397. Экономический потенциал развитого социализма [Текст] / под ред. Б. М. Мочалова ; [Б. М. Мочалов, Ф. М. Русинов, Д. К. Шевченко и др.]. – М. : Экономика, 1982. – 278 с.
398. Экономический словарь [Текст] / Под ред. А. И. Архипова. М.: Проспект, 2001. – 190 с.
399. Эра зависимости банков от кредитных рейтингов подходит к концу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://banker.ua/bank_news/banks/2011/12/08/1180453986/
400. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. // Київ, 1998. – Т.6. – 74-76 с.
401. Ярмоленко А. Тіньова економіка // А. Ярмоленко // Політика і час. – 1996. – №5. – 51 с.
402. Яшина Н. И., Гришунина И. А. Удосконалювання теоретичних і практичних основ оцінки фінансового стану і якості керування бюджет-

тами з метою підвищення ефективності керування фінансовими ресурсами території [Текст] / Н. И. Яшина, И. А. Гришунина // Фінанси й кредит. – 2006. – № 4(208). – С. 2–11., № 7(211). – С. 7-16.

403. Bank of Slovenia. Monetary Policy Implementation // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.bsi.si/en/economic-and-monetary-union.asp?MapId=958>
404. Best Countries for Business. Ukraine [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.forbes.com/lists/2011/6/best-countries-11_Ukraine_CHI107.html
405. Croatian National Bank. Annual report 2010 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.hnb.hr/publikac/godisnje/2010/e-god-2010.pdf>
406. Croatian National Bank. Survey of monetary policy instruments and measures // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.hnb.hr/publikac/prezent/emonetary-policy.pdf>
407. Czech National Bank. The main instruments of monetary policy // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.cnb.cz/en/monetary_policy/instruments/#mpi
408. Don Patinkin. Money, Interest, and Prices. An Integration of Monetary and Value Theory - 2nd Edition, Abridged. November, 1989. 640 p.
409. Economies: The New Institutional Economic Approach, World Development, 18, №7, 990 p.
410. Euromoney Country Risk. Ukraine [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.euromoneycountryrisk.com/Wiki/Ukraine#supertop>
411. European Social Statistics: Income, Poverty and Social Exclusion. 2nd Report. – Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. – 171 p. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BP-02-008/EN/KS-BP-02-008-EN.PDF

412. Feige Edgard L. (1990). Defining and Estimating Underground and Informal Economies: The New Institutional Economic Approach. World Development, 18, №7, 990 p.
413. Handbook of Monetary Economics, Volume I, Edited by B.M. Friedman and F.H. Hahn. Elsevier Science Publishers B.V., 1990.
414. Interactive Infographic of the World's Best Countries [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.thedailybeast.com/newsweek/2010/08/15/interactive-infographic-of-the-worlds-best-countries.html>
415. Kozmenko S. The development of inter-budgetary relations on basis of assessment of regions financial potential [Текст] / S. Kozmenko, V. Boronos, O. Plastun // Економіст. – 2012. – № 5 (307). – С. 16–20
416. Mankiw, N. Gregory. Macroeconomics. 5th ed. New York: Worth, 2003.
417. Michael Woodford. Interest and Prices: Foundations of a Theory of Monetary Policy. Princeton University Press. 2003. 800 p.
418. Ministry of Finance of the Czech Republic. Fiscal outlook of the Czech Republic // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mfcr.cz/cps/rde/xchg/mfcr/xsl/en_fiscal_outlook.html
419. Ministry of Finance of the Republic of Croatia. Amendments to the 2009 Republic of Croatia State Budget // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mfin.hr/adminmax/docs/2009_State_Budget_-_Amendments.pdf
420. Ministry of Finance of the Republic of Croatia. Annual report of the Ministry of Finance 2009 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Annual%20Report%20of%20the%20Ministry%20of%20Finance%202009.pdf>
421. Ministry of Finance of the Republic of Croatia. Economic and Fiscal Policy Guidelines 2012.-2014 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Economic%20and%20Fiscal%20Policy%20Guidelines%202012%20-%202014.pdf>

422. Ministry of Finance of the Republic of Croatia. Strategy of Government Programs and State Budget for the period from 2010 to 2012 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mfin.hr/adminmax/docs/Strategy%20of%20Government%20Programs_and_State%20Budget_for_the_period_from_2010_to_2012.pdf
423. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Annual report 2010 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files_/dlug_publiczny/obligacje_hurtowe/raporty_roczne/raport_roczny_2010.pdf
424. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Public Debt // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files_/dlug_publiczny/zadluzenie/szeregi/public_debt.xls
425. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Strategic Guidelines for National Euro Changeover Plan, October 2010 [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files_/euro_in_poland/strategic_guidelines_for_the_national_euro_changeover_plan_2010.pdf
426. Ministry of Finance of the Republic of Poland. Tax system // [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.mf.gov.pl/index.php?const=1&dzial=1562&wysw=4&sub=sub2>
427. Ministry of Finance of the Republic of Poland. The Public Finance Sector Debt Management Strategy in the years 2011-2014 // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mf.gov.pl/_files_/dlug_publiczny/strategie_zarzadzania_dlugiem/debt_management_strategy_2011-2014.pdf
428. Ministry of Finance of the Republic of Slovenia. Bulletin of government finance // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.mf.gov.si/en/areas_of_work/public_finances/bulletin_of_government_finance/

429. Ministry of Finance of the Republic of Slovenia. Central government debt // [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.mf.gov.si/en/areas_of_work/public_finances/central_government_debt
430. Ministry of Finance of the Republic of Slovenia. Stability and Convergence Programmes // [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.mf.gov.si/en/areas_of_work/public_finances/stability_and_convergence_programmes/
431. National Bank of Poland. Monetary policy instruments // [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.nbp.pl/homen.aspx?f=/en/onbp/informacje/polityka_pieniezna.html
432. Newsweek: рейтинг лучших стран мира 2010 года [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/state/2010/08/17/2632>
433. Schneider Friedrich Shadow Economies and Corruption All Over the World: Revised Estimates for 120 Countries [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.economics-ejournal.org/economics/journalarticles/2007-9/version-2/count>
434. Schneider Friedrich Shadow Economies and Corruption All Over the World: What Do We Really Know? [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.economics-ejournal.org/economics/discussionpapers/2007-9?searchterm=shadow%20economy>
435. SEC уличила рейтинговые агентства в нарушениях [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.finomenov.ru/finance/27262-sec-ulichila-reytingovye-agentstva-v-narusheniyah.html>
436. Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin (2003). Economics: Principles in action. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall. pp. 587.
437. The Global Competitiveness Report 2011 – 2012 [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-2011-2012/>

438. The Social Situation in the European Union 2008: New Insights into Social Inclusion. European Communities, 2009. [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KE-AG-09-001/EN/KE-AG-09-001-EN.PDF
439. The World Bank. Databank. GDP per capita (current US\$) [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?order=wbapi_data_value_2010+wbapi_data_value+wbapi_data_value-last&sort=desc
440. Thomas J. (1999): Quantifying the black economy: “measurement without theory” yet again? The Economic journal, 109. – 387 p..
441. World Competitiveness Yearbook (IMD) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/World-Competitiveness-Yearbook-Results/#/>

State Higher Educational Institution
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”
Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

ДОДАТКИ

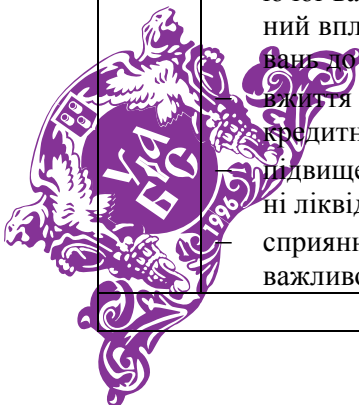
Додаток А

Таблиця А.1 – Основні завдання грошово-кредитної політики Національного банку України за 2002-2010 рр.

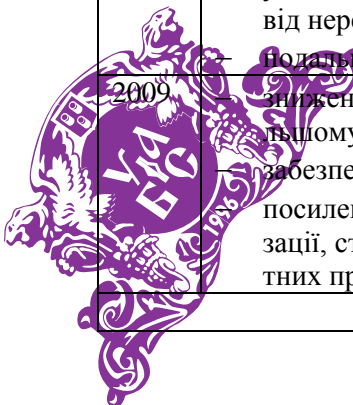
Рік	Основні завдання
1	2
2002	– таргетування інфляції – підтримка стабільності реального ефективного обмінного курсу, незначна девальвація гривні – підвищення рівня монетизації економіки – стимулювання процесу збільшення обсягів депозитних вкладів фізичних та юридичних осіб – лібералізація вимог обов'язкового резервування – зменшення рівня доларизації економіки – стабільність ресурсної бази банків (особливо довгострокової) – процентна політика спрямована на зниження ціни кредитних ресурсів – оптимізація структури міжнародних резервів і доведення їх до рівня міжнародних стандартів – удосконалення механізми короткострокового та середньострокового рефінансування комерційних банків – здійснення заходів як з розширення пропозиції грошей, так і з мобілізації надлишкової ліквідності з ринку
2003	– утримання рівня інфляції в межах 6 - 7% протягом року – забезпечення стабільності реального ефективного обмінного курсу за умов помірної девальвації номінального обмінного курсу (до рівня 5,48 грн за дол. США в середньому за рік) – нарощування обсягів золотовалютних резервів – поліпшення структури грошової маси та зростання рівня монетизації економіки – створення умов для зниження ціни кредитних ресурсів – вжиття заходів стимулювання розвитку фондового ринку – підвищення довіри до банківської системи – стимулювання інвестиційної спрямованості діяльності банків, зокрема збільшення обсягів довгострокового кредитування через сприяння залученню депозитних вкладів юридичних і фізичних осіб на довгостроковій основі – підвищення дієвості системи гарантування вкладів фізичних осіб у банківській системі – оптимізацію вимог до статутного капіталу з метою концентрації банківського капіталу – розширення сфери застосування безготівкової форми розрахунків – подальший розвиток процесу впровадження національної системи масових електронних платежів – підвищення прозорості банківських процедур та технологій
2004	– підвищення стійкості грошово-кредитної системи до можливих дестабілізуючих факторів – утримання інфляції на рівні 5,8-6,3 % – зростання протягом року монетарної бази на 26-32%, грошової маси – на 32-39% – зміцнення довіри до банківської системи через посилення її надійності та прозорості, підвищення ефективності банківського нагляду та регулювання, подальшу капіталізацію банків, посилення контролю за сумнівними операціями банків у контексті боротьби з відмиванням брудних грошей, удосконалення системи гарантування вкладів фізичних осіб – розширення сфери застосування безготівкових розрахунків через подальший розвиток Національної системи масових електронних платежів, посилення контролю за рухом значних сум готівки через банківську систему; сприяння банкам у розширенні напрямів та спектра активності операцій шляхом розвитку іпотечного, консорціумного кредитування, а також розширення спектра кредитних продуктів для фізичних осіб, ринку банківських металів – лібералізація системи валютного регулювання – подальше зниження рівня процентних ставок банків з метою підвищення їх доступності

1	2
	для більшої кількості суб'єктів господарювання – стимулювання інвестиційного спрямування діяльності банків – подальший розвиток ринку державних цінних паперів
2005	– утримання інфляції на рівні 6-7% – зростання монетарної бази протягом року на 20-26 %, грошової маси – на 28-33% – посилення трансмісійної спроможності банківської системи, її надійності, підвищення якості банківського менеджменту та зниження рівня витрат, створення умов для зниження процентних ставок, зміцнення довіри до банків, забезпечення прозорості їх функціонування, підвищення ефективності банківського нагляду та регулювання, збільшення капіталізації банків, сприяння процесам централізації та концентрації банківського капіталу, боротьби з відмиванням брудних грошей, реального гарантування вкладів фізичних осіб – подальший розвиток Національної системи масових електронних платежів, розширення сфери безготівкових розрахунків – подальше зниження рівня процентних ставок банків шляхом впровадження управлінських, нормативних та організаційних заходів щодо зниження ризиковості та рівня витрат, пов'язаних з банківською діяльністю – розвиток ринку цінних паперів – недопущення значних коливань номінального обмінного курсу до основної курсоутворюючої валюти – долара США з одночасним забезпеченням більшої його гнучкості, сприяння стабільності реального ефективного обмінного курсу, подальше нарощування золотовалютних резервів, позитивний вплив на зниження інфляційних очікувань і підтримання фінансової стабільності – стратегічна орієнтація на динаміку реального ефективного обмінного курсу
2006	– утримання інфляції в діапазоні 8,5 - 9,5 % – кероване зростання грошової пропозиції відповідно до зростанням реального ВВП та підвищення рівня монетизації економіки – перехід до таргетування інфляції – забезпечення відповідності рівня відсоткових ставок загальній макроекономічній ситуації, сприяючи зниженню ризиковості кредитної діяльності банків та рівня їх витрат – поліпшення структури ресурсної бази банків, розширення обсягів кредитування та спрямування надлишкової пропозиції коштів зі сложивчого ринку в інші сегменти економіки – зростання золотовалютних резервів – зростання монетарної бази на 22-27 %, грошової маси – на 27-32 % – вжиття заходів щодо запобігання дестабілізуючому впливу на національну фінансову систему спекулятивних операцій нерезидентів з державними цінними паперами – забезпечення стабілізації в динаміці обмінного курсу гривні до долара США із певним розширенням гнучкості та меж щоденних коливань за рахунок дещо меншого впливу Національного банку на його формування – постудова лібералізація правил роботи на валютному ринку з подальшим приведенням чинного законодавства у відповідність до стандартів країн ЄС та міжнародних організацій
2007	– сприяння монетарними заходами утриманню інфляції на рівні близько 7,5 % – забезпечення прогнозованої динаміки обмінного курсу гривні до основної курсоутворюючої валюти – долара США. Враховуючи, що динаміка обмінного курсу справляє значний вплив на інфляцію, значна увага приділятиметься недопущенню його суттєвих коливань до основної курсоутворюючої валюти – долара США – вжиття заходів щодо посилення ролі процентної політики в регулюванні грошово-кредитного ринку – підвищення ефективності активно-пасивних операцій Національного банку у регулюванні ліквідності банків – сприяння розвитку фондового ринку та сегмента небанківських фінансових установ як важливої частки трансмісійного механізму

1	2
	- збільшення довіри до національної грошової одиниці та банківської системи, розширення безготівкових розрахунків, створення стимулів для більш активного залучення банками коштів населення на вкладні рахунки в банках з метою стабілізації обсягів зростання готівки поза касами банків, покращення керованості грошово-кредитного ринку та зниження інфляційного тиску
	- сприяння відновленню інвестиційної спрямованості економічного розвитку за рахунок стимулювання збільшення обсягів довгострокового банківського кредитування та залучення вкладів юридичних і фізичних осіб на довгостроковій основі - збільшення обсягів банківського капіталу та поліпшення його якості, а також сприяння процесам консолідації в банківському секторі, підвищення рівня корпоративного управління, впровадження прогресивних систем ризик-менеджменту в банках - підвищення дієвості банківського нагляду та регулювання шляхом здійснення (поряд з традиційними методами) нагляду на основі оцінки ризиків, процедур нагляду на консолідованій основі, удосконалення та широкомасштабного застосування системи раннього реагування для виявлення негативних тенденцій у діяльності банків і попередження їх розвитку - удосконалення комунікативної політики Національного банку України шляхом поліпшення інформаційно-роз'яснювальної роботи стосовно цілей і завдань грошово-кредитної політики, а також всебічного та оперативного інформування учасників ринку про поточну ситуацію на грошово-кредитному ринку й стан розвитку банківської системи
2008	- сприяння утриманню інфляції на рівні 5,9 відсотка та прогнозованої динаміки обмінного курсу - зростання золотовалютних резервів та підтримання їх на рівні, достатньому для забезпечення рівноваги на валютному ринку та згладжування кон'юнктурних коливань - укріплення довіри до національної валюти, зниження рівня доларизації економіки та її регулювання заходами грошово-кредитної політики, сприяння поступовому вирівнюванню умов кредитування у національній та іноземній валютах - підвищення ефективності процентної політики Національного банку України, створення нормативних та ринкових умов для девого регулювання відсоткових ставок - сприяння забезпеченню умов розвитку фондового ринку з урахуванням посилення потреб реального сектору та банківської системи в надійних фондових інструментах - підтримка конкурентоспроможності національної банківської системи, подальшої концентрації національного банківського капіталу, розвитку системи гарантування вкладів фізичних осіб та бази кредитних історій - контроль присутності іноземного капіталу в банківській системі України, оптимізація взаємодії національного банківського сектору з іноземними інвесторами, недопущення монополістичних тенденцій та зниження якості банківського капіталу - забезпечення економічних умов для підвищення частки довгострокового кредитування інвестиційної спрямованості у активах банків через адекватне управління ризиками та підвищення рівня корпоративного управління - подальший розвиток системи інформування суб'єктів господарювання і населення про стан грошово-кредитного ринку та заходи Національного банку щодо його регулювання - удосконалення системи регулювання потоків ресурсів, що отримують українські банки від нерезидентів - подальший розвиток безготівкових розрахунків
2009	- зниження темпів інфляції та створення фундаментальних засад для її стабілізації в подальшому на низькому рівні - забезпечення стабільної роботи та підвищення фінансової стійкості банківської системи - посилення моніторингу за фінансовим станом банків, опрацювання питань їх рекапіталізації, стимулювання їх до поліпшення якості управління ризиками, удосконалення кредитних процедур

1	2
	– заходи щодо сприяння процесам консолідації в банківському секторі – створення економічних умов для підвищення в активах банків частки довгострокового кредитування інвестиційної спрямованості та стимулювання укладання угод насамперед у національній валюті – підтримка ліквідності банків через механізми рефінансування, активна участь у визначенні шляхів удосконалення системи гарантування вкладів в Україні, розширенні функцій Фонду гарантування вкладів фізичних осіб
2009	– розвиток безготівкових розрахунків, поширення використання спеціальних платіжних засобів, впровадження нових технологій і розширення спектра операцій, координація зусиль банків щодо створення уніфікованої інфраструктури та розширення сфери використання багатофункціональних банківських смарт-карток і реалізації супутніх проєктів у соціальній сфері – посилення ролі фондового каналу в регулюванні загального обсягу грошової пропозиції на ринку – створення стимулів для повернення вкладів у банківську систему та обмеження девальваційного тиску на валютному ринку – режим керованого плавання обмінного курсу із посиленням гнучкості обмінного курсу гривні – посилення ефективності контролю за добросовісністю здійснення валютних операцій, попередження операцій, які здатні порушити рівновагу на валютному ринку, розвитку наглядового потенціалу центрального банку у сфері здійснення валютного контролю – розвиток ринку валютних деривативів у контексті поступового запровадження інструментів хеджування валютних ризиків, адекватних стану валютного ринку країни
2010	– забезпечення стійкості фінансової системи, що розглядатиметься як пріоритет грошово-кредитної політики – вжиття заходів з фінансового оздоровлення банків та стабілізації їх роботи – моніторинг здійснення банками додаткової капіталізації, стимулювання банків до поліпшення якості управління ризиками, удосконалення кредитних процедур, забезпечення зважених підходів до питання про застосування до банків заходів впливу, приділення уваги контролю за недопущенням провокування кредитних та економічних циклів із надмірною кредитною експансією та подальшим різким знеціненням активів – сприяння процесам консолідації в банківському секторі
	– моніторинг параметрів зовнішнього, у тому числі корпоративного, контролю щодо припливу і відпливу капіталу та недопущення посилення ризиків короткострокового спекулятивного капіталу – відновлення довіри населення до банківської системи як через активну участь в удосконаленні системи гарантування вкладів в Україні, так і через співпрацю з Урядом у питаннях забезпечення стабільної діяльності рекапіталізованих банків – розвиток безготівкових розрахунків, поширення використання спеціальних платіжних засобів, впровадження нових технологій і розширення спектра операцій, координація зусиль банків щодо створення уніфікованої інфраструктури та розширення сфери використання багатофункціональних банківських смарт-карток і реалізації супутніх проєктів у соціальній сфері – вплив на монетарні та фінансові процеси за рахунок проведення відповідної процентної політики, пріоритетним завданням якої буде створення стимулів для повернення вкладів у банківську систему та обмеження девальваційного тиску на валютному ринку – підтримання режиму гнучкого обмінного курсу, який відобразить співвідношення попиту та пропозиції на валютному ринку України. Водночас згладжуватимуться різкі курсові коливання гривні через проведення планомірних валютних інтервенцій, ураховуючи ліміти використання міжнародних резервів та підтримання їх на безпечному рівні – створення та постійне поліпшення механізмів хеджування валютних ризиків

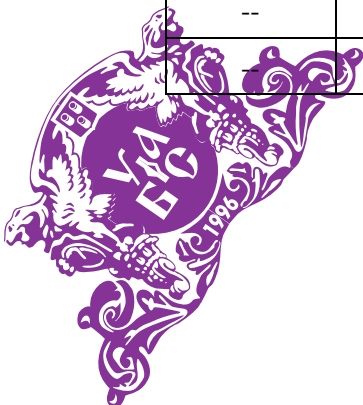
* За даними Національного банку України

Додаток Б

Порівняльна шкала кредитних рейтингів найбільш авторитетних світових
рейтингових агентств

Назва Агентства, шкала			Опис градацій шкали
Moody's	Standard and Poor's	Fitch IBCA	
Aaa	AAA	AAA	Максимальний ступінь безпеки
Aa1	AA+	AA+	Високий ступінь надійності
Aa2	AA	AA	
Aa3	AA-	AA-	
A1	A+	A+	Ступінь надійності вище середнього
A2	A	A	
A3	A-	A-	
Baa1	BBB+	BBB+	Ступінь надійності нижче середнього
Baa2	BBB	BBB	
Baa3	BBB-	BBB-	
Ba1	BB+	BB+	Неінвестиційний, спекулятивний ступінь
Ba2	BB	BB	
Ba3	BB-	BB-	
B1	B+	B+	Високоспекулятивний ступінь
B2	B	B	
B3	B-	B-	
Caа	CCC+	CCC	Суттєвий ризик, емітент в тяжкому стані
--	CCC	--	
--	CCC	--	
Ca	--	--	Надспекулятивний ступінь, можлива відмова від платежів
C	--	--	
--	--	DDD	Відмова від платежів
--	--	DD	
--	D	D	
--	--	--	

Додаток В

Національна рейтингова шкала

I. Довгострокові кредитні рейтинги (більше ніж один рік)

<i>1. Інвестиційні рівні</i>	
uaAAA	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується найвищою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами
uaAA	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується дуже високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами
uaA	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Рівень кредитоспроможності чутливий до впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaBBB	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Рівень кредитоспроможності залежить від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
<i>2. Спекулятивні рівні</i>	
uaBB	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується кредитоспроможністю нижчою ніж достатня порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Висока залежність рівня кредитоспроможності від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaB	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Дуже висока залежність рівня кредитоспроможності від впливу несприятливих комерційних, фінансових та економічних умов
uaCCC	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується дуже низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Потенційна вірогідність дефолту
uaCC	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується високою вірогідністю дефолту
uaC	Позичальник очікує дефолт за борговими зобов'язаннями
uaD	Дефолт. Виплата відсотків і основної суми за борговими зобов'язаннями позичальника припинена без досягнення згоди з кредиторами щодо реструктуризації заборгованості до настання строку платежу

II. Короткострокові кредитні рейтинги (до одного року)

<i>1. Інвестиційні рівні</i>	
uaK1	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується найвищою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника дає змогу запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK2	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується високою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника достатньо високий для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK3	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується достатньою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника задовільний для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
<i>2. Спекулятивні рівні</i>	
uaK4	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника недостатній для того, щоб запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaK5	Позичальник або окремий борговий інструмент характеризується дуже низькою кредитоспроможністю порівняно з іншими українськими позичальниками або борговими інструментами. Фінансовий стан такого позичальника не дає змоги запобігти передбачуваним ризикам у короткостроковому періоді
uaKD	Позичальник оголосив дефолт за борговими зобов'язаннями

Таблиця Д.1 – Історія запозичень муніципалітетів (за даними Міністерства фінансів України) [437]

Позичальники (міська рада)	Вид запозичень	Дата надання висновку Мінфіном	Сума запозичень, щодо якої було надано висновок
1	2	3	4
Київська	випуск облігацій зовнішньої позики	25.06.2003	450 млн дол. США
Київська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	25.06.2003	100 000.0
Южненська	кредит	07.07.2003	2 400.0 тис грн
Київська	випуск облігацій зовнішньої позики	07.04.2004	200.0 млн дол. США
Запорізька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	19.04.2004	25.0 млн грн
Донецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	13.07.2004	20.0 млн грн
Антрацитівська	кредит	18.08.2004	1.3 млн грн
Одеська	кредит	14.12.2004	48.0 млн грн
Донецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	10.05.2005	45.0 млн грн
Новокаховська	кредит	25.02.2005	2.0 млн грн
Київська	випуск облігацій зовнішньої позики	16.03.2005	250.0 млн дол. США
Харківська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	22.04.2005	100 млн грн
Запорізька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	11.05.2005	75 млн грн
Одеська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	21.10.2005	150 млн грн
Черкаська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	14.12.2005	5 млн грн
Івано-Франківська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	26.12.2005	5.5 млн грн
Донецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.07.2006	50 млн грн
Вінницька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.05.2006	20 млн грн
Комсомольська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	06.07.2006	8 млн грн
Миколаївська	кредит	04.10.2006	млн грн
Одеська	кредит в іноземній фінансовій установі	06.04.2007	335 млн грн в іноземній валюті першої категорії
Бердянська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	11.05.2007	10 млн грн
Луцька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	11.05.2007	10 млн грн
Вінницька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	17.05.2007	15 млн грн
Львівська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	31.05.2007	92 млн грн. I серія (А) – 50 млн грн – під ставку 12.0% на 5 років; II серія (В) - 42 млн грн. - під ставку 12.0% на 5 років.

1	2	3	4
Луганська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	26.07.2007	29 300 000 грн
Київська	кредит в іноземних фінансових установах	20.11.2007	500 млн доларів США або еквівалентної суми в євро
Харківська	кредит	15.01.2007	100 000 000 доларів США
Севєродонецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	28.12.2007	20 млн грн
Бориспільська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	1303.2008	9 млн грн
Іллічівська	кредит	15.04.2008	5500000 грн
Львівська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	15.04.2008	200 млн грн
Вінницька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	17.04.2008	10 млн грн
Луцька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	07.05.2008	30 млн грн
Луганська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	20.05.2008	50 млн грн
Миколаївська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	05.06.2008	50 млн грн
Запорізька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	05.06.2008	60 млн грн
Харківська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики Реєстрацію випуску скасовано в ДКЦНРО	09.06.2008	505 млн грн
Донецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	01.07.2008	80 млн грн
Краматорська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	10.07.2008	15 млн грн
Черкаська	надання гарантій по кредиту	21.07.2008	11 200 000 євро
Київська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	10.09.2008	1 000 000 тис.грн
Одеська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	08.10.2008	300 000 000 грн
Енергодарська	надання гарантій по кредиту	16.10.2008	8 000 000 євро.
Броварська	кредит	15.12.2008	10 000 000 грн
Львівська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	09.04.2009	300 000 000 грн
Вінницька	реструктуризація	08.05.2009	4 000 000 грн
Броварська	кредит	05.06.2009	12000 000 грн
Луцька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	15.06.2009	50 000 000 грн
Кам'янець-Подільська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	15.06.2009	10 000 000 грн
Вінницька міська рада	кредит	17.06.2009	10 000 000 грн
Івано-Франківська	надання гарантій по кредиту	15.07.2009	11 700 000 євро
Львівська	надання гарантій по кредиту	15.07.2009	12 000000 євро 26 000 000 євро
Сумська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	03.08.2009	50 000 000 грн
Дніпропетровська	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	13.08.2009	50 000 000 грн
Донецька	випуск облігацій внутрішньої місцевої позики	13.08.2009	60 000 000 грн
Ковельська	кредит	29.09.2009	1 300 000 грн
Смілянська	кредит	28.08.2009	1 500 000 грн
Енергодарська	надання гарантій по кредиту	23.10.2009	3 000 000 євро
Вінницька	реструктуризація	04.12.2009	4 000 000 грн

Додаток Е
Таблиця Е.1 – Перелік рейтингів РА «Кредит-рейтинг», що були надані в муніципальному секторі [382]

Контрагенти	Тип рейтинга	Рейтинг	Прогноз	Дата присвоєння	Дата об'влення
1	2	3	4	5	6
Бориспільська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaA	Стабільний	04.12.07	02.12.11
Бориспільська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии А на сумму 9 000 000 грн	uaA	Стабільний	04.12.07	02.12.11
Броварська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaBBB+	Стабільний	21.03.06	03.11.11
Вінницька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии F на сумму 10 000 000 грн	uaBBB-	Стабільний	27.03.08	03.11.11
Вінницька міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaBBB-	Стабільний	12.04.07	03.11.11
Донецька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии D на сумму 75 000 000 грн	uaAA	Позитивний	17.04.08	22.11.11
Донецька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии G на сумму 60 000 000 грн	uaAA	Позитивний	07.06.10	22.11.11
Донецька міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaAA	Позитивний	06.05.04	22.11.11
Донецька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии E на сумму 60 000 000 грн	uaAA	Позитивний	04.06.09	22.11.11
Енергодарська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии А на сумму 10 000 000 грн	uaA+	Стабільний	01.09.08	12.10.11
Енергодарська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaA+	Стабільний	01.09.08	12.10.11
Івано-Франківська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaBBB+	Стабільний	07.05.09	29.11.11
Іллічівська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaA	Стабільний	11.10.07	03.12.10
Краматорська міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaBBB	Стабільний	14.12.07	02.12.11
Краматорська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии B, C, D на сумму 15 000 000 грн	uaBBB	Стабільний	17.09.10	02.12.11
Луцька міська рада	РЗ Рейтинг заємщика	uaBB	Стабільний	15.03.07	09.12.11
Луцька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии 1B-1D на сумму 30 000 000 грн	uaBB	Стабільний	06.03.08	09.12.11
Луцька міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии E на сумму 10 000 000 грн	uaBB	Стабільний	13.03.09	09.12.11
Львівська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии А на сумму 50 000 000 грн	uaA	Стабільний	21.07.10	16.12.11

1	2	3	4	5	6
Львівська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии С на сумму 200 000 000 грн	uaA	Стабільний	21.07.10	16.12.11
Львівська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaA	Стабільний	21.07.10	16.12.11
Львівська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии В на сумму 42 000 000 грн	uaA	Стабільний	21.07.10	16.12.11
Миколаївська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaBBB	Стабільний	11.09.06	12.10.10
Миколаївська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии А, В на сумму 50 000 000 грн	uaBBB	Стабільний	27.09.07	12.10.10
Сімферопольська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaA	Стабільний	14.09.07	14.12.10
Сімферопольська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии А на сумму 20 млн грн	uaA	Стабільний	14.09.07	14.12.10
1	2	3	4	5	6
Сумська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии 1-А на сумму 50 000 000 грн	uaA-	Стабільний	16.10.08	24.11.11
Сумська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaA-	Стабільний	16.10.08	24.11.11
Харківська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии D на сумму 99 500 000 грн	uaA	Позитивний	23.04.10	16.09.11
Харківська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaA	Позитивний	03.12.04	16.09.11
Черкаська міська рада	РДИ Рейтинг долгового інструмента: Облигации процентные серии В на сумму 70 000 000 грн	uaBBB	Стабільний	12.10.07	06.12.11
Черкаська міська рада	РЗ Рейтинг заемщика	uaBBB	Стабільний	21.06.07	06.12.11

Державний вищий навчальний заклад
 «УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
 НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

State Higher Educational Institution
 «UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
 OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE»

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 - Фінансовий потенціал домогосподарств в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	7,51	9,81	14,10	19,86	21,12	23,80	11	16,41	21,23	30,11	42,22	45,65	51,42	19
Вінницька	7,42	9,51	13,15	18,10	19,15	22,55	14	17,65	22,41	30,50	41,71	45,83	53,61	13
Волинська	6,91	9,08	12,59	18,01	18,59	21,68	22	16,79	21,95	30,11	42,56	45,00	51,85	16
Дніпропетровська	10,04	13,43	19,23	27,20	27,48	31,63	2	22,18	29,26	41,59	58,50	60,31	68,83	3
Донецька	9,32	12,28	16,88	24,18	25,23	29,52	4	20,50	26,32	36,22	51,31	57,30	66,46	4
Житомирська	7,43	9,53	13,28	18,46	18,97	22,51	15	17,51	22,32	30,66	42,42	44,22	51,65	18
Закарпатська	6,63	8,80	12,33	17,48	18,05	20,13	24	15,02	20,17	28,02	39,34	42,77	47,13	25
Запорізька	9,35	12,23	16,84	23,85	24,83	28,35	6	20,74	26,76	36,57	51,41	54,87	62,21	6
Івано-Франківська	6,95	9,06	12,62	18,17	18,43	22,14	19	18,53	24,08	32,64	46,35	48,36	57,64	8
Київська	15,18	22,27	33,91	52,23	51,54	57,54	1	31,49	45,79	68,88	105,52	108,43	120,85	1
Кіровоградська	16,21	9,24	12,58	17,53	18,08	21,72	20	18,41	21,50	28,65	39,70	42,91	51,27	20
Луганська	7,66	10,00	13,66	19,24	20,44	24,07	10	17,73	22,84	30,50	42,41	46,45	54,79	11
Львівська	8,12	10,24	14,32	20,61	21,17	24,64	9	19,73	24,65	34,13	48,28	49,81	57,28	9
Миколаївська	8,14	10,54	14,87	21,26	21,85	25,45	7	18,54	23,69	32,94	46,64	48,83	56,40	10
Одеська	8,59	12,24	18,14	26,34	26,92	30,28	3	20,19	28,29	41,00	59,10	61,91	69,30	2
Полтавська	8,60	11,01	15,05	20,90	21,47	25,43	8	19,58	24,72	33,36	46,09	50,15	59,14	7
Рівненська	7,15	9,25	12,59	17,82	18,32	21,69	21	17,97	22,99	30,79	42,95	45,69	53,01	14
Сумська	7,60	9,87	13,66	19,03	19,40	22,94	12	17,31	22,32	30,48	41,88	45,94	54,12	12
Тернопільська	6,57	8,65	11,90	16,65	16,96	19,98	25	17,30	23,37	31,06	43,06	43,92	50,43	22
Харківська	8,73	11,43	16,30	24,10	24,48	28,73	5	19,18	24,77	34,94	51,31	53,81	62,77	5
Херсонська	7,24	9,40	13,05	18,72	19,22	22,36	17	16,49	20,98	28,82	40,86	43,39	50,01	23
Хмельницька	7,51	9,64	13,36	18,98	19,51	22,89	13	17,78	22,63	30,88	43,12	45,20	52,60	15
Черкаська	7,31	9,57	13,25	18,56	18,98	22,26	18	17,15	22,10	30,06	41,87	44,08	51,04	21
Чернівецька	6,86	8,99	12,58	17,76	17,29	20,58	23	17,29	22,48	30,32	42,17	41,53	48,67	24
Чернігівська	7,60	9,59	13,11	18,04	18,86	22,40	16	17,43	22,30	29,96	40,87	44,07	51,79	17

Додаток К

Таблиця К.1 - Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	8,02	9,26	12,19	15,50	15,78	18,22	16	17,52	20,03	26,01	32,96	34,12	39,36	20
Вінницька	8,53	10,26	12,33	16,04	16,29	18,60	14	20,29	24,17	28,62	36,96	39,00	44,23	13
Волинська	9,93	11,30	16,63	19,29	16,05	17,74	18	24,14	27,34	39,77	45,59	38,85	42,42	16
Дніпропетровська	26,60	34,57	44,26	62,32	56,35	79,71	2	58,75	75,32	95,75	134,04	123,70	173,46	2
Донецька	25,65	28,90	38,56	52,21	43,40	57,71	3	56,39	62,65	82,73	110,79	98,58	129,94	3
Житомирська	7,29	8,36	10,11	13,37	13,18	15,02	22	17,18	19,58	23,34	30,72	30,73	34,46	22
Закарпатська	5,54	7,24	9,21	11,33	9,67	10,52	24	12,56	16,60	20,91	25,50	22,92	24,62	24
Запорізька	23,30	27,67	36,30	46,31	38,11	46,41	5	51,71	60,54	78,85	99,81	84,21	101,83	5
Івано-Франківська	8,81	12,82	14,21	16,49	14,75	15,50	20	23,50	34,09	36,74	42,08	38,71	40,36	19
Київська	35,16	46,64	69,58	106,25	109,68	125,47	1	72,93	95,91	141,32	214,65	230,72	263,55	1
Кіровоградська	8,34	9,75	11,03	15,07	15,29	18,40	15	19,75	22,67	25,13	34,13	36,30	43,44	14
Луганська	17,06	20,55	26,83	35,93	29,54	36,34	6	39,49	46,94	59,90	79,19	67,13	82,74	6
Львівська	9,36	11,57	14,44	19,11	17,79	19,62	11	22,75	27,87	34,43	44,77	41,86	45,61	12
Миколаївська	12,47	14,24	16,48	23,03	24,97	27,27	10	28,41	32,01	36,51	50,54	55,78	60,44	10
Одеська	13,72	15,58	19,65	30,25	28,98	32,88	7	32,23	36,01	44,41	67,88	66,64	75,26	7
Полтавська	20,43	26,35	32,44	37,47	35,23	47,97	4	46,55	59,14	71,88	82,61	82,28	111,57	4
Рівненська	8,47	10,28	12,58	15,77	14,21	17,68	19	21,30	25,55	30,78	38,00	35,44	43,21	15
Сумська	10,11	11,90	13,85	18,28	17,14	19,46	12	23,03	26,91	30,89	40,24	40,57	45,90	11
Тернопільська	5,73	6,97	8,48	10,93	11,07	11,27	23	15,09	18,82	22,12	28,27	28,66	28,45	23
Харківська	13,46	16,03	20,55	26,98	26,44	29,95	8	29,56	34,73	44,07	57,46	58,12	65,44	9
Херсонська	8,17	9,23	11,47	15,37	16,59	18,80	13	18,59	20,61	25,33	33,55	37,44	42,06	17
Хмельницька	7,29	8,78	11,71	14,65	13,77	15,22	21	17,27	20,62	27,07	33,28	31,90	34,96	21
Черкаська	10,57	12,75	16,68	24,83	23,66	29,59	9	24,79	29,44	37,84	56,01	54,93	67,84	8
Чернівецька	4,94	5,93	7,72	9,82	9,30	9,50	25	12,44	14,83	18,62	23,30	22,34	22,47	25
Чернігівська	9,68	11,25	13,41	16,75	16,80	17,97	17	22,20	26,17	30,66	37,94	39,25	41,52	18

Додаток Л

Таблиця Л.1 - Фінансовий потенціал банків в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	2,98	5,06	9,42	15,35	14,16	16,09	8	6,51	10,94	20,11	32,63	30,60	34,76	10
Вінницька	1,86	3,27	6,20	10,07	8,43	8,06	25	4,43	7,71	14,38	23,20	20,17	19,16	25
Волинська	2,11	3,52	6,58	10,43	9,30	10,51	20	5,12	8,52	15,75	24,64	22,51	25,12	19
Дніпропетровська	5,02	7,86	12,38	18,14	16,62	18,37	4	11,08	17,13	26,78	39,03	36,49	39,98	6
Донецька	4,04	6,11	9,93	15,51	15,60	19,32	2	8,87	13,25	21,30	32,91	35,44	43,50	2
Житомирська	1,97	3,25	6,65	11,46	10,05	9,63	23	4,64	7,61	15,35	26,33	23,42	22,09	24
Закарпатська	1,84	3,70	7,09	12,09	11,05	9,61	24	4,18	8,49	16,11	27,21	26,18	22,49	23
Запорізька	3,15	5,01	9,35	13,84	12,01	11,96	15	6,99	10,96	20,31	29,83	26,55	26,24	17
Івано-Франківська	2,50	5,18	8,15	13,46	12,28	13,27	13	6,67	13,77	21,08	34,35	32,23	34,55	11
Київська	1,77	3,45	6,61	11,35	40,38	47,88	1	3,67	7,10	13,42	22,93	84,95	100,57	1
Кіровоградська	2,28	4,15	8,09	13,48	11,91	11,92	16	5,41	9,65	18,42	30,53	28,27	28,14	15
Луганська	2,25	3,73	6,96	12,01	12,01	14,27	11	5,21	8,53	15,55	26,48	27,30	32,47	12
Львівська	3,53	5,62	9,44	15,78	14,89	17,34	6	8,59	13,54	22,50	36,98	35,04	40,32	5
Миколаївська	3,17	5,77	10,65	18,55	16,92	16,54	7	7,21	12,97	23,59	40,70	37,79	36,65	8
Одеська	3,52	6,02	10,46	17,11	16,12	18,98	3	8,28	13,93	23,65	38,39	37,08	43,45	3
Полтавська	3,35	5,53	10,08	17,30	15,61	17,99	5	7,63	12,42	22,34	38,14	36,47	41,84	4
Рівненська	2,02	3,60	6,85	10,51	10,44	10,67	19	5,08	8,95	16,77	25,32	26,03	26,08	18
Сумська	2,51	4,38	8,77	15,23	14,18	15,04	10	5,72	9,90	19,55	33,53	33,57	35,47	9
Тернопільська	2,31	4,20	8,02	13,73	11,30	9,76	22	6,10	11,34	20,93	35,51	29,28	24,63	22
Харківська	3,01	5,02	8,26	11,97	10,90	12,97	13	6,61	10,87	17,70	25,50	23,96	28,33	14
Херсонська	2,82	5,11	9,19	15,46	10,71	11,75	17	6,43	11,40	20,30	33,75	24,18	26,28	16
Хмельницька	2,30	4,13	7,83	12,68	11,56	10,77	18	5,46	9,69	18,09	28,80	26,79	24,75	20
Черкаська	2,75	4,86	9,33	15,39	14,01	16,03	9	6,45	11,22	21,18	34,73	32,54	36,74	7
Чернівецька	1,98	3,63	7,11	13,21	11,63	10,42	21	4,99	9,06	17,14	31,35	27,95	24,65	21
Чернігівська	2,24	3,99	7,58	13,27	13,40	12,44	14	5,13	9,29	17,33	30,06	31,32	28,76	13

Додаток М

Таблиця М.1 - Інвестиційний потенціал територій в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	1,19	1,50	1,87	1,71	2,91	3,31	8	2,61	3,25	4,00	3,64	6,29	7,15	9
Вінницька	0,24	0,32	0,46	0,51	0,87	1,02	21	0,56	0,76	1,06	1,17	2,07	2,43	21
Волинська	0,56	1,32	1,91	1,37	2,50	2,63	11	1,35	3,20	4,57	3,23	6,05	6,30	11
Дніпропетровська	2,57	3,46	4,33	4,14	16,29	17,71	2	5,68	7,54	9,36	8,90	35,76	38,53	2
Донецька	0,67	0,99	1,49	1,76	2,83	3,66	7	1,48	2,15	3,21	3,73	6,44	8,25	7
Житомирська	0,34	0,47	0,67	0,72	1,43	1,52	17	0,81	1,09	1,54	1,64	3,34	3,50	17
Закарпатська	1,07	1,20	1,40	1,51	2,28	2,31	13	2,43	2,74	3,18	3,40	5,40	5,41	13
Запорізька	1,50	1,65	2,08	2,42	3,92	4,12	4	3,32	3,60	4,52	5,21	8,66	9,03	5
Івано-Франківська	0,50	0,67	1,40	1,83	3,58	3,12	9	1,34	1,77	3,63	4,67	9,40	8,12	8
Київська	5,27	7,65	12,16	17,38	35,98	41,31	1	10,93	15,74	24,71	35,11	75,69	86,77	1
Кіровоградська	0,24	0,25	0,27	0,32	0,63	0,51	24	0,57	0,58	0,60	0,73	1,49	1,21	24
Луганська	0,56	0,60	0,66	0,75	2,13	2,17	14	1,31	1,36	1,46	1,66	4,84	4,93	15
Львівська	0,85	1,01	1,52	1,83	3,66	3,96	5	2,05	2,43	3,62	4,30	8,61	9,22	4
Миколаївська	0,52	0,47	0,57	0,71	1,06	1,21	19	1,17	1,05	1,26	1,55	2,37	2,68	19
Одеська	1,27	1,51	1,86	2,13	3,39	3,73	6	2,99	3,49	4,20	4,79	7,80	8,55	6
Полтавська	0,91	1,03	1,21	1,78	2,32	2,81	10	2,07	2,30	2,67	3,93	5,43	6,54	10
Рівненська	0,34	0,49	1,02	1,24	2,08	2,10	15	0,86	1,22	2,50	3,00	5,19	5,13	14
Сумська	0,68	0,65	0,75	0,70	1,60	2,42	12	1,55	1,46	1,68	1,53	3,79	5,71	12
Тернопільська	0,18	0,20	0,23	0,28	0,47	0,47	25	0,47	0,55	0,61	0,73	1,23	1,20	25
Харківська	0,87	1,76	2,30	3,03	5,83	7,75	3	1,92	3,80	4,92	6,46	12,82	16,94	3
Херсонська	0,41	0,49	0,71	0,83	1,40	1,47	18	0,94	1,10	1,56	1,82	3,16	3,29	18
Хмельницька	0,29	0,34	0,48	0,54	1,28	1,09	20	0,68	0,80	1,11	1,22	2,96	2,51	20
Черкаська	0,37	0,44	0,67	0,67	1,33	1,76	16	0,88	1,01	1,51	1,52	3,09	4,03	16
Чернівецька	0,16	0,20	0,29	0,35	0,53	0,55	23	0,40	0,51	0,69	0,83	1,28	1,29	23
Чернігівська	0,42	0,35	0,38	0,44	0,62	0,68	22	0,97	0,82	0,87	0,99	1,44	1,57	22

Додаток Н

Таблиця Н.1 - Експортний потенціал територій в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	0,94	0,92	1,07	1,18	1,85	2,04	7	2,06	1,99	2,28	2,50	4,00	4,41	7
Вінницька	0,14	0,12	0,41	0,13	0,90	0,90	12	0,33	0,28	0,96	0,30	2,16	2,14	12
Волинська	-0,80	-1,40	-3,09	-4,37	-0,85	-1,03	20	-1,95	-3,39	-7,38	-10,32	-2,06	-2,47	20
Дніпропетровська	4,75	4,93	6,54	6,89	3,65	5,99	4	10,50	10,74	14,16	14,81	8,02	13,04	5
Донецька	6,29	6,55	6,87	11,07	13,01	18,06	1	13,83	14,20	14,73	23,49	29,56	40,66	1
Житомирська	0,32	0,42	0,43	0,28	-0,49	-0,23	15	0,76	0,99	1,00	0,63	-1,14	-0,53	15
Закарпатська	-0,53	-1,09	-1,59	-2,66	0,00	-1,16	21	-3,21	-2,49	-3,61	-5,98	0,00	-2,72	21
Запорізька	2,81	2,95	2,63	4,92	6,91	8,34	2	6,22	6,46	5,71	10,60	15,26	18,31	2
Івано-Франківська	0,90	0,46	0,81	-0,01	0,47	-0,51	17	2,41	1,21	2,09	-0,03	1,22	-1,33	17
Київська	-10,55	-16,23	-22,31	-34,35	-24,63	-34,38	25	-21,89	-33,37	-45,31	-69,39	-51,82	-72,22	25
Кіровоградська	0,47	0,48	0,50	0,84	0,84	1,24	14	1,12	1,12	1,15	1,89	2,00	2,94	11
Луганська	3,36	4,83	5,13	10,16	3,63	7,92	3	7,77	11,04	11,45	22,40	8,25	18,02	3
Львівська	-0,57	-0,56	-0,75	-3,19	-2,42	-3,16	24	-1,39	-1,34	-1,79	-7,47	-5,71	-7,34	24
Миколаївська	2,03	2,77	2,78	3,82	5,76	5,86	5	4,61	6,23	6,15	8,39	12,87	12,99	6
Одеська	0,32	-0,92	-1,18	-2,51	-0,26	-2,90	23	0,75	-2,14	-2,66	-5,63	-0,61	-6,64	23
Полтавська	4,26	3,81	3,85	4,08	3,09	5,67	6	9,71	8,55	8,53	9,01	7,21	13,19	4
Рівненська	-0,17	-0,57	0,02	-0,23	0,59	0,00	13	-0,44	-1,41	0,04	-0,54	1,47	0,00	13
Сумська	1,04	0,73	1,06	1,09	1,87	1,73	9	2,38	1,65	2,36	2,40	4,43	4,08	8
Тернопільська	-0,08	-0,15	-0,18	-0,92	-0,35	-0,56	18	-0,20	-0,40	-0,47	-2,39	-0,91	-1,41	18
Харківська	-1,32	-1,97	-2,06	-2,11	0,88	-1,49	22	-2,91	-4,27	-4,42	-4,48	-1,94	-3,26	22
Херсонська	0,84	0,60	0,81	0,76	2,00	1,67	10	1,90	1,35	1,78	1,66	4,51	3,73	10
Хмельницька	-0,32	-0,23	0,05	-0,44	-0,16	-0,98	19	-0,77	-0,55	0,12	-1,00	-0,38	-2,25	19
Черкаська	0,09	0,30	0,72	0,66	1,12	1,75	8	0,20	0,70	1,64	-1,49	2,61	4,01	9
Чернівецька	-0,34	-0,35	0,13	-0,17	0,15	-0,03	14	-0,87	-0,88	0,32	-0,40	0,36	-0,06	14
Чернігівська	-0,03	0,20	0,31	0,13	-0,26	-0,50	16	-0,07	0,47	0,72	0,31	-0,60	-1,15	16

Додаток П

Таблиця П.1 - Розподіл загальнодержавного фінансового потенціалу за територіями в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2005-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу						Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу						Ранг, 2010 р.
	2005	2006	2007	2008	2009	2010		2005	2006	2007	2008	2009	2010	
АР Крим	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,37	14,41	18,36	24,23	30,14	39,41	24
Вінницька	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,48	15,68	19,96	26,27	33,37	43,37	5
Волинська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,77	16,11	20,58	26,93	33,75	43,62	4
Дніпропетровська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,51	14,51	18,61	24,52	30,60	39,70	23
Донецька	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,46	14,44	18,46	24,19	31,66	41,08	18
Житомирська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,36	15,59	19,86	26,19	32,49	41,86	14
Закарпатська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,84	15,27	19,54	25,65	33,03	42,70	9
Запорізька	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,57	14,57	18,68	24,57	30,80	40,03	21
Івано-Франківська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	15,11	17,71	22,25	29,08	36,58	47,50	1
Київська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	11,75	13,70	17,47	23,03	29,32	38,32	25
Кіровоградська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,42	15,49	19,59	25,81	33,08	43,06	7
Луганська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,11	15,21	19,21	25,12	31,67	41,53	17
Львівська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,77	16,04	20,51	26,71	32,80	42,41	11
Миколаївська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,90	14,97	19,05	25,01	31,14	40,43	20
Одеська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,31	15,39	19,45	25,58	32,06	41,76	16
Полтавська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,90	14,95	19,06	25,13	32,56	42,43	10
Рівненська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	14,24	16,55	21,05	27,46	34,76	44,58	3
Сумська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,91	15,06	19,19	25,09	33,00	43,03	8
Тернопільська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	14,92	17,99	22,45	29,47	36,10	46,06	2
Харківська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,44	14,43	18,44	24,27	30,64	39,86	22
Херсонська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,90	14,87	19,00	24,87	31,47	40,81	19
Хмельницька	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,42	15,64	19,88	25,89	32,29	41,91	13
Черкаська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	13,29	15,38	19,52	25,71	32,36	41,83	15
Чернівецька	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	14,28	16,64	20,73	27,06	33,49	43,14	6
Чернігівська	5,67	6,66	8,60	11,40	13,94	18,24	–	12,99	15,49	19,66	25,82	32,58	42,17	12

Додаток Р

Таблиця Р.1 - Розподіл фінансового потенціалу місцевих органів влади в розрахунку на 1 особу і на 1 зайняту особу у 2007-2010 рр.

Область	Значення показника в розрахунку на 1 особу				Ранг, 2010 р.	Значення показника в розрахунку на 1 зайняту особу				Ранг, 2010 р.
	2007	2008	2009	2010		2007	2008	2009	2010	
АР Крим	1,29	1,64	1,71	2,13	2	2,75	3,49	3,69	4,61	2
Вінницька	0,73	0,97	1,01	1,17	16	1,70	2,24	2,42	2,78	16
Волинська	0,77	0,97	0,93	1,03	23	1,84	2,28	2,25	2,46	23
Дніпропетровська	1,37	1,84	1,86	2,10	3	2,97	3,96	4,07	4,57	3
Донецька	1,31	1,67	1,66	1,93	4	2,81	3,54	3,77	4,34	4
Житомирська	0,79	1,07	1,03	1,19	15	1,83	2,46	2,40	2,73	18
Закарпатська	0,69	0,91	0,84	0,92	24	1,56	2,05	1,99	2,15	25
Запорізька	1,23	1,61	1,52	1,80	6	2,67	3,46	3,36	3,95	7
Івано-Франківська	0,77	0,97	0,96	1,06	21	1,98	2,48	2,53	2,77	17
Київська	4,08	4,09	3,74	4,01	1	8,29	8,68	7,87	8,42	1
Кіровоградська	0,74	0,99	1,05	1,23	14	1,69	2,24	2,49	2,90	14
Луганська	0,96	1,28	1,29	1,45	9	2,15	2,83	2,93	3,30	9
Львівська	0,96	1,27	1,30	1,32	12	2,29	2,97	3,07	3,08	12
Миколаївська	0,92	1,27	1,26	1,42	10	2,04	2,78	2,81	3,14	10
Одеська	1,47	1,64	1,48	1,85	5	3,32	3,68	3,41	4,24	5
Полтавська	1,12	1,47	1,46	1,73	7	2,49	3,23	3,42	4,02	6
Рівненська	0,82	1,01	1,03	1,15	18	2,02	2,44	2,56	2,80	15
Сумська	0,82	1,12	1,16	1,30	13	1,83	2,46	2,74	3,07	13
Тернопільська	0,56	0,74	0,76	0,90	25	1,45	1,92	1,97	2,27	24
Харківська	1,29	1,47	1,43	1,60	8	2,77	3,13	3,15	3,49	8
Херсонська	0,77	1,01	0,98	1,14	20	1,70	2,20	2,22	2,56	21
Хмельницька	0,75	0,98	0,99	1,14	19	1,74	2,23	2,30	2,63	20
Черкаська	0,83	1,14	1,15	1,35	11	1,89	2,56	2,68	3,10	11
Чернівецька	0,75	0,97	0,96	1,04	22	1,81	2,29	2,30	2,47	22

Чернігівська

0,77

0,99

1,00

1,16

17

1,75

2,23

2,34

2,68

19

432

Державний вищий навчальний заклад
“УКРАЇНЬСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ”

State Higher Educational
“UKRAINIAN ACADEMY OF BANKING
OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE”

Додаток С

Таблиця С.1 – Сумарний фінансовий потенціал територій в розрахунку на 1 особу у 2010 р.

Область	Значення показників фінансового потенціалу								Ранг
	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банки	Місцеві бюджети	Інвестиційний потенціал	Експортний потенціал	Загальнодержавний потенціал	Разом	
АР Крим	23,80	18,22	16,09	2,13	3,31	2,04	18,24	83,8	11
Вінницька	22,55	18,60	8,06	1,17	1,02	0,90	18,24	70,5	20
Волинська	21,68	17,74	10,51	1,03	2,63	1,03	18,24	70,8	19
Дніпропетровська	31,63	79,71	18,37	2,10	17,71	5,99	18,24	173,7	2
Донецька	29,52	57,71	19,32	1,93	3,66	18,06	18,24	148,4	3
Житомирська	22,51	15,02	9,63	1,19	1,52	-0,23	18,24	67,9	22
Закарпатська	20,13	10,52	9,61	0,92	2,31	-1,16	18,24	60,6	23
Запорізька	28,35	46,41	11,96	1,80	4,12	8,34	18,24	119,2	5
Івано-Франківська	22,14	15,50	13,27	1,06	3,12	-0,51	18,24	72,8	16
Київська	57,54	125,47	47,88	4,01	41,31	-34,38	18,24	260,1	1
Кіровоградська	21,72	18,40	11,92	1,23	0,51	1,24	18,24	73,3	15
Луганська	24,07	36,94	14,27	1,45	2,17	7,92	18,24	104,5	6
Львівська	24,64	19,62	17,54	1,32	3,96	-3,16	18,24	82,0	12
Миколаївська	25,45	27,27	16,54	1,42	1,21	5,86	18,24	96,0	9
Одеська	30,28	32,88	18,98	1,85	3,73	-2,90	18,24	102,9	7
Полтавська	25,43	47,97	17,99	1,73	2,81	5,67	18,24	119,8	4
Рівненська	21,69	17,68	10,67	1,15	2,10	0,00	18,24	71,5	18
Сумська	22,94	19,46	15,04	1,30	2,42	1,73	18,24	81,1	13
Тернопільська	19,98	11,27	9,76	0,90	0,47	-0,56	18,24	60,1	25
Харківська	28,73	29,95	12,97	1,60	7,75	-1,49	18,24	97,7	8
Херсонська	22,36	18,80	11,75	1,14	1,47	1,67	18,24	75,4	14
Хмельницька	22,89	15,22	10,77	1,14	1,09	-0,98	18,24	68,4	21
Черкаська	22,26	29,59	16,03	1,35	1,76	1,75	18,24	91,0	10
Чернівецька	20,58	9,50	10,42	1,04	0,55	-0,03	18,24	60,3	24
Чернігівська	22,40	17,97	12,44	1,16	0,68	-0,50	18,24	72,4	17

Додаток Т

Таблиця Т.1 – Сумарний фінансовий потенціал територій в розрахунку на 1 зайняту особу у 2010 р.

Область	Значення показників фінансового потенціалу							Ранг	
	Домогосподарства	Суб'єкти господарювання	Банки	Бюджет	Інвестиційний потенціал	Експортний потенціал	Варіальний державний потенціал		
АР Крим	51,42	39,36	34,76	4,61	7,15	4,41	39,41	181,1	14
Вінницька	53,61	44,23	19,16	2,78	2,43	2,14	43,37	167,7	19
Волинська	51,85	42,42	25,12	2,46	6,30	2,47	43,62	169,3	17
Дніпропетровська	68,83	173,46	39,98	4,57	38,53	13,04	39,70	378,1	2
Донецька	66,46	129,94	43,50	4,34	8,25	40,66	41,08	334,2	3
Житомирська	51,65	34,46	22,09	2,73	3,50	-0,53	41,86	155,8	22
Закарпатська	47,13	24,62	22,49	2,15	5,41	-2,72	42,70	141,8	25
Запорізька	62,21	101,83	26,24	3,95	9,03	18,31	40,03	261,6	5
Івано-Франківська	57,64	40,36	34,55	2,77	8,12	-1,33	47,50	189,6	13
Київська	120,85	263,55	100,57	8,42	86,77	-72,22	38,32	546,3	1
Кіровоградська	51,27	43,44	28,14	2,90	1,21	2,94	43,06	173,0	16
Луганська	54,79	82,74	32,47	3,30	4,93	18,02	41,53	237,8	6
Львівська	57,28	45,61	40,32	3,08	9,22	-7,34	42,41	190,6	12
Миколаївська	56,40	60,44	36,65	3,14	2,68	12,99	40,43	212,7	9
Одеська	69,30	75,26	43,45	4,24	8,55	-6,64	41,76	235,6	7
Полтавська	59,14	111,57	41,84	4,02	6,54	13,19	42,43	278,7	4
Рівненська	53,01	43,21	26,08	2,80	5,13	0,00	44,58	174,8	15
Сумська	54,12	45,90	35,47	3,07	5,71	4,08	43,03	191,4	11
Тернопільська	50,43	28,45	24,63	2,27	1,20	-1,41	46,06	151,6	23
Харківська	62,77	65,44	28,33	3,49	16,94	-3,26	39,86	213,6	8
Херсонська	50,01	42,06	26,28	2,56	3,29	3,73	40,81	168,7	18
Хмельницька	52,60	34,96	24,75	2,63	2,51	-2,25	41,91	157,1	21
Черкаська	51,04	67,84	36,74	3,10	4,03	4,01	41,83	208,6	10
Чернівецька	48,67	22,47	24,65	2,47	1,29	-0,06	43,14	142,6	24
Чернігівська	51,79	41,52	28,76	2,68	1,57	-1,15	42,17	167,3	20

